

Confertum omnigenis animalibus. Ille recusat A
Mondere : sed Dominus jubet omnia munda
[putare.

Surgit, et immundas vocat ad mysteria gentes.

688 48. *Vas electionis.*

Hic lupus ante rapax vestitur vellere molli :

190 Saulus qui fuerat, fit adempto lumine Paulus.

Mox recipit visum, fit apostolus, ac populorum
Doctor, et ore potens corvos mutare columbis.
49. *Apocalypsis Joannis.*

Bis duodena senum sedes pateris, citharisque,
Totque coronarum fulgens insignibus, agnum

195 Cæde cruentatum laudat : qui evolvere librum,
Et septem potu't signacula pandere solus.

GLOSSÆ VETERES.

188. Surgit, e somno, I.

192. Et ore potens, scilicet fit, Iso.

195. Qui evolvere, vel quia volvere, Iso.

COMMENTARIUS.

pag. 355 et seqq., multis rationibus conatus est persuadere. Vide hy num 10 Cath., not. ad vers. 56. S. Bernardus de sublimi animæ contemplatione explicat omnium sponsæ in Canticis cantic., ut dixi in comment. ad vers. 77 hymn. 6 Cathem.

Titulus 48, *Vas electionis.* Giselinus, *Paulus vas electionis.* Ad-is cap. ix Act. apost.

189. Prag. et Rat., *vestitus.* Nomina et adverbia locum præsentem demonstrantia, ut *hic*, in *his ædibus*, et similia, ostendunt hos titulos pro picturis quæ in templis exhiberi solebant fuisse compositos, ut dictum est num. 66 proleg. S. Paulinus de hujusmodi pictura Nat. 9 : *Quæ super exprimitur titulis, ut littera monstret Quod manus explicuit.* Ex eodem Paulino intelligitur cur duplicis Testamenti pictura duplex cibus, sive Dituchæum pos-it appellari : *Qui videt hæc vacuis agnoscens vera figuris, Non vacua fidam tibi pascat imagine mentem.*

190. Prag., fit dempto.

191. Vatt. AA, BB. fit apostolus apostolorum, perperam et contra metrum. Paulus doctor populorum dicitur, ut in hymn. SS. Apostolor. Petri et Paul. *gentium magister.*

Tetrastichon 49, *Apocalypsis Joannis.* Visio exponitur ex Apocalypsi cap. iv et v.

195. Ald., Mar., Rat., Prag., Vat. B, I, Gis. in textu, Weitz. et alii, *qui evolvere.* Alex., Thuan., Urb., Vat. Q, Egm., *qui volvere.* Gisel. ad mar., *quia volvere.* Diversa lectio in Vall. et Vatt. Y, Z, AA, BB, CC, *qui solvere.* Et placet hæc lectio, quæ propius accedit ad Apocalypsis verba : *Aperire librum, et solvere signacula ejus.* Cæterum gravior est auctoritas codicum, in quibus est *evolvere* : et *evolvere* pro *aperire* recte de volumine dicitur. In Vat. I, post ultimum versum, *Expliciunt tituli historiarum.* In Goldasti Manuali biblico hoc ipsum, et postea, *Sequuntur glossæ Isonis.*

PRÆFATIO LIBRI PRIMI CONTRA SYMMACHUM.

689 Paulus præco Dei, qui fera gentium
Primus corda sacro perdomuit stylo,
Christum per populos, ritibus asperis

C Immanes, placido dogmate seminans,
5 Immansueta suas ut ceremonias
Gens pagana Deo sperneret agnito,

GLOSSÆ VETERES.

1. Paulus, *quia grande negotium est vincere vipeream linguam tanti oratoris, præmisso exemplo Pauli apostoli, quem vipera momordit, sed non læsit, tiam ipse invocat divinum auxilium contra vipereum documen-*

tum, Prag.

2. Stylo, *prædicatione*, Iso.

4. Immanes, *feroces, vel crudeles.* — Seminans, *docens*, I.

COMMENTARIUS

Inscriptionem apposui quam habet Mar. In Vat. A, nullus est titulus. In Alex., *Incipit contra orationem Symmachi liber I.* Ald., *contra Symmachum liber I.* Egm., *Contra Symmacon.* Boher. prior, *Contra orationem Symmachi.* In Vat. T, qui glossemata continet, *Contra Symmachum lib. I. Nunc de præfatione.* Alicubi a primo verbo hic liber vocatur *Paulus.* Vide alia cap. 4 proleg. Juretus et Grangæus peculiaribus commentariis hos libros illustrarunt. Ansaldo sermone Italico convertit, de quibus a nobis dictum cap. 3 proleg. Juretus elegantissimos hos libros dicit, eisque Symmachi rationes accurate refelli, atque convelli affirmat. Usus est vetustissimo codice, ex cujus collatione varietates Scripturæ exhibet.

V. 1. Nomen *præco Dei* apostolis a primis Ecclesiæ sæculis tribuebatur, ut cernere licet in Vita S. Petri, quæ S. Clementi attribui solet. Sæculo iv videtur fuisse in nonnullis Ecclesiis præco, qui fideles ad ecclesiam convocaret. B. Eusebius episcopus Alexandrinus in oratione de Die dominico : *Vocat ad ecclesiam præco (ὁ κήρυξ), omnes somnum obtendunt et infirmitatem.* Prudentius Paulum *præconem Dei* nominat,

Petrum vero in præfatione lib. ii, *summum discipulum Dei*, ut unicum Ecclesiæ caput innuat.

4. Oxon., *placido dogmate.*

5. Egm., *et, male*, pro *ut.* Ald. et Teol. scribunt *cærimonias*; melius *ceremonias*, aut *ceimonias*, ut metro consulatur. Heinsio non displicet *jam mansueta* in priori Rott. Potest etiam accipi *immansueta* pro *mansueta*, ut *infractus* pro *fractus*. Giselinus ait, in excusis duo esse verba in *mansueta*, quod vitium putat contigisse ex inepto illo et aspero scribendi modo *immansueta, inlustris, inludo, inradio*, et auctoritate Virgilio, Ciceronis, M. Scauri, Prisciani, Servii contrariam scribendi rationem tueri conatur. Nunc plerique aliter sentiunt, et a *pellare*, aliaque asperiora me non rivali libenter scribunt.

6. Mar., *mens pagana.* Melius *gens*, agitur enim de Apostolo gentium. *Paganus* pro ethnico et gentili, sive idolorum cultore, accipitur a Christianis scriptoribus. Orosius lib. i, cap. 1 : *Præceperas mihi uti adversus vaniloquam pravitatem eorum qui alieni a civitate Dei, ex locorum agrestium compitis, et pagis pagani vocantur, vire gentiles, etc.* Alii alias rationes hujus signifi-

- 690** Actus turbinibus forte nigerrimis,
Hibernum pelagus jam rate debili
Et vim navifragi pertulerat noti.
- 10 Sed cum cærulei prælia gurgitis
Jussisset Domini dextra quiescere,
Ad portum fluitans cymba relabatur,
Exponitque solo littoris uvidi
Contractos pluvio frigore remiges.
- 15 Tunc de littoreis sepibus algidi
Arentum prope brachia palmitum
Convecctant, rapidos unde focos struant.
Fasces quisque suum congerit ignibus,
Expectans calidi luxuriam rogi.
- 20 Paulus, dum fragiles cogere surculos,
691 Et densere foci congeriem studet.
Incautam cumulis inseruit manum,
Torpebat glacie pigra ubi vipera,
Særmæntis laqueos corporis implicans,
- 25 Quæ postquam intepuit fomite fumeo,
Laxavitque ferox colla rigentia,

- A** Jam flecti facilis, rettulit ad manum
Vibrato capite spicula dentium.
Hærentem d'giti vulnere mordicus.
- 30 Pendentemque gerens Paulus inhorruit.
Exclamant alii, quod cute livida
Virus mortiferum serpere crederent.
At non intrepidum terret Apostolum
Tristis tam subiti forma periculi.
- 35 Attollens oculos, sidera suspicit,
Christum sub tacito pectore murmurans,
692 Excussumque procal decutit aspidem.
Abjectus coluber verberat æra,
Atque oris patuli solvit acumina.
- 40 Mox omnis sanies deserit, et dolor,
Ceu nullo laceram vulnere, dexteram
B Siccatusque perit vipereus liquor
Hydrum præcipitem dum rotat inpetus,
Arsurum mediis intulit ignibus.
- 45 Sic nunc post hiemem, vimque trucis freti,
Quo jactata ratis tunc sapientiæ est,

GLOSSÆ VETERES.

7. Actus, *auctus*. — Turbinibus, *tempestatibus*, l.
8. Hibernum, *tempestuosum*. — Debili, *infirmi*, l.
9. Navifragi, *naufragium facientis*. — Pertulerat, *passus est*. — Noti, *venti*, l.
10. Prælia, *tempestatem*, l.
11. Dextra, *potestas*, l.
12. Cymba, *cumba Græce, Latine CYMBA*, l.
14. Contractos, *fatigatos*. — Pluvio, *pluviali*, l.
15. Algidi, *frigidi*, l.
16. Propere, *festinanter*. — Brachia, *sarmenta*, l.
18. Congerit, *comportat*, l.
19. Luxuriam, *abundantiam*, l.
21. Congeriem, *palmitum*, l.
24. Laqueos implicans, *involvens*, l.
25. Intepuit, *incoluit*. — Fomite, *igne*, l.
26. Laxavit, *erexit*. — Rigentia, *ante rigentia frigore*, l.

27. Facilis, *post calorem*, l.
28. Spicula, *acumina*, l.
29. Mordicus, *mordaciter, id est in mordendo; ad verbum*, l.
31. Quod, *eo quod*. — Livida, *nigra, livore plena*, l.
32. Mortiferum, *trahendo*. — Serpere, *creescere, inde serpens*, l.
36. Murmurans, *orans*, l.
37. Aspidem, *aspides vocamus omnes serpentes minores*, l.
45. Hiemem, *post persecutionem*, Vat. A. *Post persecutionem regum et imperatorum gravissimam: figura mystica*. — Trucis freti, *asperis mundi*, Iso.
C 46. Ratis, *Ecclesia, vel fides sanctæ Ecclesiæ: allegorizat, quid significaverit illa tempestas, quid dextera manus Pauli, quid morsus serpentis*. — Sapientiæ, *Christi*, l.

COMMENTARIUS.

cationis investigant, et tradunt. Vide comment. ad vers. 448 hujus lib. 1, et Gothofredum ad tit. cod. Theod. de Paganis. Quod ait Prudentius *Deo agnito*, fortasse respicit Deum ignotum Atheniensem, de quo in Actis apostolorum.

7. Historia hæc refertur cap. xxvii et xxviii Act. apost. Virgili est *Tempestatilus actus*, et xi Æn., *Nigro circumdata turbine corpus*.

9. Prag., Urb. male *naufragii*. In nonnullis vulg., *naufragi*, contra metrum.

10. Poëtica venti in mari *certare*, et *præliari* dicuntur, quod multis exemplis patet.

12. Nonnulli scribunt *cumba*. Portus hic indicatus est insula Melitensis.

13. Vat. A, male, *littoris solo*. Nec melius Urb., *exponit solo*.

14. Heinsius sine idonea ratione mavult *contactos*, uti apud Virgilium et Phædrum. Agnovit postea apud Phædrum etiam legi *Musca contracta frigore*. Teol. ex conjectura Heinsii edidit *contactos*. Præcesserat Cellarius. *Pluvium frigus* Maronis est in Georg.

15. Rat., Prag., Mar., *e littoreis*.

16. Brachia vitibus attribuit Virgil. II Georg., *Tunc brachia tendit*.

19. Pal., *expectant*, minus bene.

20. Egm., *congere*, corrupte.

21. Ald., Widm. supra, Bong., Urb., vulg., *densare*.

23. Grangæus notat, proprie viperam feminam hic

vocari, quæ incuriosius postea *coluber, aspis, hydrus*, dicitur. Auctor Act. apost. vocat *ἑχιδνα*, scilicet viperam feminam.

24. Vat. A a prima manu, *laqueis, male*.

34. Cell. et Teolius, *jam subiti*. Teol. ad marg., *tam subiti*, quod habent plerique edd. et mss.

35. Rat., *at tollens*. Mos hic attollendi lumina in cælum communis etiam erat ethnicis. Virg. IV Æn., *oculos attollere*.

36. Vat. A, *perperam, substracto pectore*. Chamillardus hanc phrasin *Christum murmurans* ferre non potest. Hæc phrasis, ait, *tam insolens mihi videtur, tam dura et barbara, ut vix credam alium ea usum*. At vero insolens non est accipi verbum *murmuro* hac significatione, scilicet loquendi submissa voce, ita ut sonus aliquis audiatur, non autem verba intelligantur. Ovidius VI Metamorph., *Quodque licet, tacito venerantur murmure numen*; et lib. XI, *Flebile lingua Murmurat exanimis*. Vide Peristeph. hymn. 1, vers.

47. *Voce murmur fuderit*.

57. Vat. A, Egm., Palat., *discutit*. Heinsius mallet *depulit, vel dispulit*, quia præce-sit jam *excussum*.

38. Vat. A, *objectus coluber*.

41. Mar., contra metrum, *draxtram*.

42. Vat. A, vitiose, *vipereus liquor*.

46. Ald., Mar. a prima manu, Rat. pro diversa lect., *sapientia*. Alii, *sapientiæ*; sed Heins. nullam varietatem animadvertit.

- Cum sub sacricolis territa regibus,
Vix panso poterat currere carbaso,
Afflictosque suos turbine sæculi
50 Vectarat, rabidis fluctibus innatans,
Morsum vulnificum lex pia pertulit.
Occultabat enim se prius abditum
693 Virus, nec gravidum protulerat caput,
Contentum involucris, atque cubilibus
55 Subter comprimere clausa silentia.
Sed dum forte lateas impietas riget,
Dextram justitiæ pigra momorderat,
Succensi stomacho fellis inæstuans.
Iheu, quam catholicam nil prope profuit
60 Puppim nasse sacri remigio styli,
Quem Paulus variis gentibus edidit
Vix portu placido tuta quieverat
Victrix, edomitis mille furoribus :
Vix astricta suis jam retinaculis
65 Vectoris stabili condiderat solo :

- A Erumpit subito triste periculum.
Nam, dum præcalidos igniculos sibi
Solvendis adolent et senio, et gelu,
694 Dum virgas steriles, atque superfluas
70 Flammis de fidei palmitate concremant,
Ut concreta vagis vinea crinibus
Silvosi illuviem poneret idoli,
Palpavit nimius perniciem tepor.
Seps insueta subit serpere flexibus,
75 Et vibrare sagax eloquii caput.
Sed dextra impatiens vulneris irritos
Oris rhetorici depulit halius,
Effusum ingenii virus inaniter
Summa Christicolis in cute substitit.
80 Salvator generis Romulei, i recor,
B Qui cunctis veniam das pereuntibus,
Qui nullum status non operis tui
Mortalem, facili quem releves manu,
Hujus, si potis est, jam miserescito

GLOSSÆ VETRES.

47. Sacricolis, *sacrilegis*, l.
48. Carbaso, *doctrina apostolorum*, l.
51. Morsum, *hæreticam doctrinam*. — Pia, *Christiana*. — Pertulit, *passa est*, l.
52. Abditum, *sub Constantino*, l.
54. Involucris, *involutionibus*, l.
56. Impietas, *quæ intelligitur per viperam*, l.
58. Succensi, *invidi*. — Stomacho, *iracundia*, l.
60. Nasse, *nata*. — Styli, *sacræ prædicationis*, l.
61. Edidit, *scripsit*, l.
62. Tuta, *puppis*, l.
65. Condiderat, *commendaverat*. — Solo, *firmæ fidei*, lso.

- idolorum*. — Gelu, *sine caritatis ardore*, l.
69. Superfluas, *frigore infidelitatis*, lso.
71. Concreta, *nata*. — Crinibus, *virgis*, l.
72. Poneret, *deponeret*, l. — Idoli, *pro idoli*, *Mar-*
73. Palpavit, *invenit*. — Perniciem, *errorem*. —
Tepor, *calor, vel negligentia*, l.
74. Serpere, *cæpit*, l.
75. Eloquii, *hæreticorum*, l.
76. Dextra, *justitia*. — Irritos, *vacuos*, l.
77. Rhetorici, *eloquentis*, l.
82. Qui nullum, *qui nullum fecisti, qui non egeat tua gratia*, l.
83. Releves, *a peccatis*, l.
84. Hujus, *Symmachi, si est prædestinatus ad vitam*,
Vat. A. — Si potis, *si possibile est*, l.

COMMENTARIUS.

47. Juretus in suo cod. reperit *sacricolis*, sed addit, C
d lendi posse, quod in quibusdam vulg. est *sacrilegis*.
48. In nonnullis vulg., *vix passo*, quod non est ubique
reiciendum. Gifanius contra A. Gellium verbo
HISPANUS contendit, a *pando* non semper dici *passum*,
sed vel *id*, vel *pansum*.
50. Mar. et Rat. pro div. script., minus bene, *ve-*
rarat pro *vectarat*. Prag., Rat., Mar., Weitz., Fabr.,
Widm., Gis., *rapidis*; melius videtur *rabidis*, quod
habent alii.
52. Ait Prudentius fidem Christianam sub impe-
ratoribus ethnicis jactatam, et territam fuisse, et post
illam tempestatem pertulisse morsum vulnificum.
Etsi enim occultabat se virus abditum idololatriæ sub
principibus Christianis, tamen erupit iterum, vide-
licet in oratione Symmachi. In Rat. abasis prioribus,
hic et seq. versus ita legebantur, *se prius abditum*.
Viro nec nec gravidum protulerat caput, quod totum
ineptum est.
54. Vat. A erasis quæ prius fuerant, *Contentum im-*
plicitis vipera nexibus. Id ideo factum, ne tertia in
involucris corripiatur: de quo vide proleg. Alex. a
secunda manu *involucris*.
55. Mar., Rat., Ald., Tornæs., Widm. supra, *quo*
premeret: Palat., *cum premeret*. Alii, *subter compri-*
mere, stylo Prudentiano, ait Heinsius, scilicet pro-
ducto e postremo in *comprimere* ratione cæsura.
59. Vat. A, *catholica*, male. Egm., *quam properum*
fuit. Pal., *quam properum fuit*.
60. Alii *puppem*, alii *puppim* scribunt. Gis., *enasse*;
Heins. suspicatur *inasse*.
61. Rat. a prima manu *quam*, minus bene.
63. Rat., *laboribus*; eadem manu pro div. lect.,
furoribus. Mar., male, *domitis*. Fortasse legendum *et*
domitis.
64. *Retinacula* pro fune navis Propertius, Virgilius
et alii.
65. *Vector* dicitur tam qui vehit quam qui vehi-
tur. Heins. conjicit *crediderat solo*.
66. Ald. *erupit subito*.
69. Vat. A, *cum virgas*.
70. Joann., cap. xv, de palmitate qui non manet in
vite, et in ignem mittitur.
71. *Crines*, ut *comæ* de vineis poetice. Vat. A, male,
et concreta.
72. In Rat. audax corrector, abasis prioribus,
idoli illuviem poneret impii.
73. Rat., Weitz. scribunt *perniciem*.
74. De emendatione hujus versus scilicet *seps pro*
seps multa a nobis dicta sunt cap. 22 proleg. Cham-
millardus interpretatur *SEPS INSUETA SEPE NOVA*. Cel-
larius exscribit Isonis glossam *SERPERE CÆPIT*. Puto
intelligi posse *insueta* pro *assueta*: nam Prudentius
non semel usurpavit *insuescere* pro *assuescere*.
84. Heins. edidit *si potis est*, sed magis probare
videtur *si potis es*, quod vidit in altero Rott., et ex-
stat etiam in Vat. A. Sed plerique habent *si potis est*,
quod defendit Gifanius in Ind. Lucr. verbo *viridans*,
et intelligi potest, *si potis est Symmachus relevari, v. l.*
misericiam consequi. Gifanius explicat *si potis est*,
ut in Terentio et antiquis, *si potest, si poterit pro si*
fieri potest. Heinsius putat tunc dicendum *si pote*
est, non *si potis est*. At posse etiam dici *si potis est*
pro *si fieri potest*, ostendit Forcellius in Dict.

- 85 **695** Præruptim in foveam præcipitis viri. A Obtestor, jubeas, ne citus impetus
Spirat sacrilegis flatibus inscius, Arsurum mediis inferat ignibus.
Erroresque suos indocilis fovet.

GLOSSÆ VETERES.

85. Præcipitis, *cadentis*, I.
86. Spirat, *pugnat*, I.

87. Fovet, *nutrit*, I.
88. Obtestor, *rogo, ut*, I. *Precor*, Rat.

COMMENTARIUS.

87. Vat. A a prima manu corrupte, *indocibilis*. Diversam vel potius contrariam significationem videtur habere *indocilis* hymn. 3 Cath., vers. 411.

89. Redit ad vers. 44, *Arsurum*, etc. In Mar., *Explicit præfatio*. De causa vero cur Prudentius hos duos libros contra Symmachum scripserit, quanquam animus est uberius olim disserendi, pauca nunc dicam. Augustus post Actiacam pugnam curiam Juliam in honorem Julii Caesaris extruxit, in eaque collocavit statuam et aram Victoriæ, ut senatores illuc convenientes thure ac mero supplicarent. Primus Constantinus Constantini Magni filius eam aram diruit: non ita multo post reposuit Julianus Apostata, nec Jovianus et Valentinianus Senior, Christiani imperatores, removerunt. Gratianus, Valentiniani Senioris Filius, non solum ejusmodi aram diruit, verum etiam sacerdotibus gentilibus Romanis ac virginibus Vestalibus emolumenta præstari solita negavit. Symmachus anno 382 gentilium senatorum nomine aram Victoriæ et emolumenta sacerdotum restituit a Gratiano postulavit; sed Damasus pontifex Romanus ad Ambrosium Mediolanensem episcopum libellum plurimum senatorum Christianorum misit, qui nihil se tale mandare affirmabant. Itaque, agente Ambrosio,

Symmachus ne auditus quidem fuit. Sed post Gratiani obitum Symmachus Valentiniano Juniori, Gratiani fratri, Relationem suam pro ara Victoriæ sacerdotumque privilegiis obtulit; quam Ambrosius, *memor legationis*, biennio ante sibi a Damaso mandata, duplici libello refutavit. Valentinianus Ambrosii consilium secutus est, neque aliter profecto seclæ Theodosius, cui postea *intimata fuit senatus legatio hujusmodi*, oblata, ut ex his verbis Ambrosii colligitur, eadem Relatione Symmachi vel summa rationum quibus innitebatur. Iterum Valentiniano legato missa in Gallias, nihil extorquere potuit, etiam absente Ambrosio. Postea vero Eugenius tyrannus, cum gentilium petitioni semel et iterum restitisset, tamen tertio postulantis annuit. Theodosius, Eugenio anno 394 prostrato, ejus acta pro superstitione pagana rescidit. Sub Honorio sæculo v ineunte cum Gothi Italiam invasissent, Symmachus, occasione hinc arrepta, iisdem rationibus quibus prius usus fuerat, de ara Victoriæ repetenda agere cepit, cujus conatus Prudentius penitus repressit. Colligitur autem ex Prudentio, statuum Victoriæ tanquam Urbis ornamentum diutius permansisse: quod confirmat Claudianus in *Panegy. de vi consulatu Honorii*.

CONTRA SYMMACHUM

LIBER PRIMUS.

- 696** Credebam vitilis ægram gentilibus Urbem C
Jam satis antiqui pepulisse pericula morbi,
Nec quidquam restare mali, postquam medicina
Principis immodicos sedarat in arce dolores.
Sed, quoniam renovata lues turbare salutem
Tentat Romulidum, Patris imploranda medela
[est,
- Ne sinat antiquo Romam squalere veterno,
Neve togas procerum fumoque, et sanguine
[tingi.
Inclytus ergo parens patriæ, moderatè et orbis
10 Nil egit, prohibendo, vagas ne pristinus error
Crederet esse deum nigrante sub ære formas:
Aut elementorum naturam, quæ Patris ars est

GLOSSÆ VETERES.

1. *Ægram, dicit propter idola. Urbem, Romam*, I.
4. Principis, *Constantini*. — Immodicos, *magnos*.
— In arce, in *principatu*, in *Roma*, I. *Roma*, Vat. A.
6. Patris, *omnipotentis Dei*. — Medela, *auxilium*, I.
7. Squalere, *sordescere*. — Veterno, *morbo, veter-*
nus morbus est qui et intercus, I.
8. Tingi, *pollui*, I.
9. Parens, *Constantinus*, Rat. *Constantinus, propter nimiam pietatem vocat eum parentem*, I.
10. Egit, *profuit*. — Error, *cultura deorum*, I.
11. Formas, *idola, demones*, I.

COMMENTARIUS.

In Mar. et Rat. exstat titulus quem ascripsi. In Urb., *Explicit prologus. Incipit liber I*. Prudentius libro primo idolatriam impugnat, altero Symmachi rationes diluit.

3. Prag. scribit *nec quicquam*, et sic semper. Alii, *nec quicquam*.
4. Cellarius cum Isonè intelligit Constantinum. Ex tota carminis serie clare colligitur hunc principem esse Theodosium. Vide vers. 529 et seq. hujus libri.
5. Innuit poeta, post Theodosium novos exstitisse conatus pro idololatria.
6. Patrem hic intelligo Deum cum Isonè.
7. Veternus sumi solet pro summo nimio, sive impugnavili fere dormiendi necessitate. A *vetus* sit *veternus*, et argute ait Prudentius antiquum veternum,

D arguens veteres errores. Isoni non assentior, quamquam aquam intercentem *veternosam* recte dixit Arnobius lib. 1, id est veterem.

9. Iterum redit sermo de Theodosio non de Constantino.

10. Vat. A., Egm., Pal., *ragus*, minus bene. Vocat formas *vagas*. Ritus gentilitius vocatur *error veterum* leg. 17. tit. 10, lib. xv de Paganis cod. Theod.

11. Egm., Pal., *credent, male*.

12. Aldus, *mendose, natura*. Recte dictum *Patris ars est*, quia etsi Deus arti alligandus non sit, tamen mirabili artificio operatur. Paulinus Nat. 7, *Arte Creatoris, qua totum perficit orbem*. Hinc Deus *artifex mundi* solet vocari.

- 697** Omnigeni, summa pro majestate sacraret? A
Vir solus, cui cura fuit, ne publica morum
- 15 Plaga cicatricem summa leviter cute clausam
Duceret, et latebram tabentis vulneris alte
Impressam, penitusque putri de pure peresam, 35
Juncta superficies, medico fallente, foveret.
Sed studuit, quo pars hominis generosior intus
- 20 Viveret, atque animam lethali peste piatam
Nosset ab interno tutam servare veneno.
Illa tyrannorum fuerat medicina, videre,
Qui status ante oculos præsentiibus, ac perituris 40
Competeret rebus, nec curam adhibere futuris.
- 25 Heu, male de populo meriti, male patribus
[ipsis
Blanditi! quos præcipites in tartara mergi
Cum Jove siverunt, multa et cum plebe deorum. B
Ast hic imperium protendit latius ævo
- 698** Posteriore, suis cupiens sancire salutem.
- 30 Nimirum pulchre quidam doctissimus, Esset
Publica res, inquit, tunc fortunata satis, si
Vel reges saperent, vel regnarent sapientes.
Estne ille e numero paucorum, qui diadema
Sortiti, ætheriæ coluerunt dogma sophiæ?
Contigit ecce hominum generi, gentique togatæ
Dux sapiens; felix nostræ res publica Romæ
Justitia regnante viget: parete magistro
Sceptra gubernanti: monet, ut deterrimus
[error,
Utque superstitio veterum procul absit avorum,
Nec putet esse deum, nisi qui super omnia sum-
[mus
Emineat, magnique immensa creaverit orbis.
Num melius Saturnus avos rexisse Latinos
699 Greditur, edictis qui talibus informavit
Agrestes animos, et barbara corda virorum?
45 Sum deus, advenio fugiens, præbebe latebras,
Occultate senem, nati feritate tyranni
Dejectum solio: placet, hic fugitivus, et exsul

GLOSSÆ VETERES.

14. Solus, *primus*, l.
17. Pure, *putredine*, l.
19. Studuit, *Constantinus*. — Quo, *ut*. — Generosior, *nobilior*, l.
20. Lethali, *mortali*, l.
22. Tyrannorum, *antiquorum regum*. — Videre, *ut videretur*, l.
24. Competeret, *conveniret*. — Futuris, *animæ*, l.
28. Hic, *Constantinus*, l.
29. Suis, *Romanis*. — Sancire, *constituere*, l.
30. Quidam, *Plato*, l.
32. Sapientes, *scilicet reges*, l.
33. Ille, *Constantinus*, l, Rat. — Diadema, *regiam potestatem*.
34. Sortiti, *consecuti*. — Ætheriæ, *cælestis*, l.
35. Togatæ, *pacificatæ*, l. Prudentius contemporaneus fuit Theodosii et Valentiniani. Potest autem credi, durasse usque ad mortem Theodosii, cujus duo filii, Honorius et Arcadius, successerunt in imperio: incertum quem horum nominet ubi ait, Contigit, Vat. A.
39. Avorum, *Arianorum*, l.
43. Informavit, *instruxit*, l.
46. Tyranni, *Jovis*, l.

COMMENTARIUS.

15. Perstat in eadem metaphora morbi et medicinæ, qua eo tempore auctores frequenter utebantur.
18. Egm., Pal. contra metrum, *medico favente*. Laudat Theodosium, quod radicatus idolatriam extirpare studuerit.
21. Vat. A, *Possit ab. Rat., servare veterano*. Barthius lib. xii Advers., cap. 8, hunc Prudentii locum confert cum simili alio Claudiani lib. ii in Eutropium, *Ulcera possessis alte suffusa medullis*, etc.
22. Chamillardus tyrannos interpretatur esse Constantium, Juli num, Valentem, Valentinianum Seniore, rituum veterum fautorem. Teolius addit Magnentium. Sed probabilius Prudentius tantum loquitur de tyrannis quos Theodosius superavit, Maximo et Eugenio, et quos iterum tyrannos appellat vers. 440 et 463. Et Constantii quidem plures ac gravissimæ leges exstant cod. Theod. De paganis contra ethnicorum sacrificia, templa et simulacrorum cultum. Facilius credam Magnentium hoc loco una cum Eugenio et Maximo tyrannum appellari.
23. Egm., Pal., *quis status*.
25. Vat. A, *ceu male*; melius *heu*.
27. Capella lib. v, *Vulgusque minorum Cælicotum trepidat*.
28. Vide ur loqui de vita æterna. Prag., minus bene, *prætendit*.
30. Celeberrima Platonis sententia, de qua vide Barthium lib. xx, cap. 18. Sed caute Prudentius loquitur de his qui ætheriæ coluerunt dogma sophiæ.
31. Post hunc versum in Prag. dæst una pagina usque ad vers. 116.
34. Vat. A, *ætheria*, minus bene.
35. Sich. et Gi. 1 ed. ad oram, *est operæ pretium pro contigit ecce hominum*.
36. Romam vocat nostram, quia patria erat communis. Sed potest id trahi ad eludendos rationes pro Cæsaraugusta, vel Calagurri, de Prudentii patria certantibus.
37. In Rat., *fidet*, sed videtur fuisse *fiet*. Manu recentiori, *viget*.
38. Bong. a prima manu, Rat., *teterrimus*. Ald. aliique edd. et mss., etiam tres codd. Gifanii, et unus Jureti, *deterrimus*, quod rectius putat Gifanius. Gi. 1 ed. etiam *deterrimus*, sed in ed. 2, *teterrimus*, quod expresserunt Fabr. et Heins., quamvis hic ex mss. nihil adnotaverit. Idololatria dicitur deterrima superstitio leg. 20 cod. Theod. de Paganis.
39. Vat. A, *atque superstitio*. Isonis glossa non placet. Avos aio esse Romanos veteres, vel Italos, idolorum cultores. Infra vers. 480. *Hæc Italos induxit avos*.
41. Post hunc versum inscriptio est in Mar., Rat. et aliis, *De Saturno*. Dæst in Vat. A. Alii ad marg. notant *Saturnus*, sive *De Saturno*, et ita in titulis seqq.
42. Egm., *avos pro avos*. De hac fabula aliisque quas Prudentius memorat et gentilibus objicit, videri possunt præter poetas et poetarum interpretes antiqui mythologi Hyginus, Palarphatus, Fulgentius Placides, Phornutus, Albricus philosophus, Aratus, Apollodorus. E recentioribus in hoc argumento elaborarunt Lilius Gyraldus, Natalis Comes, Joannes Seldenus, Joannes Gerardus Vossius, Baniernus in opere Gallice edito Parisiis 1758, aliique innumeri. Isonis explicationes minime sunt contemnendæ. Discrepant sæpe auctores in eadem fabula exponenda: quod mirum videri non debet, cum in narrationibus historicis hoc ipsum frequenter accidat. Saturni schemata pauca supersunt. Ejus imaginem integram exhibet Montfauconius lib. i tom. II Antiq., pag. 30. In nummis quoque consularibus senili capite conspicitur cum falce a tergo posita.
45. Vat. A, *Cum Deus*, non bene.

- Ut lateam : genti, atque loco Latium dabo no- A 55 **700** Scim' s, in arre hebetes informavere mi-
[men. nores :
Vitibus incurvum, si qua est ea cura, putandis
50 Procudam chalybem. necnon et mœnia vestri
Fluminis in ripa statuam Saturnia vobis.
Vos nemus, appositasque meo sub honore sa-
[crantes
(Sum quia nam cœlo genitus) celebrabitis aras.
60 **701** Jupiter incesta spurcavit labe lacœnas :
Nunc bove subvectam rapiens ad crimen ama-
[tam :

GLOSSÆ VETERES.

49. Putandis, amputandis, Iso.
50. Procudam, excudam, fabrico falcem. — Chaly-
bem, falciculum ad secandas vites, I.
52. Nemus, scilicet meum, I.
53. Cœlo genitus, cœli filius, I.
55. Minores, posterī, Vat. A.
56. Profugus, Saturnum dicit. — Equina libido,
Saturnus concubuit cum Philyra nymp̄ha; quibus Opis
B impervenit, qui, ne deprehenderetur, convertit se in
equum : ideo dicitur Tuscis adhinire puellis, I.
59. Olympi, Olympus, quasi Ololampus, totus in-
census, I.
60. Spurcavit, stupravit. — Lacœnas, Grœcas mu-
lteres. Lacœna civitas est Grœciæ, ex qua fuit Leda.
Jovis, versus in cygnum, vitavit Ledam matrem Hele-
næ, quæ ovum peperit, unde nati sunt Pollux et Castor
et Helena, I.
61. Nunc bove. Jovis voluit concumbere cum Eu-
ropa; ideo convertit se in bovem pulchrum; et sic vi-
tavit eam. — Subvectam, Europam, quæ uxor Phœ-
nicis. — Crimen, stuprum, Iso.

COMMENTARIUS.

48. Virgilius lib. viii totam hanc fabulam enarrat :
Latiumque vocari Maluit, his quoniam latuisset tutus
in oris. Minucius in Octavio : Itaque latebram suam,
quod into latuisset, vocari maluit Latium, et urbem
Saturniam de suo nomine. Arnobius lib. iv, Lactan-
tius lib. 1, cap. 14, Tertullianus Apologet. cap. 10
hoc ipsum gentilibus exprobrant.
49. Egm., Pal., male, cura potandis.
51. Oxon., perperam, Saturnia nobis.
55. Vat. A, tum quia; Ige sum quia. Gallandius
notat, quoniam interrogative usurpari apud veteres.
Ia quidem perumque accidit; sed sine interrogatione
per pleonasmum recte dicitur quia nam : Sic Plautus
Ampb. a. t. ii, sc. 2, vers. 34 : Quia enim sero
adrenaus, Saturnus Cœli et Terræ filius putabatur.
Hinc veteres dicebant, cœlo eos descendisse, qui im-
proviso apparebant, et terræ filios vocabant ignotos
homines. Auctor est Minucius. Terræ enim et cœli fi-
lius, quod apud Italos esset ignotis parentibus prodi-
tus : ut in hodiernum inopinato visos cœlo missos, igno-
biles et ignotos terræ filios nominamus. Vide Muretum
lib. xiii Var., cap. 7; Tertullianum Apologet. cap. 10,
cum notis Heraldii; et Lactantium lib. 1, cap. 2.
54. Heinsius ait, potiores habere patria spectata
sepulcra, quod alii perperam interpolaverunt, nec recte
C Cauchium in patria. Juretus in suo libro invenit quo-
rum patrias, peccata, sepulcra, quam lectionem veram
esse defendit, quia Prudentius ridiculos deos esse
arguit, de quorum patria, sive ortu, vita scelerata et
obitu, sive sepulcris constat, ut arguit etiam Lactan-
tius lib. 1 Divin. instit. Weitzius legit quorum patrias
D spectare sepulcra. Mar., patrias, spectata sepulcra.
Rat., patriam, spectata sepulcra. Urb., patria spectare
sepulcra, quod videtur fuisse in Egm. et Palat. In
Widm. et Bong., patria., sed non explicat Weitzius
an sequatur spectare, an aliud. Lectio codicis Jureti
mihi videtur præferenda. Pro inde Vat. A unde. A
Saturno origo deorum in Italia repetitur. Tertullianus
Apolog. cap. 10 : Ante Saturnum deus penes vos
nemo, ab illo census totius vel potioris vel notioris di-
vinitatis.
55. In ora codicis Jureti pro div. lect., minore,
quod vitiosum est. Minores pro posteris accipiunt
Lucretius, Plinius et alii. In re nostra Arnobius
lib. v : Falsiferum vetustas edidit prisca, et minorum
transmisit ætati. De usu æris in statuis fuse Juretus
ex Plinio, Isidoro, Cassiodorio et aliis. Adde Bule-
gerum, de Pictur. et Statuar. lib. ii, cap. 41, quod
est De statuis æreis fuis.
56. Equinam libidinem et adhinire de immodica li-
bidine usurpâri observant Barthius, Turnebus aliique
critici. Sed præterea Prudentius respicit fabulam, de
qua Iso et Hyginus fabul. 138 : Saturnus... in Thracia
cum Philyra Oceani filia in equum conversus concubuit,
quæ ex eo peperit Chironem centaurum. Propius ad
Prudentium Virgilius in Georg. : Talis et ipse jubam
cervice effulit equina Conjugis adventu pernix Saturnus,
et altum Pelion hinnitu fugiens implevit acuto. Vale-
rius Flaccus lib. v, vers. 152 : Philyræque a nomine
dicta Littora, quæ cornu pepulit Saturnus equina.
58. Egm., minus bene, simulato nomine mœchus.
C His quæ de Saturno narrantur contrarium videtur
esse quod ait Juvenalis sat. 6 : Credo pudicitiam, Sa-
turno rege, moratam in terris, visamque diu. Certe pri-
mum sibi constant poetæ in sæculi aurei felicitate de-
scribenda. Ovidius in Fast. : Vix ego Saturno quem-
quam regnante videbam, Cujus non animo dulcia furta
forent. Post hunc versum in Rat., Mar. et aliis titulus
est De Jove.
59. Heinsius ait, pessimo exemplo Weitzium Be-
emani conjecturam sinnosi admisisse in contextum
pro silvosi, quod de Olympo recte dicitur, ut fron-
dosus et opacus. Hoc monitum sequi debuerunt, qui
Heinsii conjecturas nonnunquam sine ulla causa adop-
tarunt. Ex glossa Isonis emendari potest Isidorus
lib. xiv, cap. 8 : Dictus autem Olympus, quasi olo-
lampus, id est, quasi cælum. Melius glossa, id est,
tutus incensus, vel potius lucidus aut splendidus. Isidorus
ex Virgilio citat nubes excedit Olympus, quod in Vir-
gilio non reperiri notat Grælius. In Lucano hoc he-
mistichium invenio lib. ii. Jovem in monte Olympo
habitasse, docet historia : hinc fabula de Jove in
cœlo regnante. Vide Lactantium lib. 1 Divin. Instit.,
cap. 11.
60. Heinsius in Gis. improbat incestas, quia potio-
res habent incesta. Al. l. et Urb., incestas. In Rat. est
incesta, sed glossa pollutas. In glossa pro Lacœna ci-
vitas est Græciæ lege vel intellige Lacedæmon, vel, ut
in nonnullis dictionariis hæc urbs nominatur Lacon,
nam lacœna est mulier Spartana. Leda, Helena, Her-
mione, fratruum Lacedæmonia, infamia impudiciæ
laborarunt.
61. Vat. A, tunc pro nunc. Pro bove scribunt boe
Rat., Mar. a prima manu. Widm. a prima manu.
Weitzius expressit etiam boe, quia Colerius ad Valer.
Max. pag. 568 in suis membranis ita scribi affirmat.
Adverte, has membranas easdem esse quas sub Mar.
nomine laudamus. Pro subvectam habent subjectam
Widm., Bong., Mar., Rat., Gis. 1 ed. ad marg. In
editione Parmensi mendum est ad crinem pro ad cri-

Nunc tenera pluma levior, blandosque susurros A
In morem recinens suave immorientis oloris :
Capta quibus volucrem virguncula ferret amo-
|rem.
65 Nunc foribus surdis, sera quas, vel pessulus
|arctis
702 Firmarat cuneis, per tectum dives amator
Imbricibus ruptis, undantis desuper auri
Infundens pluviam gremio excipientis amicæ :
Armigero modo sordidulam curante rapinam,
70 Compressu immundo miserum afficiens cata-
|mitum,
Pellice jam puero magis indignante sorore.

GLOSSÆ VETERES.

62. Tenera, *cygnea*, l.
63. Immorientis, *olor*, dum moritur, dulces dat so-
nos; vel perpetui et immortalis, quia sidus in cælo
est, l.
64. Capta, *decepta*. — Quibus, *susurris*. — Vir-
guncula, *Leda uxor Thesei*, l.
65. Surdis, *clausis*. — Pessulus, *vectis*, l.
66. Dives amator, *Jovis*, l.
67. Imbricibus, *tectis*, l.
68. Amicæ, *Danae uxoris Acrisii*, l.
69. Modo, *nunc*, l.
70. Miserum, *stupratum*. — Afficiens, *comprimens*.
— Catamitum, *Ganymedem: catamitus et succuba
num sunt*, l.
71. Pellice, *concupina*. — Indignante sorore, *Indi-
gnabatur Juno, soror Jovis, Heben sororem suam de*

Hæc causa est, et origo mali, quod sæcla vetusto
Hospite regnante crudus stupor aurea fluxit,
Quodque novo ingenio versutus Jupiter, astus
75 Multiplices, variosque dolos texebat, ut illum,
Vertere cum vellet pellem, faciemque, putarent
Esse bovem, prædari aquilam, concumbere
|cygnum,
703 Et nummos fieri, et gremium penetrare
|puellæ.
Nam quid rusticitas non crederet indomitum
80 Stulta virum, pecudes inter, ritusque feruos
Dedere sueta animum, diæ rationis egenum?
In quamcunque fidem nebulonis callida traxit

- B *ministratio deposita, et Ganymedem loco ejus susce-
pisse*, l.
73. Hospite, *Saturno*. — Crudus, *incultus, novus,
indigestus*. — Stupor, *stultitia*. — Fluxit, *sub Saturno
aurea sæcula fuerunt, quia pax optima fuit*, l.
76. Pell m, *suam transferendo*. — Faciemque,
suam, l.
77. Esse bovem, *cum vitavit Europam*. — Præ-
dari, *cum rapuit Ganymedem*. — Concumbere, *Alcme-
nam*. — Cynnum, *per cygnum*, l.
78. Et nummos, *imbrem aureum nummus vocat, vel
pecuniam quam dedit custodibus*, l.
81. Dedere, *sponse sua tradere*. — Diæ, *divinæ: diæ,
nobilis, engenes, unum sunt*, l.
82. Nebulonis, *deceptoris*, l.

COMMENTARIUS.

men. Jovis imagines, quibus hæc fabula, aliæque re-
presentantur, exhibet Montfauconius lib. II Antiquit.
tom. I.
62. Heinsius cum suis scriptis, codex Jureti, Egm.,
Palat., nunc tener, ac pluma levior. Ald., Mar., Rat.,
Gis., Weitz., Fabr. et alii, nunc tenera pluma levior. Vat.
A. tunc tener, ac. Arnobius lib. IV, Jupiter ipse rex
mundi nonne a vobis infamis est isse per innumeras
species, et petulantis amoris flammis servilibus obum-
bravisse fallacis? Nunquid a nobis aliquando con-
scriptus est, libidinosa ut perficeret furta, modo esse
in aurum versus, modo in satyrum ludicrum, in dra-
conem, in alitem, in taurum? Vide quæ notat El-
menhorstius ad Arnobium pag. 91. Tertullianus in
Apolog. Jovem vocat plumatum amatorem, quia in
cygnum conversus ob amorem Ledæ, et in aquilam,
ut Ganymedem raperet. Alia est sententia Chamil-
lardo, qui hunc versum referri mavult ad Jovem
conversum in cuculum, ut Junone potiretur, aut in
aquilam, ut Asteriem comprimeret. Quod plerique de
Ledæ narrant, alii de Nemese referunt. Nonnulli Ledæ
post mortem nomine Nemesis accepisse tradunt.
64. Vat. A, minus bene, raptâ pro capta. Fabr.,
volucrum, quod merito rejicit Heinsius. Gronovius
conjectabat volucrem amantem. Gis. 2 ed., volucrum,
sed correxit volucrem de solo olore, ut explicat.
65. Vat. A, Tunc foribus surdis sura quas te, per-
peram.
66. Thuan., Vat. A., codex Jureti firmarant, quod
tenuit Heinsius. Ald. et nostri alii, firmarut. Tertul-
lianus in Apolog. hanc etiam fabulam tangit. Julius
Firmicus de errore prof. relig.: Adulterio delectatur
aliquis, Jovem respicit, et inde cupiditatis suæ fomenta
conquiri, probat, imitatur, et laudat, quod deus suus
in cygno fallit, in tauro rapit, ludit in satyro, et ut
liberalis in flagitiis esse consuescat, quod inclusam
auro largiter fluente corruperit. Hinc nata fabula est.
Quod custodes Danae auro corrupti fuerint, in im-
brem aureum conversum Jovem poetæ fluxerunt.
69. Egm., Pal., Vat. A, causante rapinam. Nunc
est, armigerum Jovis esse aquilam.

C 70. Rat., cod. Vat. A, Mar., meliores Heinsiani,
Sich., Gis., Fabr., Widm., Pal., Bong., afficiens,
Ald., Gis. in contextu 1 ed., cupiens. Gifaninus, verbo
AFFICERE sive ANFICERE, ex optimo vet. lib. affigens,
quod placuit Weitzio. Vat. A scribit Catamintum;
idem nomen in Julio Firmico legebatur corrupte
Catamitus. Ald., Catamytum; plerique Catamitum;
aliqui Catamithum. Cicero Philip. 2: Ego ut te cata-
mitum ostenderem, etc. De catamitis sive mollibus
pinna Barhius lib. XXIII Advers., cap. 7.
71. Vat. A, mendose, quam puero. Rat. scribit
pellice cum uno l.
74. Vat. A, male, quoque novo.
75. In Cell. edit. 2, illam, mendose.
77. Vat. A, Weitz., concumbere. Heinsius cum re-
centioribus hoc ipsum, sed non explicat quorum
codicum auctoritate. Gis., Fabr., Mar., Colerus loc.
cit., Rat., concingere; in Rat. Glossa addita, pro
concinere causa metri, quod ridiculum est, supra pro
div. Scriptura, concumbere. Mariettus retinendum
putat concingere, hoc est, quasi alis complecti. Ovi-
dii lib. VI Metamorph.: Fecit olorinis Ledam recu-
bare sub alis. Aldus a Weitzio laudatur pro concingere;
sed ego in Aldo, Gis. 1 ed., aliisque vulg. invenio
confinere, quæ non est spernenda lectio.
78. Mar., apud Heinsium alter Rottend., Rat. a
prima manu, Weitz., Gifaninus verbo NINGUERE ex tri-
bus vet. lib., serere, quod elegantissime dictum, ait
Gifaninus. Malo fieri cum aliis.
79. Rat., vitiose, rusticitans.
80. Heinsius cum Thuan., ritusque, quod perperam
in rictus mutasse Gifaninum affirmat. Jureti quoque
in suo cod. reperit ritus. Exstat nihilominus rictus in
Mar., Rat., Urb., et, ut videtur, in Alex. a secunda
manu, et in vulgatis exstabat ante Gifaninum. Iuno
Gifaninus referens hunc versum ait: pecudes inter
rictusque (hic in 2 vers. legi RITUSQUE).
81. Gif., verbo DIVA, legit degere, et diæ. Ald.,
Mar., Weitz., Torn., et alii, diæ rationis. Codex Ju-
reti pro div. lect., diæ, quod tenent plerique.
82. Vat. A, Pal., in ep'e, callida struxit.

- Nequitia, infelix faciem gens præbuit aurem. A
 Successit Jovis imperio corruptior ætas :
- 85 Quæ docuit rigidos vitibus servire colonos,
 Expertes furandi homines : hæc imbuit art:
 Mercurius, Maia genitus : nunc magnus habetur
 Ille deus, cujus dedit experientia fures :
 Nec non Thessalicæ doctissimus ille magiæ
- 90 **704** Traditur extinctas sumptæ moderamine
 [virgæ
 In lucem revocasse animas, Cocytia lethi
 Jura resignasse, sursum revolantibus umbris.
 Ast alias damnasse neci, penitusque latenti
 Immersisse chaos : facit hoc, ad utrumque pe-
 [ritus
- 95 Ut fuerit, geminoque armarit crimine vitam ; B

- Murmure nam magico tenues excire figuras,
 Atque sepulcrales scite incantare favillas,
 Vita iudem spoliare alios, ars noxia novit.
 Artificem scelerum simplex mirata vetustas
- 100 Supra hominem coluit, simulans per nubila ferri,
 Aligerisque leves pedibus transcurrere ventos.
705 Ecce deum in numero formatus, et
 [æneus astat
 Graius homo, augustaque Numæ præfulget in
 [arce.
- Strenuus exculti dominus quidam fuit agri,
 105 Hortorumque opibus memorabilis ; hic tamen
 [idem
 Scorta'or nimius, multaque libidine suetus
 Rusticulas vexare lupas, interque salicta,

GLOSSÆ VETERES.

85. Rigidos, stultos, fortes, l.
 87. Mercurius, magus fuit astutissimus ; qui magicos thesauros invenibat ; propter thesauros enim homines fures sunt. — Maia, mater Mercurii. Maia et Electra sorores fuerunt filiæ Atlantis : ex Maia Græci venerunt, ex Electra Trojani, l.
 89. Thessalicæ, quia ibi magica ars abundabat in qua iste valde peritus. — Magiæ, magicæ artis, l.
 90. Virgæ, caduceo : per virgam et serpentem homines magicis artibus suis resuscitasse dicitur, atque necasse, l.
 91. Lucem, hanc vitam. — Cocytia, infernalium, l.
 92. Resignasse, resolvisse. — Umbris, animabus l.
 93. Ad utrumque, ad vitam et mortem, l.
 95. Gemino, mortificandi et vivificandi, l.

96. Excire, huc vocare, l.
 97. Scite, docte, vel sapienter, l.
 101. Aligeris, quia pinnas in pedibus habere dicitur, quæ petasi nomine vocantur : petasum est volatile, nam peto volo dicitur. — Leves, veloces, l.
 103. Graius, Græcus enim fuit. — Augusta, pulchra, l.
 104. Strenuus, de Priapo dicit, qui fuit deus hortorum ; qui ob nimiam magnitudinem virilis membri de numero deorum est ejectus. — Fuit, scilicet ille, l.
 105. Hortorum, dicitur Priapus præesse hortis ob eorum fecunditatem, cum enim alia terra aliquid ferat in anno, horti nunquam sine fructu sunt, l.
 107. Lupas, meretrices, l.

C

COMMENTARIUS.

85. Per et hunc versum Mar., Rat. et alii pro titulo *De Mercurio*.

86. Lact. lib. i Divin. Instit., cap. 10, *Fur ac nebulo Mercurius quid ad famam sui reliquit, nisi memoriam fraudum suarum?* Confer Elmenhorstium in Arnobium pag. 89 et 98.

89. In Rat. sciolus aliquis, ab rasis prioribus, *Thessalicæ magiæ doctissimus ille*. Heinsius edidit *Thessalicæ*, sed notavit in Thuan. esse *Thessaliæ*, ut Arcadius pro *Arcadicus*, et talia complura. Cellar. et Teol. tenuerunt *Thessaliæ*. Liberius a Jesu tom. i Posthum., c. l. 761, affirmat, necromantiæ artem apud Hispanos in pretio fuisse ob clarum auctoris nomen, Mercurii scilicet Trismegisti, teste Prudentio lib. i contra Symmachum. Arbitror, non alium locum, nisi hunc, a Liberio indicari. At Prudentius hoc loco nihil de Hispanis, nihil de Mercurio Trismegisto. S. Isidorus lib. viii Etym., cap. 9: *Prudentius quoque de Mercurio sic ait: Traditur extinctas*, etc. Eisdem versus ex Isidoro desumit S. Martinus Legionensis tom. II, pag. 25. Sed in hoc mendum est *Traditur hæc extinctas* assumpto *moderamine*. In Abraxæis a superstitionis hæreticis sæculi ii exhibebatur Mercurius cum inscriptione *Michael*. Vide Montfauconium tom. II Antiq., pag. 366.

92. Ratione cæsurae et postremum in *resignasse* producit. De his legendus Virgilius iv *Æneid.*, et Horat. od. 10 lib. i.

93. Pal., Egm., *alia*, male, pro *alias*. Editor operum S. Martini Legionensis notavit, in ms. esse *alios*.

94. Vat. A, *ad utrumque paratus*; et si rasset imitatio est Virgilii ii *Æneid.* *Atque in utrumque paratus*.

96. In S. Martino Legionensi mendum *excitare* pro *excire*; quod proprie de re magica dici, notatum alibi est, ac multis constat exemplis. Juretus recte rejicit *murmure nam magno* in quodam cod. De murmure magico vide Apoth. vers. 477. Consule etiam Lactantium, lib. vii, cap. 13, et quæ multa ejus adnotatores

congerunt. Nimium essem longus, si vel nominare tantum vellem criticos omnes qui hoc Prudentii versus laudant.

98. Vat. A, Pal., *vita idem*, male.

101. Vat. A, *mendose, aligeres*. Post hunc versum titulus *De Priapo* in Rat., Mar. aliisque.

102. Oxon., *corrupte, foratus* pro *formatus*. Heinsius inde arguit fortasse scribendum *ornatus*, ut ita conjungantur æneus et ligneus, sive saxeus. Tornarii enim non ligna tantum, sed etiam saxa dicebantur. Chamillardus placet conjectura. Non video cur lectio codicum debeat sollicitari. Nam in Oxonio *foratus* error est ex *formatus*, non ex *ornatus*. Hos versus et historiam de Priapo illustrat Vulpus ad carn. 18 Catulli.

103. Vat. A et codex Jureti, *angusta* pro *augusta*, quod verum est. Inter hujusmodi affinia nomina sæpe mutatio accidit. Chamillardus Numæ arcem intelligit Janiculum, ubi Numa sepultus est, vel domum Numæ, quæ in Vestæ templum mutata fuit. Malo accipere de Roma ipsa; ac docte mentio facta Numæ, qui, ut ait Lactantius lib. i Divin. Instit., cap. 22, *harum vanitatum apud Romanos auctor et constitutor fuit*. Cæterum interpretationi de templo Vestæ favet, quod fascinus a Vestalibus colebatur.

104. Ald. et nonnulli vulg., *quondam* pro *quidam*. Juretus *quidam* dictum ait quasi in contemptum. Veteres in summum odium alicujus ne nominandum quidem celebant. De Hellepontiaco Priapo videndus Arnobius, lib. iii.

107. Barthius, lib. x Adv., cap. 2, legit ex aliquo codice *ruricolas*, sed cum in antiquioribus invenisset *rusticolas*, coniecit *lustricolas*: nam lustra densa et obscura ferarum latibula sunt, ubi scorta in iis habitabant, dicta propterea lupæ. Postea urbanæ eorundem speluncæ appellatæ etiam sunt *lustra*. Heinsius non videtur legisse aut intellexisse Barthium: ait enim, Barthio arridere *ruricolas* Juretus etiam alicubi invenit *ruricolas*, sed ex suo codice emendavit

- Et densas sepes obscena cubilia inire .
706 Indomitum intendens animum, semper-
 [que paratum
 110 Ad facinus, nunquam calidis dabat otia venis.
 Illic deus e patrio prænobilis Helleponto
 Venit adusque Italos sacris cum turpibus hor-
 [tos :
 Sinum lactis, et hæc votorum liba quotannis
 Accipit, ac ruris servat vineta Sabini,
 115 Turpiter affixo pudeat quem viscere ramo
 Herculæus mollis pueri famosus amore

- A** Ardor, et in transtris jactata efferbuit Argo.
707 Nec maris erubuit Nemea sub pelle fo-
 [vere
 Concubitus, et Hylan pereuntem quærere cæ-
 [lebs.
 120 Nunc Saliis, cantuque domus Pinaria templum
 Collis Aventini convexa in sede frequentat.
 Thebanus juvenis superatis sit deus Indis,
 Successu dum victor ovans lascivit, et aurum
 ♣ Capivæ gentis revchit, spoliisque superbus
 125 Diffluit in luxum cum semiviro comitatu,

GLOSSÆ VETERES.

110. Otia, *securitatem*, l.
 111. Hic, *talis* : per ironiam dicit. — Hellesponto, *Hellespontos est civitas in Lampsaco insula*, l.
 113. Sinum, *vas in quo mulgetur*. — Quotannis, *B* *singulis*, l.
 114. Vineta, *a vinea, viteta a vite, dumeta a dumis*. — Sabini, *Italici, oppidum Italiae*, l.
 115. Turpiter, *ramum enim gerit in manu, unde videtur vineas defendere et hortos sibi commissos*. — Pudeat, *unumquæque*, l.
 116. Mollis, *stuprati*, l.
 117. Ardor, *amor, minna*. — Jactata, *pro in jactatione fatigata*; *naufragio*. — Efferbuit, *arsit*. — Argo, *nave*, l.
 118. Maris, *masculini*. — Nemea sub pelle, *Colchida*; *nam Nemea, filia regis Colchorum, quam illa Herculi dedit. Hercules cum Pallantea, Evandri filia, concubuit sub pelle leonis, qui in Nemea silva captus*

est, Iso.

119. Hylan, *nec erubuit ille cælebs, id est cælestem (forte cælebem) vitam ducens*. — cælebs, *abstinens*, l.
 120. Saliis, *saltationibus* : *salii dicuntur, qui tripudians aram circumveunt Herculis : require fabulam in Virgilio : dicti ab exsiliendo*. — Domus, *familia*. — Pinaria, *Pinaris et Potitius sacerdotes Herculis fuerunt*, l. — Saliis, *saltationibus*, Rat.
 121. — Aventini, *mons dictus ab adventu avium : nam ex Tiberi fluvio emergentes, excelsa ipsius montis petunt*, l.
 122. Thebanus juvenis, *Liber pater*, l.
 123. Successu, *prosperitate*. — Lascivit, *luxuriose egit*, l.
 125. Diffluit, *dissolvitur in luxuriam*. — Semiviro, *castrato* : *nam castratum habuit secum quemdam, mollem et enervem*, l.

COMMENTARIUS.

rusticolas. In nonnullis vulg. est *rusticolas*, et erat etiam in Aldo, sed is correxit *rusticolas*. Ex editis solum invenio *rusticolas* in Fabricio. Codd. mss. alii, *rusticolas*, ut Alex. et Urb.; alii *rusticulus*, quod præferendum videtur, et exstat etiam in Cicerone, Martiali, Ausonio, quasi diminutivum a *rusticus*. Teolius edidit *rusticolas*, et existimat, a Prudentio *rusticolas* lupas lassasse accipi pro puellis quæ pecorum pastui invigilant. Lactantius lib. i Divin. Instit., cap. 20, de Lupa nutrice Romuli : *Fuit Faustuli uxor, et propter vulgati corporis vililitatem Lupa inter pastores, id est meretrix, nuncupata est, unde etiam lupanar, dicitur*. Vat. A, male, *salictas*.

108. S. Paulus fornicem seu lupanar videtur appellare simpliciter *cubilia* ad Rom. xiii, 13 : *Non in cubilibus, et impudicitis, etc.*

109. Cum recte procedat sensus, nescio cur Heinsius lectionem codd. sollicitare voluerit, conjiciens *Indomito intendens animo, semperque parato*. Gronovius *nerum pro animum* reponi volebat.

111. Sich., Mar., Weitz., et patrio. Lampsacus urbs est sita e regione Callipolis in Chersoneso Thraciæ ad Hellespontum fretum, quo Chersonesus ab Asia sejungitur. Glossa plane corrupta est, ut fere in omnibus aliis descriptionibus geographicis.

112. Vat. A, *sacros*, a prima manu. Codex Jureti, Egm., Pal., Vat. A, *cultoribus pro cum turpibus*, quod postremum retineri debet. Sacra turpia sunt Priapeia, de quibus Meursius lib. v de Festis Græcorum, et M. nifaucionius lib. i Antiquit. tomo I, part. 2.

113. Weitzius scribit *quodannis*, quia ita invenit in Egm. Cur non *quotannis*, cum ita alii scribant? Versus hic Virgilio est eclog. 7 : *Sinum lactis, et hæc te liba, Priape, quotannis Expectare sat est, custos es pauperis horti*.

114. Intellego rus Sabinum Horatii.

115. Egm., Pal., vitiose, *pudeat pro pudeat*. Grægeus et Heinsius *ramum* intelligunt partem obscenam. Iso de ramo, quem gerit in manu, exponit. Horatius lib. i, satira 8, de Priapo sui ruris : *Nam fures dextra coerct Ast importunas volucres*

in vertice arundo Terret fixa. Virgilius lib. iv Georg. : *Et custos surum, atque avium cum sulce saligna*. Huic versui in Rat. et Mar. subjicitur inscriptio *De Hercule*.

116. Barthius, lib. xxi, cap. 15, Adv., ait, pulchra Prudentium Herculis Græcum nomen Latinitate donasse, ut Horatius *Ulysseum*, Virgilius *Achilleum*. At hoc loco *Herculeus* adjectivum esse debet, scilicet *ardor Herculeus*, nisi pro *ardor* legatur *arsit*. Sensus est : *Ardor Herculeus fuit famosus amore molliis pueri*. Horatius lib. i. od. 3, *Herculeus labor*.

117. Thuan., *jactata serbuit Argo*. Vat. A, *jacta*, mendose, et *efferbuit Argo*. Mar., Prag., Rat. a prima manu, *jactata efferbuit Argo*. Alii, *jactatæ efferbuit*, vel *serbuit Argo*. Heinsius opinatur *jactatæ efferbuit Argus*; Barthius contendit, legendum *jactatæ efferbuit Argo*, ita ut *Argo* non declinaverit. Urb., male, *ardor in transtris*. In glossa nescio quid sit *minna*, nisi forte intelligatur *migma*, aut *mimax*, hoc est, mixtura ignea adeo violenta, ut etiam sub aqua arderet. Vide Macri Hierolex.

118. Vat. A, corrupte, *nec mea suppelle*. Ald. et vulg., *Nemea pelle*. Mar., *Nemea sub pelle*. Rat., Prag., Jureti codex, *Nemea sub pelle*, ut castigarunt Gifanius et Heinsius. Sic viii Æneid., *Nemea sub rupe*, ex codd. emendatis. In Vat. A error metri *efferbuit pro erubuit*.

119. Nonnulli scribunt *Hylan*, et *cæleps*. Arnobius lib. iv, *Hylan nescio quis diligit*. Firmicus de Error. prof. relig., Valerius Flaccus lib. iii Argon., Hylginus fab. 207.

120. Salii sacerdotes erant Herculis et Martii. Virg. viii Æneid. : *Tum Salii ad cantus incensa altaria circum Populeis adsunt cincti tempora ramis*. De dono Pinaris idem Virg. : *Et domus Herculei custos Pinaris sacri*. Vide Macrobius, Servium, et alios.

121. Post hunc versum in Mar. et Rat. inscriptio *De Libero, qui et Bacchus*. Deest in Aldo et nonnullis aliis.

125. Rat., *defluit*. Codex Jureti, *in lusum*, ex veteri more scribendi. Lactantius lib. i, cap. 10 : *De-*

- Atque avidus vini, multo se proluit haustu, A 135 **709** Hoc circumsaltante choro, temulentus
 Gemmantis pateræ spumis, mustoque Falerno [dulter
708 Perfundens bijugum rorantia terga ferarum.
 His nunc pro meritis Baccho caper omnibus aris
 150 Cæditur, et virides discidunt ore chelydros,
 Qui Bromium placare volunt: quod et ebria
 [jam tunc
 Ante oculos regis satyrorum insania fecit,
 Et fecisse reor stimulis furialibus ipsas
 Menadas, inflammaute mero in scelus omne
 [rotatas.

GLOSSÆ VETERES.

127. Musto, novo. — Falerno, mons vini optimi ferax, l.
 128. Perfundens, jactabat vinum in equos. — Ferarum, nam tigrides in curru ejus esse feruntur, l.
 129. Caper, quia contrarius est vitibus, l.
 130. Discidunt, mordent. — Chelydros, serpentes, l.
 131. Bromium, Bromius minister fuit Liberi. Bromius, id est Bacchus, a bromo, id est cellario; vel a bruma, in qua multum comeditur; cui etiam caper immolatur, quia vineis valde nocet, l.
 132. Satyrorum, satyri rustici sunt, eo quod saturari libidine nequeunt; vel poetæ, qui nunquam sapientia saturantur, l.
 133. Menadas, feminas, quæ et Bacchæ, id est insanientes. — Rotatas, præcipitatas, l.
 135. Temulentus, a temeto, id est vino antiquo, l.
135. Acta, in viriditate; amœnitas littorum; acta, loca arenosa, vel amœna: nam Actæ Græci dicunt littus, l. amœnitate, Rat.
 137. Scortum, Neæram, l. Ariadnem, filium Minois, quam Theseus reliquerat, Vat. A.
 138. Incesto, illicito, vel polluto, Iso.
 139. Neæram, pellicem vel concubinam, l. Neæram dixit, quasi communem amicam, Rat.
 142. Ariadæus, Ariadnem, natam Minois regis Cretæ, Liber pater in conjugium accepit; propter cujus honorem inter astra locata est, vel uxor Liberi fuit; quam cum accepisset, attulit Vulcanus coronam, in qua erant septem lapides: quam Liber ob amorem Ariadæ in cælo collocavit: quam modo coronam dicunt. — Ignis, amor, minna, l.
 143. Honore, propter honorem, l.

COMMENTARIUS.

latus enim Cretam cum semiviro comitatu, nactus est impudicam mulierem in litore. Imitatio Maronis in Aeneid.: At nunc ille Paris cum semiviro comitatu.

126. Vat. A a prima manu, hastum, corrupte.
 127. Becmanus, in Manuduct. ad ling. Lat. cap. 6, correxit pateræ pro patere, quod in nonnullis vulg. exstabat. Ald., Bong., Torn., Widm., et alii veteres, multo. Sed verius videtur musto Heinsio cum Egm., Cauch., quia præcesserat multo haustu. In Alex. etiam et Jureti codice est musto, et in Widm. supra novo, ut musto respondeat. Mihi non displicet multo, nam sæpe Prudentius hujusmodi repetitionibus utitur. Imitatio Virgilii lib. 1: Ille impiger hausit Spumantem pateram, et pleno se proluit avro.

128. Rat. a prima manu, male, injugum pro bijugum. Tigrides et lynces curru Bacchi tribui solent.

130. Prag., minus probe, creditur pro cæditur. Prag., Widm. supra, Rat. a secunda manu, chelydros. Bong., Widm., celindros. Rat. a prima manu, chelidris. Legendum cum aliis chelydros. Ita etiam habet Mar., sed supra chelydros cum glossa pilos. Martinus Roa lib. II Sing., part. 2, cap. 10, ostendit vini et colubri similitudinem, et explicat Proverbiorum locum: Vinum mordebit, ut coluber. Hinc Baccho dicatus est draco; caper vero illi cædebat, quia nocet vitibus. Virgilius lib. II Georg.: Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris Cæditur, et veteres inveniunt proscenia ludi. Arnobius lib. V: Bacchanalia etiam prætermittamus immania, quibus nomen omophagiis Græcum est: in quibus furore mentito, et sequestrata pectoris sanitate, circumptictis vos anguibus, atque, ut vos plenos dei numine ac majestate doceatis, caprorum reclamantium viscera cruentatis oris dissipatis. Vide etiam S. Augustinum de Civit. Dei lib. VII, cap. 21, et Julium Firmicum de Error. prof. relig. Prudentius hoc peculiare narrat, quod menades non solum colubris coronarentur, verum etiam eos ore comprimerent: hoc enim est discidunt, sive, ut in codice Jureti legitur, discidunt, quasi colubros lacerarent dentibus. Barthius lib. XI Advers., cap. 15, putat legendum in Arnobio ophiophagiis, uti etiam in Clemente Alexandrino, cujus verba traduxit Ar-

nobius. Sic Prudentius recte ait ore discidunt, non ophiophagia sonant dilacerationes seu devorationes serpentium: qualia non pauca hodie quoque a præstigiatoribus fieri videmus. Etsi autem chelydri virides dicantur etiam raceni in speciem serpentium circumpendentes, aliud tamen arguunt verba Prudentii.

131. Mar. a prima manu, itemque Rat. a prima manu, placere; recte emendatum placare, quod metrum et Latinitas exposcit.

134. Nonnulli scribunt menadas. Pal., mendose, rotatus. De his vide Catulli carmen Nupt. Pelei et Thetidos.

135. Prag., hic pro hoc. Ricciolius in Indice syllab. controvers. multis probat, primam et secundam in temulentus esse communem. Barthius loc. cit. contendit legendum merulentus, quod mihi non persuasit.

136. Juretus rejicit arca pro acta; nescio autem ubi invenerit arca. Notat, actam esse secretum et amœnum littus, et olim lupanaria in littoribus fuisse constituta, unde videri potest defluxisse nomen Gallicum, bordeau.

D 137. Vat. A, vitiose, cortum et illis pro scortum et illic. Perfidus hic juvenis fuit Theseus.

138. Egm., liquerat ingesto.

139. Vat. A, male, Neæram. Bong., mendose, Neætram. Antonius Delrius Comm. in Herculem Oct. Senecæ observat, hoc loco Ariadnem a Prudentio vocari Neæram, quia meretrices bene habitas, et succi plenas, quas Attici pugiles, Romani vocant Neæras. Tibullus, Horatius alique passim hoc appellant nomine meretrices, aut suas amicas.

142. Rat. scribit Ariadæus; Prag. ariagneus. De corona Ariadnes plura ac varia Ilyginus Poetic. Astronom. lib. II, cap. 5. Paschalius de Coronis cap. 9, lib. I, de hac ipsa corona Ariadnes astris addita fuisse disserit. De voce minna in glossa vide comment. ad vers. 117.

143. Heinsius conjicit honoræ, scilicet noctis; Gronovius, hunc... honorem per epegesin, persolvit hunc honorem, pretium noctis. Mihi clarior videtur lectio codicum, hoc honore persolvit pretium noctis.

- Liber, ut ætherium meretrix illuminet axem. A
- 145 Tantum posse omnes illo sub tempore reges,
710 Indocilis fatui dicebat ineptia vulgi,
 Ut transire suis cum scribis induperator
 Posset in æternum cœli super ardua regnum.
 Regia tunc omnis vim majestatis, et omnis,
- 150 Parva licet, cœli imperium retinere potestas
 Credita; thure etiam ducibus, parvoque sacello
 Impertitus honos: quem dum metus, aut amor,
 [aut spes
 Accumulant, longum miseris processit in ævum
 Mos patrius. Caput falsæ pietatis imago
- 155 Ire per ignaros nebuloso errore nepotes.
 Tum quoque, quæ vivis veneratio regibus ante
 Contigerat, functis eadem jura munere lucis
 Cesit, et ad nigra altaria transtulit urnas.
 Inde puellarum ludibria, pignora, partus,
- 160 Et furtivus amor juvenum, et deprensa jugalis

GLOSSÆ VETERES.

146. Ducebat, æstimabat. — Ineptia, stultitia, l.
 149. Regia, aula, l.
 154. Mos patrius, fuit, cum dicebant: Hos coluerunt patres nostri, et ideo nos similiter, l.
 155. Nebuloso, mendaci, l.
 157. Lucis, vitæ, l.
 158. Cessit, contigit, l. — Urnas, sepulcra, l, Rat.
 159. Ludibria, erant: puellæ, cum audissent ita egisse, ludebant, et ad libidinem magis excitabantur, l.
 160. Furtivus, stuprum. — Jugalis, matrimonialis, vel legalis, l.
 163. Meminisse, scilicet solita est, Iso.
 166. Præstringam, commemorabo. — Gradivum,

- 711** Corruptela tori: quoniam regalibus aucta
 Fervere tunc vitis solita est, nec perdit luxu
 Divorum soboles sancti meminisse pudoris.
 Atque ut, Roma, tuos cœlesti ex sede pa-
 [rentes,
- 165 Quis te semideam jactant auctoribus ortam,
 Præstringam breviter, Gradivum, vel Cytheream,
 Ille sacerdotem violat: contra illa marito
 Succubuit Phrygio: coitus fuit impar utrique.
 Nec terrestre deam decuit mortale subire
- 170 Conjugium, nec cœlicolam descendere ephœbum
 Virginis ad vitium, furtivoque igne caere.
712 Sed Venus, Augusto desanguine femina, vili
 Privatoque viro vetitum perdecuisse hæsit.
 Et, si Rhea sacram lascivi Martia amore
- B 175 Lusa pudicitiam fluviali amisit in ulva,
 Crediderim generosæ aliquem stirpis, sed enim-
 [dem
- Martem. — Cytheream, Venerem, l.
 167. Ille, Mars. — Sacerdotem, Rheam Siliam, sacerdotem Palladis, de qua nati sunt Remus et Romulus. — Illa, Venus, l.
 168. Phrygio, Anchisæ, l. Trojano Anchisæ Vat. A, l.
 169. Deam, Venerem, l.
 170. Cœlicolam, Martem, l.
 172. Augusto, nobili. — Sanguine, Jovis, l.
 173. Privato, pauperi, Anchisæ, l.
 175. Ulva, herba, l.
 176. Crediderim, ego Prudentius. — Generosæ, nobilis, l.

COMMENTARIUS.

144. Prag., non male, arcem pro axem.
 145. Thuan., illo sed tempore.
 146. Prag., dicebat ineptia; Palat., fatique docebat. Utrumque potest defendi. Muretus lib. xviii Var. Lect., cap. 9, laudat ineptia, ineptiæ ex Terentio et Prudentio contra grammaticos, qui inepte ineptiam dici vetant, ineptias jubent.
 147. Induperator pro imperator Ennius, Lucretius, Juvenalis aliique.
 148. Rat., possit; melius posset.
 151. Urb., thura; Egm., Widm. supra, tura; alii cubi tura, et cura et ducibus, vitiose. Egm., Pal., Widm. supra, Rottend. prior, parvusque. Opiatur Heinsius paritisque. Jureti codex, thura, et ducibus parvusque.
 152. In nonnullis vulg. mendose, imperitus honor. Vat. A et Jureti codex, non bene, aut honor pro aut amor.
 156. Ald., Bong., Gis., Heins. et recentiores, tum quia. Weitzius cum plerisque suis, Mar. a secunda manu, Rat., tum quoque. Prag. hoc ipsum voluit in tu quoque. Rectior videtur sensus tum quoque. Sententia est Lactantii lib. 1, cap. 15.
 159. Gronovius volebat pignora, raptus. quæ conjungi ita possunt (ait Heinsius), ut raptus sit secundus casus. Prudentius intelligit filios et partus puellarum non nuptiarum. In plurimis vet. coll. scribitur pignera, cum sermo est de liberis et affectibus: quod Juretus confirmat his Agræti verbis: Pignora rerum, pignera liberorum et affectionum.
 160. Gronovius conjiciebat defensa jugalis. Sed melius est deprensa. Alii scribunt deprehensa.
 162. Barthius, lib. lvi, cap. 9, ait, fervere vitis summa elegantia a Prudentio dici, quæ parum tamen attenditur a plerisque, quia frequentissime usurpatur. Utiuntur servo, is Propertius, Valerius Flaccus, Petronius et alii. Ita differentia statuitur inter servit
- et fervet, quod fervit est quod nunc æstuat, fervet quod diu tenet fervorem. Lucilius apud Quintilianum lib. 1, cap. 6, al. 10: Fervit aqua, et fervet, fervit nunc, fervet ad annum.
 163. Huic versui in Rat., Mar. et aliis subjicitur inscriptio De Marte, et Venere, Junone, et Cybele, aut Cybele, ut in quibusdam scribitur.
 164. Mar. a prima manu, ut Romanos; recte emendatum ut, Roma, tuos.
 165. Weitz., Widm. supra, Gifanius loc. cit., verbo Auctus, ex vet. lib. emendatissimo auctam pro ortam.
 166. Ald., Gis., Alex., Urb., et alii, perstringam. Weitz., Heins. cum suis, codex Jureti, Mar., præstringam, quod Heinsius putat esse Prudentianum. Alii Cytheream, alii Cytherean, alii Citheream scribunt.
 168. Ald., Gis., Widm. supra, Bong., Mar. et alii, succumbit.
 169. Duo Rottendorph., Widm. supra, Bong. a secunda manu, codex Jureti, mortalis obire, quod tenuit Heinsius, quia terrestre et mortale idem sonant. Cham., Cell. et Teol. cum Heinsio faciunt. Gis. et nonnulli vulg., mortalis inire. Ald., Sich., Weitz. cum suis, Fabr., Urb., Mar., Thuan. aliique Heinsiani et nostri, mortale subire. G. fanius loc. cit., verbo EPITHETA GEMINATA, ex vet. lib. legit mortale subire, et Servium aliosque grammaticos reprehendit quod vitiosum in versu esse docuerint, duo uni nomini attribui epitheta, cum sæpe Virgilius et Lucretius id fecerint, Ennius et antiquissimi sæpiissime, quod tamen non est probandum. Exempla ipse congerit, et videri alia possunt apud Vulpium in Comment. Catulli vers. 1 præfat., ut alios omittam.
 171. Mar., Prag., furtivo igne.
 174. Prag., male, Citherea sacram.
 175. Widm. supra, mendose, nisa pro lusa. Vat. A, minus bene, misit, et a prima manu, in ulvam.

- Moribus infamem, compressa virgine per vim, A
Se dixisse deum, nē stuprum numinis ullus
Objicere auderet turpi, miseræque puellæ.
- 180 Hæc Italos induxit avos vel fama, vel error,
Martia Romuleo celebrarent ut sacra campo,
Utque Palatinis Capitolia condita saxis
Signarent titulo proavi Jovis, atque Pelasgæ
713 Palladis, et Libyca Junonem ex arce vo-
[carent,
- 183 Cognatos de Marte deos, Veneris quoque nudum
Accirent proceres Erycino e vertice signum.
Utque deum nater Phrygia veheretur ab Ida,
- Bacchica de viridi peterentur ut orgia Naxo :
Facta est terrigenæ domus unica majestatis,
190 Et tot templa deum Romæ, quot in orbese sepulcra
714 Heroum, numerare licet : quos fabula
[Manes
Nobilitat, noster populus veneratus adorat.
Hos habuere deos Ancus, Numitor, Numa,
[Tullus
Talia Pergameas fugerunt numina flammis.
195 Sic Vesta est, sic Palladium, sic umbra Pena-
[tum
Talis et antiquum servavit terror aylum.

GLOSSÆ VETERES.

180. Induxit, *decepit*, I.
181. *Martia, campus Martis Romæ*. — Sacra, *sacrificia*, I.
182. *Capitolia, templa*. — Condita, *constructa*, I.
183. *Titulo, memorie*. — Pelasgæ, *græcensis, græcæ. Pelasgi dicuntur Græci, a Pelasgo ductore Græco nominati*, I.
184. *Palladis, Minervæ*. — Libyca, *Africana*, I.
185. *Cognatos, parentes Martis*. — Nudum, *clurum, vel purum, quia nuda Venus pingebatur*, I.
186. *Accirent, vocarent*. — Erycino, *Eryx mons*.
- Vertice, *de vertice* I
187. *Mater, Opis, quæ in Ida monte colebatur*, I.
188. *Viridi, quia viret olivis, vel vitibus*. — Orgia, *sacrificia*. — Naxo, *mons, vel insula, ubi Bacchus colebatur*, I.
191. *Manes, deos inferni*, I.
193. *Ancus, etc., hi fuerunt principes Romanorum*, I.
195. *Sic Vesta, talis*. — *Sic Palladium, tale est templum Minervæ*, I.
196. *Terror, divinitas*. — *Asylum, donum refugii*, I.

COMMENTARIUS.

180. Tertullianus cap. 4 de Idolol. : *Omnia igitur colit humanus error præter ipsum omnium conditorem. Minucius pariter tradit Romanos omnia omnium falsa numina coluisse, quem ad locum plura disserunt Eumenhorstius, Ouzelius, Wowerus, Rigaltius. Sententia hæc erat Romanorum, omnes deos colendos esse sapienti: idcirco verum Deum et religionem Christianam aversabantur, quod hic cultus cultui falsorum deorum esset contrarius. Hinc intelliges, imbecillum esse argumentum nonnullorum qui putant exaggeratas esse persecutiones Romanorum in Christianos, quia Romanorum religio omnes religiones admittebat. Siquidem aliæ gentes ita deos suos venerabantur, ut non negarent alios coli debere. Contra Christiana religio bellum omnibus idolis indixit. Accedebat implacabile Judæorum in Christianos odium, quo sæpe ethnicos instigatos compertum est.*
181. Hæc sacra *equivaria* dicebantur, quæ erant Iudi in honorem Martis, in campo Martio per cursum equorum celebrati. Ovidius in Fastis lib. III.
182. Cellar. et Teol. notant, montem Palatinum diversum esse a Capitolino, adeoque laxè sumi pro quolibet colle Romano. Pro Jove Capitolino sumi *Capitolia* observatum est vers. 444 Apoth. Chamillardus ait accipi *Capitolia* pro quovis templo sublimi et insigni, maxime Jovi dicato. Sed recte addit templum Jovis Capitolini posse dici conditum saxis Palatinis, quia montis Palatini saxis fuerit exstructum. In templo Capitolino tria erant delubra, medium Jovis, dextrum Minervæ, lævum Junonis, ut comprobatur Donatus lib. II de Urbe Roma, cap. 4.
183. Juppiter pater Martis fuit; hinc proavus Romanorum. Chamillardus proavum vocari ait, quia Veneris fuit parens. Sed sermo hic est de diis cognatis ex Marte, ut vers. 185.
184. Juno a Carthaginiensibus maxime culta. Virgilius lib. I Æneid.
185. Displicet Heinsio quod Barthius curis secundis ad Claudianum castigare voluerit *cognatos det Sparta deos*. Giselinus explicat, deos contingentes sese mutuo, quod sorte bellica victi similiter Romam traducti essent. Sed suspicatur legendum *cognatos de matre deos*, hoc est Castorem et Pollucem, natos ex eodem ovo, quod Leda, a Jove compressa, peperit. Hæc conjectura multum arridet Chamillardo. Ego pro, a Prudentio clare vocari Jovem, Palladem et Junonem deos Romanorum cognatos de Marte, sive ex parte Martis.
186. Celeberrimum Veneris templum erat in monte Eryce in Sicilia.
187. Vide Ovidium lib. IV Fastor.
188. Alter Rott., *Bacchia*. Vat. A, mendose, *Bacchida*. Naxus insula Baccho dicata.
189. S. Leo in serm. I de SS. Petro et Paulo. *Diligentissima superstitione habebatur collectum (Romæ) quidquid usquam fuerat vanis erroribus institutum.*
190. Weitzius cum suis, Thuan., alter Rott., Prag., Rat., Gif., verbo *Aucius*, ex vet. lib., *quot in orbe sepulcra*: quod omnino verum esse ait Heinsius. Ald., Gis., Mar., Vat. A, Urb., Teol. et alii, *in urbe. Juvenis* approbat *in urbe sepulcra Heroum*. Sed falso putat omnes libros et vulgatos et veteres ita habere, excepto quodam deterioris notæ, ubi legit *quot in urbe sepultos Heroes*. Advertit, templa paganorum primum fuisse sepulcra, ut docent Clemens Alexandrinus, S. Cyrillus Alexandrinus, Julius Firmicus, Arnobius et alii. Kirchnerus lib. II, cap. 16 de Funer. Rom., hinc confirmat plurima olim sepulcra intra Urbem existisse, præsertim clarissimorum virorum et virginum Vestalium. Eutropius fortasse de sepulcris imperatorum loquitur, cum ait de Trajano: *Solus omnium intra Urbem sepultus est. Ossa coacta in urnam auream in foro quod ædificavit sub columna sita sunt*. Inanis quorundam opinio est urnam illam auream supra columnam fuisse collocatam; neque dubito quin adhuc sub columna sit. Cæterum mihi multo magis placet *in orbe*. Id enim obicit poeta Romanis, quod heroes omnes, quorum in orbe exstarent sepulcra, templis venerarentur.
191. In Prag. pro *manes* videtur esse *inanes*; Egm., *manens*, lege *manes*. Conjectio *quot fabula manes*: ita enim procedit sententia Romanos colere quæ quot fabula jam mortuos nobilitaverat. Horatius lib. I, Od. 4: *Jam te premet nox, fabulaque manes*.
192. Prudentius populum Romanum vocat *nosrum populum*, quamvis Romæ natus non fuerit. Non ergo ratio hæc satis est efficax, ut Cæsaraugustanus, aut Calagurritanus censeatur.
193. Vat., corrupte, *Tullus*, pro *Tullus*.
194. Prag., vitiose, *fugierunt*.
195. De Palladio vide vers. 544 lib. II; de Penatibus vers. 965 ejusdem lib. II in Symmach.
196. Ald. et nonnulli alii, *tertia asservavit asylum*. Heinsius aliquando putabat *reservavit terror*: Cr. no-

Ut semel obsedit gentilia pectora patrum
 Van: superstitio, non interrupta cucurrit
 Aetatum per mille gradus. Tener horruit hæres,
 200 Et coluit, quidquid sibimet venerabile casu
 Monstrarant atavi: puerorum infantia primo
 Errorem cum lacte bibit: gustaverat inter
 Vagitus de farre molæ: saxa illita ceris
 Viderat, unguentoque Lares humescere nigros.
 203 **715** Formatum fortuna: habitum cum divite
 [cornu,
 Sacratumque domi lapidem consistere parvus
 Spectarat, matremque illic pallere precantem.
 Mox, humeris positus nutricis, trivit et ipse

GLOSSÆ VETERES.

203. Molæ, *mola genus sacrificii de farre et sale.* — B
 illita, *polita*, l.
 204. Unguento, *cum oleo.* — Lares, *ignes*, l.
 205. Fortuna, *deæ.* — D. vite cornu, *id est aureo.*
Fortuna fertur habere in dextra manu cornu, quod
nymphæ omnibus bonis replevit, l.
 208. Trivit, *osculatus est*, Rat.
 211. Persuasum, *certum, speratum*, l.
 213. Insulsum, *stultum, imprudentem*, l.

COMMENTARIUS.

vius, *sacravit terror.* Non est sollicitanda lectio com-
 munit antiquum servavit terror asyllum; in Oxon. an-
 tiquam, minus bene. Virgilius lib. viii: *Hinc lucum*
ingentem, quem Romulus acer asyllum Rettulit. Post
 hunc versum Mar., Rat. et alii pro titulo: *Unde error*
invaluit.

198. Vat. A et Prag., *una superstitio.*

199. Juretus notat, passim ab optimis scriptoribus
 horrorem et venerationem simul conjungi.

201. Rat., *monstrarant.* Ald., Weitz., Palat., Gis.,
 Heins. et alii, *primo.* Mar., Prag., Rat. et alii Weit-
 ziani, *prima.*

204. Mar. scribit *ungento.* De consuetudine vete-
 rum unguendi terminos, sive lapides qui pro terminis
 erant, dicam ad lib. ii. Hoc eodem sensu explicari
 valet *saxa illita ceris* vers. super., ut alibi ostendi:
 quamquam intelligi etiam potest, statuas ipsas ceris
 versicoloribus, quod ab antiquis usitatum est, fuisse
 pietas. Janus Rutgersius Var. Lect. lib. v, cap. 4,
 multa afert, quibus suadet, *genua incerare deorum*
nihil aliud esse nisi vota affigere cera in femore, ex
 Apuleio et Juvenali, satira 9: *Quando ego figam ali-*
quid? Satis in hanc rem evidentiæ sunt verba Lu-
cianæ in Philopseude de quadam statua: Multi ante
pedes ejus oboli jacebant, ac alia quoque numismata,
nonnulla argentea cera ejus cruri affixa; laminæque ex
argento, vota alicujus. Potest igitur ita etiam exponi
 hic locus, præsertim quia sæpe vota votis superad-
 debantur. Lucretius lib. vi, *Nec votis neclere vota.*
 Olearius ad Philostrati Heroica, cap. 2, not. 13,
 pag. 673, hunc Prudentii locum explicat, et distin-
 guit eos qui deos inungebant honoris causa, et qui
 genua deorum incerabant, sive saxa ceris illinebant,
 scilicet cera tabulam affigebant quæ vota contine-
 ret. Philostrati verba de statua hæc sunt: *Atterendo-*
que cam et tempus, et illi, ita me amet Juppiter, qui
inungere solent, aut vota cera affigunt, speciem immu-
tarunt ejusdem.

205. Arnobius lib. vi sæpe habitum usurpat de
 forma statuarum: *Mulciber fabrilis cum habitu: aut*
fortuna cum cornu, pomis, ficis, aut frugibus autum-
nalis pleno.

206. Lapidem pro simulacro Arnobius, Minucius,
 etiam Livius accipiunt. Primis temporibus lapides et
 stipites pro simulacris deorum habitos, multi opti-
 nantur. Sed stipites, lapides et columnæ, quæ pro
 diis colebantur, ut ego quidem existimo, plerumque
 a iqua rudia luacamenta humanæ formæ præferebant

Impressis silicem labris, puerilia vota
 210 Fudit, opesque sibi cæca de rupe poposcit,
 Persuasumque habuit, quod quis velit, inde
 [petendum.

716 Nunquam oculos, animumque levans ra-
 [tionis ad arcem

Retulit: insulsum tenuit sed credulus usum
 Privatos celebrans agnorum sanguine divos.

215 Janique domo egrediens, ut publica festa, diesque
 Et ludos stupuit, celsa et Capitolia vidit,
 Laurigerosque deum templis astare ministros,
 Ac Sacram resonare viam mugitibus ante
 Delubrum Romæ (colitur nam sanguine et ipsa

214. Privatos, *pauperes*, l.

216. Capitolia, *templum*, l.

218. Sacram viam, *Sacra via est Romæ, sicut et*
Latina: in ea via reconciliati sunt Sabini et Romani.
 — Mugitibus, *a mugitus scilicet boum vel ovium.* —
 Ante, *coram se*, l.

219. Delubrum, *templum Veneris et Romæ deæ pari*
altitudine se extollebant. — Et ipsa, *ironia*, l.

209. Egm., Pal., Vat. A, codex Jureti, *impressit:*
 quæ lectio defendi potest simili loco Propertii lib. 1,
 eleg. 16: *Osculaque impressis nixa dedi genibus.* Pro
 alia lectione facit S. Hieronymus epist. 3. ad Ruli-
 num: *Quam illud os, quod mecum vel erravit aliquan-*
do, vel sapuit impressis figerem labiis? Conser nota-
tiones Woweri, Elmenhorstii, Heraldii, Ricaltii et
Ouzelii ad hæc Minucii verba: Manum ori admovens,
osculum labiis pressit.

210. Hein. ius coniecit *cæsa* pro *cæca*. Hanc con-
 jecturam secutus est Cellarius. Teolius etiam *cæsa*
 expressit, et utrumque in Vat. esse confirmavit. Ma-
 rietius solum vidit *cæca* in suis, et id mihi magis pla-
 cet; quia scilicet *cæca* et *surda* simulacra solent dici.
 Rat. et Weitz. cum suis, *openque*, non male.

211. Fabr. Bong., *quid quis.* Egregie probat Pru-
 dentius, ethnicos ex errore cœpisse deos colere, ex
 præjudicatis, et præconceptis a tenera aetate opinio-
 nibus in eodem cultu perstitisse. Simili arguendi ra-
 tione nonnulli impii homines veritatem religionis
 Christianæ infirmare conantur: sed ineptissime. Nam
 Prudentius prius ostendit cultum deorum aperto
 mendacio et errore cœpisse: tum addit vers. seqq.,
 gentiles nunquam rationes sui cultus ad trutinam re-
 vocasse, sed solum ob usum et consuetudinem in su-
 perstitione perstitisse. At religio Christiana illico
 qualis esset, patuit, neque erroribus invalentibus
 aucta est. Eam, quamvis multa obscuri tradentem et
 difficilia præceptentem, homines jam adulti alii-que
 religionibus innutriti susceperunt. Nunc quidem ple-
 rique in ea nati educatique sunt; sed nihilominus
 argumenta quibus ejus veritas demonstratur ohvia
 passim sunt, et omnem dubitationem valent expel-
 lere.

212. Ald., Torn., mendose, *non qui, pro nunquam.*
 Egm., Palat., Vat. A, codex Jureti, *animamque.*

215. Mar. a prima manu, *namque domo.*

216. Virgilius, Cassiodorus et alii, *Capitolia celsa.*
 Confer glosas.

217. Rat. a secunda manu, *lanigeros.* Retine *lauri-*
geros.

218. Ald., *at Sacram;* alii, *ac Sacram.* In Mar. et
 Rat. post hunc versum lemma *De simulacro Romæ,*
 et variis *simulacris.* Alii solum, *De simulacro Romæ.*

219. Smyrnei primi templum urbis Romæ tanquam
 deæ statuerunt. Alabaundenses secuti sunt exemplum,
 et ludos anniversarios addiderunt. Adrianus in Urbe
 ipsa struxit Veneris et Romæ templum. Vide Lip-

220 717 More deæ, nomenque loci, ceu numen, A

[habetur,

Atque Urbis, Venerisque pari se culmine tollunt

Templa : simul geminis adolentur thura dea-

[bus),

Vera ratus, quæcunque flant auctore senatu,

Contulit ad simulacra fidem, dominosque pu-

[iavit

GLOSSÆ VETERES.

222. Deabus, Romæ et Veneri, I.

223. Vera ratus, infantia puerorum, vel omnis paganus, I. Scilicet puer, de quo supra, Vat. A.

226. Illic, in templo Romæ. — Alcides, Hercules. ab Alcæo patre. — Gadibus, Gades sunt insulæ iuxta Britanniam, quas Hercules spoliavit, ibique Geryonem interfecit. — Hospes, Evandri, I.

227. Riget, illic stat. — Gemini, Castor et Pollux, scilicet stant, I.

225 Ætheris, horrifico qui stant ex ordine vultu.

Illic Alcides, spoliatis Gadibus, hospes

Arcadiæ fulvo ære riget : gemini quoque fra-

[tres

Corrupta de matre nothi, Ledeia proles,

Nocturnique equites, celsæ duo numina Romæ,

230 718 Impendent, retinente veru, magnique

[triumphi

228. Corrupta, ignobili. — Ledeia, epexegetis, filii Ledæ, I.

229. Nocturni, quia in nocte splendent, et quia domitiores equorum erant. Equites, quia forte adhuc vivi nocte equitabant; vel propter duas stellas dicit, quæ, dum moventur, equitare videntur, I, Vat. T.

230. Impendent, scilicet curvi. — Retinente, scilicet cursum, quo utebantur, Vat. T. — Retinente veru, id est sagitta, Vat. S.

COMMENTARIUS.

sium lib. III de Magnit. Rom. imp., cap. 6, et Patinum imper. Roman., numism. pag. 3, ubi exhibitæ numismata cum inscriptione ΘΕΑ ΡΩΜΗ, et plura addit de cultu Romæ exhibitæ a Symmachensibus, Temothuritanis, Amorianis, Ancyranis. Prudentius loquitur de templo quod Adrianus Veneri, Æneadum matri; et Romæ, quasi ejus proli, statuit. Donatus, de Urbe Roma lib. III, cap. 3, putat idem fuisse templum cum duobus ædiculis: Teolius cum Ciampinio tenet fuisse duo diversa, sed simul juncta, et postea in ecclesiam SS. Cosmæ et Damiani conversa. Claudianus alio in loco templum Romæ videtur collocare lib. II Stilic., videlicet in monte Palat.: *Conveniunt ad tecta deæ, quæ candida lucet Monte Palatino.* Sermo est de Romæ templo. In hortis S. Mariæ Novæ, sive monasterii S. Franciscæ Romæ existant adhuc muri duorum templorum quæ inter se unita erant, quæ alii putarunt esse Isis et Serapidis, alii Solis et Lunæ. Favianus Nardinus lib. III, cap. 12, Romæ antiquæ, pro certo habuit hæc esse templa Veneris et Romæ. Cl. Carolus Fea, qui in eadem erat opinione, locum mihi monstravit, remque ita se habere plane persuasit. Ut enim adhuc apparet, pari culmine hæc duo templa se tollebant, et ita inter se postica parte adhuc conspiciuntur unita, ut in ipso medio muro quo conjunguntur magnum pateat ostium arcuatum; ac fortasse in hoc ostio ara communis erecta erat, qua geminis simul deabus thura adolebantur. Exstant hæc duo templa in monte Palatino, unde in viam Sacram prospectus erat: non enim via Sacra arcum Titi intercurrerebat, ut nonnulli putant, sed eo fere loco procedebat quo nunc est ecclesia S. Mariæ Novæ: qui locus olim multo erat humilior et depressior, nunc ruderibus ædificiorum congestis sublimis apparet. Clare igitur jam intelligitur cur dicat Prudentius: *Sacram resonare viam mugitibus ante delubrum Romæ.* Huic vero sententiæ comprobandæ maxime favent verba Xiphilini et Dione Cassio in Adriano, de quo ait: *Formam templi Veneris, quod Romæ fecit, ad eum (Apollodorum architectum) misit, ut magnum opus absque opera ejus fieri posse ostenderet: tum quæsit ex eo, num id templum bene et ratione ædificatum esse videretur. Is rescripsit alius ampliusque multo fieri oportuisse, quo magis et propter amplitudinem machinas reciperet, quæ clam in eo compaciæ de improvise in theatrum perducerentur. Porro simulacra majora esse dicebat, quam ratio altitudinis amplitudisque templi pateretur. Etenim, inquit, si deæ surgere atque inde exire voluerint, non poterunt. Confer comment. ad vers. 765 lib. II. In nummis plurimum imperatorum cernere licet templum sex columnarum cum inscriptione Romæ Æternæ: de qua appellatione fuse disserit Juretus ad lib. II Symmach.*

PATROL. LX.

B epist. 55. Consuli possunt de Romæ templo Ammianus Marcellinus, Spartianus, Tacitus, Cassiodorus, Xiphilinus.

225. Ald., Torn., Gall., *Vera ratus quæcunque senatu auctore probentur.* Ita Vat. A, sed *probantur, non probentur.* Cum Vat. A faciunt Alex., Egin., Pal., Widm. supra, codex Jureti. Heinsius ait, Thuan. et alios tam suos quam Weitzios habere *quæcunque senatu auctore probentur.* Sed Weitzius habet *probantur*; quanquam affirmat, ita Aldum edidisse, in quo ego solum invenio *probentur.* Idem Weitzius innuit, in Widm. a prima manu esse *quæcunque fiant auctore senatu*; ad oram, suant. Colerus etiam invenit suant, Cauchius cluant, et ita emendandum censet quoties in Prudentio occurrit *fiat*, prima correpta. Prag., Mar., unus Rott., Weitz., Gis. alique recentiores, *quæcunque fiant auctore senatu.* Rat., recenti manu, *fiat quæcunque*, abasis prioribus. In Mar., mendum est *sanatu.* Notum est, senatum Romanum de religionibus judicasse. Tertullianus, cap. 5 Apolog., *Vetus erat decretum, ne qui deus ab imperatore consecraretur, nisi a senatu probatus.*

224. Vat. A error est *putabit.*

226. Vat. A, Rat. a prima manu, Mar. a prima manu, Urb. vitiose, *spoliatis gradibus.* Existimat Grangæus, Prudentium loqui de foro quod construxit Augustus, in cuius altera porticu erant statuæ regum Latinorum, in altera Romanorum. Hercules dictus est Alcides ab Alcæo avo, non patre, ut ait Iso; qui male *Gades* exponit.

227. Ald., Weitz., Widm., Bong., scribunt *Archadiæ.* Rat., Mar., *Arcadia.* Prag., *Archadio.* Heinsio videtur durus et insolens loquendi modus *hospes Arcadiæ* pro *hospes Arcadis*, hoc est Evandri. Gronovius opinabatur *Arcadii*, Heinsius *Arcadis e fulvo.* Fortasse Prudentius vult, Alcidis statuam ex ære Arcadiæ esse, quasi ab Evandro jam olim positam. Scilicet *riget ære Arcadiæ.*

228. Prag. pro *nothi* habet *riget*, et supra glossa *in statu aureis.* Imitatur illud *Supposita de matre nothos* lib. VII Æn.

229. Vat. A, depravate, avo pro duo. Lactantius, lib. II, cap. 8: *Deinde illud, quod Castor et Pollux bello Latino apud lacum Juturnæ visi sunt equorum sudorem abluere, cum ædes eorum, quæ juncta fontis erat, sua sponte patuisset, iidem bello Macedonico equis albis insidentes P. Valinio Romam nocte venient, se obtulisse dicuntur, nuntiantes, eo die regem Persen victum atque captum.* Iso aliter explicat nocturni equites.

230. Fabr., Gis., Weitz. cum suis, Mar., Rat., Prag., alter Rott., vulg., *retinentque veru*, et Prag. addit glossam *hastam*, quam lectionem et explicationem approbat Martialis. Ald., Vat. A, Jureti ms., *impendent retinente solo*; unus Rott., *dependent reti-*

- Nuntia suffuso figunt vestigia plumbo.
Assistunt etiam priscorum insignia regum,
719 Dux Italus, Janusque bifrons, genitorque
[Sabinus,
Saturnusque senex, maculoso et corpore Picus,
235 Conjugis epotum sparsus per membra venenum.
Omnibus ante pedes posita est sua cuique sordens
Arula. Jano etiam celebri de mense litatur
Auspiciis, epulisque sacris, quas inveterato,
Heu! miseri sub honore agitant, et gaudia ducunt
- A 240** Festa Calendarum. Sic observatio crevit,
Ex atavis quondam male cœpta: deinde se-
[cuis
Tradita temporibus, serisque nepotibus aucta.
Traxerunt longam corda inconsulta catenam,
720 Mosque tenebrosus vitiosa in sæcula fluxit.
245 Hunc morem veterum docili jam ætate secuta
Posteritas, mense, atque adytis, et flamine, et
[aris
Augustum coluit, vitulo p'acavit, et agno.

GLOSSÆ VETERES.

232. Insignia, statuæ, I.
234. Picus, filius Saturni, de quo Virgilius: Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas, I.
235. Epotum, syncope pro epotatum; datum a conjugē. — Sparsus, sparsum habens, I.
237. Mense, Januario, I.
238. Auspiciis, omnibus, auguriis, Iso.
239. Agitant, frequentant, I.
240. Calendarum, vocationum, I.
243. Catenam, malam consuetudinem quæ ligat hominem, I.
246. Mense, quia in honorem ejus octavus mensis appellatus est. — Adytis, templis, sacrificiis. — Flamine, sacerdote, I.
247. Augustum, Octavianum, I.

COMMENTARIUS.

- nente solo. Thuan., Oxon., Alex., Urb., Heins. et recentiores, impendent retinente veru. Sed Chamillardus et Heinsius putant, veru esse hastam sive instrumentum bellicum, ut veru sabellum apud Virgilium, et ita vertit versu Italico Ansaldo: Sono appoggiati alle lor' aste, e fatti Di fuso piombo arrestano i lor passi. Holstenius in epist. de Fulcris seu Verubus Dianæ Ephesiæ, ex glossario Latino optimæ notæ, in tribus codicibus Vat. tradit, verua esse virgas aut virgulas ferreas. Exponit autem Prudentium de hujusmodi fulmentis ferreis oblongis, quibus statuæ solent retineri, ac putat errorem vulgi notari, eas statuas impendentes, et jam jam casuras admirantis. Hac lectione, quam Holstenius in codice Urbinatē viderat, tuetur aliam similem lectionem editionis principis Romanæ Minucii: Diana interim est alte succincta venatrix; et Ephesia mammis multis, et verubus extracta; et Trivia trinis capitibus, et multis manibus horrida. Scilicet verubus tota mammo si pectoris moles sustinebatur: nam illud signum instar Ægyptiorum simulacrorum pedibus erat arte compressis. Holstenius affirmat, Georgium Fabricium, cum in suis exemplaribus constanter reperisset retinente veru, perperam correxisse retinente veru. Nescio quo loco Fabricius id fassus fuerit, nisi quod in Comment. in poetas Christ. verbo GENITI FRATRES affirmat lectionem hactenus depravatam fuisse; sed constat in veteribus edd. et mss. varias fuisse lectiones. Lectio et explicatio Holstenii mihi admodum placet; sed alia etiam defendi potest. Etsi enim legas retinente veru, adhuc intelligere licebit retinente ipsa basta, cui innituntur.
231. Vat. A, vitiose, suffusa. Egm. et Pal., suffoso. Antiquus est mos infundendi plumbum basi, ut statuæ firmiter hæreant. Christiani scriptores occasionem inde sumebant irridendi numina gentilium. Arnobius, lib. vi: Jam dudum istos videretis deos.... a ruinarum casibus et dissolutionis metu, subscudibus et catenis, unctis, atque ansulis retentari: interque omnes sinus, commissurarumque juncturas plumbum ire suffusum, et salutare moras signorum diuturnitatibus commodare. Et postea: Si permanendi necessitatem patiuntur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, quam si eos in basibus ita unci retinent et plumbeæ unctioes? Juretus multis probat ethnicos solitos aliquando vincula statuis injicere, ne dei aufugerent. Arguit etiam imperitiam scioli cujusdam, qui ad oram sui codicis adjecerat, Prudentii verba designare statuas fusiles et plumbeas. Tertullianus, c. p. 12 Apolog., meminit p'umbi in statuis: Ante plum-
- bum, et glutinum, et gomphos sine capite sunt dii restri.
233. Gis., Rat., Egm., Cauch., Widm. supra, Tros Italus: quod etiam voluit Oxon., Dros Italus, et Vat. A, Ros Italus, corrupte, vel quia in Vat. A. prima litteræ versuum nonnunquam desiderantur. Mar. et Widm. iterum supra, dux Salius. Alii, dux Italus. Heinsius ita legit et distinguit Tros, Italus, ut Tros significet Æneam. De Italo, Sabino, Jano, Saturno vide Virgilium lib. vii, ad quem respicere videtur Prudentius. Itaque assentior Gifanio verbo strata viarum, qui ex v lib. legit dux Italus, quem ducem appellat, quia princeps auctor fuit nominis Italiæ.
236. Rat. ex correctione alicujus scioli sua sordida cuique. Ald., Mar. a secunda manu, Gis. et alii, sua cuique vetusta. Vat. A, sua cuique vetusto. Egm., Palat., sua cuique vetustas. Agna Jano etiam. Prag., Mar. a prima manu, Oxon., Widm., Fabr., sua cuique sordens, ut cuique sit dactylus: de quo jam dixi. Mollæus, in tractatu de Altaribus, putat multitudinem altarium, quam gentilibus exprobrat Prudentius, catholicos a paganis hausisse: at impudenter. Nam poeta irridet arulas sanguine sordidas, ante pedes hominibus monstrisque ubique locorum consecratas. Quid isthæc cum altaribus catholicorum?
237. Vat. A, male a prima manu, de mense ligatur. Celeberrimæ erant calendæ Januariæ, contra quas sermo exstat S. Maximi. Vide Binghamum, Orig. Christ. tom. IX, lib. xx, cap. 1, § 5, qui has ferias sine ritibus idololatricis sub imperatoribus Christianis continuatas docet, sed ita ut concilia et Patres adversus eas inveherentur.
240. Ald. male legit ac interpungit gaudia ducunt. Festa Calendarum sic observantia crevit. In collect. Canonum S. Martini Brachar., c. p. 73 ita habet: Non liceat iniquis observationes agere calendarum, et otis vacare gentilibus, neque lauro aut viriditate arborum cingere domos. Omnis hæc observatio paganismi est.
244. Huic versui in Mar., Rat. et alis succedit lemma De simulacro Augusti.
246. Prag., Pal. et nonnulli alii, mensa, quod probat Cauchius, quia mensæ in sacrificiis pro aris erant. Heinsius ait in vetustioribus esse mensæ; sed ipse scripserit mense, nam id edidit in contextu, et ita legunt plerique. Hic mensis est sextilis, Augustus nuncupatus in honorem Augusti. De honoribus Augusto etiam viventi exhibitis, passim scriptores. Vide Horatium lib. ii, ep. 1. Ejus caput in nummis radiis coronatum cernitur. Constat etiam feminas fuisse ejus flamines seu sacerdotes.

- Strata ad pulvinar jacuit, responsa poposcit. A
 Testantur tituli, produnt consulta senatus,
 250 Cæsareum Jovis ad speciem statuenda templum.
 Adjecere sacrum, fieret quo Livia Juno,
 Non minus infamis thalami sortita cubile,
 Quam cum fraterno caluit Saturnia lecto.
 Nondum maternam partu vacuaverat alvum,
 255 **721** Conceptamque viri sobolem paritura ge-
 [rebat
 Pronuba; jam gravidæ fulcrum geniale pa-
 [ratur,
 Jam sponsus, saliente utero nubentis, amicos
 Advocat, haud sterilem certus fore jam sibi
 [pactam.

GLOSSÆ VETERES.

248. Strata, posteritas. — Pulvinar, lectus deorum, B
 lectisternium altare, I.
 249. Tituli, inscriptiones, honores, I.
 250. Cæsareum, Octaviani, I.
 251. Quo, ut. — Livia, uxor Octaviani, I.
 255. Viri, alterius, quam Octaviani, Iso.
 256. Geniale, nuptiale, I.
 257. Sponsus, adhuc, I.
 258. Pactam, conjunctam, sponsam, Iso.
 259. Ortum, nativitatem, I.
 261. Fescennina, nuptialia carmina dicta ab urbe
 Fescenna; sive quia fascinum pellunt. Item Fescenninus
 deus nuptiarum dicitur, Iso. Nuptialia carmina, Mar.
 262. Deum sortes, deorum responsa, I.
 263. Tædas, nuptias, I.
 266. Floras, inde floralia. — Creasti, deputasti, I.

COMMENTARIUS.

250. Tacitus lib. 1 Annal. : *Cæterum sepultura more perfecta, templum et cælestes religiones decernuntur: Quod ait poeta Jovis ad speciem, intelligo templum Augusto decretum, perinde ac Jovi solebant templa erigi. Chamillardus aliique probabili ratione putant, imaginem Augusti specie Jovis fuisse exhibitam. Post hunc versum in Mar., Rat. et aliis, De simulacro Liviae, uxoris Augusti.*

251. Ald., mendose, *adjacere*. Ouzelius ad verba Minucii, *Et divi cæteri reges, qui consecrantur, plura disputat de apotheosi Liviae, quam habitu et nomine Junonis consecratam fuisse, ex his versibus colligit. Accedit Chamillardus. Mihi id non clare liquet. Nam verba poetæ solum innuere videntur, Liviani deam esse factam more gentilium, et honores consecratam qui Junoni tribuebantur. Livia etiam vivens per adulterationem vocabatur Juno, ut Augustus Jupiter. Grangæus affirmat veteres libros habere quo Julia Juno, et bene, si adoptionem spectas. Nam Livia ab Augusto marito fuit adoptata, adeoque nomen Juliae obtinuit. Exstant nummi in quibus *diva Julia Augusti filia* vocatur. Nescio autem quinam illi sint libri veteres. Giselinus quidem conjiciebat legendum *Julia pro Livia*, quia Augustus Juliam *filiam* Agrippæ obrusit, a se, ut suspicio erat, corruptam. Sed dubium non est quin de Livia sit sermo.*

254. Suetonius de Augusto cap. 62 : *Liviam Drusillam matrimonio Tiberii Nervonis, et quidem prægnantem abduxit.*

256. Ald. legit et distinguit *gerebat, Pronuba jam gravidæ fulcrum, et geniale parantur*. Ita etiam videtur legisse Mariettus in suis, excepto Prag., ubi est **D** *paratur*. Adhæret Weitzius cum suis, sed in Bong. deest et post *fulcrum*. In Oxon., Alex., Urb., *fulcrum et geniale parantur*. Vera videtur lectio Giselini et aliorum, *gerebat Pronuba: jam gravidæ fulcrum geniale paratur*. Sic lectus *genialis* apud Horatium; et lib. II in Sym., vers. 615, *genialia fulcra*; vers. 1083, *fulcra jugalia*. Pro *jam* Widm. *tam*, minus bene. Colerus, pag. 568 ad cap. 1 lib. VI Valerii Maximi, putat, Prudentium deliscere in lectum genialem, de quo Valerius : *Sanctissimumque Juliae genialem torum*. Livia hic intelligi Lipsius docuit. Colerus hoc loco laudat suum codicem ms. Prudentii, quem nos sub Marietti nomine allegamus : ipsum vero Prudentium *vocat ardentem, et piissimi zeli plenum poetam*.

257. Juvenalis satir. 6, vers. 599 : *Et vexare ute-*

rum pueris salientibus.

259. Augustus est vitricus, Drusus privignus; quia Livia erat uxor Augusti, mater Drusi.

261. Livia intra tertium mensem peperit : adunque quodammodo inter nuptialia carmina. Giselinus objicit Liviam ex adulterio cum Augusto concipisse; et Suetonium testem allegat. Verum Suetonius solum ait suspicionem ejus rei fuisse. A Fescennio Etruriæ oppido versus nuptiales, obscenitate pleni, Romam allati dicuntur. Hinc *Fescennina licentia* apud Horatium. *Fescennia* minus bene in nonnullis vulg.

C 262. Gifanius, verbo *Fac*, contendit legendum *Utque deum sortes, sic Apollinis antra delerunt, ex vet. libris, in quibus tamen erat atque deum, et in uno cum litura idque deum*. Heinsio displicet quod Gifanius pessimo exemplo ita castigare voluerit, nihil legem metricam moratus. Verum ipse Heinsius sæpe ita peccat. Weitz., ut videtur, cum suis, Thuan., alter Rott., Mar., Prag., Rat., Alex., *id Apollinis*. Ald., Gis., Urb., *et Apollinis*. Balthus, de Silentio oraculorum part. 2, cap. 5, hos versus intelligit de responsis haruspicum, non de oraculis, quæ jam cessaverant; negat vero ex his versibus argui, vetera oracula meras fuisse sacerdotum imposturas, etiamsi intelligantur de oraculis. Revera Dio non Apollinem, sed pontifices consultos narrat. Id tamen non prohibet quominus etiam Apollinis aliquod oraculum aut verum, aut confictum fuerit divulgatum Juvenalis, sat. 6, vers. 553 : *Quidquid Dixerit astrologus, credent a fronte relatum Ammonis, quoniam Delphis oracula cessant, Et genus humanum damnat caligo futuri*. Van Daleus, dissert. 2 de Oraculis, ex toto hoc Prudentii loco arguit Augustum post mortem reddidisse oracula (conficta scilicet), et dum viveret oracula in vulgus fuisse sparsa, sive per ipsum, sive per ipsius et Tiberii adulatores.

263. Ald., *perperam, cederet ædes*. Pal., Vat. A, *credere tædas*. Mar., Prag., *cædere tædas*. Egm., Widm. supra, *credere tædas*. Alii probe, *cedere tædas*.

264. Mar., Widm. supra, *nuptia vocatur*. Mar., aliena manu, *jugatur*.

266. Ald., Mar., *flores inter, Veneresque*, minus bene. Prag., *Veneremque*. Circus, et templum Floræ inter Quirinalem, et Pincium montem collocantur.

267. In Vat. A desideratur *sapiens*. Prag., contra

- Mortali de stirpe satas vixisse, et easdem
Laude venustatis claras, in amoribus usque
270 Ad famæ excidium formæ nituisse decore?
Quid loquar Antinuum cœlesti in sede loca-
[tum?
Illum delicias nunc divi principis, illum
723 Purpureo in gremio spoliatam sorte vi-
[rili,
Hadrianeque dei Ganymedem, non cyathos diis
275 Porgere: sed medio recubantem cum Jove
[fulcro,
Nectaris ambrosii sacrum potare lyæum,
Cumque suo in templis vota exaudire marito?
Ergo his auspiciis, Trajanus, Nerva, Severus,
Et Titus, et fortes gesserunt bella Neronis:
- A 280 Quos terrena viros illustrea gloria fecit,
Et virtus fragilis provexit in ardua famæ
Ascita e terris sub religione jacentes.
724 Quam pudet, hoc illis persuasum, tali-
[bus ut se,
Romanasque acies censerent Martis amore
285 Posse regi, dum se Paphiæ male blandus
[adulter
Venditat, Æneasque suos successibus auget?
Felices, si cuncta Deo sua prospera Christo
Principe disposita scissent, qui currere regna
Certis ducta modis, Romanorumque trium-
[phos
290 Crescere, et impletis voluit se infundere sæ-
[clis.

GLOSSÆ VETERES.

272. Divi, omnes imperatores Romanorum divi vo-
cantur. — Principis, Hadriani, l.
273. Gremio, lecto, lectulo. — Spoliatum, castra-
tum, l.
274. Hadria ique, bonus propter hoc tantum. —
Ganymedem, amasium. — Cyathos, vascula, l.
275. Porgere, pro porrigerè. — Jove, Hadriano, l.
276. Ambrosii, liquidi, divini. — Lyæum, vinum,
quia leviter intrat, l.
277. Vota, preces. — Marito, Antinuum, quia sic
propter turpitudinem maritum dicit. Ganymedes fuit
B amasius Jovis; ita Antinous Hadriani, l.
279. Neronis, regis, l.
282. Ascitæ, evocatæ, l.
283. Persuasum, placitum, l.
285. Paphiæ, Veneri, a Papho insula, ubi coleba-
tur. — Adulter, Vulcanus, l.
286. Successibus, prosperitatibus, felicitatibus. —
Snos, suos dicit Æneas, quia ex genere Veneris Ro-
mani venerunt per Æneam, l.
290. Impletis, quando venit plenitudo temporis, l.

COMMENTARIUS.

metrum, nec mirum, si quis enim sapiens. Cauch.,
Urb. dini Kott., dubitaverit, quod tenuit Hein-
sius.

270. Cauch., Weitz., enituisse. Sed Weitzius nul-
lam discrepantem scripturam advertit, cum plerique
habeant nituisse. Post hunc versum in Mar., Rat.
aliisque multis exstat hæc inscriptio: *De cultu Ha-*
driani, et Catamii ejus.

271. Jureti codex, Weitz., Mar., Prag., Rat. et
alii, in sede. Gis. in contextu, et plures vulg. cum
Ald., cœlesti sede. Hunc locum explicat Picus Miran-
dulanus, lib. iv de rerum Prænotione, cap. 4: *Nec*
Hadriani Cæsaris exemplum longe abest, quando sedo
est Antinoi captus amore; ob idque mortuo illi et di-
vinis honores designati, et cognomina urbs parata, com-
positis etiam, et eminentis oraculis, ut Spartianus, et
ex nostris Athanasius, Aur. Prudentius, Eusebius, alii
prodiderunt. Sed et in ipso tunc circulo eminentia sedes
excogitata, ut scribit Tatianus Adversus gentes, et in-
venit Prudentius quando ait illum CÆLESTI SEDE LO-
CATUM. Athenagoras scribit Græcos novum sidus
Antinuum inter cœlestes imagines confluisse. De
Antino videndi etiam possunt Pausanias, Aurelius
Victor, Tertullianus in Apolog., Casaubonus ad Spar-
tianum, Bulengerus de Rom. Imp., Pignorus de
Servis pag. 223, Baronius tom. II Annal. pag. 81, et
Franciscus Mediobarbus Biragus Imper. Roman. nu-
mism. pag. 187, ubi multa affert. de Antinoi statu
per universum orbem terrarum, templo apud Man-
tineam et numismatibus.

272. Romani pue. os procaces et quibus ad nefa-
riam impudicitiam uterentur, delicias et delicia ap-
pellabant, ut ex Virgilio et Statio colligi potest. Ca-
tullus idem nomen transtulit ad passerem et amicas,
Martialis ad columbam. Vide Pignorium loc. cit., pag.
95 et 96.

273. Fabr., morte virili; mendum puto.

274. Ald., non erat os dis Pergere. Legendum *cy-*
athos diis Porgere.

275. Medio in lecto amici discumbentem in con-
vivili, ut facile amatoris gremio incumbentem, ut no-
tat Chamillardus. Alioquin si tres in eodem lecto
accumbentem, in medio erat dignissimus. Femine

per initia assidebant, post etiam in sinu aut gremio
virorum accubuerunt. Iluc opinor respexisse Pruden-
tium; quasi Antinous uxor fuerit Hadriani. Consule
Bulengerum, de Conviviis lib. 1, cap. 32.

276. Ald. et vulg. nonnulli, portare; melius po-
tare. Ganymedes Jovi pocula ministrabat, Antinous
cum Hadriano simul potabat. Quamvis ambrosia fur-
rit deorum cibus, nectar potus, recte poeta nectar
vocat ambrosium, quia ambrosius sonat immorti-
lem. Vide vers. 22 et seqq. hymn. 3 Cath.

277. In glossa, MARITO, Antinuum, corrigendum
est Hadriano.

281. Thuan., fragiles pro fragilis. Nonnemo ad
hunc locum id adnotat: *Paganorum virtutes veras*
virtutes non fuisse, ostendit S. Augustinus contra Pe-
lag. innumeris locis. Nihil magis invitum ago quam ut
odiosis hujusmodi quæstionibus respondeam. Itaque
solum dicam, S. Augustinum quovis alio sensu po-
tius exponendum esse, quam ut videatur docuisse
theses in Baio damnatas, scilicet 22: Cum P. lagio
sentiant qui textum Apostoli ad Rom. II, Gentes quæ
legem non habent, etc., intelligunt de gentibus fidei gra-
tiam non habentibus. 25: Omnia infidelium opera sunt
peccata, et philosophorum virtutes sunt vitia. 27: Libe-
rum arbitrium sine gratiæ adjutorio non nisi ad pec-
candum valet. Prudentio virtus fragilis est, quæ nihil
conducit ad gratiam et gloriam æternam.

282. Mar., Egm., Widm., Weitz., jacentis. Hein-
sius conjiciebat *Ascita terris sub religione jacentes.*
Secutus id est Teolius cum uno Vat. probatissimo.
Fortasse intelligit Alex., ubi tamen est *Ascita e terris*
sub religione jacentes, cum glossa illos. Alii, *ascitæ*,
scilicet *famæ*, quod fortasse factum est ex *ascita e*
terris.

284. Alicubi, censerunt, et vers. seq., *blandes adul-*
ter, vitiose.

285. Rat., Weitz., Bung., cum se. In glossa legen-
dum *Mars*, non *Vulcanus*.

289. Ald., Prag., Gis., triumphis.

290. In Vat. A desideratur *se*. Apostolus vocat *ple-*
nitudinem temporis ad Galat. IV, 4.

- Sed caligantes animas, et luce carentes,
In Jovis, Augustique adytis, templisque dua-
[rum
Junonum, Martisque etiam, Venerisque sa-
[cellis
Mactatas, tetro lethi immersere barathro,
295 Supremum regimen crassis in partibus orbis
Esse rati, mersoque poli consistere fundo.
Quidquid humus, quidquid pelagus mirabile
[gignit.
725 Id duxere deos : colles, freta, flumina,
[flammas,
Hæc sibi per varias formata elementa figuras
300 Constituere patres, hominumque vocabula mutis
Scripserunt statuis, vel Neptunum vocitantes
Oceanum, vel Cyaneas cava flumina nymphas, B
Vel silvas Dryadas, vel devia rura Napæas.
Ipse ignis, nostrum factus qui servit ad usum,
- A 305 Vulcanus perhibetur, et in virtute superna
Fingitur, ac delubra deus et nomine, et ore
Assimulatus habet, necnon regnare caminis
Fertur, et Æoliæ summus faber esse, vel
[Ætnæ.
Est, qui conspicuis superos quæsit in astris,
310 Ausus habere deum solem : cui tramite certo
726 Conditio imposita est, vigilem tolerare
[laborem,
Visibus objectum mortalibus, orbe rotando
Præcipitem, teretique globo per inane volan-
[tem,
Et quod nemo negat, mundo, cœloque minorem.
315 Area major enim, quam qui percurrit in illa,
Et longe campi spatium diffusus, in quo
Emicat, ac volucris fervens rota volvitur axe.
Quamvis nonnullis placeat, terram brevior
Dicere circuitu, quam sit pulcherrimus ille

GLOSSÆ VETERES.

291. Luce, sapientia, I.
292. Adytis, templis, I.
293. Junonum, Junonis et Livie, I.
295. Crassis, stultis, I.
298. Id duxere, Romani in religionem suam, I.
299. Figuras, deorum, I.
301. Statuis, imaginibus vel columnis. — Neptunum, deum maris, I.
302. Cyaneas, aquosas, I, Vat. A.
305. Dryadas, deas sylvarum. — Napæas, deas montium, I.
305. Perhibetur, vocatur, I.
307. Regnare, dominari, I.
308. Æoliæ, octo insulæ sunt Siciliæ, Vulcano propter ignis emissionem deputatæ. — Ætnæ, montis Siciliæ, qui semper ardet, I.
309. Conspicuis, claris, lucidis. — Superos, cælestes deos, I.
311. Conditio, lex. — Vigilem, continuum, I.
312. Orbe, circuito, I.
313. Præcipitem, velocem. — Per inane, quia nec sol, neque planetæ cæteri septem fixi sunt in firmamento; sed per inane discurrunt, I.
315. Area, spatium campi, I.
316. Diffusius, latius, I. Latius est, Mar.
317. Emicat, salit, I.

COMMENTARIUS.

292. Vat. A, male. *angustique adytis*.
295. Giselinus alteram Junonem intelligit Proserpinam. Alii Liviam : quo confirmatur conjectura, Liviam specie Junonis consecratam fuisse, ut alii imperatores et eorum uxores forma deorum deorumque exprimebantur.
294. Prag., *barathri, perperam*.
295. Ald., *mendose, orbem*.
296. Mar., *hæserat*, eadem manu correctum *esse rati*. Idem Mar., *immersoque*. Scilicet ex *esse rati*, mersoque factum est *hæserat, immersoque*. Post hunc versum, Rott., Mar., *De cultura elementorum sub specie quorundam non deorum, sed demonum*.
297. Ald., Gis. in contextu, et nonnulli vulg. : *Quidquid humus, pelagus, cælum mirabile gignunt*. Alii, *Quidquid humus, quidquid pelagus mirabile gignit*. Codex Jureti, *gignunt*, cum Widm. supra, Pal., Bong., Alex. a prima manu. Gallandius Aldi lectionem improbat, quia agit poeta de cultu elementorum, neque cælum quis dixerit *gignere*; et mox in seqq. de sole et luna sermo instituitur. Ego puto, in Aldi scriptura *cælum* pro *acre* recte accipi posse.
298. Weitz. cum suis, Rott. alter, Ox., Prag., Rat., Colerus ad Valerium Maximum pag. 568, *induzere deos*. Vat. A, Mar., *adduxere deos*. Rottend. prior, *id dixere deos*. Potiores Heinsiani, *id duxere deos*. Suspiciatur Heinsius *induzere deo*, vel *deis*. Cassiodorius, lib. x Tripart. Hist., cap. 30, *id dixit deificare elementa*. Hanc insaniam exagitant S. Athanasius in orat. advers. gentes, et Lactantius lib. ii, cap. 5 et 6.
299. Ald., Jureti codex, Pal., Egm., Widm. supra, *formant elementa*.
302. Cyane in fluvium conversa fingitur a poetis.
305. Ald., *silvam*. Aliqui scribunt *Napæas*, alii C *Napeas*, alii *Napæas*.
305. Ald., *perhibetur qui virtute*. Pal., *qui in virtute*.
306. Heinsius conjicit *deis et nomine, et ore Assimulatus* : idque in nonnullis editionibus exstat. Alex., *deus nomine, supra recte et nomine*.
307. Prag., Mar., Bong., Gis., Heins., *assimulatus*. Ald., Weitz., Teol. cum aliis, *assimilatus*. Weitz., Prag., Mar. a prima manu, Rat. a veteri manu, *nec jam regnare*. Melius *necnon*.
308. Huic versui subjicitur lemma *De cultura solis, quem putant Apollinem*.
309. Vat. A, minus bene, *conspicuis*. Hic versus et duo sequentes leguntur lib. iv Astron. poet. Hygini, cap. 43 de Sole, in fine, ab impudenti sciolo inserti, quod multi non adverterunt, etiam præmonente Delrio Comment. in Med. Senecæ, pag. 72 et 73, qui notat priores duos citari a Calpurnio Basso Comment. in Germanici Phainom. simili flagitio, nisi Bassus hic ignobilis quispiam, et tanto recentior Prudentio sit, aut imponant qui eos Commentarios illi imputant. Vide infra notanda ad vers. 365. Romani solem præcipuo honore colebant. Templum Solis et Lunæ exstabat prope amphitheatrum. Augustus soli obeliscum horarium in campo Martio dedicavit, qui nunc augustæ Pii VI P. M. munificentia ante curiam Innocentianam erigitur. De hoc obelisco exstat integer liber Angeli Bandinii.
315. Heinsius suspiciatur *procurrit*.
317. Prag., male, *hic volucris*.
318. Heins. cum Thuan., Mar., Prag., Weitz., Gis. in contextu, *brevior*. Alii *breviore*. Nunc quidem omnibus placet terram brevior sole dicere. Olim dissentiebant Stoici, Lucretius, Lactantius, alii.

- 320 **Circulus, et flammæ immensi sideris ultra** **A** **Sumere seu requiem, seu continuare laborem,**
Telluris normam porrecto extendere gyro. **340** **Seu parere Deo, sive in contraria verti.**
 Numne etiam cœli minor, et contractior orbis,
 Cujus planitiem longo transmittere tractu
 Circinus excurrens meta interiore laborat?
 325 Ille Deus verus, quo non est grandior ulla
 Materies, qui sine caret, qui præsidet omni
 Naturæ, qui cuncta simul concludit, et implet.
 Solem certa tenet regio, plaga certa coerces.
727 Temporibus variis distinguitur : aut subit
 [ortu,
 350 Aut ruit occasu, latet aut sub nocte recurrens :
 Nec torquere facem potis est ad signa trionum,
 Orbe nec obliquo portas aquilonis adire,
 Nec solitum conversus iter revocare retrorsum.
 Hic erit ergo Deus, præscriptis lege sub una **B**
 335 Deditus officii? Libertas laxior ipsi
 Concessa est homini : formam cui flectere vitæ,
 Atque voluntatis licitum est, seu tramite dextro
 Scandere, seu lævo malit decurrere campo,
 [et ipsæ

GLOSSÆ VETERES.

320. Sideris, solis, I.
 322. Contractior, brevior. — Orbis, circulus, I.
 324. Circinus, circulus solis, sol. — Meta, fine, I.
 329. Subit ortu, ascendit, crescit, surgit, I.
 331. Facem, splendorem. — Trionum, septentrio-
 sum ad septentrionalem plagam, I.
 331. Ille erit, ironice, I.
 341. Solemne, solitum, Vat. A.
 342. Haudquaquam, nequaquam, I.
 343. Agit, facit, I.
 344. Agitare, ducere, I.
 345. Commentii, arbitrantur. — Radios, coronam
 auream. — Verbera, flagello vitur, I.
 346. Anhele, fatigabunda, I.
 347. Inaurati, deaurati. — Orichalci, aurichalcum
 dicitur quasi auri æs, nam calchos Græcæ, æs vocatur
 Latine. Vel si dicas orichalcus, montis æs interpreta-
 bitur; ori enim mons, I.
 348. Jusserunt, ludendo pinxerunt, Iso.
 349. Trabeas, genus vestimenti, vel vestem regalem.
 — Curulem, sedem curulem, sedes curialis, I.
 350. Cernuat, humiliat, inclinat, I.
 351. Ænipedum, quia æneos pedes habent. — Equo-
 rum, tanta stultitia, ut homo crura equorum oscula-
 retur, Iso.
 354. Hoc tamen utcunque, quod solem et lunam et
 stellas adorabant, utcunque dicit tolerabile; quod tamen
 deos inferorum colebant, hoc pejus multo judicat, Iso.

COMMENTARIUS.

320. Pal. a prima manu, circinus. Legendum cir-
 culus.
 322. Vat. A, nonne. Cauch., cælo minor.
 323. Rat., cursu. Pro div. lect. supra minuto cha-
 ractere tractu.
 324. Vat. A, mendose, interiora. Prag., laboret,
 minus bene.
 328. Vat. A, corrupte, malem pro solem. Aldi error
 regia pro regio. Vide quæ Elmenhorstius et Ouzelius
 notant ad Minucii verba pag. 238 : Sol demergit et
 nascitur.
 329. Prag. minus bene, ortus.
 331. Ald., non torquere.
 334. Prag., Ergo erit ille deus, præscriptus lege sub
 una. Non probat.
 335. Petavius, tom. I, lib. v, cap. 5, de libertate
 agendi et non agendi disputans, Hoc, inquit, veterum
 illa omnia persuadent testimonia, quæ hactenus adduxi-
 mus : quæque nos disertissimis ad idem institutum ver-
 sibus concludemus. Tum profert hunc versum et
 seqq., Libertas laxior ipsi, etc. Confer vers. 693
 Hamari.
 338. Juvenalis sat. 4 : Cur tamen hoc potius libeat
 decurrere campo.
 342. Prudentium imitatus videtur Corippus vers.
 344 : Sed factor solis, postquam sub sole videri Se
 voluit.
 343. Ald., non bene, subjectus ait.
 344. De curru solis aliisque adjunctis Ovidius lib.
 II Metamorph., soli quadrigæ, lunæ bigæ attribui
 solent.
 345. Vat. A, vitiose, rapidos capitis, Urb., Gis., et
 capitis radios; id factum ab iis qui vim cæsurae in pro-
 ducenda syllaba, et consuetudinem Prudentii ignora-
 bant. Juretus fuse hic disserit de radiis quibus ornari
 solabant capita, ex Velleio, Suetonio et aliis; arguit-
 que morem formandi in templis simulacra sanctorum
 ex simili consuetudine in statuæ Cæsarium videri pro-
 fluxisse. Consule de hoc cœlitum nimbo Comment.
 Antonii Francisci Gorii de Mitrato Jesu Ch. isti Ca-
 pite. In Aldo mendum est verbera.
 346. Vat. A, ut frenos.
 347. Vat. A, Ald., inaurata, minus bene.
 349. Inter insignia consulatus erat scipio eburneus,
 cui insidebat aquila. Juvenalis sat. 10 : Da et volu-
 crem, sceptro quæ surgit eburno. Vide Hymnum S.
 Romani, vers. 148 et seqq. Grangæus solos eos putat
 designari qui triumphum adepti fuerant. Trabea est
 toga virgis purpureis instar trarium distincta. Sella
 curulis propria erat dictatoris, conulis, censoris,
 ædilis curulis.
 350. Ald., Mar. a prima manu, Gis., cernuaque ora.
 Plerique, cernuat, etiam Gifan. et Jur. codd.
 351. Ald., codex Jureti et Gis. ad oram, æripedum,
 quod malebat Cauchius, et rectissimum dicit Gifa-
 nius ex vet. lib., improbante Heinsio.
 353. Vat. A, depravate, tura pro thure. Virg. IX
 Æn., Et templum thure vaporat. Paschalius, de Co-
 ronæ lib. III, cap. 6, lora currus quo sol vehitur, rosis
 aperta ex hoc loco notat, et pluribus confirmat ro-
 seum colorem a poetis in cœlum invecum. Post hunc
 versum inscriptio in Rat. et Mar. hæc exstat : De
 lunæ cultura, quam et Dianam dicunt.
 354. Lib. XIII Sapient., vers. 6, de his qui ele-
 menta, solem et lunam deos putaverunt : Sed tamen
 adhuc in his minor est querela. In Mar. a prima manu,

- 355 Dant tibi, Roma, deos inferni gurgitis umbræ? A
Eumenidum domina Stygio caput exeret antro,
729 Rapta ad tartarei thalamum Proserpina
[regis,
Et, siquando suos dignatur adire Quirites,
Placatur vaccæ sterilis cervice resecta,
563 Et regnare simul cœloque, Ereboque putatur :
Nunc bigas frenare boves, nunc sæva sororum
Agmina vipereo superis immittere flagro,
Nunc etiam volucres capream in terga sagittas
Spargere, terque suas eadem variare figuras.
365 Denique cum Luna est, sublustri splendet ami-
[ctu :
Cum succincta jacet calamos, Latonia virgo est :
Cum subnixa sedet solio, Plutonia conjux
730 Imperitat furis, et dicitur jura Megæaræ. B
Si verum quæris : Triviæ sub nomine dæmon

GLOSSÆ VETERES.

353. Eumenidum, *furiarum*. — Stygio, *infernali*. — Exerit, *elvat*, l.
358. Adire, *cum responso*. — Quirites, *Romanos*, l.
364. Spargere, *quia venatrix erat*, l.
365. Sublustris, *sublucido, parum lucenti*, l.
366. Calamos, *sagittas*. — Latonia, *a Latona matre. Lucina vel Luna in cælo, Diana vel Latonia in terris, Proserpina vel Hecate apud inferos, id est centum potestatum*, l.
367. Solio, *barathro*, l.

368. Megæaræ, *illius furie : nomen furie*, l.
369. Triviæ, *tribus viis*, l.
373. Subigit, *compellit*, Mar. *Compellit ipse dæmon*, l.
374. Figat, *sagittat*, l.
379. Sacraria, *templa*. — Ditis, *Plutonis*, l.
380. Infausta, *infelici*. — Fusus, *interfectus*. — Arena, *metonymia, id est in theatro*, Iso.
581. Lustratæ, *purgatæ*. — Phlegethontia, *infernalis*. — Romæ, *homines diis infernalibus immolabantur*, l.

COMMENTARIUS.

est colorabile, mendose. Ald., Torn., *quid? quod et istos*. Pal., Rat., *et ipse*, quod defendi nequit. Apud Gall. aliqui, *tolerabile quidquid et istos*, perperam.

356. In Rat., prioribus abasis, inepte subrogatum est *Regina Eumenidum Stygio* ab sciolo, qui metricæ legis ignarus metrum voluit reformare. De Proserpina et ejus cultu Minucius Felix : *Diana interrim est alte succincta venatrix*, etc. Ubi commentatores ex Prudentio aliisque rem totam illustrant.

359. Virgilius, lib. vi, *Sterilemque tibi Proserpina taccam*.

360. Ibid. Virgilius, *Voce vocans Hecatem cœloque, Ereboque potentem*.

361. Gis., *nunc bijugas*. Alii constanter *bigas*. Ausonius et Claudianus juveneos et juvenecas tribuunt lunæ. Ovidius et vetera anagypta Capitolina et musei Pio-Clementini equos, Festus mulos. Hic etiam imitatur Virgilius, lib. vi, *Vocat agmina sæva sororum*.

362. Oxon., *super his*, ut boves œstratos, quos vocat Columella, designet. Id notat Heinsius. Lectio vulgata unice vera est.

365. Egm., *sp'endit*. Hic versus cum duobus seqq. ab inepto aliquo sciolo insertus est libro iv Astron. Hygini, cap. de Luna : qui propterea in editionibus recentioribus Hygini omitti sunt. Delrius jam olim id observavit. Vide supra comment. ad vers. 309. In Commentariis in Arati Phaenomena sub nomine Cæsaris Germanici in eritur hic et vers. seq. in prognosticis, ubi de Luna. *Luna eadem Diana, eadem Proserpina vocata, id est cœlestis, terrestris et infernalis. De qua quidam : Denique*, etc. In vers. seq. male, *jacet calamis*. Meursius, lib. iv, cap. 3, Crit. Arnob., suspicatur librarium festinantem omisisse, vers. 367, *Cum subnixa sedet*, etc.

366. Palat., *calamis*, perperam. *Succinctæ crura Diana* in statuis veteribus adhuc cernere licet. Hac de causa Aeneas, cum se illi conspiciendam præbuisset *Venus Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentes*, dubitavit *An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una esset*. Virgil. lib. i *Æn.*

367. Prag., *dum subnixa*. Ald. aliique scribunt con-

junx. Post hunc versum Weitz., Widm., Bong., Mar. a prima manu, Prag., Rat., Urb. et alii inserunt hunc alium, *Cum rapitur, furia est, et torvi Plutonis uxor*. In Prag., *Dum rapitur*. Deest in Alex., optimis Heinsianis aliisque. Heinsius ait, alibi quoque a Prudentio corripit secundam in *Plutonia*. Falsum puto. Non enim invenio in Prudentio *Plutonia*, aut alium casum obliquum, nisi infra vers. 598, *Plutonis fera vota sui*, ubi secunda producit. Ita etiam o in *Plutonia* longa effertur. Quod autem vers. 99 hymni 5 Peristephi. Weitzius legit *Illos reorum Plutones*, aliter esse legendum ostendam ad eum locum. Versus aperte superfluous est ; posset autem ad rationem metri legi *Cum rapitur, furia est, torvi Plutonis et uxor*.

369. Mar., Weitz. cum suis, Prag., *quæras*.

375. Egm., *erroremque*.

375. Prag., *lethali funere*, minus bene.

376. Mar. a prisca manu, *depreos* ; Prag., *depreos* male.

377. Prag., *obruat*.

378. Huic versui in Mar. et Rat. succedit titulus *Quod venerabatur in spectaculis*.

379. Lipsius Saturnal. serm. lib. i, cap. 3, ostendit gladiatores Marti vel Saturno potius fuisse dicatos : et hæc Prudentii verba intelligi posse ait de Saturno, ut poeta Ditem pro Saturno posuerit, aut etiam gladiatores Diti sacros fuisse, quia Manibus placandis dabantur. Tertullianus et Salvianus affirmant gladiatorum spectacula sacra fuisse Marti ; Lactantius, Ausonius et Plutarchus Saturno. Prudentius ita explicari potest, ut hæc spectacula *sacraria Ditis* appellet, quia his homines percuti, et ad inferos d'ruduntur. Eadem difficultas iterum occurrit vers. 397 seq., *Ad aram Plutonis*.

581. Prag., *lustrante*, perperam.

582. In Vat. A videtur esse *sed quid*, ut revera est in Egm. et Pal.

583. Ald., minus bene. *quid mores juvenum*. In plurali numero alii etiam dixerunt *mortes*, ut Manilius, Seneca, sive quis alius in lib. Controvers., et Lactantius, qui librum edidit *de Moribus persecuto-*

- Quid pulvis caveæ semper funebris, et illa
385 Amphitheatralis spectacula tristia pompæ?
 Nœmpe Charon, jugulis miserorum se duce dignas
 Accipit inferias, placatus crimine sacro.
 Hæ sunt deliciæ Jovis infernalis: in istis
 Arbitræ obscuri placidus requiescit Averni.
390 Nonne pudet regem populum, sceptrisque po-
 [tentem,
 Talia pro patriæ censere litanda salute?
 Religionis opem subternis poscere ab antris?
 Evocat, heu! pœnis tenebrosa ex sede mini-
 [strum
 Interitus, speciosa hominum cui funera solvat.

GLOSSÆ VETERES.

- 384.** Caveæ, arenæ, theatri, Mar. — Funebris, B nis infernalibus, I. mortal's, I.
385. Amphitheatralis, circulus; vel luxuriose amphitheatrum, muro circumdatus locus theatri: theatrum est spectaculum ubicunque positum, Iso.
386. Charon, diabolus, I.
387. Inferias, exæquis mortuorum. — Sacro, execrabili, ut auri sacra fames; vel secundum eos qui ita putabant, I.
388. Jovis infernalis, orci, I.
389. Arbitræ, index, judex, Iso.
390. Regem, regnantem, I.
391. Censere, construere. — Litanda, sacrificia, I.
392. Religionis, divinitatis. — Subternis, subter-

COMMENTARIUS.

- rum. Lipsius, loc. cit., cap. 14, refert Prudentii verba *pasta voluptas*, et ad marginem addit *Malo PARTA*. In Vat. A est *parta*. Prudentius dixit *sanguine pasta de aquila* hymn. 3 Cath. vers. 167. Grangæus ait alios legere *pacta*. Frequenter de hoc spectaculo voluptas usurpatur. Vide quæ Brossens congestit ad lib. v Cassiodori, ep. 42, *Voluptatem præstat sanguine suo*.
387. Prior Rott. pro div. script., Cauch., *munere sacro*, ut ad munera arenæ alludat. Vat. A, *sanguine sacro*.
389. Ald., prior Rott., *obscuro placidus requi scit Averno*. Et distinguit Ald. in istis. Arbitræ. Non placet, qui hunc versum allegant, trajiciunt ita verba *Argravit regem populum*, cum antea in vulg. legeretur *regem populis*. Sententia non cadit in imperatorem vel imperatores, quos Prudentius alloquitur in hoc opere. Imitatio Virgillii est i. Æn., *Hinc populum late regem, belloque superbum*. Exstat etiam *populum* in Thuan. Urb., Alex. a prima manu. Intellige populum Romanum.
392. Weitz. pro div. script., *sub terris*. Vide comment. ad vers. 322 Hamart., et vers. 443 hujus libri.
394. Vat. A. Cauch., Jureti codex, *funera donet*, cum Egm., Pal.
395. Prag., *manutaurica*, corrupte, pro *jam Taurica*. Mar. a prisca manu, *jam taurica*; male. Nonnulli, qui hunc versum allegant, trajiciunt ita verba *Arguere incassum jam Taurica sacra solemus*. Legendum cum mss. *Incassum arguere jam*. Producitur e postremum in *arguere* ratione cæsuræ. Colerus, ad Valer. Max. pag. 568, sacra Taurica intelligit esse suovitaurilia. Weitzius exponit de sacrificiis quæ Plutoni tauris et nigra pecude stebant. Nullus est dubitandi locus, quin sermo sit de sacrificiis Tauricæ insulæ, sive, ut frequentius et verius loquimur, peninsulæ. Hyginus fabula 120: *Quorum (Tauricorum) fuit institutum, ut qui intra fines eorum hospes venisset, templo Dianæ immolaretur*. De Diana Taurica et victimis humanis illi cæsis agunt Tertullianus, Athanasius, Augustinus, Lactantius, Cassiodorus, Eusebius Cæsariensis, ut plures ethnicos præteream. In glossa pro Junoni legam libentius Dianæ.

- A 395 732** Incassum arguere jam Taurica sacra so-
 [lemus:
 Funditur humanus Latiari in munere sanguis,
 Concessusque ille spectantium solvit ad aram
 Plutonis fera vota sui. Quid sanctius ara,
 Quæ bibit egestum per mystica tela cruorem?
400 Anne fides dubia est tibi, sub caligine cæca
 Esse deum, quem tu tacitis rimeris in umbris?
 Ecce deos Manes cur inficiaris haberi?
 Ipsa patrum monumenta probant: Dis Manibus
 [illie
733 Marmora secta lego, quacunq; Latina
 [vetustos

- 393.** Ministrum, diabolum, I.
395. Tauricæ sacra, Taurica regio, in qua Junoni peregrini immolabantur, quod Romani reprehendebant; quod tamen ipsi novissime fecerunt, I.
396. Latiari, Romano a Latio, I.
398. Quid sanctius, ironice, I, Vat. A.
399. Egestum, effusum, I.
401. Rimeris, scruteris, I.
402. Inficiaris, negas, I.
403. Manibus, infernalibus, I.
404. Marmora secta, scripta, Vat. A. In quibus scriptum erat DIS MANIBUS. — Lego, vid. o. — Latina, via, I.

- 396.** Ald., *Latiari*; Vat. A. *Laciari*; Plerique, *Latiari*. Prag., *Funditur humanum Latiari in sanguine munus*. Prudentius loquitur de ludo gladiatorio in honorem Jovis Latiaris. Lipsius, de Amphitheatro, monet *Latiari* esse in dandi casu, scilicet *Latiari Jovi*. Ex hoc ac similibus locis nonnulli arguunt victimas humanas Jovi Latiari solitas immolari. Verum intelligendum est, Jovem sanguine humano eorum coli, qui aut in certamine gladiatorio occidebantur, aut damnati ad bestias peribant. Tertullianus, cap. 9 Apolog.: *Remitto Tauricas fabulas theatris suis. Ecce in illa religiosissima urbe Æneadum piorum est Juppiter quidam, quem ludis suis humano proluunt sanguine. Sed bestiarum, inquit. Hoc, opinor, minus quam hominibus. Videri possunt notæ Pamelii, Minucius, Julius Firmicus, Lactantius, Tatianus et alii, qui hujusmodi immanitatem Romanis exprobrabant. Eam a religione Christiana tandem abolitam, inter maxima beneficia hominibus a Christo collata reponimus*.
397. Ineptus corrector in Rat., abrais prioribus, supponit *Illeque consessus spectantum*. Pal., *concessusque*. Egm. a prima manu, *concessosque*, male. In ed. 2 Cell. mendum puto *concessus ille*. De consessu in amphitheatro vide comment. ad vers. 372 Hamart.
404. Mar. a prima manu et Weitz. cum suis, *quacunq; Longe melius est quacunq; In viis publicis sepulcra olim Romani collocabant, et, ut videtur, etiam Judæi. Genes. xxxv, 19: Mortua est ergo Rachel, et sepulta est in via quæ ducit Ephratam. De via Latina Juvenalis satir. 1: Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina. Et sat. 5: Clivosæ veheris dum per monumenta Latina. In via Salaria monumentum erat pretiosi operis Licinii tonsoris et liberti Augusti, ut tradit Cornutus sat. 2 in Persium. Viæ aliæ sepulcris celebres fuerunt Appia, Aurelia, Laticana, Laurentina, Ostiensis, Prænestina, Tiburtina. Dissertationem de Viis publicis anno 1786 Romæ edidit cl. Vincentius Bartolucci, primi subsellii jureconsultus. An autem hæc sigla D. M. aut D. MA., quæ in sepulcris Christianis nonnunquam apparent, significant *Diis Manibus*, an aliud, inter Fabretum et Mabillonium certatum est, quorum hic inscriptionem illam semper profanam esse contendebat, ille negabat.*

- 405 Custodit cineres, densisque Salaria bustis, A
Dic, quibus hunc scribis titulum : nisi quod
[trucidis Orci
Imperium, veræ ceu majestatis, adoras?
En quibus implicita squalebat regia summi
Imperii, tractis majorum ab origine sacris.
- 410 Cum princeps, gemini bis victor cæde tyranni,
734 Pulchra triumphali respexit mœnia vultu:
Nubibus obsessam nigrantibus aspicit Urbem,
Noctis obumbratæ caligine : turbidus aer
Arcebat liquidum septena ex arce serenum.
- 415 Ingemuit miserans, et sic ait : Exue tristes,
Fida parens, habitus : equidem prædivite cultu
Illustrata cluis, spoliisque insigne superbis
Attollis caput, et multo circumfluis auro.
Sed nebulis propter volitantibus obsitus alti
- 420 Verticis horret apex : ipsas quoque livida gem-
[mas
Lux hebetat, spissusque dies, et fumus ob ora

- Suffusus rutilam frontis diadema retundit.
Obscuras video tibi circumferrier umbras,
Cæruleasque animas, atque idola nigra volare.
- 425 Censeo, sublimem tollas super aera vultum
Sub pedibusque tuis nimbose elementa relin-
[quas.
Omne, quod ex mundo est, tibi subjacet, hoc
[deus ipse
Constituit : ejus nutu dominaris, et orbi
Imperitas, et cuncta potens mortalia calcas.
- 430 735 Non decet, ut submissa oculos regina
[caducum
Contemplere solum, majestatemque requiras
Circa humiles rerum partes, quibus ipsa su-
[perstas.
Non patiar, veteres teneas ut me duce nugas,
Ut cariosorum venereris monstra deorum.
- 435 Si lapis est, senio dissolvitur, aut crepat ictu
Percussus tenui : mollis si bractea gypsum

GLOSSÆ VETERES.

405. Salaria, via : salarium est cibus qui sepulcra mortuorum custodientibus datur; sed pro omni præbenda ponitur, l. — Bustis, sepulcris, Vat. A.
406. Orci, Orco juro : inde Orcus, eo quod jurat, neminem se sine morte dimittere, l.
408. Regia, aula, l.
410. Princeps, Constantinus. — Gemini tyranni, Maxentii et Licini, l.
414. Arcebat, expellebat. — Septena ex arce, ex septem collibus qui sunt in Roma. Septenam arcem dicit quia in septem colliculis constat Roma, l.
415. Ingemuit, Constantinus, l.
416. Equidem, certe, Iso.
417. Cluis, abundas, præcelles, l.

418. Circumfluis, abundas, l.
419. Propter, juxta, Iso.
420. Livida, obscura, Iso.
421. Hebetat, obumbrat. — Ob, circum, l.
424. Cæruleas, nigras, l.
425. Tollas, ut, l.
426. Nimbose, tenebrosa, Iso.
430. Submissa, inclinata. — Regina, Roma, l.
432. Superstas, superior es, Vat. A.
433. Nugas, ineptias, l.
434. Cariosorum, putridorum, deficientium; caries putredo, quam teredines faciunt in ligno, l.
436. Bractea, lamina auri. — Gypsum, genus terra est, de qua imagines faciunt, l.

COMMENTARIUS.

Lupius, in dissert. de Baptisteriis, num. 158 et 159, inscriptionem profert, quam Christianam esse censet, et Diis Manibus ab ignaro aliquo neophyto positum, et a presbytero qui cœmeterio præerat non animadvertens; quod interdum accidisse satis est verisimile. Inscriptio est hujusmodi :

DIS MANIBVS PRINCI
PIO FILIO DVLCISSIMO SVO PO
SVIT QVI VIXIT ANNIS VI. DIE
XXVII. IN PACAE

Ci. Cajetani Migliore erudita de Diis Manibus exstat dissertatio, de qua rursus pag. 1472.

405. Cornutus in Persium ait salarium proprie esse victum unius diei, cui sal imprimis inseruit. Iso minus placet. Post hunc versum Rat. et Mar. apponunt lemma Romam alloquitur.

406. Prag., hic quibus hunc titulum scribis. Ald., dic, quibus hinc scribis titulum. Vat. A et nonnulli Reins., dic, quibus inscribis titulum. Plerique, dic, quibus hunc scribis titulum.

407. Vat. A, vitiose, verito ceu.

410. Pal., Vat. A, gemini victor de cæde. Egm., male, gemini victor cæde : a secunda manu, gemini victor de cæde, aut gemini devictor cæde : non enim clare explicat Weitzius lectionem hanc Egm. et Pal., Principem hunc esse Theodosium certum est. Tyrannos intellige Maximum et Eugenium. Grangæus objicit Prudentio, quod in hac historia enarranda parvulum a vero deflectit : siquidem Theodosius, victo Maximo, triumphavit anno 389, nec, devicto multis annis postea Eugenio, Romam rediit. At vero etsi concederem ordinem narrationis aliquatenus esse turbatum, non tamen esset propterea falsitatis arguendum : poeta qui non ait aperte Theodosium trium-

phasse, postquam duos tyrannos vicerat. Cæterum in ipsa quæ sequitur oratione Theodosii mentio iterum fit gemini tyranni a Theodosio victi.

413. Ald., noctis adumbratæ.

414. Vat. A, mendose, arcebit. De hac loquendi ratione liquidum serenum, superum serenum et similibus, Dausqueius in Comment. ad Silium, lib. XII, vers. 4.

417. Egm., Jureti membranæ, clues. Mar. a prima manu, superbum.

421. Helns., Cham., Teol., mendose, ab ora. Egm. scribit hebitat. Prag., obumbrat pro ob ora, Rutilius, lib. I ltn., vers. 495, puritatem cœli Romani laudans, ait : Nec locus ille mihi cognoscitur indice fumo.

423. Prag., obfuscas video. Widm. et Bong. a prima manu scribunt circumferrier.

424. Ald., et nigra idola volare. Rat., prioribus erasis, idolaque nigra volare. Neutrum est ab auctoris manu. Grangæus Aldo adhæsit.

430. Scriptores Prudentii æquales passim Romam reginam appellant.

432. Rat., superstes, lege superstas.

433. Nugas vocat idolorum cultum et fabellas aniles a Numa inventas. Aliqui ipsa idola nugas vocari dicunt, ut nanius alibi.

434. Prudentius non semel monstra, et portenta deos gentilium vocat. Minucius : Tot sunt Jovis monstra quot nomina. Virgilius VIII Æn., Omigenumque deum monstra, et latrator Anubis.

435. In cod. Theod., tit. de Paganis, leg. 12, quæ lex a Theodosio lata est anno 392 : Si quis vero mortali opere facta, et ævum passura simul acra imposto thure venerabitur, etc.

436. In Rat. ex gypsum factum gypsum. Prag., male, gypsea. De gypseis veterum imaginibus Arnobius lib.

Texerat, intido rarescit glutine sensim.
 Si formam statuæ lamnis commisit aenis
 Lima terens, aut in partem cava membra gra-
 [vato
 440 **736** Pondere curvantur, scabra aut ærugo per-
 [esam
 Conficit effigiem, crebroque foramine rumpit:
 Nec tibi terra deus, cœli nec sit deus astrum,
 Nec deus oceanus, nec vis, quæ subter operta
 [est,
 Infernis triste ob meritum damnata tenebris.
 445 Sed nec virtutes hominum deus, aut ani-
 [marum,
 Spirituumve vagæ tenui sub imagine formæ.
 Absit ut umbra deus tibi sit, geniusve, lo-
 [cusve,
 Aut deus aereas volitans phantasma per auras.
 Sint hæc barbaricis gentilia numina pagis:

A 450 737 Quos penes omne sacrum est, quidquid
 [formido tremendum
 Suaserit: horrificos quos prodigialia cogunt
 Credere monstra deos, quos sanguinolentus
 [edendi
 Mos juvat, ut pinguis luco lanietur in alto
 Victima, visceribus multa inter vina vorandis
 455 At te, quæ domitis leges, ac jura dedi-ti
 Gentibus, instituens, magnus qua tenditur or-
 [bis,
 Armorum morumque feros mansuescere ritus,
 Indignum, ac miserum est, in religione te-
 [nenda
 Hoc sapere, immanes populi de more ferino
 460 Quod sapiunt, nullaque rudes ratione sequun-
 [tur.
 Seu nos procinctus maneat, seu pace quietas
 Dictemus leges, seu debellata duorum

GLOSSÆ VETERES.

437. Rarescit, *deficit*. — Sensim, paulatim, Iso.
 439. Terens, *planans*, I.
 441. Conficit, *corrumpit*. — Crebro, *multiplici*, I.
 442. Astrum, *sol, vel luna*, I.
 447. Geniusve, *deus loci*, I.
 449. Pagis, *villaticis*: Pige Græce *sons*: inde pa-
 gani, villani, quia circa fontes antiqui villas ponebant,
 et ideo villani dicuntur, quia longe remoti sunt a civitate
 Dei, I.

450. Penes, *juxta*, I.
 453. Lanietur, *sacrificetur*, I.
 455. Te, *o Roma*, I.
 459. Immanes, *crudelēs*, I.
 460. Rudes, *stulti*, I.
 461. Procinctus, *apparatus bellicus, vel bellica præ-
 paratio*, I.
 462. Dictemus, *constituamus*, I.

COMMENTARIUS.

vi, Firmicus, Capitolinus in Gordiano. Imagines gy-
 psee nonnunquam bracteis metalli inducebantur.
 Confer versionem Italicam operis Joannis Winkel-
 mann, *Storia delle arti del disegno*, cum eruditis ad-
 notationibus Caroli Fea I. C. lib. vii, cap. 1.

437. Vat. A, Mar., Rat., Prag., Egm., Pal., Bong.,
 Weitz. aliique, *texerat*. Ald., Gis., vulg. nonnulli, *te-
 xerit*, quod nescio an sit melius. Alicubi *texeris*, men-
 dose. Notanda est efficacia verbi *rarescit*.

438. Ald., Bong., Widm., Mar., *laminis*. Rat.,
laminis. Vat. A, Weitz., Gifanius ex vet. cod.,
lammis. Egm., *lammis commisit aenis*, mala. Verior
 est lectio *laminis* tam in Prudentio quam in Horatio,
 lib. ii, oda 2. Gifanius contendit veteres extulisse
lamma pro *lamina*.

439. Vat. A, in parte. Egm., corrupte, *impartæ*,
 apud Weitzium. Heinsius in eodem Egm. invenit in
 parte, et a secunda manu, *impartæ*. Ald., Torn., *gra-
 vata*. Weitz. cum Bong. et Widm. a prima manu, *ca-
 vato*. Mariettus innuit ex his verbis *lima terens* corrigi
 posse Isidorum in *scobina*. Puto, indicari caput 19 lib.
 111: *Taratum quasi teratrum. Scofina dicta, quod hæren-
 do scopen faciat*; ubi fortasse legendum *quod terendo*.

441. Codex Jureti, Vat. A, Oxon., contegit. Pal.,
 Egm. a secunda manu, *contiguam effigiem*. Egm. a
 prima manu *contigiem, effigiem*. Heinsius huic con-
 jicit *contigit effigiem*. Plerique, *conficit effigiem*.

443. Supra vers. 592, *subternis antris de inferis*, et
 hac vi quæ *subter operta* est.

444. Prag., Widm. a prima manu, *inferni*, minus
 bene.

445. Aldus ediderat *Sed nec virtutes Deus hominum,
 aut animarum*. Emendavit *Sed nec virtutes Deus aut ho-
 minum, aut animarum*. Alii habent *Sed nec virtutes homi-
 num Deus, aut animarum*. Prag., aut *tenebrarum*. Sen-
 tentia est, Deum non esse virtutes hominum, ut pudici-
 tiam, fidem, neque vagas formas animarum et spi-
 rituum, ut daemonum et angelorum, tenui sub imagine.

446. Ald., mendose, *vagi*. Virgilius vi: *Et ni docta
 comes tenues sine corpore vitas Admoneat volitare cava
 sub imagine formæ*.

447. Juretus advertit, alias legi *tibi sit lucus, ge-
 niusve*, et defendi posse hanc scripturam, cum maxi-
 mam religionem pagani lucis tribuerint. Prudentius
 idola sæpe vocat umbras: sic supra vers. 195, *Um-
 bra Penatum*.

449. Cur ethnici a pagis dicti fuerint pagani, plu-
 res afferri solent causæ, ut indicavi ad vers. 621.
 Mihi vera hæc esse videtur, quæ ex his versibus de-
 promitur, quia scilicet in pagis superstitio maxime
 vigeat, adeoque illi omnes qui superstitiose ido-
 lorum cultui post religionem Christianam ubique dis-
 seminatum adhæserunt, jure pagani vocati sunt. He-
 raldus, in Arnobium pag. 4, intelligit *paganos* idolo-
 latras dictos, quia non amplius terrarum orbem occu-
 pabant, sed in angustum coarctati et quasi pagis
 quibusdam conclusi erant. Putat, obscuram fuisse
 etiam olim originem hujus appellationis, sicut nec
 nos adhuc satis liquido scimus unde *Huguenoti* ap-
 pellati fuerint. Gothofredus ad leg. 13. de *Paganis*
 cod. Theod. appellationem paganorum sub Christia-
 nis imperatoribus cepisse affirmat, cujus antiquis-
 sima, quæ ipsi occurreret, mentio exstat in leg. 18
 de *Episcopis* anno 535: *Gentiles, quos vulgo paganos
 appellant*. Existimat autem vulgus Christianorum
 qui variis olim dieteris a gentilibus fuerant appellati,
 nomen paganorum gentilibus reponuisse, quasi sim-
 plices, rusticos et agrestes dicerent.

450. Mar. a prima manu, *quis penes, perperam*.
 Aldi etiam error est *penes omnes*.

451. Mar. a prima manu contra metrum et sen-
 sum, *honorificos quos*.

452. De monstris diis jam dixi. Vide Heraldum ad
 Tertullianum, cap. 22 *Apolog.*, et ad Minucii verba:
Ut nidore altarium vel hostiis pecudum saginati.

453. Egm. scribit *lucu pro luco*.

455. Prag., et *jura*.

458. Prag., *tenendum*, non ita bene.

459. Aldus, *id sapere*.

460. Prag., *nulla fidei ratione*.

461. Ald. *seu vos, lege seu nos*.

- Colla tyrannorum media calcemus in Urbe : A
 Agnoscas, regina, libens mea signa, necesse
 [est : 475
 465 In quibus effigies crucis aut gemmata refulget,
738 Aut longis solido ex auro præfertur in
 [hastis.
 Hoc signo invictus transmissis Alpius ultor
 Servitium solvit miserabile Constantinus.
 Cum te pestifera premeret Maxentius aula,
 470 Lugebas longo damnatos carcere centum,
 Ut scis ipsa, patres : aut sponsus fœdera pa-
 [ctæ
 Intercepta gemens, diroque satellite rapta, 485

GLOSSÆ VETERES.

463. Tyrannorum, *Maxentii et Licinii*, l.
 467. Signo, *crucis*, l.
 469. Te, o *Roma*, l.
 471. Pactæ *sponsæ*, l.
 472. Intercepta, *ablata*, l.
 473. Tenebris, *carcereis*, Iso.
 474. Nupta, *virum habens*. — Regis, *regem dicit quemcunque dominum*, l.
 475. Furorcm, *amorem*, l.
 476. Dabat, *sustinebat*, l.
 477. Ergastula, *ergastron operatorium*; ergon enim B opus, vel erga pluraliter, unde synergus cooperato-
 478. Mussans, *murmurans*, Iso.
 480. Prodidit, *manifestavit*. — Convexa, *curva*, l.
 482. Christicolæ, *Christicolam ducem se vocat Constantinus*, l. *Constantini*, Vat. A.
 483. Milvius, *pons dicitur in Tiberi, ubi Constantinus Maxentium interfecit*, l.
 Tyrannum, *Maxentium*, Vat. A.
 484. Quanam, *cur*. — Victricia, *ita crucem Christi vocat, quam in vexillis gerebant*, l.

COMMENTARIUS.

463. Vide Demsterum, pag. 66 ad vers. Corippi : *Regnaque sub vestris venient fortissima plantis*. Prudentius poetice loquitur : non enim Theodosius triumphavit aut Romam venit post victum Eugenium.
 464. Prag., *agnoscat*. Retine *agnoscas*.
 465. Muretus lib. xiii Var. Lect., cap. 8, Petrum Crinitum egregie refellit quod Theodosio hanc impiam legem asflingere non dubitaverit lib. ix de Honesti-
 disciplina, cap. 9 : *Cum sit nobis cura diligens in rebus omnibus superni numinis religionem tueri, signum Salvatoris Christi nemini quidem concedimus coloribus, lapide, aliave materia fingere, insculpere, aut pingere. Sed quodcunque reperitur, tolli jubemus, gravissima pœna eos multando, qui contrarium decretis nostris et imperio quidquam tentaverint*. Verba legis cod. Justin. lib. i, tit. 8 sunt : *Signum Salvatoris Christi nemini licere vel in solo, vel in silice, vel in marmoribus humi positus insculpere vel pingere : sed quodcunque reperitur, tolli, gravissima pœna multando eo qui contrarium statutis nostris tentaverit, specialiter imperamus. In versibus Prudentii crux gemmata intelligi potest in vexillorum purpura, gemmis inexta, solido ex auro in vertice hastarum. Confer Baronium ad annum 312, ac plures alios qui triumphos crucis prædicant.*
 466. Post hunc versum in Aldo, Mar., Rat. et aliis titulus est *De potentia crucis*. In Urb., *De laudibus crucis, et ejus potentia*. Hujusmodi lemnata in multis desunt.
 467. Vat. A, mendose, *vinctus* pro *invictus*. Ald., Egm., Pal., *ultro*, minus bene, pro *ultor*. Theodosius exemplum Constantini allegat, ut Romanis potentiam crucis persuadeat. Non ergo loquitur Constantinus, ut vult Chamillardus et cum eo nonnulli recentiores. Nam qui loquitur vers. 422 *Obscuras video*, etc., postea *Censeo*... *Non patiar*... *Me duce*... *Dicemus*... *Calcemus*. Et post expositum exemplum Constantini, *Ergo cave, egregium caput orbis*... *Deponas jam festa vela*, etc. Et Constantini quidem victoria, ut jam antiqua, narratur : *Scis ipsa*... *Meminit clarissimus ordo, qui tunc*, etc. Historiam narrat Eusebius in Vita Constantini.
 468. Egm., *solvit mirabile*. Non probro.
 469. Prag., male, *vestiferam*.
 471. Vat. A, mendose, *ut sis*.
 472. Mar. scribit *dyroque*. Gallandius malebat *raptæ*, ut ad *pactæ* referatur. Sed bene est *rapta*, hoc est fœdera intercepta et rapta.
 473. Heins. cum Thuan., *inter vincula fiebat*; secuti eum sunt recentiores. Prag., *inter vincula gemebat*. Mar., *lugebat*, repugnante metro. Plerique, *inter vincula luebat*. Constructio est : *Sponsus immersus tenebris dura inter vincula luebat fœdera sponsæ intercepta, diroque satellite rapta*. Sed non satis concinnum est *luere fœdera intercepta*, et sponsus melius dicitur *gemens fœdera intercepta*.
 475. Mar. a prima manu, *domino, male*.
 476. Hæc non esse a Prudentio exaggerata, ex Eusebio aliisque antiquis historicis constat. In Mar. a prima manu, Bong. a prima manu, *maritales*; melius *maritalis*.
 477. Ald., Gis., *puellarum, patrumque*. Scripti plerique, *puellarum patribus*. Pal., *ma'e, patribusque*.
 480. Mar., Weitz., Prag., Rat., Colerius ad Valerium Max. pag. 568, Widm., *convexa animis*. Potiores Heinsiani, Ald., Gis., Heinsius, *confessa nimis*. It. Alex. cum glossa *publicata*. Alii, *convexa animis*. Opinatur Heinsius *confessa animos suspiria*.
 481. Abest hic versus ab Egm., Boherio veterimo, priore Rott., Vat. A, Pal. Adest in aliis. Aldus habet *nimiam* pro *nimia*, et distinguit *traxit*. *Vini*, cum intelligi potius debeant *suspiria confessa vini libertatis*. Gallandio placet *nimiam*; cum Aldo, non *nimia* cum Chamillardo. Ego in Chamillardo lego *nimia*, nempe libertatis, quod melius est.
 482. Vat. A a prima manu, *Christicolis*, male. Non loquitur Constantinus, ut vult Iso, sed Theodosius. Emulatur Horatium lib. iv, od. 4 : *Testis Metaurum flumen, et Asdrubal Devictus*.
 483. Heinsius contendit legendum *Mulvius*, non *Molvius*, aut *Milvius*. Alii præterea scribunt *Mylvius*, alii *Molbivius*. Aldus ediderat *Mulvius*, et correxit *Milvius*, quod etiam observavit Gallandius, ut intelligas, non aliam præ manibus ipsum habuisse Aldinam editionem, nisi eam qua ego utor et unice credo. Nunc *Milvi* nomen est *Ponte Molle*. Maxentius simpliciter *tyrannus* dicitur ter in panegyri Nazarii ad Constantinum et in aliis monumentis et scriptoribus antiquis.

- Prætulert, quali radiarint stemmate pila. A
Christus purpureum gemmanti textus in auro
740 Signabat labarum, clypeorum insignia
[Christus
Scripserat, ardebat summis crux addita cristis.
490 Ipse senatorum meminuit clarissimus ordo :
Qui tunc concreto processit crine, catenis
Squalens carcereis, aut nexus compede vasta,
Complexusque pedes victoris, ad inclyta fiendo
Procubuit vexilla jacens ; tunc ille senatus
495 Militiæ ultricis titulum, Christique verendum

GLOSSÆ VETERES.

486. Stemmate, figura. — Pila, lanceæ, l. Hastæ, Vat. A.
487. Gemmanti, pro gemmato, Rat.
488. Labarum, vexillum, vel frenum. — Insignia, ornamenta, l.
489. Ardebat, fulgebat, l. Splendebat. — Cristis, galeis, Vat. A.
494. Jacens, prosternens, Iso.
495. Titulum, crucem, l.
497. Caput, o Roma, Vat. A.
499. Spernere, cave, spernas, l.
500. Deponas, ut, l.
501. Sacraria, temp'a, l.
502. Marmora, marmoreas statuas. — Tabenti, sordida. — Respergine, sanguinis, l.

COMMENTARIUS.

486. Mar. a prima manu, perperam, radiarit. Prag., radiarunt.

487. Egm., corrupte, gemmati.

488. Egm., Pal., lavacrum male pro labarum. Turnebus, Advers. num. 459, testatur in vetusto lexico dici laborum pro labarum. Gyraldus dial. g. 25 gloriatur, se primum aperuisse hunc Prudentii versum, et explicat labarum esse signum bellicum pretiosissimum, quod Constantinus in crucis signum convertit. Utuntur hac voce labarum Tertullianus, Ambrosius et alii. Rabanus Maurus in carmine de Cruce mutat quantitatem: *Hinc signant cherubin hæc labara sancta triumphum*. Nonnulli affirmant id nomen sub Constantino deum inventum, et in Tertulliano legunt *cantabra*, uti etiam in Minucio: *Nam et signa ipsa, et cantabra, et vexilla castrorum*. Rigaltius ad hunc locum ait cantabra fuisse quoddam genus vexillorum, quæ carmine inscripta aliquid grati et jucundi militibus significabant. Aliqui originem ex Cantabria repetunt, nescio an meliori jure. Bulengerus, de Rom. Imper. lib. v, cap. 5, plura habet de labaro. Innumeri sunt critici alique auctores qui hos Prudentii versus laudant. Descriptionem labari vide apud Aringhium, Rom. Subterr. lib. vi, cap. 23.

489. S. Hieronymus, epist. 107 ad Lætam, *Vexilla militum crucis insignia sunt. Regum purpuras et ardentis diadematum gemmas patibuli salutaris pictura condecorat*. S. Augustinus in psalmum xxxvi: *Finite est (crux) in pœna, manet in gloria. A locis suppliciorum fecit transitum ad frontes imperatorum*.

491. Dicit concreto crine ex more reorum apud Romanos. Eadem proprietate hymno 11 Peristeph.: *Carcereo crinita situ stare agmina contra Jusserat*.

495. Antea dixit ultor, vindex, nunc militiæ ultricis. Hoc ipsum exprimit inscriptio arcus triumphalis Constantini.

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO. MAXIMO
P. F. AVGUSTO. S. P. Q. R.
QVOD. INSTINCTV. DIVINITATIS. MENTIS
MAGNITVDINE. CVM. EXERCITV. SVO
TAM. DE. TYRANNO. QVAM. DE. OMNI. EIVS
FACTIONE. VNO. TEMPORE. IVSTIS
REMPVBLICAM. VLTVS. EST. ARMIS
ARCVM. TRIVMPIIIS. INSIGNEM. DICAVIT

Inscriptio ex ipso archetypo descripta est: nam exemplaria edita aliquantum variant. Intra arcum majorem ad latera legitur:

FVNDATORI QVIETIS
LIBERATORI VRBIS

Supra minores utrinque arcus :

741 Nomen adoravit, quod colucebat in
[armis.

Ergo cave, egregium caput orbis, inania post hæc
Prodigia, et larvas stolido tibi fingere cultu,
Atque experta Dei virtutem spernere veri.

- 500 Deponas jam festa velim puerilia, ritus
Ridiculos, tantoque indigna sacraria regno.
Marmora tabenti respergine tincta lavate,
O proceres : liceat statuas consistere puras,
Artificum magnorum opera, hæc pulcherrima,
[malim,

VOTIS X

VOTIS XX

Et in aversa parte supra eosdem arcus minores :

SIC X

SIC XX

Constat ex Prudentio, non solum crucem in labaro fuisse expressam, verum etiam Christi nomen, scilicet monogramma Christi X, quæ sunt duæ litteræ Græcæ nominis Christi X et P, neque significant pro Christo, ut multi putant, martyrii signum esse credentes. Itaque cum Christi nomen esset labaro impressum, et mos esset ut labarum a militibus adoraretur, quod semper imperatorem antecederet, recte ait Prudentius, senatum adorasse nomen Christi, quod colucebat in armis.

497. Ald., Gis., Heins., posthac. Weitziani, et plerique nostri post hæc.

498. Heinsius Weitzium rejicit, quod legerit *Prodigia esse deos stolido tibi fingere cultu*. Atqui ita legit Rat., Mar., Prag., Urb. et alii. Ald., Tornæus., solito pro stolido. Thuan., olido. Alii cum Vat. A., Gis., probante Heinsio, *Prodigia, et larvas solito tibi fingere cultu*. Apud Weitzium Ald., Gis., Palat., *Prodigia, et larvas stolido confingere cultu*. Verum Ald. et Gis. legit ut modo exposui.

500. Egm., vitiose, vel in puerilia.

502. Ald., Egm., Palat., lavare, melius lavate. Ex Festo respersum vinum dicebatur, quia sacris novendialibus mortui sepulcrum vino spargebatur. Sed Prudentius potius loquitur de tabo et sanguine victimarum quibus simulacra deorum erant respersa. Cf. Fea tom. III oper. Winkelm., pag. 279, apposite refellit Bandinium, qui id de statuis virorum illustrium, non deorum, accipi volebat.

503. Lib. xvi cod. Theod., tit. 10 de Pag., permittuntur simulacra artis pretio, non divinitate metienda, ut colligitur ex leg. 8 cum commentariis Gothofredi. Ea lex 5 a Theodosio Magno lata est anno 382. Postea Honorius anno 399 tulit legem 15 ejusdem tituli: *Sicut sacrificia prohibemus, ita volumus publicorum operum ornamenta servari*. Illoc loco atque adeo apud Prudentium ornamenta sunt simulacra deorum publicis operibus affixa, ut lavacris, foro, plateis, compitis, porticibus, de quibus Tertullianus cap. 8 de Spectaculis, et Ambrosius adversus Symmach. Hæc ipsa publica ornamenta ab Honorio prohibita fuerunt per Africam anno 399 leg. 18, et universe anno 408 et 415 leg. 19 et 20: *Ne illecebram errantibus præsent*.

504. Mar., Rat., Prag., pulcherrima, malim, quod placet, quamvis in edd. omnibus sit pulcherrima q-

505 **742** Ornamenta fiant patriæ nec decolor usus
In vitium versæ monumenta coinquinet artis.

Talibus edictis Urbs informata refugit
Errores veteres, et turbida ab ore vieto
Nubila discussit, jam nobilitate parata

510 Æternas tentare vias, Christumque vocantem
Magnanimo ductore sequi, et spem mittere in
[ævum.

Tunc primum senio docilis sua sæcula Roma
Erubuit: pudet exacti jam temporis, odit
Præteritos fœdis cum religionibus annos.

515 **743** Mox, ubi, contiguos fossis muralibus
[agros

Sanguine justorum innocuo maduisse recordans,
Invidiosa videt tumulorum millia circum:
Tristis iudicii mage pœnitet, ac ditionis
Effrenis, nimisæque sacris pro turpibus iræ.

520 Compensare cupit teterrima vulnera lrisæ
Justitiæ sero obsequio, veniaque petenda,
Ne tanto imperio maneat pietate repulsa
Crimen sævitæ, monstrata piacula quærit,
Inque fidem Christi pleno transfertur amore.

525 Laurea victoris Marii minus utilis Urbi,
Cum traheret Numidam populo plaudente Ju-
[gurbam,

Nec tantum Arpinas consul tibi, Roma, medelæ
Contulit, extincto justa inter vincla Cethego,
Quantum præcipuus nostro sub tempore prin-
[ceps

530 Prospexit, tribuitque boni; multos Catilinas
744 Ille domo pepulit, non æva incendia
[tectis,

B Aut sicas patribus, sed tartara nigra antiquabus,
Internoque hominum statui tormenta parantes.

GLOSSÆ VETERES.

507. Informata, *docta vel instructa*, l.

508. Viato, *senili, veteri*, l. *Vigetum dicitur corpus humanum, dum vis et ætas in eo valet: sic Roma hic valida fuit, cum imperante Constantino idololatriam refutavit*, Vat. A.

509. Nobilitate, *ex nobilitate*, l.

512. Senio, *in senectute*, l.

514. Religionibus, *dæmonibus*, l.

515. Contiguos, *vicinos, propinquos*, l.

519. Nimisæ, *intemperatæ*, l.

520. Compensare, *restaurare*, l. *Emendare*, Mar.

521. Petenda, *quæ erat ad petendum*, l.

522. Imperio, *in Roma*. — *Pietate, sanctitate*, l.

523. Piacula, *purgationes*, Iso.

525. Laurea, *corona, victoria*; *lauro enim coronabantur victores*, l.

527. Arpinas, *ex oppido Cicero Arpinas dicitur*, l.

528. Cethego, *Cethegus, et Lentulus et alii conjura-ores fuerunt: ut exurerent Romam et senatores interficerent*, l.

529. Præcipuus, *maximus*. — *Princeps, Constantinus*, Iso.

530. Catilinas, *dæmonas, hostes, perversos*, *ni fuit Catilina, qui hostis fuit Romanorum*, l.

532. Sicas, *prælia*, l.

533. Interno, *animæ, quæ est interior homo*, l.

COMMENTARIUS.

stræ. Heinsius cum Thuan., hæc pro hæc, et ad statuas refert. Recentiores Heinsium sequuntur. Plerique veteres, hæc ornamenta, æque bene.

505. Codex Jureti, Ald., Mar., Rat., Weitz., Widm. supra, Egm., Coleri codex et alii, *suant*, quod non displicet Gallandio. Vat. A, Prag., Widm. iterum a secunda manu, Thuan., Cauch., Urb., *fiant*. Bong., Gis., Widm., *cluant*, quod placuit Heinsio et recentioribus. In Egm. interpretamentum verbi *suant* est *erunt*. Hæc omnes lectiones admitti possunt, non vero *fugant* in Ox., et *suant* in priore Rott. In Alex., *fiant* a prima manu, *suant* a manu secunda.

506. Gis. ad oram, *arcis*, minus bene. Vera lectio *artis*. Ex hac postrema orationis parte colligo, post eversam Victoriæ aram adhuc in curia Julia statuam ejusdem deæ permansisse, sed sine ullo cultu et solum ornatus gratia. De hac statua intelligo Claudianum in vi consulatu Honorii: *Jure paludatæ jam curia militat aulæ. Adfuit ipsa suis ales Victoria templis, Romanæ tutela togæ, quæ divite penna Patricii reverenda sonet sacraria cætus*. Vide comment. ad vers. 28 et 29 lib. II.

508. Multi, etiam veteres et probati, scribunt *vigeto* pro *viato*. Glossa Vat. A videtur accipere *viato* pro *vegeto*. At *viatus* hic significat languidum, rugosum: neque sermo est de Constantino, sed de Theodosio, ejusque edictis jam olim promulgatis, et post superatum Maximum confirmatis et ampliat. Non autem negat Prudentius, ante Theodosii edicta fuisse plures senatores Romanos Christianæ religioni addictos, sed affirmat solum Theodosii exemplo et persuasione factum ut Roma in fidem Christi pleno transferretur amore, ut ait vers. 524. Ac notandum, a Prudentio vocari etiam *edicta* vers. 41 orationem qua Saturnus idololatriam antiquis Latinis persuasit.

510. Ald. et plerique mss., *vocantem*. Bong. a prima manu, et nonnulli vulg., *vocantem*.

511. In Ald. mendum puto *magnanimo doctore*;

C legendum *ductore*.

512. Aldi error *primum* pro *primum*.

514. Barthius, lib. XI Advers., cap. 7, cum his versibus confert Lucretii verba: *Quod contra sapius olim Religio peperit scelerosa atque imp'a facta*.

515. In Mar. erat hæc scriptura, *Mox ubi contigit fossis muralibus, agros, etc., quæ sâne depravata est*.

517. Notandus est hic locus adversus eos qui jactant, exiguum fuisse martyrum numerum.

518. Vat. A, *corrupte, magne pœnitet, ac editionis*.

520. Vat. A, *mendose, vulnere*.

521. Vat. A, Egm., *petendæ, male, nec melius Alex., venia quæ petenda*.

523. Egm. apud Weitz., *solbit, pro quærit*. Heinsius nihil tale reperit in Egm., sed expressum id ait a Gis. ex suis. In prima quidem Gisellini editione exstat *solbit*, at in secunda clare *quærit*.

524. Mar., *veri transfertur amore*; supra pro div. script., *pleno transfertur amore*. Marietus primam lectionem præfert: sensus enim est *transfertur in fidem Christi amore veritatis*, quod confirmat glossula Ratisbonensis ad marg., *id est, pro veritatis*, quæ apposita certe est nomini *veri*, non *pleno*.

528. Ald., *contigit*; corrige *contulit*. In Rat. glossa est ineptissima: *CETHEGO rege quodam*.

530. Ald., Gis. 1 ed. in textu, *præscripsit* pro *prospexit*. Sermo est de Theodosio, non de Constantino, qui anno 337 obiit. Hinc colligitur Prudentium illa Theodosii oratione comprehendere omnia ejus acta contra paganismum, etiamsi ad diversa tempora pertineant.

533. Prag., *Internaue hominum strage tormenta parantes*, et glossa, secundum aliquos produci *ye* in ablativo. Mar. a secunda manu, Weitz., *Internoque hominum stravit*: scilicet *stravit parantes tormenta interno hominum*. Mar. a prima manu, *internaue hominum stravit*. Rat. a secunda manu, *internaue hæ-*

Errabant hostes per templa, per atria passim, A
 535 Romanumque forum, et Capitolia celsa tene-
 [bant :
 Qui conjuratas ipsa ad vitalia plebis
 Moliti insidiâs, intus serpente-veneno,
 Consuerant tacitis pestem miscere medullis.
 Ego triumphator latitanti ex hoste togatus
 540 Clara tropæa refert sine sanguine, remque
 [Quirini
 Assuescit supero pollere in sæcula regno.
 Denique nec metas statuit, nec tempora
 [ponit :

Imperium sine fine docet, ne Komula virtus
 Jam sit anus, norit ne gloria parta senectam :
 545 **745** Exsultare patres videas, pulcherrima
 [mundi
 Lumina, conciliumque senum gestire Catonum,
 Candidiore toga niveum pietatis amictum
 Sumere, et exuvias deponere pontificales.
 Jamque ruit, paucis Tarpeia in rupe relictis,
 550 Ad sincera virum penetralia Nazareorum,
 Atque ad apostolicos Evandria curia fontes,
 Anniadum soboles, et pignora clara Proborum :
 Fertur enim ante alios generosus Anicius Urbis

GLOSSÆ VETERES.

534. Hostes, *dæmones*. — Passim, *ubique*, l.
 536. Vitalia, *animas*, Iso.
 537. Serpente, *nato*, Iso.
 539. Triumphator, *Constantinus*, l.
 540. Tropæa, *victoriam*. — Quirini, *Romani*, l.
 544. Anus, *senex*, l.
 545. Videas, o *Symmache*, l.
 546. Gestire, *gaudere*. — Catonum, *principum Romanorum, consiliorum*, l. — *Sapientum Romanorum propter Catonis sapientiam*, Vat. A.
 547. Toga, *consiliorum*, Vat. A. — Pietatis,

sanctitatis, l.
 548. Pontificales, *idolis consecratos*, Vat. A.
 549. Ruit, *festinat*, l.
 550. Nazareorum, *Christianorum*, l.
 551. Evandria, *ab Evandro, qui primus fertur struxisse curiam*, l.
 552. Proborum, *electorum*, l.
 553. Generosus, *nobilis*. — Anicius, *nobilissimus fuit, de cujus genere Boetius fuit, et a quo familia Anniadum dicitur*, l.

COMMENTARIUS.

minum statui : sic interna refertur ad tormenta. Communior lectio, *Internoque hominum statui tormenta parantes*.

535. Supra, vers. 216, *celsa ad Capitolia*.
 536. Egm. a secunda manu, *quin conjuratas*. Idem, *vitalia, plebes*, male.
 539. Mar., Rat., *latitante*. Egm., *cogator*, supra *negator*; corrige *togatus*. *Triumphator* vocabulum est Apuleii, Cypriani, et in inscriptionibus ævi inferioris frequens.

540. Egm. supra, *resque Quirini*.
 541. *Assuescit pollere*, ut hymno 9 Cath., vers. 95, *redire insuescerit mortuos*.

542. Ex Virgilio i *Æneid.*, *His ego nec metas rerum, nec tempora pono, Imperium sine fine dedi*. Nescio qua ratione Heinsius contra fidem cod. velit conjicere *Denique nec metas statui, nec tempora poni*. Et illic addit : docet nimirum, quod sequitur. Chamillardus ita intelligit conjecturam Heinsii, ut *statui et poni* referatur ad *docet*. Lectio codd. clara est, nec sollicitari debet.

544. Post hunc versum in Rat., Mar., titulus *De senatus conversione*, qui exstat in Alex. ad marg. in Urb., *De conversione senatus*. Aldus habet *Romanorum senatum conversum ad Christum*.

545. De hujuscemodi elogiis senatus Romani testimonia veterum plena manu affert Juretus ad verba Symmachi epist. 46, lib. 1 : *Pars melior humani generis senatus*.

547. Alter Rott., *candidiora togæ*, quod haud inelegans visum est Heinsio. Ego nihil aliud hic video nisi mendum *candidiora pro candidiore*. De toga candida ac de his ipsis versibus Prudentii, critici et antiquarii innumeri agunt. Accipe summam. Toga Romanorum semper erat alba; sed cum diebus festis vestibus recentibus, et non sordidis, uterentur, *albati* peculiari ratione his in diebus dicebantur et erant. Præterea candidati togas creta candidiores reddebant : unde illis *candidatorum* nomen hæsit. Intelligitur ergo quid velit Prudentius, scilicet Romanos tanquam in die festo candidiorem togam sumere. Sic hymno 11 Peristeph., vers. 203 : *Nec minus Albanis acies se candida portis Explicat, et longis ducitur ordinibus*. Videtur autem Prudentius hoc loco etiam significationem mysticam deotare, videlicet pietatis et innocentiæ candorem. Nec mihi displicet quod ait Dominicus Maerus in Hierolex., verbo *BAPTISMUS*,

alludere Prudentium ad vestes albas recens baptizatorum.

549. Ald., *in rupe relectis* : intelligo *latentibus* sive *lectis*.

550. In codice Jureti hic versus ita erat interpolatus, *penetralia noxa reorum, nullo sensu aut contrario*. In Egm. erat *noxa virorum, ex quo factum noxa reorum*.

552. Fabr., Widm., Bong. a secunda manu, Mar., Rat., *Æneadum* mendose. Vat. A, Prag., *Anniadum* : in hoc versu duæ familiæ, quæ in unam coalescuerunt, memorantur, *Anni et Probi*. Tertia his addita, scilicet *Anicii*, ut ex vers. seq. liquet. Glossa *electorum* inepta est.

553. Conjiat recte aliquis legendum *orbis Illustrasse caput*. Supra vers. 497, *Ergo cave, egregium caput orbis*. Sed Prudentius senatum fortasse vocat *caput Urbis*. Hic Anicius Anniorum et Proborum soboles erat. Nonnulli hæc nomina quærunt sub Constantino. At Prudentius clare loquitur de his qui post edicta Theod. sii, vel certe sub ejus imperio, ejurata superstitione pagana, fidem catholicam amplexi sunt. Non ergo audiendus est Baronius, qui putat hunc Anicium esse Anicium Julianum, qui consul fuit cum Petronio Probiano anno Domini 322. Chamillardus putat esse Sextum Petronium Probum, præfectum prætorio Valentiniiani principis, consulem cum Gratiano anno 371. Is certe dicitur *Anicianæ domus culmen* in inscriptione cujusdam monumenti, quod filius ejus Anicius Hermogenianus Olybrius, consul ordinarius, et Anicia Juliana dedicarunt. Ego vero non video cur non potius filius Sexti Petronii Probi, qui in ea inscriptione Anicius Hermogenianus vocatur, sit is Anicius qui primus Christo nomen dedit post leges de religione Christiana et eversione idolorum a Theodosio promulgatas. De his familiis, earumque nobilitate legi possunt Claudianus, Marcellinus, Zosimus, Ausonius et alii. S. Hieronymus epist. ad Demetriadem : *Scilicet non mihi Proborum et Olybriorum clara repetenda sunt nomina, et illustre Anicii sanguinis genus ... Aut proferendus Olybrius virginis nostræ pater, quem immatura morte substractum Roma congemuit*. In notis dicitur hunc Olybrium consulem egisse anno 305; sed legendum fortasse 395. In *Isis* consulum hos reperio descriptos, qui ad has familias possint pertinere : Anno 322, Petronius Probianus et Anicius Julianus. Anno 341 : Probinus cum Marcellino.

746 Illustrasse caput : sic se Roma inclyta A
[jacet.

555 Quin et Olybriaci generisque et nominis hæres
Adjectus fastis, palmata insignis abolla,

747 Martyris ante fores Bruti submittere fa-
[sceas

Ambit, et Ausoniam Christo inclinare securim.
Non Paulinorum, non Bassorum dubitavit

GLOSSÆ VETERES.

556. Fastis, libris, quod fecit libros potestatibus. —
Palmata, victrici, l.

557. Martyris, cujuscunque. — Fasces, dignitates

quas habuit Brutus consul, Iso.

558. Ambit, desiderat. — Ausoniam, Italicam. —
Christo, propter Christum. — Securim, potestatem, l.

COMMENTARIUS.

Anno 371 : Sextus Anicius Probus cum Gratiano.
Anno 379 : Hermogenianus Olybrius cum Ausonio.
Anno 395 : Sex. Anicius Olybrius et Sex. Anicius
Probinus. Anno 406 : Sex. Anicius Petronius Probus
cum Arcadio. Anno 408 : Anicius Bassus cum Phi-
lippo.

555. Weitz. in Var. Lect. ait *numinis Pal. nomi-
nis*; sed in contextu edidit *numinis*, quod unice ve-
rum est. Beumannus videtur legisse in aliquo vulg.
numinis hæres; nam corrigi ex suo ms. *numinis*. Duo
tuere Prudentii tempore Olybrii celeberrimi : alter
Olybrius præfectus Urbis, Valentiniano et Valente
iterum coss.; alter ejus filius Olybrius, qui cum fratre
Probrino consulatum gessit. De filio libentius intelligo
Prudentium, qui certo est *Olybriaci generisque et
nominis hæres*. Olybrius pater uxorem duxerat Pro-
bram filiam Sexti Petronii Probi, de quo paulo ante
dixi. De his nobilibus Romanis plura afferit Gotho-
fredus ad cod. Theod.

556. Sichel., Widm., Bong., Weitz., Rat., Mar., ab
aula, Prag., ab olla, quod perinde est, nam *au* in o
sæpe commutabatur. Ald., Gis., *abolla* : id exscriptis
Heinsius, et secuti sunt recentiores, nulla tamen in-
dicata varietate lectionum. Atqui lectio illa prima
sustineri posset. Nam vestes consulum *palmata* dice-
bantur, quin aliud adderetur. Cassiodorus, lib. vi,
epist. 1 : *Nos habemus labores consulum, et vos gau-
dia dignitatum : palmata siquidem vestra nostra præ-
bantur esse victoria . . . Pingit vastos humeros vario
colore palmata*. Olybrius igitur aijectus fastis consu-
lum, palmata insignis, ambibat ab aula submittere
fasces consulares ante fores martyris, ut puto, prin-
cipis apostolorum. Ita etiam Grangæus *martyrem* in-
terpretatur. Fabricius *abolla* in Aldino exemplari recte
legi comprobatur, quia abolla vestis senatorum, ut toga
equitum, fuit : et utraque *palmata* dicebatur. Abolla
imperatorum fortasse dicta fuit *palmata a palma*, seu
victoria. Abolla consulum et toga equitum *palmata*
videtur dicta a latitudine clavi, hoc est a *palmæ*. *Pal-
mata* nomen ad ecclesiasticam vestem translatum
notat Teolius cum Hugone Menardo : nam in Missa,
ab Illyrico edita, fit mentio vestis quæ *palmatica* dicitur,
et in epist. 66, lib. 1, S. Gregorii Magni memo-
rantur vestes *palmaticanæ*. Illud vellem clarioribus
testimoniis a Teolio confirmatum, quod Christiani ejus
temporis simul ac præturam et consulatum erant
adepti, ad aedes apostolorum accurrere solebant, ac
pauperibus pecuniam ac vestes largiri. Quod enim
(ut putat Teolius) a gentilibus id postremum factita-
tum docet Ammianus lib. xxvii de Symmacho, hujus
quem Prudentius impugnat patre, scilicet : *Accitos e
Vaticano quosdam egentes opibus ditaverat magnis*;
non liquet id accipiendum de ædibus apostolorum
aut de pauperibus Christianis. Ammianus ita refert,
non de Symmacho, sed de Lampadio : *Hic cum ma-
gnificos prætor ederet ludos, et uberrime largiretur,
plebis nequiens tolerare tumultum, indignis multa do-
nari sæpe urgentis, ut liberalem se et multitudinis osten-
deret contemptorem, accitos a Vaticano quosdam egentes
opibus ditaverat magnis*. Valesius, qui ad hunc locum
opinionem Teolii expresserat, quædam in eandem
sententiam exprimit, sed verbis Prudentii obscuriora.
Ammianus intelligit pauperes qui in Vaticano ha-
bitabant. Ut enim probat Olaus Borrichius cap. 16

Dissert. Compend. de antiqua Urbis facie, contem-
ptus olim erat Quiritibus Vaticanus ob gravius ibi
cælum, aquas otiosas et stagnantes, halitus impuros,
fetorem e cadaveribus. Prudentium simplicius ita in-
telligo, ut Olybrius consul seipsum, suamque adeo
dignitatem Christo subjecerit; non repugnabo tamen,
si quis addat ritum aliquem jam tum invecum sub-
mittendi fasces et inclinandi securem, dum consul
Christianus ecclesiam ingrederetur : qualia venerationis
signa in militibus ad sacra stantibus cernere
licet.

558. Heinsio magis Prudentianum videtur *securem*
quam *securim*.

559. Laudatur hoc loco S. Paulinus, Nolanus epi-
scopus, de cujus conversione et sanctis moribus plura
Ambrosius, Augustinus, Hieronymus et alii æquales.
Gesta enarrant Sacchius, Le Brunius et Muratorius.
E nobilissima familia Romana in Aquitania ortus est :
maximis honoribus, etiam consulatu auctus, Hispaniam
adiit, ubi uxorem duxit Therasiam, ut videtur,
Hispanam, ex qua Compluti suscepit filium, ibique
defunctum ad sepulcrum SS. martyrum Justi et Pa-
storiæ sepelivit. A Delphino Burdigalensi antistite
baptizatus est, a Lampio episcopo Barcinonensi pres-
byter ordinatus, in sacerdotium, ut ipse ait, *tantum
Domini, non etiam in locum ecclesie dedicatus*. Con-
versio Paulini ascribitur anno circiter 380. An autem
Bassus, cujus mentio hic occurrit, sit Junius Bassus
qui præfectus Urbis ac neophytus decessit anno 558,
ut constat ex inscriptione apud Sirmondum in notis
ad Ennodium, dubitari potest. Plerique affirmant,
quibus adhæret Philippus Laurentius Dionysius Vati-
cæ basilicæ Monument. tab. lxxx. Sed cum Pruden-
tius videatur eos tantum recensere proceres qui sub
Theodosio Christi fidem amplexi sunt, alium intelli-
go. Ad hanc Bassorum familiam pertinere puto Bas-
sulam, piam feminam, Severi Sulpicii socrum, cujus
mentio exstat in epistolis Paulini et Severi. Anicius
Bassus consulatum egit anno 408, ut paulo ante dixi.
Nonnulli negant *Bassum* familiæ nomen esse. Parum
id nostra interest, neque ipsi, quod volunt, probant.
Tom. I Musei Pio-Clementini exstat inscriptio vetus,
repetita ex præfatione cl. Petri Francisci Foggini
ad Fastos Romanos Verrii Flacci, quæ ad hunc Anici-
cium Bassum spectat, adeoque hoc loco omittenda
non est.

B A S S I
ANICIO AVCHENIO
BASSO VC. PROCONS
CAMP. PROVVISORI EIVS
DEM PROVINCIÆ RES
TITVTORI GENERIS
ANICIORVM
OB MERITA
EIVS INLVSTRIA
ORDO PVPVLSQVE CIVITA
TIS PRÆNESTINÆ
PON. CENS

Reperta fuit hæc inscriptio Præneste anno circiter
1779, ex eaque colligi ait Fogginius cur Bassus ap-
pellatus fuerit Anicii nomine : quod vellem enuclea-
tius explicuisset.

- 560 **748** Prompta fides dare se Christo, stirpem- A
[que superbam
Gentis patriciæ venturo attollere sæclo.
Jam quid plebicolas percurram carmine Grac-
[chos,
Jure potestatis fultos, et in arce sonatus
Præcipuos, simulacra deum jussisse repelli,
565 Cumque suis pariter lictoribus omnipotenti
749 Suppliciter Christo se consecrasse regen-
[dos?
Sexcentas numerare domos de sanguine prisco
Nobilium licet ad Christi signacula versas,
Turpis ab idoli vasti emersisse profundo.
570 Si persona aliqua est, aut si status Urbis in his est,

Si formam patriæ facit excellentior ordo,
Illi faciunt, juncta est quoties sententia plebis,
Atque unum sapiunt plures, simul ac potiores.
Respice ad illustrem, lux est ubi publica, cel-
[lam,

- 575 Vix pauca invenies gentilibus obsita nugis
Ingenia, obtritos ægre retinentia cultus,
Et quibus exactas placeat servare tenebras,
750 Splendentemque die medio non cernere
[solem.

Post hinc ad populum converte oculos, quota
[pars est,

- 580 Quæ Jovis infectam sanie non despuat aram?
Omnis qui celsa scandit cœnacula vulgus,

GLOSSÆ VETERES.

560. Superbam, *nobilem*, l.
561. Patriciæ, *patricii erant consules qui more pa-
trum populum regebant*, l.
562. Plebicolas, *plebem amantes*, l.
564. Præcipuos, *principes*, l. Vat. A.
565. Lictoribus, *ministris vel militibus*, l.
567. Domos, *familias*, l.
568. Placet, *licet*, l.
569. Idoli, *paganismi. Idolum est locus in quo ido-
lis immolabatur. Idolothytum sacrificium; idolum, res
ipsa cui immolatur.* — Emersisse, *exisse*, l.
570. Si persona, *id est, si dignitas temporalis ali-*

B quid valet apud Deum, l.

571. Formam, *pulchritudinem*, l.
575. Potiores, *excellentes meliores*, l.
574. Cellam, *ecclesiam, templum, ubi congregaban-
tur nobiles Romanorum, l. Ecclesiam S. Petri, Rat.*
576. Obtritos, *consumptos.* — Ægre, *difficile*, l.
577. Exactas, *præteritas*, lso.
578. Solem, *Christum*, l.
579. Quota, *quam magna*, l.
580. Infectam, *pollutam.* — Sanie, *putredine*, l.
581. Cœnacula, *Capitolia*, l.

COMMENTARIUS.

562. Jureti codex, vitiose, *Græcos pro Græchos, sive, ut nonnulli scribere malunt, Græcos. In ora ejusdem codicis nugator quispiam magistellus interpretationis causa ascripserat, Græcos, utpote viciniore Romanis, jungi solitos nuptiarum et dignitatum pignoribus. In nonnullis vulg., poplicolas, quod non male prætulit Weitzius auctoritate codicis Egm., in quo tamen Heinsius invenit plebicolas. Vocat plebicolas Græchos, quia eorum majores C. et Tib. Gracchi plebi in lege agraria propugnanda consuluerant. Græchus vero, quem Prudentius innuit, fuit Læte consanguineus, quem laudat S. Hieronymus epist. 107: Ante paucos annos propinquus vester Græchus nobilitatem patriciam nomine sonans, cum præfecturam gereret Urbanam, nonne specum Mithræ, et omnia portentosa simulacra quibus corax, nympha, miles, leo, perses, helios, Bromius pater (al. Dromo pater) initiatur, subvertit, fregit, exussit, et his quasi obsidibus ante præmissis, impetravit baptismum Christi? Id accidisse anno Domini 585 vult Baronius, Gothofredus et Pagijs anno 576, probabiliter Philippus a Turre de Mithræ cap. ultim. non ante annum 578 a Græcho præfecturam Urbanam initam existimat. In antro Mithræ celebrantur symbola astrorum et planetarum, quorum aliqua recenset Hieronymus. Vide notas Valarsii.*

564. Bong. a prima manu, *jussisse repelli.*

566. Ald., Egm., Pal., *se congregasse*, contra rationem metri.

567. Mar., Prag., Rat., *domus.*

568. Glossa contrario modo legenda est: *Licet, placet, nisi placet sit diversa scriptura apud Isonem.*

569. Ald., *idoli*, contra consuetudinem Prudentii, qui corripit secundam. Vat. A, Egm., Pal., *profano pro profundo*, quod postremum retineri debet. Prag., male, *meruisse.*

572. Prag. semper scribit *hii* pro *hi*. Alter Rott., *juncta quoties*, quod Prudentiano more factum putat Heinsius.

574. In Mar. deside: abatur est. Glossæ *cellam* explicant ecclesiam; malim curiam. Sic supra *lumina mundi* senatores vocavit. Senatus in templis ali-ve in locis consecratis congregari solebat; et in templis diversæ erant cellæ, sive ædiculæ, et sacella. Pru-

dentius ergo cellam, in qua habebatur senatus intelligit. Cl. Antonius Valsecchius ord. Præd., scriptis pro religione Christiana editis laudatissimus, hos versus Prudentii, ut alios aliis in locis, carmine Italico reddidit in opere *la Religione vincitrice*, part. 2, cap. 2, contra inanem et sophisticam philosophiam Frereti, qui verbis Symmachi, nec satis fideliter descriptis, permotus, in suo Critico Examine contendit illustriorem senatus partem cum Symmacho sensisse. Valsecchius eum refutat auctoritate Ambrosii et Prudentii: *Poeta, addit argute, ben degno des ere udito ed apprezzato anche da un segretario perpetuo dell' accademia reale delle iscrizioni e bel'è lettere.*

576. Jureti membranæ obstrictos cum Ald. et Gis. ad oram. Plerique, etiam Gifanius et Colerus ad Val. Max., *obtritos*, id est rejectos et omnino contemptos.

578. Aldus, *nec cernere*; alii, *non cernere*: ex proverbio id sumptum. Post hunc versum titulus in Mar. et Rat., *De credulitate plebis*, qui etiam existat in Urb. et Alex. ad marginem. Aldus habet *Plebem Romanam in Christum credidisse.*

579. Ald. et Gis. in contextu 1 ed., *quæ in Urbe est, Qui. Alii, quota pars est, Quæ.* In Vat. A desideratur est.

580. Egm., Thuan., Pal., *corrupte, disputat*; Weitz., *disputat*. Rat., Gis., *despuit*. Plerique, *despuat*. Tertullianus lib. de Idololatr. cap. 11: *Quo ore Christianus thurarius, si per templa transibit, quo ore fumantes aras despuet et exsufflabit, quibus ipse prospexit?* et cap. 13 de Spectac.: *Nec minus templa quam monumenta despuimus. Minucius in Octavio: Templa ut busta despicunt, deos despuunt, rident sacra;* etc. Vide quæ notant ad hunc locum Heraldus, Elmenhorstius, Wowerus, Ouzelius, Origenes, lib. viii contra Celsum, id in Christianis videtur improbare. *Quis, inquit, nostrum adeo stultus est ut hæc dicat, nec videat nihil ejusmodi valere ad tollendam de diis persuasionem?* Distinguenda autem sunt tempora. Nam sub imperatoribus gentilibus id siæ peculiari aliquo instinctu a Deo immenso palam fieri non posset nisi imprudenter; sub imperatoribus Christianis jam licebat. Confer comment. ad hymni S. Eulaliæ vers. 428.

581. Prag., *celsa*: lege *celsa*. Heinsius putat *vulgus* ex glossemate irrepsisse: nam vulgus manifeste de-

- Quique terit silicem variis discursibus atram, A
Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis :
751 Aut Vaticano tumulum sud monte fre-
quentat,
535 Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses :
Cœtibus aut magnis Lateranas currit ad ædes,
Unde sacrum referat regali chrismate signum.
Et dubitamus adhuc, Romam tibi, Christe, di-
[catam
In leges transisse tuas? omnique volentem
590 Cum populo, et summis cum civibus ardua ma-
[gni
Jam super astra poli terrenam extendere re-
[gnum?
Nec moveor, quod pars hominum rarissima
[clausos B
Non aperit sub luce oculos, et gressibus errat.
- Quamlibet illustres meritis, et sanguine clari
595 Præmia virtutum titellis, et honoribus aucti
Ardua rettulerint, fastorumque arce positi
Annales proprio signarint nomine chartas,
Atque inter veteres cera^o numerentur et ære :
752 Attamen in paucis, jam deficiente ca-
[terva,
600 Nec persona sita est patriæ, nec curia constat,
Et quodcumque fovet studii privata voluntas,
Hoc jam rara tenet : sed publica vota recla-
[mant,
Dissensu celebri trepidam damnantia murmur.
Si consulta Patrum subsistere conscriptorum,
605 Non aliter licitum præco sub tempore, quam si
Tercentum sensisse senes legerentur in unum :
Servemus leges patrias : infirma minoris
Vox cedat numeri, parvaque in parte silescat.

GLOSSÆ VETERES.

582. Terit, *pedites*, I.
583. Et quem, *pauperes*. — Dispensus, *dispensatus*, I.
584. Vaticano, *ubi requiescit corpus S. Petri*. — Tumulum, *sepulcrum*, Iso.
585. Quo, *ubi*. — Genitoris, *Petri*. — Obses, *dicitur, qui loco pacis datur, et obses B. Petrus fuit Romanis, qui pacem eis attulit*, I.
586. Lateranas, *ad basilicam S. Joannis baptizantis, ubi ecclesia est in honore duodecim apostolorum*, I.
591. Extendere, *prolelare*, I.
593. Luce, *fide Evangelii*, I.
594. Meritis, *bellorum virtutibus*. — Sanguine, *genere, nobilitate*, I.
595. Titulis, *inscriptionibus*, I.
596. Fastorum, *annorum librorum*, I.
598. Veteres, *principes*. — Cera, *quia statuas cereas et æreas antiqui nobilissimi faciebant*. — *Æreo, æreis tabulis*, I.
599. Caterna, *multitudine*, I.
604. Si consulta, *non aliter licitum servare fidem Christi, quam Patres constituerunt, quam eam quam trocenti constituerunt*, I.

COMMENTARIUS.

- signatur per hanc circumscriptionem, et conjicit, a C manu Prudentii fuisse *Omnis qui celsa scandit cœnacula scatis*, vel *Omnis qui scandit cœnacula celsa domorum*. Mibi non videtur superfluum esse *vulgus*. Nam *vulgus* nominatur, simulque ejus descriptio poetice exprimitur, quod hæud inconcinnum est. In cœnaculis pauperes habitabant, ut ex Juvenali, Martiali et aliis ostenditur.
582. Ald., Egm., *variis d'acussibus*. Silicis Romanæ color ater est. Juvenalis sat. 6 : *Nec melior, pedibus silicem quæ conterit atrum*. Anno 1784 Romæ prodit dissertatio Italica *Del selce Romano*, auctore Joanne Hieronymo Lapio, qui negat silicem Romanum e massa incendiis antiquis montium liquefacta et postea in lapidem congelata fuisse formatum, contra quam multi opinantur.
583. Gifanivus verbo *VERTERE*, monet, veteres originis et non junctis verbis usos sæpenumero, ut *vertens pro evertens*. Tale, inquit, est illud Prudentii admirabile sane *DISPENSUS PRO DISPENSATUS*. Titulus est lib. XLV cod. Theod. *De annonis civis et pane gradili*. D Panis civibus distribui solebat e gradibus, ne qui distribuere a populo premerentur. Hinc *gradilis* dicitur. Alii aiunt, in gradibus distribui panem solitum. Lib. II in Symm., vers. 498 : *Quæ regio gradibus vacuis jejunia dira susinet?* Lipsius, *Elect.* lib. I, cap. 8, ex Prudentio colligit, videri in singulis regionibus Urbis gradus erectos fuisse, ubi hæc divisio foret.
584. S. Hieronymus epist. 107 ad Lætiam anno 405 : *Auratum squalet Capitolium. Fuligine et aranearum telis omnia Romæ templa cooperta sunt. Moverur Urbs sedibus suis, et inundans populus ante delubra seminata occurrit ad martyrum tumulos . . . Solitudinem patitur et in Urbe gentilitas*.
586. Ald., Gis., Egm., Pal., Alex., Urb., *Laterani occurrit*. Vat. A, *magni Laterani occurrit*. Optimi plerique, *magnis Lateranas currit ad ædes*. Nonnulli his
- versibus confirmant, jam Prudentii ætate in ædibus Lateranis existisse baptisterium a Constantino scilicet constructum.
587. Vat. A, *regale*.
588. Virgilii imitatio vi lib. : *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?*
593. Oxon., *non aperit sublime oculos*. Teolius ita etiam edidit, et ita edidisse Heinsium innuit. At Heinsius in contextu edidit *sub luce oculos*, et in notis solum refert discrepantiam lectionis in Oxonio, et quædam similia exempla profert.
594. Ald., *quamvis illustres*.
596. Fasti nominibus consulum signabantur, ut notum est.
597. Rat., *signarent*, minus bene.
598. Widm. supra, *charta*; *lego cera*.
600. Rat., *nec curia constat*, male.
601. Ald., Mar. a prima manu, Thuan., Egm., Ox., Pal., Alex. a prima manu, Urb., *fovent*. Tum ita est distinguendum, et quodcumque fovet (pauci illi) studii privata voluntas, Ac jam rara tenet.
602. Ald., *ac publica*. In aliis, *sed publica*. Prag., Mar. ad marg., Rat., *hoc jam rara tenet*. Alii, *ac jam*. Si legatur *fovet*, tunc melius est *hoc jam rara tenet*.
604. Ald., Weitz., Heins., *sic consulta Patrum*. Heinsius consonant de more recentiores. At Heinsius contra morem a Gisellino recessit, quin varietatem lectionis indicaret. Gis., Rat., Prag., Mar. et alii, *si consulta*, quod magis probo.
606. Prag., *tunc centum*; *lege tercentum*.
608. Rat., *numeri, et partita in parte*; supra, et parva. Retine parvaque. Symmachus huic argumento nihil objicere poterat : qui lib. IV, epist. 27, ait : *Facit autem lex curiæ nostræ, ut majoris apud me numeri antistet auctoritas*. Hinc formula hæc erat in curia : *Numera senatum*. Post hunc versum lemma Mar., Rat., Alex., *Symmachum alloquitur*. In Urb., *De senatus fide sequitur*.

Aspice, quam pleno subsellia nostra senatu
 610 Decernant infame Jovis pulvinar, et omne
753 Idolum longe purgata ex Urbe fugandum.
 Qua vocat egregii sententia principis, illuc
 Libera cum pedibus, tum corde frequentia transit.
 Nec locus invidiæ est, nullum vis aspera terret,
 615 Ante oculos sic velle patet, cunctique probatum,
 Non jussum, sola capti ratione sequuntur.
 Denique pro meritis terrestribus æqua repen-
 [deus
 Munera, sacricolis summos impertit honores
 Dux bonus, et certare sinit cum laude suorum :

A 620 Nec pago implicitos per debita culmina mundi
 Ire viros prohibet : quoniam cœlestia nunquam
 Terrenis solitum per iter gradientibus obstant.
 Ipse magistratum tibi consulis, ipse tribunal
 Contulit, auratumque togæ donavit amictum,
 625 **754** Cujus religio tibi displicet, o pereuntum
 Assertor divum : solus qui restituendos
 Vulcani, Martisque dolos, Venerisque per-
 ras, Saturnique senis lapides, Phœbique furores :
 Iliacæ matris Megalesia, Bacchica Nisi,
 630 Isis, amissum semper plangentis Osirim,
 Mimica, ridendaque suis solemnata calvis,

GLOSSÆ VETERES.

609. Subsellia, *judicia*, Iso.
 610. Infame, *detestabile*. — Pulvinar, *templum*; a
pulvinariis, id est lectisterniis quæ in templis deorum
faciebant, ubi responsa accipiebant a diis, l.
 612. Principis, *Theodosii*, l.
 613. Frequentia, *multitudo*, l.
 614. Terret, *ut in Christum cogeret credere* : unus-
quisque sua sponte Christum credebat, l.
 616. Ratione, *prædicatione*, l.
 618. Sacricolis, *paganis*, l.
 620. Pago, *paganismo*, Vat. A.

B 622. Obstant, *cogendo*, l.
 623. Ipse, *deus*, *imperator*, l. — Tibi, o *Symmache*,
 Vat. A.
 626. Assertor, o *Symmache*, l.
 628. Furores, *minna*, l.
 629. Iliacæ, *Opis*. — Megalesia, *sacrificia solemnata*.
 — Bacchica, *sacra Liberi patris*. — Nisi, a *civitate*
Nisa, in qua colebatur Liber, l.
 631. Mimica, *stulticia*, *scurrilia*. — Calvis, *deceptoribus*, l.

COMMENTARIUS.

609. Mar. a prima manu, *plena*, perperam. Erro-
 rem Fabricii, qui ex his versibus collegerat plures
 fuisse senatores gentiles, cum hæc scriberet Pruden-
 tius, notavi in proleg. num. 70, in nota c (*Col. 615 Patrol.*
tom. LIX, n. a). Prudentio concinit Paulinus Nata-
 li 44: *Tota pio Christi censetur nomine Roma*. Cæterum
 nonnulli viri principes adhuc Romæ paganismum re-
 tinebant, ut ex carmine ejusdem Paulini ad Licentium
 manifesto liquet : *Nec tibi nobilitas videatur libera,*
quam nunc Sublimem attonita conspicias Urbe vehi, Quam
cernis tanta sibi libertate videri, Ut dedignetur flectere
corda Deo.

610. Ald., Egm., Pal., *discernant*; longe melius est
decernant.

611. Ald., Rat., non bene, *idolum* pro *idolium*;
 pejus Vat. A., *furandum* pro *fugandum*.

612. Prag., Rat. a secunda manu, *quo vocat*. Vat.
 A., male, *qui vocat*. Hoc loco recte procedit glossa de
 Theodosio principe, sed non satis sibi constat aliis in
 locis, ubi intelligit Constantinum pro Theodosio.

613. Vat. A., corrupte, *libera compedibus*. Ald.,
 Teol., *tum pedibus*; alii, *cum pedibus*. Freræus in
 Examine Critico (ut vocat ipse) auctorum qui apolo-
 gas pro religione Christiana scripserunt, impudenter
 affirmat Christianorum imperatorum violentia fac-
 tum ut religio Christiana propagaretur. His Pruden-
 tii versibus et facto ipso quod narrat ea calumnia
 refellitur. Et religionem Christianam martyrum san-
 guine crevisse quis ignorat?

615. Ald., *cunctique probatu*, *Non jussu*.

616. In Rat. videtur esse *capiti ratione*, quod men-
 dum est, uti in Palat., *capitis ratione*.

617. Rat., *promeritis*, atque ita semper in Prudentio
 legi jubet Gifanius verbo *PROMERITA*, quia Pruden-
 tius, etsi recentior, libenter antiquiores imitatur. Ita
 autem distinguendum cenet hunc locum : *Denique*
pro meritis terrestribus æqua rependens Munera, sacri-
colis summos impertit honores Dux bonus. Alii inter-
 pungebant *munera sacricolis, summos, etc.*

620. Vat. A., mendose, *nec pago illicitos*. Bar. hinc,
 lib. xvii, cap. 1, notat, *pagum* apud Prudentium
 in Romano et hoc loco idololatriam sonare, quia
 stupidior gens habians pagos, ineptiores deos, et
 eruda ligna colebat. Severus Sulpicius gentiles vo-
 cat *rusticos* et Aldhelmus de Laude Virg., *Rurico-*
las nutans ad cœli regna phalanges. Vide supra ad
 vers. 449.

626. Ald., male, *assertor regum*. In Romano vers. 4,
Romane, Christi fortis assertor Dei. Egm., *solis pro*
solus. Mihi non displicet hæc scriptura, quamvis
 postea sequatur *Phœbique furores* : nam poeta videtur
 notare Veneris et Martis adulterium, quod Sol mani-
 festavit, Vulcanus vindicavit.

627. Virgilius lib. iv Georg., *Vulcani, Martisque*
dolos, et dulcia furta.

628. Egm., *Fybiique furores*. Saturnus cum filium
 suum Jovem comedere vellet, Opis conjux pro Jove
 obrusit lapidem, quem protinus ille devoravit, cre-
 dens suum esse filium. *Phœbi furores* indicant insan-
 niam qua vates Apollinis agebantur, dum alliquid
 prænuuntiabant. Virgilius lib. vi de Sibylla : *Ea frena*
furanti Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primum cessit furor, et rabida ora quierunt. Iso
 exponit *minna*; de quo vocabulo vide supra comment.
 ad vers. 117.

629. Alter Rott., *Bacchia Nisi*. Heinstius lib. i Ad-
 vers. posth., cap. 19, legendum putat *Nisei* vel *Nisæ*,
 non *Nisi*. Niseus est Bacchus : alii scribunt *Nyseus*.
 Nisus fuit nutritus Bacchi. Igitur quolibet ex his
 modis festa Bacchi intelliguntur. Prag. pro *Megalesia*
 habet *Magalesia*. Megalesia sunt ludii in honorem
 Cybeles, quæ Iliaca dicitur ab Ilio, ubi præcipue cole-
 batur. De his vide Livium lib. ii, et Ovidium iv
 Fast., *Protinus incepto Berecynthia tibia cornu*, etc.
 Adde quæ notat Fogginius in Fastos Verrii Flacci,
 pag. 42 et seqq. Verum de his ludis iterum nos in
 Romano.

630. Mar. scribit *Osirin*. De his sacris Minucius :
Isis perditum filium cum Cynocephalo suo et calvis
sacerdotibus luget, plangit, inquit, et Isiaci miseri
cædunt pectora, et dolorem infelicissimæ matris imi-
tantur : mox invento parvulo, gaudet Isis, exsultant
sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur : nec desi-
nunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel
invenire quod perdunt. Nonne ridiculum est vel lugere
quod colas, vel colere quod lugeas? Eadem fere repe-
 tunt Lactantius lib. i, cap. 21, Athanasius Adv. gen-
 tes, Firmicus de Error. prof. relig., Origenes, Cy-
 prianus, Eusebius, Augustinus, Paulinus, alique
 Christiani scriptores, ut de gentilibus taceam.

631. Gis. et nonnulli vulg., *mimicaque et ridenda*
suis. Ita etiam Rat., sed abrasit prioribus. Codd.
 mss., Ald., Weitz. alique, *mimica, ridendaque suis*,
 probe. In *ridenda* a produciitur, non ea ratione qua

- Et, quascunque solent Capitolia claudere, larvas. A
O linguam miro verborum fonte fluentem,
755 Romani decus eloquii, cui cedat et ipse
635 Tullius, has fundit dives facundia gemmas!
Os dignum, æterno tinctum quod fulgeat auro,
Si mal'et laudare Deum: cui sordida monstra
Prætulit, et liquidam temeravit crimine vocem.
Haud aliter, quam si rastris quis tentet eburnis
640 Cœnosum versare solum, limoque madentes
Excolere aureolis si forte ligonibus ulvas,
Splendorem dentis nitidi scrobis inquinat atra,
Et pretiosa acies squalenti sordet in arvo.
Non vereor, ne me nimium confidere quisquam
645 Arguat, ingenique putet luctamen inire.

- Sum memor ipse mei, satis et mea frivola novi:
756 Non ausim conferre pedem, nec spicula
[tante
Indocilis fandi conjecta lacessere linguæ.
Illæsus maneat liber, excellensque volumen
650 Obtineat partam dicendi fulmine famam:
Sed liceat tectum servare a vulnere pectus,
Oppositaque volans jaculum depellere parma.
Nam si nostra fides, sæclo jam tuta quieto,
Viribus infestis, hostilique arte petita est:
655 Cur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi
Ludere ventosas jactu pereunte sagittas?
Sed jam tempus iter longi cōhibere libelli,
Ne tractum sine fine ferat fastidia carmen.

GLOSSÆ VETERES.

- 638.** Liquidam, *nitidam, pulchram*, Iso.
643. Pretiosa acies, *splendor auri*. — Acies, *acumen*, l.
646. Frivola, *ineptias*, Iso.

- B 648.** Indocilis, *ego*. — Lacessere, *provocare*, l.
649. Liber, *Symmachi*, l.
650. Partam, *paratam*. — Fulmine, *cum tonitru*, Iso.

COMMENTARIUS.

sit Gifanius in A, quia scilicet a a veteribus contra *vulgatos grammaticos canones sæpe producitur*; sed potius ob encliticam *que*: facit enim hæc dictio enclitica, ut accentus in a collocetur. Vide proleg., ubi ejusmodi regulam explicuimus.

636. Nisi opera Symmachi ad nos pervenissent, ex laudibus quas Prudentius, Ambrosius, Ausonius, Prosper Aquitanicus, Macrobius aliique veteres in eum contulerunt, divina quadam eloquentia viguisse hominem, judicandum esset. Nunc quoniam aliud dicendi genus præcet, ejus epistolæ tantum non despicuntur.

638. Prag., *liquido*; melius *liquidam*.

639. Vat. A, mendose, ut aliter. Ald., *quam cum rastris quis tentat*. Ita etiam quatuor vetustiores apud Heinsum, Alex., Urb. Heinso magis placet *quam si rastris quis tentet*. Sed lib. i Advers. posth. conjecit *rastris pro rastris*, quia *rustrum* est species ligonis. At vero rastra inter instrumenta rustica ab Isidoro lib. xx, cap. 14, recensentur, ita dicta, ut ait ex Servio, *aut a radendo terram, aut a raritate dentium*. Pro instrumento fossorio accipi dicam etiam ad vers. 283 lib. ii. Cleinens Alexandrinus, notante Chamillardo, tale aliquid dixit: *Nemo ligonem argenteum facit, nemo sulcem auream; nam utendum apta materia ad agriculturam, non divite*. Et Tertullianus lib. de Habitu muliebri: *Certe nec ager auri opere paratur, nec navis argenti vigore contextitur. Nullus bidens aurum demergit in terram*. Inter adagia recensentur: *Eburneis rastris solum vertere, Ligonibus aureis terram fodere, Aureo hamo piscari pro re insigni et præclara*

male abuti. Judæi vero cum sub Juliano Apostata templum instaurare vellent, ligones, palas et corbes ex argento confecerunt. Vide Theodoret. lib. ix Hist., cap. 20.

640. Egm., corrupte, *verrare solum*.

642. Posset etiam scribi *scrobes*, ut *lues, fames, Joannes*, correpta ultima.

646. Aldus distinguit *Sum memor ipse mei satis, et mea frivola novi*. Symposius: *Sed frivola multa locuta*. Ausonius: *Misi itaque ad te frivola gerris Siculis vaniora*. Juvenalis sat. 3: *Jam frivola transfert Uralegon*. Sidonius lib. iv, epist. 3, imitari videtur Prudentium.

649. Aldi error manet pro *maneat*.

655. Ald., *cur mi fas*. Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari nullo modo possent, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore excessi? Caecilius carm. 114: Contra nos tela ista tua evitamus amictu*. Vide Comment. Vulpii.

656. Lipsius Saturn. lib. ii, cap. 20, conjecit *sarissas pro sagittas*, quia hastæ jaciuntur, non sagittæ. Heinso non placet hæc conjectura. Sagittæ *ventosæ* dicuntur ob eloquentiam ventosam, ut in præf. lib. ii: *Ventisque eloquii tumet*. Petronius dixit *ventosæ loquacitus*.

657. Imitatio Virgillii eelog. 1: *Et jam summa procul*; et ii Georg.: *Et jam tempus equum fumantia solvere colla*.

658. Ald., *Finit contra Symmachum liber primus*. Alex., *Explicit contra Syllm. lib. i: Urb., Explicit lib. i contra Symmachum*.

PRÆFATIO LIBRI SECUNDI CONTRA SYMMACHUM*

757 Simon, quem vocitant Petrum,

Summus discipulus Dei,

COMMENTARIUS.

* In Vat. A nullus est titulus. In Rat. et Mar., *Præfatio libri ii adversus eundem*. In Alex., *Incipit liber ii feliciter amen*. In Urb. *Incipit prologus in librum ii*.

1. Ex phrasi sacræ paginæ Matth. iv, 18: *Simonem, qui vocatur Petrus*; et x, 2: *Simon, qui dicitur Petrus*.

2. Barthius, lib. XLIII Advers., cap. 8 hunc locum

D illustrat, et post plures SS. Patrum similes auctoritates adit: *Infinita alia sunt a disceptatoribus eventitata, quibus infinita totidem alia addi possint quæ auctoritatem Petri inter apostolos vel primariam astruant*. Vide vers. 1 præfat. lib. i.

Lucis forte sub exitu,
 Cum Vesper croceus rubet,
 5 Curvam avulserat anchoram,
 Captans flamina linteis,
 Et transnare volens fretum.
 Nox ventum movet obvium,
 Fundo qui mare misceat,
 10 Jactatam quatiat ratem.
 Clamor nauticus æthera
 Plangens, atque ululans ferit
 Cum stridore rudentium:
 Nec quidquam suberat spei
 15 **758** Mergendis prope naufragis,
 Cum Christum procul aspicit
 Pallens turba periculis,
 Calcantem pedibus mare,
 Ac si per solidam viam
 20 Siccum litus obambulet.
 Hæc miracula cæteri
 Vectores pavidi stupent.
 Solus non trepidus Petrus
 Agnoscit Dominum poli,
 25 Terræque, et maris invii:
 Cujus omnipotentia est
 Plantis æquora subdere.
 Tendit suppliciter manus,
 Notum subsidium rogat.

3. Exitu, *recedente die*, l.
 6. Flamina, *ventos*, l.
 10. Jactatam, *fatigatam*, l.
 19. Ac si, *quasi*, l.
 20. Obambulet, *circumambulet*, lso.
 36. Pessum, *deorsum, perditioni, pessime, vel male*, l.

4. Virgilius lib. 1 Georg.: *Illic sera rubens accendit C lumina vesper*.
 5. Weitz., Ald., Heinsius cum suis codd., *vulserat*. Mar., Rat., Prag., Gis. aliique, *avulserat*.
 6. Hæc historia narratur cap. xiv Matth. et ab aliis evangelistis.
 8. Mar., *nox*; b. ne correctum *nox*. In Rat. pro div. script. Prag. *nox ventum videt*. In Rat., *ex obviam eadem manu factum obvium*.
 9. Ald., contra metrum, *qui misceat mare*.
 11. Virg. v Æneid.: *Ferit æthera clamor Nauticus*, et 1 Æn.: *Insequitur clamorque virum, stridorque rudentum*.
 14. Rat., Prag., *nec quidquam superat*, quod omnino rectum Marietto visum est.
 17. Prag., *spallens turba, male*.
 18. Hujus miraculi sæpius meminit Prudentius.
 20. Rat., *obambulat*; supra, *obambulet*.
 26. Gis. 1 ed., *Cujusque omnipotentia est*; 2 ed., *Cujus cunctipotentia est*. Metuebat ne pes primus esset choreus. Sed exemplum exstat apud Horatium lib. 1, od. 15, *Ignis Iliacas domos*. Catullus ita fere semper. Apud Ducangium occurrit *cunctipotentia* ex prologo Vitæ S. Turiani.
 30. Jureti codex, *ast illi*.
 35. *Vestigia* pro pedibus passim apud poetas; ut etiam *vestigia tingere*, sive nialis scribere *tingere*.
 36. *Pessum* est adverbium, aut adverbii simile, scilicet in profundum. Silius lib. viii, *Labi mergente sinistro Consule res, pessumque dari*. Plautus in Truculento 1, 1, 15: *Quando abiit rete pessum, tum adducit sinum*. Vide Barthium cap. 12. Advers. lib. xxxiii.

A 30 Ast ille placide annuens,
 Puppi ut desiliat, jubet.
 Jussis obsequitur Petrus:
 Sed vestigia fluctibus
 Summis tingere cœperat.
 35 Et lapsante gradu pedes
 Pessum mergere lubricos.
759 Mortalem Deus increpat,
 Quod sit non stabili fide,
 Nec calcare fluentia,
 40 Nec Christum valeat sequi.
 Tum dextra famulum levat,
 Sistitque, et docet ingredi
 Tergum per tumidum freti.
 Sic me, tuta silentia
 B 45 Egressum, dubiis loquax
 Infert lingua periculis:
 Non ut discipulum fœtrum
 Fidentem et merito, et fide,
 Sed quem culpa frequens levem
 50 Volvat per freta naufragum.
 Sum plane temerarius,
 Qui noctis mihi conscius,
760 Quam vitæ in tenebris ago
 Puppim credere fluctibus
 55 Tanti non timeam viri:
 Quo nunc nemo disertior

GLOSSÆ VETERES.

40. Nec, *scilicet ideo*, l.
 44. Sic me, *figura mystica*, l.
 49. Quem, *me*, l.
 51. Plane, *certe*. — Temerarius, *presumptor*, l.
 52. Noctis, *ignorantia, peccati*, l.
 53. Ago, *duco*, l.
 56. Disertior, *doctior, eloquentior*, l.

COMMENTARIUS.

38. Ald., Gis., *qui sit*; plerique, *quod sit*. Egm., Pal., *quid sit*, quod elegans et Prudentianum censet Heinsius. In Egm. ait Heinsius esse interpretamentum *cur*; in Pal. Weitzius affirmat supra esse *cur*, quæ non tam est glossa quam diversa lectio: et hæc quidem elegans, et Prudentiana mihi videtur. Vide comment. ad vers. 81 hymni 4 Cath., *Cur te, summe Deus, precemur unum*.
 41. Mar., *dum*; a secunda manu, *tum*: probe.
 42. Prag., *perperam, sistit et, docetque*.
 43. Poetis frequens est *tergum æquoris dicere*, ut Græcis *ἄρα θαλάσσης*. Adisis Wowerum, Elmenhorstium, Ouzelium in Comment. ad verba Minucii *Vel dorsum maris raderet*, atque iterum Elmenhorstium ad Arnobium lib. 1, pag. 27: *Calcabat (Christus) ponti terga undis ipsis stupentibus*.
 48. Ald., Prag., Gis., Weitz. et alii, *fidentem merito sine et*; Mar., alter Rott., Ox., Bong., Fabr., Heins. et alii, *et merito*.
 49. En rursus præclaram animi demissionem qua Prudentius se peccatorem fatetur eo etiam tempore quo inter omnes constat vitam illum Christianis moribus præditam egisse; quo defensio in prolegomenis a nobis suscepta confirmatur, scilicet ex præfatione operum humilitatem ipsius potius argui quam ante actæ vitæ gravissima scelera quæ illi vulgo imputantur.
 50. Prag., *mendose, solvat per freta naufragium*.
 53. Prag., *vitæ tenebris sine in*.
 54. Alii *puppem*, alii *puppim* scribunt: Simili metaphora vel potius allegoria utitur Sidonius lib. ix, epist. 16: *Jam per æternum pelagus loquendi, etc.*

Exultat, fremit, intonat,
Ventisque eloquii tumet :
Cui mersare facillimum est
60 Tractandæ indocilem ratis :
Ni tu, Christe potens, manum

A Dextro numine porrigas,
Facundi oris ut impetus
Non me fluctibus obruat :
65 Sed sensim gradiens, vadis.
Insistam fluitantibus.

GLOSSÆ VETERES.

57. Exultat, *suadendo*. — Fremit, *indignando*. — Intonat, *minando*, Vat. A.

60. Tractandæ, *gubernandæ*. — Indocilem, *me*, I. 35. Sensim, *paulatim*, I.

COMMENTARIUS.

57. *Tonare* de eloquentibus dicunt Cicero, Propertius et alii.

58. Vat. A, *ventis eloquii sine que*.

59. Ald., *cui versare; lege mersare*.

63. In Prag. videtur esse *ni impetus*, quod nec metro nec sententiæ congruit.

64. Vat. A, *vitiöse, nomine pro non me*. Imitatur id Arator lib. II: *Sed non ego linguam Tam fragilem*

committo vadis, rapidasque procellas Ausugiam tentare diu, no forte canenti Obruat exigam violentior unda loquelam.

65. Vat. A, *depravate, sed sim gradiens*.

66. Animadvertit Grangæus ex Virgilio *insistere esse firmo gradu inhærere*. In Aldo, *Finit præfatio*; in Alex., *Explicit præfatio*.

CONTRA SYMMACHUM

LIBER SECUNDUS.

761 Hactenus et veterum canabala prima deo- B
[rum,
Et causas, quibus error hebes conflatus in orbe
[est,
Diximus, et nostro Romam jam credere Christo.
Nunc objecta legam, nunc dictis dicta refel-
lam.

5 Unde igitur cœpisse ferunt, aut ex quibus or-
[sum,
Quo magis sancta ducum corda illice flecteret
[arte?
Armorum dominos, vernantes flore juventæ,
762 Inter castra patris genitos, sub imagine
[avita
Eductos, exempla domi congesta calentes,

GLOSSÆ VETERES.

1. Canabala, *initia*, Iso, Vat. A.

2. Hebes, *stultus*, I.

4. Objecta, *michi a Symmacho*. — Legam, *colligam*, I.

5. Unde, *dicam*, Vat. A. — Cœpisse, *hanc hæresim colere*. — Quibus, *causis*. — Orsum, *inceptum*, I. *Sclâcet esse*, Vat. A.

6. Quo, *ut*. — Illice, *suasoria arte, deceptibili, deceptrice*, I.

7. Armorum, *præliorum*. — Dominos, *Romanos*, I.

8. Patris, *patrum*. — Genitos, *nutritos*. — Imago, *filio, qui est imago patris*. — Avita, *antiqua*, I.

9. Exempla, *per*. — Congesta, *cumulata*, I.

COMMENTARIUS.

In Rat. est titulus *Adversus Symmachum liber n incipit*. In Mar., *Aurelii Prudentii Clementis*; nihil præterea. In aliis nulla inscriptio.

5. Jureti codex, *cedere Christo*, quod nescio, cur a Cellario præferatur, tanquam dignius poeta.

5. Widm. ad oram, *inde*; melius *unde*.

6. Vat. A scribit *illice*. Post hunc versum inseruntur in multis codicibus verba hæc ex Symmachi relatione. *Quis ita familiaris est barbaris, ut aram Victoriæ non requirat? Cauti in posterum simus; et talium rerum ostenta vitemus. Reddatur saltem nomini honor, qui numini denegatus est. Multa Victoriæ debet æternitas vestra, et adhuc plura debet. Aversentur hanc potentem, quibus nihil profuit. Vos amicis triumphis patrocinium nolite deserere. Cunctis potentia ista votiva est. Nemo colendam neget, quam profitetur optandam.* Nonnullæ occurrunt varietates lectionum in codicibus. In Vat. A, *arma Victoriæ pro aram Victoriæ*. In Aldo, *non querat pro non requirat*. Vat. A, *mendose, aut in posterum pro cauti in posterum*. Plerique, etiam Heinsius, sumus, et postea *vitamus*: mihi magis placet cum Aldo *simus, vitemus*. Vat. A, *ostentavimus*; Mar. a prima manu, *ostentamus*; Prag., *ostenta videmus*; alii recte, *ostenta vitemus* aut *vitamus*. In Mar., *abramis prioribus, dignitas vestra*. Etiam Rat. a prima manu, et Sich., *dignitas pro æternitas*. Mar., *arceant hanc*. Prag., *corrupte, neciva pro votiva*, cujus glossa in Vat. A est *chara*. Ante verba Symmachi nonnulli

C inscribunt *Symmachus*, et post ea *Prudentius*.

7. In Prag. et Ald. mendum *venerantes* pro *vernantes*: Heinsius mallet *vernantis*. Becmanus in *Manuduct*. ad ling. Lat. correxit etiam hunc errorem *venerantes*, et ex suo ms. reposuit *vernantes*. Putarunt aliqui armorum hos dominos esse Constantini filios; alii Valentinianum II et Arcadium, qui fratres postea dicantur, quod Theodosius Valentiniano loco patris fuerit. At dubium non est quin de Arcadio et Honorio Prudentius loquatur. Quod enim vers. 10 ait, *Orator catus instigat*, id intelligi potest, vel quia Symmachus fortasse obtulerat his imperatoribus suam relationem, vel quia ex ea relatione, ad alios imperatores habita, juvenum imperatorum animi, aliis instigantibus, permoveri poterant, nisi valida responsione refelleretur.

8. Mar., *patres*, a prima manu; Prag., *patrum*: legendum *patris*. Vat. A, Prag. et Rat. a secunda manu, *vitæ male*, pro *avita*. Mariettus hoc loco querendum ait quænam uxores maritos sequerentur in castra, et ibi susciperent liberos. Ego puto, *inter castra patris* intelligi posse, dum pater militaret, non ita ut in ipsis castris nati fuerint. Vide etiam glossam, ubi *patrum* diversa est lectio, sed non bona.

9. Vat. A. Weitz. cum suis, *edoctos*; sed in Bong. supra erat *eductos*, quod habent reliqui et recte pro *educatos*, uti apud Plautum, Terentium, Juvenalem. et alios. Mar., Alex., Urb., Weitz., Sich., Ox.,

10 Orator catus instigat, ceu classica belli
Clangeret, exacuitque animos, et talia jactat.
Si vobis vel parva, viri, Victoria cordi est,
Vel parienda dehinc, templum dea virgo sacra-
[tum
Obtineat, vobis regnantibus. Et quis amicus
15 Hostibus hanc vestro sancte negat esse colen-
[dam
763 Imperio, cui semper adest, quod laudi-
[bus implet?
Hæc ubi legatus : reddunt placidissima fra-
[trum
Ora ducum : Scimus, quam sit victoria dulcis

A Fortibus, Ausoniæ vir facundissime linguæ :
20 Sed quibus illa modis, qua sit ratione vocanda,
Novimus : hac primum pueros pater imbui
[arte ;
Hanc genitore suo didicit puer ipse magistro.
Non aris, non farre molæ victoria felix
Exorata venit : labor impiger, aspera virtus,
25 Vis animi, excellens ardor, violentia, cura,
764 Hanc tribuunt, durum tractandis robur
[in armis :
Quæ si defuerint bellantibus, aurea quamvis
Marmoreo in templo rutilas Victoria pennas
Explicet, et multis surgat formata talentis :

GLOSSÆ VETERES.

10. Catus, doctus : Symmachus, I.
11. Jactat, ad senatum dicit, I.
15. Sancte, religiose, I.
17. Reddunt, respondent, I.
19. Ausoniæ, Romanæ. — Vir, Symmache, I.

B 21. Pater, Romulus, I.
22. Hanc, artem, victoriam, I.
23. Aris, sacris. — Farre, sacrificio forris, I.
26. Hanc, victoriam, I.
29. Explicet, expandat. — Talentis, metallis, I.

COMMENTARIUS.

Cauch., et a manu prima Thuan., Rat. a secunda manu, Torn. ad oram, *calentes*. Pal., Widm. supra, Prag., Rat. a prima manu, Ald., Torn. in textu, Gis., *tenentes*. Gis. ad marg., *colentes*. Heinsius et recentiores, *calentes*, quod Prudentianum Heinsio videtur, cum amet Prudentius verba cum quarto casu conjuncta, ut *æstuaræ, sudare, flere, vivere, anhelare, arietare, currere, suspirare, credere, sitire, spirare, plerere, prurire, ludere, mendicare, glorificare, resutare, ruere, spumare, sufflare, susurrare, sapere, tumere, triumphare, strepere, cogitare, ardere*.

10. Egm. supra, *ortator catus*, hoc est, *hortator. Retine orator.*

15. Dionysius Halicarnasensis lib. 1 de monte Palatino agens : *In vertice vero tumuli Victoriae sano exstructo, rem divinam ei alternis annis fieri instituerunt (Arcades), quod et nostra ætate Romani faciunt.* Cicero vero, lib. II de Nat. deorum, cap. 61, et Livius, lib. xxxix, testantur, in Palatino fuisse templum ejusdem deæ. Dio lib. xlv memorat templum Victoriae in quo erat cella sive ædicula Jovis Capitolini. P. Victor in descriptione Urbis regione octava recenset templum Victoriae in Foro. Livius lib. xxxv, cap. 9 : *Isdem diebus ædiculam Victoriae Virginis prope ædem Victoriae M. Porcius Cato dedicavit.*

14. Fabr., Gis., *æquis*; alii, *et quis*. Ald., *et quis magnus* : melius *et quis amicus*.

15. Vat. A, *hanc vestro sancto*. Ald. et alii, *hanc sancte vestro*. Prag., *nequet*. Hoc ipsum est quod aiebat Cæcina lib. vi Ep. fam. Ciceron. : *Nemo nostrum est, ut opinor, quin vota Victoriae suæ fecerit; nemo quin, etiam cum de alia re immolaret, tamen eo quidem ipso tempore, ut quamprimum Cæsar superaretur, optaret.*

16. Vat. A, *quid*; legendum *quod*.

17. Ald., Gis. ad oram 1 ed., *hæc ubi dicta dedit*, quod passim a Virgilio usurpari observat Grangæus. Idem notat recte *reddunt pro respondent* adhiberi, quoniam *dare* aliquando est *dicere*.

18. Mar. a prima manu, *victoria ducis*, male.

19. Ald., *fortibus Ausoniæ, vir facundissime lingua*, minus bene.

22. Teolius in not. ad vers. 8 colligit ex hoc versu 22, avum Arcadii et Honorii fuisse religioni Christianæ addictum, quod clare liquere non puto : nam ratio parandi victoriam, quæ subjicitur, etiam in ethnicis valet. Illud constat ex Orosio, eorum avum, antequam occideretur, baptizari voluisse. Post hunc versum cætera in Pragensi codice desiderabantur.

23. Ald., *non farre sale*. Lege *non farre molæ*. Barthius ex charta, manu veteri probeque exarata, diversas scripturas ad hunc et seqq. versus adnotat lib.

xx, cap. 8. Hic versus ita ibi legebatur, *Non aris, non farre, mola Victoria velox*. Mendose *arris*. At *farre, mola*, optime disjungi arbitratur Barthius, ut copia major sit poeticæ eloquentiæ. *Velox* non illi displicet : cui enim non ales Victoria?

24. In ms. Barthii, *labor, impigra et aspera virtus*, quæ lectio ab eo negligitur.

25. Teolius ait, pene omnes Vaticanos et Heinsii plerosque habere *violentia, cura*; sed Heinsio in notis magis arridere lectionem *vigilantia, curæ*, quæ Chamillardo unice probatur. Nescio quinam codices habeant *vigilantia, curæ*. Heinsius ad verba *violentia, cura*, id tantum notat : *Ita codices : VIGILANTIA CURÆ nihilominus videtur castigandum*. Neque aliud addit Chamillardus, qui edidit *violentia, cura*, et in nota solum ait : *Ita codices, inquit Heinsius, nihilominus VIGILANTIA videtur castigandum*. Heinsius conjecturam fortasse sumpsit ex Barthio, qui in suo ms. legit. *Vis animi excellens, ardens violentia, curæ*, et præferendum putat *curæ*; tum existimat, *violentia commutandum in vigilantia*. Verum, dissentientibus codd. *mas.*, nihil mutandum, cum *violentia* hic etiam locum habeat pro audacia; aut eo sensu quo in sacra pagina dicitur, *violentos rapere regnum Dei*. Catullus in *carm. Nupt.* ait : *Amat victoria curam*.

26. In ms. Barthii legitur *Hanc tribuunt, durum et tractandis robur in armis*. Sed Barthius mavult *durum tractandis robur in armis sine et*, ut hæc verba sint definitio quædam victoriæ, quæ nihil aliud est, nisi *invictum robur, inscium cedere in armis*. Mihi id non placet : nam potius accipio *durum robur* in nominativo, ut etiam robur intelligatur tribuere victoriam. Tota hæc sententia expressa est apud Sallustium in *Catilina*, et Arnobium lib. vii, quod notavit Chamillardus.

28. Turnebus, num. 390 *Advers.*, rutilas Victoriae pennas explicat Ciceronis verbis in *de Natura deorum*, ubi *Victoriolas aureas* memorat, quod scilicet ex auro eas facere solerent. Claudianus, *Panegy. de sexto consulatu Honorii de Victoria in curia Julia : Romanæ tutela togæ, quæ divite penna Patricii reverenda sovet sacraria cætus*. Apud Romanos plerumque ales effingebatur Victoria : in quodam tamen nummo Titi sine alis exhibetur. Lacedæmonii etiam et Athenienses Victoriam involucrem repræsentabant, tanquam semper apud eos mansuram.

29. Ald., Tornæs. in textu, Galland., Gis. in textu e ed., et ad marg. 2 ed., *formata metallis*. Apud Isenem *metallis* videtur diversa lectio, non glossa. Prudentius videtur potissimum loqui de Victoria quæ in curia Julia exstabat, vere formata multis talentis. Dio lib. LI de Augusto post victoriam Actiacam : *His per-*

- 30 Non aderit, versisque offensa videbitur hastis. A
Quid, miles, propriis diffusus viribus, aptas
765 Irrita femineæ tibimet solatia formæ?
Nunquam pennigeram legio ferrata puellam
Vidit, anhelantum regetur quæ tela virorum.
35 Vince di quæris dominam? sua cuique dextra

- Et Deus omnipotens: non pexo crine virago,
Nec nudo suspensa pede, strophioque recincta,
766 Nec tumidas fluitante sinu vestita papillas.
Aut vos pictorum docuit manus assimilatis
40 Jure poetarum numen componere monstris:
Aut lepida ex vestro sumpsit pictura sacello,
Quod variis imitata notis, ceraque liquenti

GLOSSÆ VETERES.

30. Versis, Cum in fugam vertuntur homines, I.
32. Formæ, Victoriæ deæ, quæ formam femineæ habet, I.
34. Anhelantum, sudantium bello, I.
36. Pexo, ornato. — Virago, fortis femina, Victoria, I.

37. Suspensa, elevata. — Strophio, cingulo, I.
38. Tumidas, per tumidas, I.
40. Jure, quia hoc lex poetarum est, I.
41. Lepida, aperta, eloquens, pulchra. — Sacello, templo, I.
42. Notis, figuris, coloribus, I.

COMMENTARIUS.

actis, Minervæ templum, et quod Chalcidicum vocatur, B
tam curiam Juliam, in honorem patris sui factam. de-
dicavit: in eaque imaginem Victoriæ posuit, quæ hodie
quoque exstat, Tarento olim Romam advecta, ac a Cæ-
sare tum in curia posita et spoliis Ægyptiis decorata:
quo Cæsar nimirum ostendebat imperium se ex Victo-
ria esse adeptum. In veteri Romano Maffæorum Cal-
endario Ara Victoriæ in curia dedicata legitur v. cal.
Sept. De hac Victoria aurea pondo 320 ab Hierone
missa vide Livium lib. xii, cap. 37 qui refert in Ca-
pitolio et in templo Jovis fuisse locatam. De Victo-
riarum aureis simulacris, Valentiniانو a Tripolitaniis
oblatis, agit Ammianus lib. xxviii.

30. Pal., non aderint, male. Juretus testatur, in
quibusdam schedis pro hastis legi alia, et utrumque
ait rectissime dici: nam Victoria ales fingitur, et has-
tas vertit, cum vim omnem alio convertit: adeoque
patat, a veteri et recepta lectione non temere disced-
endum. quæ suas habet venteres.

31. Ald., Pal., Mar. a prima manu, codices Heins.
præter alterum Rott., et nostri plerique, aptas, et in C
Alex. glossa id est, associas. Jureto etiam concinnius
videtur aptas, quod in suo ms. exstabat. Urb., Weitz.,
Gis., optas. Barthius ita legi et distingui in suo ms.
affirmat: Quid miles propriis diffusus viribus; optas
Irrita femineæ tibimet solatia formæ? ut videatur abrup-
tus quidam sensus velut indignantis esse Victoriæ.

34. Ald., Mar. a prima manu Vidit anhelantem, re-
getur quæ tela virorum, minus bene.

36. Ald., Mar., Weitz., Gis., sua dextera cuique est.
Vat. A, Egm., Jureti codex, Pal., Widm. supra, sua
dextera forti est, quod præfert Juretus, quia non cu-
jusvis, sed fortium virorum est victoriam adipisci:
hæc exstat in Alex. pro diversa scriptura. Fabr.,
Gilan. in e breve, Thuan., Urb., Alex., sua cuique
dextra est, quod placet Heinsio, quia superiora satis
evincunt hoc ipsum de fortibus esse accipiendum.
Heinsius pro hac ipsa lectione allegat codicem Pal.,
qui a Weitzio affertur pro alia, ut vidimus. Confer
Comment. ad vers. 105 Hamartigeniæ sua cuique jura. D
Barthius legit sua dextera cuique est, et hoc versu vult
confirmare, victoriam esse durum tractandis robur in
armis, de quo vers. 26, sed non persuadet: nam ibi
mentio erat de victoria tanquam jam obtenta, hic de
causa ipsa victoriæ, quam deam fingebant veteres.
Arnobius lib. iv: Victoria, pax, æquitas, et cætera
quæ in superioribus dicta sunt, quam ratione, qua via,
intelligi possunt dii esse, atque ad superiorum concilium
pertinere? nos enim nihil horum sentimus et cer-
nimus habere vim numinis, neque in aliqua contineri sui
forma, sed esse virtutem viri, salutem salvi, victoris vic-
toriam.

36. Schulzius, in dissertatione de Ara Victoriæ, ex
hæc descriptione et monumentis Græcis Latinisque
colligit, his signis simulacrum Victoriæ cognosci
posse: Figura muliebri stans, rariis sedens, capite
nudo vel operto, revincta strophio et tunica muliebri
usque ad talos dependente, vel astricta magis, vel la-
zior et fluente, pedibus nudis insistens terræ, vel globo,

vel galeæ, vel proræ navis, alas binas humeris affixas
gerens, mox ad terram dependentes, mox explicatas ad
utrumque latus, aliquando sursum sublatis, dextra co-
ronam oleaginam, quercinam vel ex lauro confectam
tenens, sinistra vero palmam vel tropæum; sæpius
ambabus manibus arma ad tropæum suspendens, vel
clypeo litteras inscribens.

37. Ald., Rat. a prima manu, Mar., Vat. A, Bong.,
Alex., Urb., Gis., Cell., Teol., Galland. cum Tornæs.,
recincta. Heinsius cum Cauchiano, Weitzio et pleris-
que Weitzianis, revincta, quod præstare ait Heinsius,
quia aliud quid designat recingi, et Cauchius confir-
mat in veteribus nummis Victoriæ exprimi strophio
revinctam. Cellarius contra ait, Prudentii quoque esse
recincta veste in Romano vers. 236, ex Æn. iv, vers.
518. Fortasse poterit intelligi, strophio recincta idem
esse ac corona, seu strophio cincta caput. Alio sensu
recingi est discingi. Sic etiam revinctio duplicem con-
trariam significationem habet. Victoria suspensa pede
interdum effingebatur, ut instabilem eam esse con-
staret.

38. Bong., Widm., fluitantes investita supra flui-
tante sinu investita, quod tenuit Weitzio. Alii, flui-
tante sinu vestita. In museo Pio-Clementino statua
marmorea Victoriæ asservatur, ubi prorsus nudæ
ostenduntur papillæ. Fortasse si legatur investita, ver-
bum hoc vim negandi habebit. Investita Terulliano
nudus est de Pallio cap. 3, Nudus et investis (Adamus)
figulo suo consistit. Pueri inberbes dicebantur etiam
investes.

39. Ald., Mar. a prima manu, at vos. Ald., Weitz.,
assimilatis, quod Heinsio non placet pro assimilatis.
40. Egm., Pal., Bong. supra, numen pro numen,
minus bene. Weitz., Mar., Widm. a prima manu,
Bong. a prima manu, numen imponere. In Barthii
codice manus, assimilatis Jure poetarum monstris, com-
ponere numen.

41. Barthii codex a prima manu, ex vestro prom-
psit. Giselinus putat libros poetarum a Prudentio
vocari ironice sacellum, sive sacrarium gentilium. Ego
intelligo sacellum esse sanum, templum, et supersti-
tionem gentilium, quam pictura socii poematis arte
auxerit. Ut enim ex tota serie orationis patet, in
habitu Victoriæ confingendo poesin, picturam et su-
perstitionem suas habuisse partes Prudentius confir-
mat. De pictura egregius est locus Sap. xv, 4: Non
enim in errorem induxit nos hominum malæ artis exco-
gitatio, nec umbra picturæ, labor sine fructu, effigies
sculpta per varios colores.

42. Veteres solebant ceris pingere et picturam cera
liquenti inurere, ut docet Plinius lib. xxxv, cap. 11,
et lib. xxi, cap. 14. Eam ob causam antiqui scripto-
res, tum profani tum ecclesiastici, cum de pictura
verba faciunt, passim ceram simul commemorant. S.
Paulinus epist. 8 ad Severum: Non in tabulis putri-
bilibus, neque ceris liquentibus, sed in tabulis carnali-
bus cordis tui pinxit. Vide notam Frontonis Ducei ad
hæc Paulini verba. Ut alios omittam qui de veterum
pingendi ratione scripserunt, Joannes de Fonseca et

- 767 Duceret in faciem, sociique poematis arte A
Aucta, coloratis auderet ludere fucis.
45 Sic unum sectantur iter, et inania rerum
Somnia concipiunt et Homerus, et acer Apelles,

- Et Numa, cognatumque malum, pigmenta, ca-
[mœnæ]
768 Idola, convaluit fallendi trina potestas.
Hæc si non ita sunt, edatur, cur sacra vobis

GLOSSÆ VETERES.

45. Ludere, pingere. — Fucis, mendacis, l.
46. Homerus, poeta magister. — Acer, fortis, sa-
gax. — Apelles, pictor, l.
47. Numa, cultor idolorum, et ædificator templo-
rum. — Cognatum, cognatam vocat rem, ex his tribus
scilicet, pictore, poeta et mago coadunatam. — Ca-

- mœnæ, poetarum, lso.
48. Idola, id est magorum. — Docta, in pictura et
in poemate, l.
49. Edatur, dicitur, proferatur a vobis. — Cur sa-
cra, verba senatus, l.

COMMENTARIUS.

Figuroa librum ms. de veteri Pictura reliquit, quem laudat Nic. Antonius. Cl. Requesus non multis ante annis veterem pingendi rationem, et cera pro oleo utendi, jam pridem deperditam, feliciter invenit, aut aliam novam similem excogitavit; quam Petrus Garcia de la Huerta, multis adhibitis experimentis et doctis observationibus, quas in vulgus edere cogitat, feliciter promovit. Id opportune monere volui, ut melius intelligantur cl. Stephani Antonii Morecelli verba in commentariis elegantissimis ad calend. Constantinop. tom. I, pag. 446: *Tabulas encausto pictas a us non lædit, ut nuper encaustica rursus inventa, pictores in Urbe verissimum experimento deprehenderunt.* Recte ostendit Morecellus ex concilio Nicæno II, adhuc sæculo VIII hæc pingendi rationem pictoribus fuisse familiarem: *Non tabulam cera perfusam honorantes, sed regem.... Quamquam imago nihil aliud est quam lignum, et colores cera commixti et temperati.* In Ephemeridibus Romanis anni 1781, pag. 419, exponitur opusculum Anglicum domini R. E. Raspe, Londini 1780, quo probat verisimile esse, apud Ægyptios, Græcos et Romanos consuetudinem oleo pingendi fuisse, aut veteres pictores proxime ad eam accessisse: certum esse ait sæculo X aut XI eam consuetudinem viguisse. Inserit duos tractatus sæculi X aut circiter, alterum Theophili presbyteri, alterum Heracii *De coloribus et artibus Romanorum.* Carmen Hispanicum de Pictura cum notis Segovix editum, auctore D. Didaco Antonio Rejon de Silva, in eisdem Ephemeridibus Romanis anno 1786, num. 47, summis laudibus commendatur; eum novis edendis libris ad liberales artes illustrandas egregie incumbere, conuptum nobis est.

45. Heinsius cum altero Rott., Fabr., Widm., Bong., Teol., Cham., Gis. ad marg., Sich., Vat. A, Rat., Torn. ad oram, Mar. sic *cassa figuris.* Urb., sic *ægnia rerum.* Alex. a prima manu, Weitz., Widm. ad oram, Bongars. ad oram, Gifanius ex tribus vet. libris, Oxon., Thuan., Egm., sic *inania rerum.* Contendit Gifanius, sic posse corripri, ut *fac.* Repugnat Heinsius, qui non bene Aldum citat pro hac lectione sic *inania*: nam Aldus ita quidem e fiderat, sed emendavit et *inania rerum*, quæ lectio mihi probatur, et exstat in Alex. pro div. script., et in textu Gisellini recepta est. Gallandius ait, in Tornæs. esse cum Aldo *inania rerum* in textu; sed non explicat an sit et *inania*, an sic *inania*. Sæpe accidit ut in Prudentio veram lectionem corruperint inepti correctores, qui syllabam brevem ratione cæsura ab eo frequenter produci ignorabant.

46. Gifanius, qui verbo *Factotum* hunc locum laborat explicare, *acrem sonare ingeniosum* advertit. In Vat. A mendum est *acer Apellas*. Indicatur poesis in Homero, pictura in Apelle, et superstitio in Numa.

47. Ald., Gifanius loc. cit., Weitz., Widm. supra, Alex., Urb., Gis. ad oram, Thuan., Boher. vetustior, *cognatumque volunt.* Vat. A, codex Jureti et Thuan. a secunda manu, *cognatumque vocant.* Mar., Rat., alter Rott., Ox., Fabr., Gis., Bong., Widm., Heins., Teol., *cognatumque malum* per epexegesein, ut pigmenta, camœnæ, idola sint cognatum malum. Pro pig-

menta Bong., Widm. a prima manu, Gifanius, *figmenta.* Retine pigmenta, et intellige picturam. Heinsius præterea scribit et scribendum ait *camœnas*, repugnantibus membranis; quem tamen secutus est tacitus Teolius. Mihi certe non displicet lectio Heinsii, et in mentem etiam antea venerat: sed videndum est an lectio codicum defendi valeat. Gifanius legit *cognatumque volunt figmenta camœnæ*, et explicat *acri cognatum volunt, hoc est, idem volunt figmenta camœnæ Egeriæ.* Scilicet Egeriam *camœnam* vocari putat, quia grata fuit camœnis, ut ait Ovidius in *Fastorum.* *Eodem ergo, inquit, pertinet figmentum illud Numæ de Egeria.* Quæ explicatio mihi non probatur. Puto ergo legendum *cognatumque malum, pigmenta, camœnæ, Idola, convaluit fallendi trina potestas*: ut cognatum malum convaluerit, scilicet pigmenta, camœnæ, idola, quod malum est trina fallendi potestas: et favet huic lectioni, quod in nonnullis post *idola* est comma. Vide vers. seq.

48. In Rat. pro *idola* sciolus apposuerat *spectraque.* Aldus quoque cum edidisset *Idola conflavit fallendi trina potestas*, inepte voluit emendare *Trinaque conflavit fallendi idola potestas*, ne scilicet o in *idolum*, corriperebatur. Ald., Gis., Heins., *conflavit.* Plerique scripti, *convaluit*, ut Vat. A, Mar., Rat., Urb., Gifanii et Jureti codices, Weitzius cum suis. Alex., *constarunt* a prima manu, *conflavit* a manu secunda. Heinsius rejecit *docta potestas*, quod hæcenus, inquit, circumferebatur. At jam ante Heinsium *trina potestas* ediderant Aldus et Weitzius, neque contemnendum est *docta potestas*, quod reperitur in Mar., Rat., Bong., Gifanii codice, Fabr., Gis. Barthius quoque lib. VI, cap. 26 *Advers.*, legit *docta potestas*, et id referendum putat ad eloquentiam eorum qui idola invexerunt: ubi notat, Prudentium eadem verbo usum quod in Varronis satyra *Nosce teipsum* Nonius explanat. *Nihil sunt musæ? Poesia vestra quas artificii duxit.* Sic enim legit verba ista: *Nihil sunt musæ pollicis vestrae quas ærifice duxit*, quæ Janus Rutgersius aliter, aliter Lipsius emaculant. Sensus tunc erit, *Cognatum malum conflavit idola*; hoc autem cognatum malum sunt pigmenta (pictura, Apelles), camœnæ (musæ, Homerus), fallendi docta potestas (superstitio, Numa). Melius tamen est *trina potestas*, ut pictura, poesis et superstitio comprehendantur. Poesin autem cum pictura quamdam inter se cognationem et similitudinem habere nihil est cur probemus, cum satis pateat. Hoc proprium est Prudentii, quod superstitionem his fingendi artibus ingeniose conjunxerit. Heinsii explicatio est quod trina fallendi potestas conflavit (ita enim legit) pigmenta, camœnas et idola, quæ sunt cognatum malum. Nostra magis ad codd. mss. et ad mentem Prudentii accedit, quod cognatum malum, trina fallendi potestas, videlicet pigmenta, camœnæ, idola, convaluit, hoc est simul valuit, viresque mutua ope accepit: hoc enim pugnat Prudentius.

49. Hæc si negent gentiles, respondeant, inquit Prudentius, rationemque reddant cur sacra ipsi sumant ex pictura fabulisque poeticis? Exempli loco cur sacerdotes Cybeles seipso castrant, nisi quia fabula poetica Atin fugit exsectum sive castratum,

- 50 Ex tabulis, cerisque poetica fabula præstat? A. Idque etiam paries tibi versicolorus adumbret?
Cur Bercynthiacus perdit truncata sacerdos Desine, si pudor est, gentilis ineptia, tandem
769 Inguina, cum pulchrum poesis castrave- Res incorporeas simulatis fingere membris.
[rit Attin? 770 Desine, terga hominis plumis obducere: fru-
Cur etiam templo Triviæ, lucisque sacratis [tra
Cornipedes arcentur equi, cum musa pudicum 60 Fertur avis mulier, magnusque eadem dea vul-
[tur.

GLOSSÆ VETERES.

50. Tabulis, imaginibus, ex pictura. — Præstat, antestet, l.
51. Bercynthiacus, a Bercyntho, Opis monte. — Perdit, adhuc, l.
52. Inguina, virilia. — Poesis, fictio poetica: poesis est materia uniuscujusque carminis. — Castraverit, castratum narraverit, l.
53. Triviæ, Dianæ, vel Proserpinæ, l.
55. Raptarit, raptatum dixerit. — Juvenem, Hippolytum, l.
56. Adumbret, figuret, imaginet, l.
57. Si, pro siquidem. — Ineptia, stultitia, l.
58. Simulatis, in, l.
59. Plumis, cum, Iso.
60. Fertur avis, multos et viros, et mulieres legimus in fabulis versos in aves, unde commemorat, l.

COMMENTARIUS.

Idque etiam picturæ exhibent? Simile est in aliis saceris, quibus equi a templo Dianæ arcentur. Quid, inquam, hæc innunt, nisi quod poesi et pictura idolorum cultus coalescit?

50. Vat. A, mendose, ex fabulis. Rat., Weitz., Widm., Bong., præstat; alii præstat, ut postea perdit.

51. Mar. a secunda manu, perdat. Imitatur Prudentius Mianucium in Octavio: *Cybelæ Dindyma pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter placitum, quoniam et ipsa deformis et vetula, ut multorum decorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut deum scilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam Galli eam, et semiviri sui corporis supplicio colunt.* Catullus et Arnobius narrant Attidem sibi genitalia desecuisse. Qui plura de his velit, legere poterit commentatores Minucii, ut mythologos præteream.

52. Ald., Gis., cum pulcher sese castraverit Attis. Pierique et potiores, cum pulchrum poesis castraverit Attis. Teolius ait locum antea corruptum ita restituisse Heinsium. At Weitzlus cum suis omnibus mss. jam ediderat cum pulchrum poesis castraverit Attin; et ita antea restituerant Sich. et Gifanius, et legerat in suo codice Juretus, et in margine vet. edd. exstare confirmat Gallandius. Hic præterea invenit cur pulchrum; sed alii habent constanter cum, et Gifanius monet observandum usum particulæ cum: Cur Galli Cybeles se excidunt, cum ex fabulis poeticis cognoscatur Attin fuisse castratum: hoc est, cur se excidunt, nisi quia cognoscitur, etc. Cur a templo Dianæ arcentur equi, nisi quod musa, seu poesis Hippolytum raptatum faciat, etc. Nonnulli scribunt Atys; sed hoc loco melius est Attis, ut prima producat, quæ corripit solet in Atys.

53. Ex Virgilio lib. vii: Unde etiam templo Triviæ, lucisque sacratis Cornipedes arcentur equi.

54. Ald., Widm. supra, Pal., Vat. A, Gis., Alex. a secunda manu, et apud Gallandium vet. edd., cum Phædra pudicum. Jureti codex cur Phædra. Grangæus interpretatur Phædræ fuisse causam cur raptaretur Hippolytus, ut narrat Hyginus fabula 47. In Egm. mendum est pudicam. Verior et communior lectio cum musa pudicum, de qua Gronovius in Diatriba Statiana, quem adeundum suadet Heinsius.

55. Gifanius, Gis. ad oram, littora cursu.

58. Rat., simulatis, minus bene, pro simulatis. Cudworthus System. intellect. cap. 4 observat Prudentium, Græcos imitatum, vocare res incorporeas rerum affectiones, et eventus, qualis erat victoria: et ex vers. 236 hujus libri et vers. 191 Apoth. colligit, Symmachum et alios gentiles credidisse, multa veterum numina fuisse perfectiones unius Dei, nomine personarum indutas, neque aliud fuisse Victoriam deam nisi virtutem unam e multis unius Dei. Verum frustra laborat Cudworthus: etsi enim certum sit, gentiles in suorum numinum vi et potestate

B explicanda non satis sibi constitisse, tamen ex Prudentii versibus mox afferendis solum constat Divinitatem a Symmacho in varias partes fuisse divisam: quem ideo arguit Prudentius, quod cum Deus unus sit neque dividi possit, ipse numina mille inducere voluerit. Vide Comm. ad eum vers. 236. Valsecchius ad Cudworthi interpretationem accedere videtur: nam ex Apotheosis loc. cit. colligit lib. i de Fundamenti relig., cap. 9, idololatrias unum Deum credidisse, diversa vero numina aut unius Dei perfectiones, aut virtutes homine superiores, sed ministras Dei fuisse.

59. Aldus alique male distinguunt plumis obducere frustra. Heinsius monuit interpungendum obducere: frustra Fertur avis.

60. Mar., ab his; supra eadem manu avis cum reliquis. Mariettus primam sui codicis lectionem approbat, et avis ait esse glossam imperite translata a verbo vultur ad verba ab his; exponit autem: Fertur eadem Victoria ab his plumis, dum fingitur volare, et mulier, et vultur magnus; id est, monstrum ridiculum eam efficitis, dum illam et mulierem simul et avem facitis. Heinsius opinabatur magicusque: nam id vocabulum sæpe in magnus degenerare ob cognitionem litterarum ad Nasonem compluribus exemplis pervicerat: quanquam vel sic versus hic cum proxime præcedenti suspectus illi est. Iso interpretatur de fabula qua mulier in avem, exempli loco, in vulturem conversa dicitur. Chamillardus ait Victoriam magnum vulturem dici, vel quod alata vulturum more exercitus supervolet, vel quod omnis avis magna dici possit vultur. Grangæus notat Ægyptios vulturis imagine matrem, et cælum, quod feminam putant, Pallada etiam et Junonem representare, quod nullum marem credant esse inter vultures, quæ vento concipere dicuntur. Addit, fortasse per vulturem hic intelligi Isidem. Baronius enim tom. III Annal. in vita Juliani numismatis meminit, ejus prima parte Deus est Serapis vultu Juliani exsculptus, altera duæ Isides cum aspidum sertis in capite, gladiis in manibus, vulturum alis in dorso: adeoque avis illa mulier vultur deæ Isidi sacra est. Federicus Morellus a Grangæo hac de re consultus sic rescripsit. Confirmari id potest, quia Ælianus lib. x de Animalibus, cap. 22, refert Ægyptios Isidis statuam peninis vulturinis ornare; et multi putant ab Ægyptiis coli vultures. Sed ut verum fatear, magis placet interpretatio Chamillardi, quod frustra fingatur Victoria mulier, dea et vultur, sive magnis alis tanquam vultur instructa. Huc trahi potest, quod vultures Marti erant sacri, et quod veteres imperatores accurate explorare soliti essent in quam belli partem spectarent vultures, inde victoriam sperantes, vel prodigationem: de quibus adis Rhodiginum Lect. antiq. lib. viii, cap. 18, Ægyptios, Persas, Græcos Victoriam sibi imagine accipitris representasse litte-

- Vis decorare tuum, ditissima Roma, senatum? A
 Suspende exuvias, armis, et sanguine captas,
 Congere cæсорum victrix diademata regum,
 Frange repulsorum fœda ornamenta deorum : 80
771 Tunc tibi non terris tantum victoria
 [parta,
 Sed super astra etiam media servabitur æde.
 Talia principibus dicta interfantibus, ille
 Prosequitur, magnisque tubam concentibus in-
 [flat : 85
 Allegat morem veterum : nil dulcius esse
70 Affirmat solitis, populosque, hominesque teneri
 Lege sua. Sicut variae nascentibus, inquit,
 Contingunt pueris animæ : sic urbibus affert
 Hora, diesque suum, cum primum mœnia sur-
 [gunt, B
 Aut fatum, aut genium, cujus moderamine re-
 [gnet,
75 Addit et arcanum rerum, verique latebras
 Prosperitate aliqua deprendi posse secundi

Per documenta boni : si sint felicia, quæ quis
 Experiendū probet : cessasse parentibus omne
 Idolium semper feliciter, et pede dextro.

772 Enumerat longi vim temporis : excitat
 [ipsam

Crinibus albentem niveis, et fronte vietam,
 Ore repositentem querulo sua numina Romam.
 Libera sum, liceat proprio mihi vivere more.
 Et quis erit qui mille meos reprehenderit annos?

85 Uno omnes sub sole siti, vegetamur eodem
 Aere : communis cunctis viventibus aura.

Sed, qui sit, qualisque deus, diversa secuti,
 Quærimus, atque viis longe distantibus, unum
 Imus ad occultum. Suus est mos cuique genti :

90 Per quod iter properans eat ad tam grande
 [profundum.

His tam magnificis, tantaque fluentibus arte,
 Respondet vel sola fides, doctissima primum
 Pandere vestibulum veræ ad penetralia sectæ.
 Nam, cum divinis agimus de rebus, et illum,

GLOSSÆ VETERES.

62. Exuvias, spolia.—Armis, cum, I.
 63. Congere, collige tu.—Victrix, Roma.—Diade-
 mata, coronas, I.
 64. Repulsorum, abjectorum, I.
 66. Fide, in celo, I.
 68. Prosequitur, Symmachus respondet. — Tubam,
 guttur, vocem, I.
 69. Allegat, nuntiat, ratiocinabatur, vel instruebat.
 — Dulcius, beatius, I.
 70. Solitis, legibus, I.
 74. Genium, naturalem loci genium, I.
 75. Addit, ille, Symmachus. — Arcanum rerum,
 versus est, arcanum rerum, et latebras varii boni posse C
 deprendi aliqua prosperitate, I.

76. Secundi, prosperi, I.
 79. Idolium, gentilitatem.—Dextro, secundo, I.
 81. Vietam, antiquam, I.
 83. Libera, Roma dicit; vox Romæ, I.
 85. Siti, scilicet sumus.—Eodem, uno, I.
 87. Diversa, idola, I.
 88. Distantibus, dissimilibus, Iso.
 89. Occultum, Deum, omnipotentem.—Suus, pro-
 prius, I.
 90. Grande, quod Deus est summus, I.
 92. Respondet, fides Symmacho.—Vel, etiam.—
 Fides, fideles homines, I.
 93. Penetralia, secreta. — Sectæ, doctrinæ,
 fidei, I.

COMMENTARIUS.

ris traditum est. Ægyptii vero accipitrem et aquilam
 videntur coluisse, tanquam numina, a quibus victo-
 riam orarent. Fortasse inde ales Victoria pingitur.

62. Egm., Gis. ad oram, sanguine raptas.

64. Cauchius malebat vetera ornamenta deorum.
 Nihil est causæ cur sollicitetur lectio codicum fœda
 ornamenta, quamvis Juvenalis dixerit vetera orna-
 menta deorum, et alibi Prudentius veteres dei. Hoc
 enim loco concinnius est fœda ornamenta deorum,
 cum præcesserit descriptio ridiculorum numinum,
 sive monstrorum.

65. In editione Parmensi mendum puto nunc tibi
 pro tunc tibi, quod exigit sensus.

67. Ald., in te fantibus, Alex. a prima manu men-
 dose, interfantibus.

68. Thuan., persequitur, quod Heinsio et Teolio
 placuit. De eloquentia tubam Sidonius, Claudianus
 Mamertus alique dixerunt.

69. Mar. a prisca manu, Pal., more, male. Thuan.,
 Egm., Boher. antiquior, Heins. et recentiores, mo-
 rem veterem. Alii veteres mss. et edd., morem ve-
 rum.

73. Ald., Egm., Pal., Heinsiani plerique, Jureti
 codex, suus; Thuan., suis, quod placuit Heinsio;
 sed præstat suum, scilicet fatum, aut genium, cum
 Mar., Rat., Weitz., Gis. et aliis. Mœnia surgunt ex
 Virg. i Æn.

74. Vat. A, regnant. Weitzius pro regnet allegat
 Ald. et Egm., sed Aldus meus habet regnent.

76. Egm. et Pal., secundis Per documenta bonis.
 Weitzius Aldum etiam allegat pro hac scriptura : et
 est quidem secundis in Aldo, sed postea boni ; quod
 utrumque simul defendi nequit.

79. Aldus idolum, ne videlicet o corripiatur. Rat.
 etiam idolum, sed, ut conjicio, a recenti manu.

81. Ald., fronte vieta. Widm., vigetam.

82. Mar. a prima manu, queruloso : correctum
 querulo sua.

84. Nonnulli conjungunt ecquis : utroque modo
 dicitur. Vide Gifanum, verbo ET QUANTIS.

86. Heinsius edidit communis cunctis viventibus
 aura, sed in notis monuit omnino scribendum com-
 muni aura, quidquid obviunt membrana, et ad
 præcedens proxime vegetamur referendum. Sed non
 video cur non ita possit scriptura vetus explicari :
 Vegetamur eodem aere, communis est cunctis viventibus
 aura : nam Prudentius sæpe omittit verbum substan-
 tivum est, ut Heinsius ipse notavit ad vers. 26 hymni
 4 Cath.

87. Vat. A, Urb., sed quis sit.

89. Gif. in e breve, Mar., Weitz., Sich., Alex. a
 prima manu, Heinsiani fere omnes, suus est mos cui-
 que genti, quod puto fuisse in Rat., ubi, abasis prio-
 ribus, nunc legitur nam genti est cuique suus mos.
 Egm., Alex. a secunda manu, Ald., Gis., Pal., Vat.
 A, proprius genti cuique est mos. Giselinus fatetur, in
 plerisque antiquis esse suus est mos cuique genti : sed
 fallitur, quod affirmat alibi semper primam in cuique
 a Prudentio corripi ex fide mss. Vide Comment. ad
 vers. 105 Hamart., sua cuique jura.

94. Apposite contra Bailium hos versus profert
 Valsecchius lib. II de Fundam. relig., cap. 6. Cum
 enim Deus, quippe infinitus a nobis comprehendi
 nequeat, non est exigendum ut clare natura ejus ex-
 plicetur.

- 95 **773** Qui vel principio caruit, vel fine carebit, A 115 Desinere, idque homini dare, quod non desi-
 Quisque chaos anterior fuerit, mundumque [nat unquam.
 [crearit,
 Conjectare animo contendimus, exigua est vis
 Humani ingenii, tantoque angusta labori :
 Quippe minor natura aciem si intendere tentet
 100 Acrius, ac penetrare Dei secreta supremi,
 Quis dubitet victo' fragilem lassescere visu,
 Vimque fatigatæ mentis sub pectore parvo
 Turbari, invalidisque hebetem succumbere
 [curis?
 Sed facilis fidei via provocat Omnipotentem
 105 Credere : qui bona non tantum præsentia donat,
 Sed ventura etiam, longisque intermina sæclis
 Promittit, ne totus eam resolutus inane
 In nihilum, pereamque brevem post luminis B
 [usum.
 Muneris auctores ipso de munere pendas,
 110 Æterna æternus tribuit, mortalia confert
774 Mortalis : divina Deus, peritura caducus.
 Omnia, quæ tempus peragit, quæque exitus
 [aufert,
 Vilia sunt brevitate sui, nec digna perenni
 Largitore : cui propria est opulentia, nunquam

GLOSSÆ VETERES.

96. Chaos, mundo, initio, I.
 99. Natura, homines, I.
 100. Supremi, altissimi, I.
 101. Visum, mentem, acumen intellectus, I.
 103. Hebetem, pigram, I.
 106. Intermina, interminabilia, infnibilia in æternitate, I.
 107. Eam, transeam, I.
 108. Luminis, istius vitæ, Iso.
 109. Pendas, æstimes, Iso.
110. Æternus, Deus, Iso.
 111. Mortalis, mundus, homo, I.
 115. Desinere, finire, I.
 116. Quid, aliquid, Iso.
 117. Istis, præsentibus bonis, I.
 120. Conjicit, narrat, I.
 C 123. Inquit, Deus, Iso.
 129. Obire, transire, vel finire : verba Dei. — Censeo, judico, præcipio, I.

COMMENTARIUS.

96. Hymno 12 Cath., vers. 40, Antiquius cælo, et chaos.
 97. Vat. A, animo concedimus, non bene. Sententia ex sacris Litteris petita est, Proverb. xxv, 27; Eccles. iii, 22, et aliis in locis.
 98. Mar. a prima manu, ingeni, male.
 99. Mar. a prima manu, naturæ : legendum natura.
 101. In editione Parmensi error contra metrum et sensum, lacessere visu. Ald. et Oxon. lassescere visum pro visu.
 102. Thuan., sub tempore parvo. quod Salmasio placebit, quamvis sub relundet; nam alibi etiam Prudentius, Alcimus Avitus et Dracontius sub tempore simili modo dixerunt. Prafero communem lectionem sub pectore parvo.
 106. Non semel Prudentius utitur voce interminis : usus ea est Ausonius epist. 16 : Felicitate intermina. Avienus in Periergesi : Musis intermina vita. Sidonius et Salvianus etiam interminabilis dixerunt.
 107. Ald., nec totus, non bene.
 109. Ald., Weitz., Gif., præstantiores Heinsiani, Egm., Pal., Alex., auctorem, quod sequuntur Heins. et Cham. Teneo auctores cum Mar., Rat., Urb., Widm., Bong., Fabr., Gis., aliis. Gifanium præfert auctorem, quia sequitur æternus, mortalis, et ibi est muneris. Non satis intelligo quid sibi velit. Cur enim non recte dicatur, Pende auctores muneris ipso de munere. Æterna æternus tribuit, mortalia confert mortalia, ubi auctores diversorum munerum inter se conferuntur.
 114. Vat. A, mendose, largitor. Alter Rott., cui proprium est opulentia.
 115. Aldi error desinerem. Gis. ad oram, atque homini. Weitz., Gis., Mar., non desinet. Rat., desinit. Codex Jureti, Alex., Urb., Vat. A, Ald., Egm., Pal., potiores Heinsiani, desinat unquam.
 116. Weitzius cum nonnullis, corrupendumque Deus quid.
 117. Vat. A, præstet; alii, præstat.
 118. Fabr., summoque. Gis. 1 ed., et summo; 2 ed., summoque. Codices potiores, infirmus et summo : nam familiare est Prudentio brevem ratione casuræ producere. Vide Gifanium verbo incisio.
 119. Alex. a prima manu, Urb., Mar., et inanis, non male. Rat., nominis umbra est, minus bene.
 121. Eadem sententia iisdem fere verbis hymni 4, Cath. vers. 13.
 125. Mar., Rat., Weitz. cum suis, Sich., Gis., alter Rott., subjecta polo. Heinsiani plerique, Gis. 1 ed. in textu, Ald., Urb., Alex., Vat. A, subjecta situ. Teolius ita edidit, sed non bene allegat Aldum pro polo : nam Aldus Weitzio, Heinsio, et mihi dat situ, quod tenuit Heinsius. Sententia desumpta est ex Isaia, cap. lv, vers. 9 : Quia sicut exaltantur cæli a terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ a viis vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris.
 126. Lucretius lib. iv : A terris quantum cæli patet altus hiatus.
 131. Widm. supra, Mar., quæ sunt.
 132. Heinsius cum suis præstantioribus, cuncta equidem, et continet ipsa cum iisdem, Ald., Vat. A, Alex. a secunda manu. Alii plerique nostri niss., et edd., cuncta quidem, et continet, et ipse Principio insti-

- Principio institui, nitidoque insignia mundo
Ornamenta dedi, speciosaque semina finxi. A
- 135 Sed tamen esse modum volui, parcisque fruenda
Moribus indulsi, quantum moribundus, et æger
Corporis, ac vitæ volucris sibi posceret usum :
Non ut captus homo studiis, et inaniter ardens,
Duceret omne bonum positum in dulcedine
[rerum,
- 140 . Et specie tenui, quas currere tempore jussi,
776 Atque ævum statui, sub quo generosa
[probarem
Pectora, ne torpens, et non exercita virtus,
Robur enervatum gereret sine laude palæstræ.
Illecebrosus enim sapor est, et pestifer horum,
- 145 Quæ, dum prætereunt, miro oblectamine mentes
- Implicitas, vinculasque tenent : vincenda vi-
[luptas,
Elaqueanda animi constantia, ne retinaculis
Mollibus, ac lentis nexa, et captiva prematur.
Luctandum summis conatibus : inter acerba
150 Sectandum virtutis iter : ne suavia fluxæ
Conditionis amet, nimium nec congerat aurum,
777 Nec varios lapidum cupide spectare
[colores
Ambitiosa velit : nec se popularibus auris
Ostentet, pulchroque inflata tumescat honore.
155 Ne natale solum, patrii ne jugera ruris.
Tendat, et externos animum diffundat in agros,
Et ne corporeis addicat sensibus omne,
Quod vult, aut quod agit : ne præferat utile justo,

GLOSSÆ VETERES.

135. Parcibus moribus, frugalitatibus, l.
137. Volucris, quæ cito transit, l.
138. Non, non ideo distribuit, Iso.
139. Duceret, æstimaret, l.
143. Enervatum, infirmum. — Palæstræ, certaminis, luctaminis, l.
144. Illecebrosus, illicitus. — Horum, delectamentorum, l.
147. Constantia, ligata a diabolo, Iso.
- B 148. Lentis, flexibilibus, l.
149. Acerba, supplicia, l.
153. Auris, favoribus, l.
154. Ostentet, gloriatur, jactet. — Pulchroque, sicut hominibus videtur, l.
156. Tendat, dilatet, ad se trahat, d.
157. Addicat, tribuat, l.
158. Utile justo, utilitatem justitiæ, vel terrenum, l.

COMMENTARIUS.

tu. Teolius cum Heinsio facit, sed non bene distinguit quæ continet, ipsa Principio institui, nisi fortasse Theolius intelligat ipsa cuncta quæ gignit humus. Heinsius intelligit, quæ continet ipsa humus. Alii, ipse ego, institui.

134. Nonnulli vulg., male, spatiosaque semina.

135. Vat. A, vitiose, parcique. In Heinsio difficultatem parit depravata hoc loco scribendi ratio volvi pro volui. Chamillardus quoque edidit volvi.

136. Ald., ægri; melius æger. Alex. a prima manu vitiose, æger.

138. Gis. in quodam codice invenit captus humo. Thuan., inaniter usus.

140. Gis., Bong. in textu, Mar. a prima manu, Gis. in textu, et species tenues. Jureti codex, Sicb., Alex., Vat. A, Weitzius cum plerisque suis, Thuan., Egm., Boher. et Rott. priores, et specie tenui. Urb. legit et distinguit et specie, tenui quas currere tempore jussi. Gifaninus, verbo Vis magna, cum alium locum Prudentii adduxisset, Eum, inquit, poetam Christianum quia nunc, ut opinor, fere totum vindicavimus a mendis innumerabilibus, addamus et aliquot, ut ita dicam, manticas, et hinc imprimis e lib. II in Symmachum : tum hos versus exscribit, et explicat. Sed oportune antea monebo, fortasse ex his verbis deceptos, qui Gifaninus notas mss. in Prudentium reliquisset affirmant, Gifaninus quidem nihil aliud hoc loco ait, nisi Prudentium fere totum a se in illo ipso indice Lucretiano a mendis vindicatum. Explicatio autem Gifanii innititur verbis et tenui specie : et ait : Vetat nos bonum omne collocare in voluptate, quæ ex rebus et earum tenui specie seu nitore capitur. Putat nullo sensu dici et species tenues. Giselinus cum suo ms. legendum contendit et species tenues, quia respicit ad illud speciosaque semina finxi, quibus parce et certo modo utendum est. Mariettus etiam hanc lectionem approbat et confirmat ex vers. 753 : Exiguas rerum species. Tunc sensus erit : Duceret, esse bonum omne positum in dulcedine rerum, et esse bonum species tenues, quas currere tempore jussi. Verior mihi, et clarior videtur alia lectio, quæ etiam est Aldi, Heinsii et recentiorum.

143. Post hunc versum Fab., Bong., alter Rott. inducunt alios duos, Enervare suum corrupta per otia robur possit, et in nullo luctamine pigra jaceret. Alii omittunt hunc versum Robur enervatum, etc., et illos duos ejus loco apponunt, ut Jureti codex, prior Rott.,

Ox., Vat. A, prior Boher., Egm., ut se legisse affirmat Heinsius, quamvis Weitzius id neget. Alii solum agnoscunt versus Robur enervatum, ut Widm. et Mar. In Rat. videtur hic solus versus fuisse, et recenti manu additi sunt duo illi a Gisellino et ab aliis merito omissi. In Urb. et Alex. exstant hi duo versus, sed pro diversa lectione, non ut tres illi simul recipi debeant. Weitzius putavit Aldum tribus his versibus locum dedisse : et ita quidem fecerat, sed monuit postea delendum primum versus Robur enervatum gereret sine laude palæstræ. Perspicuum est duos alios versus additos ab aliquo, qui primum e in enervatum nollet corripere : de quo dixi satis ad vers. 64 hymni 8 Cath. In Alex. scribitur inervatum, uti etiam in Thuan.

146. Lactantius cap. 22, lib. VI : Cavenda sunt igitur oblectamenta ista, tanquam laquei, et plagæ, ne suavitate mollitie capti, sub ditionem mortis cum ipso corpore redigamur, cui nos mancipamus. Agit Lactantius de saporis et odoris voluptatibus.

147. Elaquare laqueis exsolvere apud Sidoniam; elaqueatus apud Ammianum.

149. Ald., Gis., Jureti codex, Oxon., Egm., Vat. A, nitendum summis. Heinsius hanc lectionem prætulit in brevi indiculo errorum aut mutandorum, ut dicam ad vers. 749 in Romano; in textu edidit luctandum, etc. Teolius Heinsio imputat nitendum; sed Heinsius clare edidit luctandum cum plerisque suis et nostris : neque aliud in notis advertit nisi nitendum habere Oxon., Egm. et Ald.

151. Ald., Pal., ne congerat. Gis. legit et distinguit amet nimium : ne congerat aurum : ita in textu, sed in indiculo de quo paulo ante, amet; nimium ne congerat aurum. Plerique amet, nimium nec congerat aurum. Mar. male, nec congeret. Fabricius, ne congerere aurum, scilicet velit, quod mox sequitur.

153. Virg. lib. VI. Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris. De auris popularibus vide comment. ad vers. 22 hymni 1 Cath.

154. Mar. a prima manu, tumescit male.

156. Salvianus lib. I ad Eccles. cath. adversus avaritiam : Videtis, quas parari opes a parentibus filiis Deus jubeat, non pecuniarios thesauros.... non fundos interminabiles, et notitiam possessoris sui excedentes, qui consortes pati indignum æstiment, et vicinitatem injuriam putent. Eadem sententia passim ab ethnicis ipsis repetitur, Horatio, Juvenale et aliis.

- Spemque suam in me omnem statuam, nunquam A
[peritura,
- 160 Quæ dederō, longoque die mea dona trahenda.
Hæc igitur spondente Deo, quis fortis, et acer,
Virtutisque capax breve quidque perennibus in se
Præterit? vel quis sapiens potiora putarit
Gaudia membrorum, quam vivæ præmia mentis?
- 165 Noane hominem, ac pecudem distantia separat
[una,
Quod bona quadrupedum ante oculos sita sunt?
[ego contra
778 Spero, quod extra aciem longum servatur
[in ævum?
Nam, si tota mihi cum corpore vita peribit,
Nec poterit superesse meum post funera quid-
[quam,
- 170 Quis mihi regnator cœli? quis conditor orbis?
Quis Deus? aut quæ jam merito metuenda
[potestas?
- B 185 Interior, qui spirat, homo: luet ille perenne
Supplicium, quod subjectos male rexerit artus.
Nec mihi difficile est liquidam circumdare
[flammis

GLOSSÆ VETERES.

159. Me, in Deum. — Peritura, scilicet sunt, Iso.
160. Trahenda; scilicet sunt, I.
161. Acer, ingeniosus, I.
162. Breve, transitorium aliquid, I.
164. Mentis, acuminis, animæ, I.
165. Nonne, affirmando, I.
166. Ante oculos, in præsentia, I.
167. Aciem, visum oculorum, invisibiliter. — Ser-
vatur, mihi, I.
169. Funera, mortem, I.
173. Incestabo, polluam. — Toros, legitimos, I.
174. Inficiabor, negabo, I.
175. Depositum, commendatum. — Tenuēs, pau-
peres. — Clientes, parentes, socios, servus, vel socios C
minores, I.
176. Longævam, vetulam. — Magico, veneno, I.
177. Tardat, quoniam. — Anus, vetula mater. — Di-
lata, diu vivendo, Iso.
178. Formido, timeo facere. — Falluntur, mea
fraude, I.
179. Armata, ad puniendum, I.
180. Si, scilicet contigerit, ut, I.
181. Percellit, interficit, I.
182. Meditor, narro. — Revocat, ab hoc facto pro-
hibet me. — Severa, aspera, I.
184. Monumenta, memorias, I.
185. Luet, persolvit, I.
186. Quod, eo quod, I.

COMMENTARIUS.

159. Ald., Mar., Pal., Widm., Gifanius ex vet. lib.,
Alex., Heinsius cum plerisque suis, Weitzius, Sich.
et alii, *spemque in me omnem statuat*, admissio hiatu,
quem Prudentio familiarem putat Heinsius. Confer
Gifanium verbo HIATUS. Hunc hiatum cum hoc loco,
tum alibi nonnulli codices fugiunt. Alter Rott., Urb.,
spemque in me statuat omnem. Vat. A, Gis. in textu,
spemque suam in me omnem statuat; ad marg., *spem-
que in me omnem*. Fabr., *omnem spemque in me sta-
tuat*. Gis. 1 ed., *in me spemque omnem statuat*.
160. Ald., Gis. 1 ed., sunt: *æternum mea dona
manebunt*. Alii plerique, *longoque die mea dona tra-
henda*. Fabr., Gis. 2 ed., *longoque die mea dona ma-
nebunt*.
161. Egm., *qui fortis*. Mar., *et acris*; supra, *acer*.
162. Rat., *breve quidve*.
168. Vide Apost. I Cor. xv, 19 et 52. Cicero I De
legibus. *Nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil
timet, nisi testem et judicem?* Vide quæ contra Bai-
lium disputat Valsecchius lib. III de Fundamentis
relig., part. 1, cap. 3, ubi hos Prudentii versus car-
mine Italico reddit.
172. Mar., *fluxus*; Alex. a prima manu, *luxus*;
lege *luxus*.
174. Egm., *habens aliquid*.
175. Rat., *avidis a prisca manu, male*.
178. Weitzius et post eum Chamillardus citant
Bernardum al-cubi de corrupto judiciorum usu sui
temporis simili modo edisserentem. *Incisæ sint leges
xii tabulis, et publice ære præfixo jura præscripta sint*:
inter ipsa jura peccatur, etc.; qui locus quærenti mihi
non occurrit. Incidi postea in hæc ipsa verba, non
apud Bernardum, sed apud Cyprianum epist. 1 ad
Donatum, ubi ita ait: *Incisæ sint leges duodecim ta-*
- bulis, et publice ære præfixo jura præscripta sint: inter
leges ipsas delinquitur, inter jura peccatur*. Weitzius
pro Cypriano Bernardum appellavit, quod non semel
illi accidit. Chamillardus Weitzium sine ullo examine
in hujusmodi auctoritatibus exscribendis sequi solet,
quæ mihi causa fuit, ut alias nunc omitam, cur
inopportuna judicaverim editionem ad usum Del-
phini recedere.
179. Barthius, lib. II Advers., cap. 17, ad hunc
versum illustrandum notat, Trebellium Pollionem in
præfatione dixisse, *Imperatorem majestatem non so-
lum armis decoratam, sed et legibus oportet esse arma-
tam*. Juretus, in notis ad epist. 13 lib. II Symmachi,
multa in eandem sententiam congerit, quod *minari
leges sæpe dicuntur, tanquam affectu moveantur*.
Inde *terrores legum*, et apud Prudentium in Romano
vers. 203, *Laqueis minacis implicatus Juliae*. Constan-
tinus in l. 31 ad leg. Juliam de Adult. *insurgere
leges*, et *armari jura gladio ultoris scripsit*; Marius
Victor eodem respicit lib. II Comm. in Genes., *Ar-
matae leges gladiis, et vindice ferro*.
184. Rat., Mar., Weitz., Gis. cum aliis, *moni-
menta vel monumenta*, quod in Tornæs. repertum
unice verum visum est Gallandio. Alex., Urb., Egm.,
Pal., Thuan., prior Boher., Ald. et Heins., *momenta*.
Ald., Weitz., Mar., Rat., Vat. A, *occidit*. Gis. et ple-
rique Heinsiani *occidet*.
185. Ald., Vat. A a prima manu mendose, *qui spe-
rat*. Mar. a prima manu *luat*, recte correctum per
luet. Vide Matth. III et v.
187. Cur anima vocetur *liquida* et quo sensu, di-
ctum abunde in prolegom. cap. 15 contra nugas ca-
noras Bailii.

- Naturam, quamvis perflabilis illa feratur A
More noti : capiam tamen, et tormenta adhi-
[bebo
- 190 Ipse incorporeus, ac spirituum sator unus.
Quin et corporibus parilis consortia pœnæ
Decernam : possum quoniam renovare favillas
Antiquam in faciem; nec desperanda potestas.
Qui potui formare novum, reparabo perem-
[ptum.
- 195 780 Non desunt exempla meæ virtutis : in
[ipsis
Seminibus natura docet revirescere cuncta
Post obitum : siccantur enim pereunte vigore,
Quo vixere prius, tunc sicca, et mortua sulcis,
Aut foveis mandata latent, et more sepulcri
- 200 Obruta, de tumulis redivivo germine surgunt. B
Nunquid nosse potes, vel conjectare, quis istud
Tam solers opifex struat? aut quæ vis agat in-
[tus?
Nil vos, o miseri, physicorum dogmata fallant.
En ego gignendi dominus; ac restituendi,
205 Quod periit, fluxitque, potens : arentia quæque
In veteres formas aut flore, aut fronde reduco.
- Idque ipsum quandoque homini facturus, inani
Surgat ut ex cinere, structuraque pristina con-
[stet :
Quæ mihi pro meritis vel per tormenta repen-
[dat
- 210 Crimina, vel summæ virtutis in arce coruscet,
Non peritura dehinc, quacunque in sorte ma-
[nebit.
Interea, dum mixta viget substantia in unum,
Sit memor auctoris proprii, veneretur, et oret
781 Artificem submissa suum; non confidit
[alter
- 215 Halantis animæ signum, et corporis alter :
Nec bona præsentis vitæ numerosa gubernant
Numina. Non alius segetes, et spicea farra
Suppeditat Deus : aut alius dat musta racemis,
Purpureumque gravi fundit de palmito succum.
- 220 Ipse ego sum, virides oleas pinguescere baccis
Qui facio, Graia quas Pallade fingitis ortas,
Et qui lucinas tribuo nascentibus horas.
Duplex lege mea per mutua fœdera sexus
Gignere amat sobolem, generisque propagine
[gaudet :

GLOSSÆ VETERES.

188. Naturam, animam, Iso.

189. Noti, venti, I.

191. Peremptum, mortuum, I.

197. Siccantur, semina. — Vigore, humore, I.

198. Quo, vigore, I.

202. Solers, sapiens. — Agat, vivat, ducat, I.

203. Physicorum, naturas rerum tractantium, I.

209. Mihi, a me. — Rependat, persolvat, I.

211. Quacunque, aut ad bonum, aut ad malum, I.

212. Viget, vivit. — Substantia, corporis et ani-

mæ, I.

215. Halantis, spirantis, I.

216. Numerosa, multa, I.

218. Suppeditat, ministrat, I.

219. Gravi, onerato, I.

221. Graia, Græca. — Pallade, Minerva, I.

222. Lucinas, natales, a luce, in lucem venientes, I.

Lucidas, Mar.

224. Sobolem, filios, I.

COMMENTARIUS.

188. Alcubi, perstabilis, perperam, pro perfla- C
bilis.
189. In Rat. videtur fuisse adhibetur, recenti manu
factum adhibebo.
190. In Thuan., spiritus, quod Heinsius affir-
mat esse pro spiritibus. Ego puto mendum pro spiri-
tuum.
191. Ald., parili consortia pœna.
192. Advertit Mariettus sumi favillas pro cinere,
in quo permixtæ latere solent : nam infra ait poeta
surgat et ex cinere. Alibi a nobis notatum, cinerem
et favillam accipi pro quovis minuto pulvere, in
quem corpora defunctorum etiam non combusta re-
diguntur.
193. Mar. scribit disperanda.
194. Aldus male distinguit : Qui potui formare,
novum reparabo pcreptum. De resurrectione consi-
derant alii dixerunt. Lactantius lib. vii, cap. 23 : Si a
principio Deus hominem nescio quo inenarrabili modo
instituit : credamus, ab eodem restitui veterem posse,
qui novum fecit. Minucius in Octavio : Cæcerum quis
tam stultus aut brutus est ut audeat repugnare, homi-
nem a Deo, ut primum potuisse fingi, ita posse denuo
reformari? nihil esse post obitum, et ante obitum nihil
fuisse : sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere
reparari? Exemplum etiam seminum, quæ non nisi
corrupta revirescant, profert Minucius. Innumeri
alii idem argumentum versant. Vide Cath. hymn. 10,
vers. 121.
203. Ald., Alex., ne vos. Alii, nil vos. Egm. et
Pal., ad vos : opinatur Heinsius at vos. Teolius ita
distinguit, nil vos, o miseri; physicorum dogmata fal-
lant, nisi forte erravit typographus, quod libenter
credo. Barthius lib. xi Adv., cap. 21, admonuit a
- Prudentio physicos vocari gnaros scientiæ natura-
lium rerum, medicos ad extremum hoc nomine vo-
catos.
205. Ald., Gis. 1 ed., Gall. cum vet. edd., siccia-
sima quæque.
206. Ald. contra metrum, aut flores.
209. Gfan. in PROMERITA, ut jam dixi, Alex.,
Urb., promeritis, conjunctim. Egm. depravate, re-
prendat.
213. Sich. ita verba in hoc et seq. versu irajicit,
Sit memor artificis proprii, veneretur, et oret Auctorem
submissa suum.
216. Mar. perperam a prima manu, gubernat.
218. Mar., ast : ita Rat., sed pro div. script. aut.
Weitzius etiam ast, quod tenent Alex. et Urb. ; sed
in Alex. videtur præterea esse aut. Gis., Heins. et
recentiores, aut. Ald., Torn. et alii vulgati, hand,
quod solum probat Gallandius.
220. Osee ii, 8 : Et hæc nescivit, quia ego dedi ei
frumentum, et vinum, et oleum, etc.
222. Juno Lucina dicebatur, quia partui præesse
credebatur, a luce vitali. Diana quoque Lucina simili
de causa vocabatur. Turnebus, Advers. num. 390,
horas lucis et vitæ a Prudentio lucinas appellatas ait
esse ipsa novitate admirandum et insigne. Salmasius,
pag. 66 in Ælium Spartianum, ait lucinas dici, ut
colosseum pro colosseum, aurum pro aureum, electrum
pro electrum, et similia. Sicut non Pallas, sed Deus
oleum hominibus præstat, sic Deus ipse, non Juno,
nascentibus horas lucis tribuit.
224. Rat., Mar. a prima manu, Widm. a prima
manu, Bong. a secunda manu, Weitz., gignere ha-
bet. Ald., Gis., Heinsiani, Alex., Urb., Vat. A, gi-
gnere amat.

225. Quem vos lascivis violatis amoribus ignem, A. **783** Per varias partes minuas : cui nulla re-
Et stupra vestra deæ Veneris prætextis umbra. [cidi
Unus ego hæc elementa rego, nec mole labo- Pars, aut forma potest : quia sum substantia
[ris, [simplex,
782 Ut miser, infirmusve aliquis fragilisve [fatigor.
Lux immensa mihi est, et non resolubilis ætas, 240 Nec pars esse queo. Solis divisio rebus
Compositis, factisque subest : me nemo creavit,
230 Sensibus et vestris haud intellecta vetustas. Ut scindi valeam, cunctorum Conditor unus.
Inde ministeris ad tot moderamina mundi Crede, quod ex nihilo formavi, pars mea non est,
Non egeo, nec participes, sociosve requiro. Quare age, mortalis, soli mihi construe templum,
245 Meque unum venerare Deum, cæmenta remitto,
Porro autem angelicas legiones, quas mea fecit Et quæ saxa Paros secat, et quæ Punica rupes,
Quæ viridis Lacedæmon habet, maculosaque
[tis [Synna.
235 Subsistat, qualesque mihi servantur ad usus. Nativum nemo scopuli mihi dedit ostium.
Tu, me præterito, meditaris numina mille, Templum mentis amo, non uarmoris : aurea
Quæ simules parere meis virtutibus, ut me B [in illo

GLOSSÆ VETERES.

225. Ignem, amorem; minna, I.
226. Umbra, adumbratione, I.
230. Vetustas, æternitas, I.
231. Inde, deinde, I.
234. Creatis, rebus, I.
236. Tu, o Symmache.— Præterito, neglecto, præ-
termisso, derelicto. — Numina mille, dicebant nam-
que hæretici, Symmachus et alii, unum tantum esse
summum Deum, qui imperat terræ, mari et cæteris
elementis, I.
237. Parere, splendere : pareo, ex quo appareo, I.
238. Cui, mihi, I.
244. Age, adverbium, o homo, I.
246. Paros, insula, ubi invenitur parius lapis candi-
dissimus. — Punica, Africana, I.
247. Lacedæmon, mons. — Synna, civitas, ubi na-
scitur marmor varii coloris, I.
248. Ostrum, purpuram, Iso.
249. Aurea, colorem auri habentia, I.

COMMENTARIUS.

225. De voce glossæ minna dictum ad vers. 117, lib. 1.
227. Alex., Egm., Widm., Bong., Weitz., scripti lleasiani, Sich., Vat. A., Mar., Rat., Unus ego elementa. Gis. 1 ed., Urb., Cauch., Unus ego hæc elementa. Gis. in textu 2 ed., Fabr. unus ego ipse elementa. Weitzius non bene allegat Aldum pro sua lectione : ediderat quidem Aldus unus ego elementa, sed emendavit unus ego hæc elementa. Non placet hiatum cum Heinsio et recentioribus toties admittere.
228. In vulg., aut miser, male.
229. Jureti codex, Ald., Egm., Pal., scripti apud Heinsium, excepto altero Roti., Alex., Urb., Vat. A., et non resolubilis ætas. Mar., Rat., Gis., Weitz., nec morte solubilis ætas.
231. Ministeria pro ipsis ministris.
234. Oxon., et quam natura creatis.
235. Vat. A., servatur ad usus.
236. Jureti codex nomina mille minus bene. Iso- nus interpretatio non placet : nam Prudentius ait, a Symmacho unum verum Deum præteriri, et numina mille fingi, in quæ virtutes Dei divideret, adeoque Deum ipsum per varias partes minueret. Non ergo Symmachus aiebat plura illa numina uni Deo esse subjecta, aut unius simplicis Dei esse virtutes, quod putare videtur Cudworthus, de quo supra ad vers. 58. Sed Prudentius arguit omnia illa commen- tibus numina non esse vere numina, sed esse vir- tutes unius Dei, qui simplex est, neque in varias partes scindi potest. Virtutes autem Dei non sunt res plures, sed, ut cum theologis loquar, virtua- liter tantum aut formaliter inter se distinguuntur. Summa argumenti hæc est : Divinitas una est, sim- plex, indivisibilis, non ergo plura sunt numina inter se divisa, adeoque virtutes illæ quas deas vocant gentiles non debent coli tanquam numina diversa, sed unus colendus est Deus, qui virtutum omnium caput et tons est. Petavius tom. 1, lib. 11, cap. 2, paulo aliter errorem gentilium explicat, dum sim- plicitatem divinæ naturæ ex hoc loco astruit : Pru- dentius hanc ipsam theologiam rationem poetico le- pore condidit in secundo libro contra Symmachum, ubi gentilium castigat inscitiam, qui virtutes Dei varias minutatim ac separatim colebant, quasi partes illius : Tu me præterito, etc.
237. Widm. supra, simulat. Hoc loco parere non est obedire, subjici, quæ secunda est significatio verbi pareo. Iso ait splendere ; sed proprie est inesse, ades- se, præsto esse, ex qua prima significatone verbi pareo oritur altera obediendi. Symmachus ergo simu- labat seu fingebat, numina inter se distincta virtuti- bus divinis, quæ vere distinctæ non sunt, inesse, sive eis divinitatem divisam inhærerere. Sed, ut dixi, varia erat gentilium theologia.
242. Rat. perperam, valeat, a prima manu.
243. In Rat. hic versus et tres alii seqq. recentii manu sunt descripti.
245. Jureti codex cæmenta remitte.
246. Egm., Jureti codex, rupis, more antiquo, ut alibi famis, luis. De luxuria veterum in marmoribus vide Savaronem ad Sidonium. pag. 109. Prudentius quinque marmorum genera recenset, Parium candi- dum, Punicum flavum, Synnadicum maculis distin- ctum, Lacedæmonium viride, et Ægyptium purpureum, quod poetice vocat nativum scopuli ostrum : quo in- telligitur porphyrites, cujus nominis causa, quod rubeat ut purpura, ait Isidorus lib. xvi Orig., cap. 5, quem vide, uti etiam Plinium lib. xxxvi, a cap. 5 usque ad 8. Diversa marmorum genera Statius in Silvis passim describit. Easdem marmorum species exstare adhuc in templorum ornamentis Romæ et Senis jam pridem observavit Fabricius, et mirantur exteri.
247. Aldus, ne postrema in Lacedæmon brevis ef- ferretur, versum licenter mutavit, Quæ maculosa tenet Synna, et viridis Lacedæmon. In Urb., Et quæ viridis Lacedæmon habet, abundat et. Rat., quæ viridis Lacedæmon habes. Alii scribunt Synna, alii Sinna. Heinsius ait, omnino scribendum Synnas, ut habet cum Cauchio pro div. script. Thuan. Martialis qui- dem, et Juvenalis Synnas dicunt, sed non video cur non possit utroque modo dici, ut in aliis nominibus propriis, præsertim e Græco petit s, accidit. Iso ait Lacedæmonem esse montem : cur non potius urbs Peloponnesi, Menelai regi?
248. Vat. A., corrupte decidet ostrum.
249. Hæretici hæc aliaque similia verba avide ar-

- 250 **784** Fundamenta manent fidei : structura nivali A 265 Restituendus erat mihimet : submissus in illum
 Consurgit pietate nitens ; tergit ardua calmen
 Spiritus ipse meus descendit, et edita limo
 Justitia interius : spargit sola picta rubenti
 Viscera divinis virtutibus informavit.
 Flore pudicitia : pudor almus et atria servat.
 Jamque hominem assumptum summus Deus in
 Hæc domus apta mihi est, hæc me pulcherrima
 [deitatem
 Transtulit, ac nostro docuit recalescere cultu.
 255 Accipit, æterno, cœlestique hospite digna. 270 Scire velim, præcepta Patris quibus auribus
 Nec novus hic locus est : fluxit mea gloria in
 [artus,
 Accipias, Italæ censor doctissime genti-
 Et lux vera Dei : Deus illustravit alumnam
 An veterem tantum morem ratione relicta
 Materiem, corpusque parens habitabile fecit
 El gis, et dici id patitur sapientis acumen,
 Ipse sibi, placito ut posset requiescere templo.
 Ingeniumque viri? Potior mihi pristinus est
 260 Condideram perfectum hominem, spectare su-
 [perna
 Mandaram, totis conversum sensibus in me
 Recto habitu, celsoque situ, et sublime tuentem : B
 Sed despexit humum, seque inclinavit ad ortis
785 Divitias, pepulitque meum de pectore
 [numen.
 Mos habuit, sancte colere, ac servare necesse
 [est,

GLOSSÆ VETERES.

251. Consurgit, in illo. — Pietate, sanctitate, I.
 252. Sola, pavimenta, I.
 253. Pudor, castitas, I.
 256. Gloria, divinitas, filius Mariæ virginis, I.
 257. Alumnam, nutricem, I.
 258. Parens, pater, creator, I.
 261. Viribus, sensibus, I.

267. Informavit, docuit, I.
 270. Tu, apostrophe ad Symmachum, I.
 271. Censor, judex, I.
 274. Potior, ex persona Symmachi, Rat.
 275. Pietas, deitas. — Proditā, manifestata, I.
 277. Rudibus, novis, I.

COMMENTARIUS.

ripiunt, ut contra ornatum cultumque templorum declament. At quam inepte? Ex Prudentio enim potius arguitur, bene hæc duo coherere, quod præcipue templum mentis amet Deus, et quod nihilominus honestum sanctumque sit templa marmoribus auroque ornare, siquidem Prudentius idem sæpius meminit cum laude marmorum et divitiarum, quibus templa Christianorum splendebant, ut cernere licet in hymnis S. Eulaliæ, S. Hippolyti, et SS. Apostolorum Petri et Pauli.

252. Ald. male interpungit *Justitia : interius spargit : sola picta rubenti*, etc. Gifanius in e breve legit, et distinguit *interius spargit sola picta rubenti Flore pudicitia : pudor almus et atria servat* ex vet. cod. opt., quod elegantissimum dicit. Et in Alex. quidem est *pudicitia*, et Prudentianum est brevem sæpe ratione cæsura producere. Alii plerique legunt et distinguunt *interius spargit sola picta rubenti Flore pudicitia pudor almus, et atria servat*. Concinnior est lectio Gif. et Alex. Multi distinguunt *justitia : interius*.

257. Ald., Fabr. ut lux ; melius et lux.

258. Ald., Vat. A, Mar. et, ut videtur, factum a secunda manu, Alex., corpusque parens. Vat. A, Egm., Widm. ad oram, *dubitabile*, minus bene pro habitabile.

259. Rat. a prima manu male, *poscit*. Idem supra, D Alex., Urb., *possit*, quod Weitz., Heins. aliique recentiores tenuerunt. Alii, etiam Gifelinus, *posset*, neque discrepantiam scripturæ Heinsius observavit. Quod Teolius *placido* pro *placito* ediderit, mendum puto, non lectionis varietatem.

260. Eandem sententiam præter Ov diu et Juvenalem Minucius in Octavio exponit.

261. Weitzius cum Widm. ad oram, Gis., Fabr., *viribus pro sensibus*, minus bene. Glossa potius est diversa lectio.

262. Widm. supra, *sublime tuendum*.

263. Fabr., *respexit humum*. Alii, *despexit vel dispexit*, ut scribunt Egm., Pal., Oxon. Hucusque habet Marietti exemplar, *Omnium*, inquit ipse, *optimum, et correctissimum, quæ hucusque viderim*.

265. De homine loquitur, ad quem reparandum missus est Filius Dei.

266. Exprimit verba angeli ad Mariam Lucæ 1, 35 : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Iso exponit : *INFORMAVIT, docuit*. At hic sermo est de visceribus limo editis, seu de corpore, quod Filius Dei assumpsit; vel intelligi etiam potest poni a Prudentio pro illis verbis : *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Verbum Dei a Prudentio altissime interdum *Spiritum* vocari, quia emanat a Patre, alibi a nobis notatum. Explicatio verborum Lucæ similis huic Prudentianæ a multis veteribus traditur, ut a Justino martyre, Tertulliano, Ambrosio, Hilario, quos nonnulli recentiores sequuntur. Alii hæc verba *Virtus Altissimi obumbrabit tibi* repetitionem esse præcedentium, et utrisque significari, *Spiritum*, Dei filium, in Virginem descendisse eamque obumbrasse. Consule Comment. Calmeti. Prudentius in Dittoch. vers. 99 simili modo : *Sanctus te Spiritus, inquit, Implebit, Maria : Christum paries, sacra virgo*.

268. Hanc locutionem *hominem assumptum* alibi defendimus.

270. In Vat. A desideratur vox *Patris*.

272. Ald., Alex., *veterum tantum morem*. Antea, vers. 69, similis occurrit varietas : *Allegat morem veterum seu veterem*. Bong. et Widm. a prima manu *tantummodo rem*, minus bene, pro *tantum morem*. In editione Basileensi 1540 lego etiam *tantummodo rem*, neque Sichardus aliam scripturam margini apposuit, ut solet. Recmanus, cap. 6 Manulect. ad ling. Lat. non videtur aliam lectionem in editis observasse : nam ex ms. suo verius corrigendum ait *an veterum tantum morem*.

273. Heinsius cum Thuan. omittit et omittendum ait *id post dici*. Mihi non videtur supervacaneum esse *dici id patitur*, quamvis recentiores Heinsio adhæreant.

276. Post hunc versum verba Symmachi hæc solem interseri : *Suus cuique mos, suus cuique ritus est. Jam si longa ætas auctoritatem religionibus faciat, servanda est tot sæculis fides, et sequendi sunt nobis parentes, qui feliciter secuti sunt suos*. Vat. A incipit *Jam si longa ætas*. Rat., *Suus cuique mos, suum cuique jus est*. Ita etiam Sichardus. Vat. A, *sunt nobis feliciter parentes*. Rat., *sunt parentes*.

- Omne revolvamus sua per vestigia sæculum A
 280 Usque ad principium: placeat damnare gradatim,
 Quidquid posterius successor repperit usus.
 Orbe novo nulli subigebant arva coloni.
 Quid sibi arara volunt? quid cura superflua
 [rastris?
 Ilignis melius saturatur glandibus alvus.
 285 Primi homines cuneis scindebant fissile lignum:
 Decoquat in massam fervens strictura secures
 Hirsus, et ad proprium restillet vena metallum.
 Induvias cæsa pecudes, et frigida parvas

GLOSSÆ VETERES.

279. Vestigia, per singula, I.
 280. Damnare, derelinquere. — Gradatim, per ordinem, paulatim, Iso.
 281. Posterius, postea. — Repperit, usque huc, I. B
 282. Subigebant, fodiebant, arabant, I.
 284. Ilignis, quernis, ab ilice, I.
 285. Strictura, massa ferri calidi, I.
 287. Restillet, reliquatur, I.
 288. Induvias, indumenta. — Cæsa pecudes, pelles, I.
 291. Immanes, feroces. — Feritate, populi. —

- Subacta, superata, I.
 292. Triste, adverbium. — Ferinos, quia singuli sicut ferae tunc habitabant, I.
 293. Prisca, opera, I.
 294. Scythica, Scythia regio est in qua filii patres de collibus vel de pontibus altis in mare præcipitabant, præveniendò mortem illorum, puta (forte putando) pietatem esse; vel etiam comedebant, præstando ris tam pia sepulcra. — Vietum, senem unumquemque, viribus privatum, I.
 295. Votivo, quia voluntas patris erat, I.

COMMENTARIUS.

279. Ex Virgilio Georg. II, vers. 402: *Atque in se sua per vestigia volvit annus.*
 281. Cicero I Acad. Quæst., *Recentissima quæque sunt correctæ et emendatæ maxime.* Virgilius, II Georg., vers. 22, *Ipsæ via sibi repperit usus.*
 282. Idem ex Virgilio I Georg., *Ante Jovem nulli subigebant arva coloni.* Vocat orbem novum, ut vers. 556 et seq., *terras recentes, vacuum orbem.*
 283. Chamillardus advertit postea hoc vocabulo utrumque uti pro instrumento fossorio, imò Plinium et alios. Sic etiam Suetonius in Nerone: *Primus rastello hirsuum effodit.* Vide comment. ad vers. 639 lib. I.
 284. Glandes dicuntur quernæ a quercu, ilignæ ab ilice. De quernis Virgilius, de ilignis Horatius satira 4, lib. I, *Umber et iligna nutritus glande.* Glandibus primos homines vesci solitos, passim veteres narrant.
 285. Hoc etiam ex Virgilio I Georg., *Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.* Prudentius Symmachum eurgit adducta narratione moris veteris, qualem gentiles ipsi describebant; cum tamen constaret, prudenter homines ab illo recessisse.
 286. Virgilius lib. VII, *Stricturæ chalybum.* Vide glossas. Vat. A et Jureti codex, *securim pro secures.*
 288. Egm., *indubias*; corrige *induvias.* E Lucretio lib. V et Juvenali sat. 6 hæc repetita sunt. Lucretius: *Sic edium cepit glandis, sic illa relicta Stræa cubilia cum herbis et frondibus aucta.* Pellis enim cecidit, vasis contempta ferina est. Juvenalis: *Cum frigida parvas præberet spelunca domos.* Arnobius contra gentiles hoc idem argumentum promovebat lib. II: *Quid enim si h. c. modo culpam velimus infigere prioribus illis, atque antiquissimis sæculis, quod inventis frugibus glandes spreverint et repudiaverint arbuta, quod amicibus contegi et amicis desiderint pellibus, postquam vasis excogitata est textilis, usu et commoditate succinctor, cui quod structis domibus et lautioribus successibus institutis, non antiquas adamaverint casula; nec ad rupibus et cavernis præoptaverint, ut belluc, perennare? Vide Elmenborstium ad hunc locum pag. 61.*
 290. Bong. *hirsutis*, sed adfuisse aliud, demonstrat vetera. Vat. A, *hircos pro hirtos*, mendose.
 295. Vat. A, corrupte, *immemores redeant.*
 294. Juretus monet lectionem cujusdam schedæ *Scythica juvenis feritate deteriore esse*: nam ironice pietas hic nominatur, ut in fine libri Vestalium *pater almus et expers sanguinis.* Vat. A scribit *Scythica*, Rat. *Scythica.* Idem Rat. *vigetum pro vietum*, eum Bong., Widm., de quo alibi. Crudelestas Scytharum nota est: a parvulis vix, ac ne vix quidem abstinebant; eos certe jam defuncto devorabant. Duo hic quæri possunt, an vere Scythæ patres suos senes e ponte præcipitarent, et an hic mos aliquando apud Romanos invaluerit. De Scythis affirmat Fortunatianus lib. II Artis rhetoricæ: *Mos, ait, apud Scythas fuit, ut sexagenarii per pontem mitterentur. Scythia Athenis sexagenarium patrem per pontem dejecit: reus est parricidii. Hic enim se dicit gentis sue more fecisse.* Romanis proverbium erat *Sexagenarios de ponte dejicere.* Festus narrat ex Manilio, sexagenarios olim e ponte dejici, quod aborigines, qui primi Romam incoluerint, hominem sexagenarium immolare quotannis Diti patri soliti fuerint; postea institutum, ut scirpæ hominum effigies de ponte in Tiberim mitterentur. Addit ex aliis, post Urbem a Gallis captam ob inopiam cibatus, ceptos sexaginta annorum homines jaci in Tiberim. *Sed exploratissimum, inquit, illud est cau. æ, quo tempore primum per pontem cæperunt comitiis suffragium ferre, juniores conclamaverunt, ut de ponte dejicerentur sexagenarii, qui jam nullo publico munere fungerentur, ut ipsi potius sibi quam illi deligerent imperatorem: cujus sententiæ est etiam Sinius Capito; vanam autem opinionem de ponte Tiberino confirmavit Afranius in Repudiato.* Videtur Festus negare vere e ponte in flumen sexagenarios sui se dejectos: quod confirmant alii ex Varrone apud Nonium Marcellum, Prudentius innuit sexagenarios e ponte, in quo ferebantur suffragia (nam ab ecclesiasticis scriptoribus suffragia vota dicuntur, unde *pons votivus*) in fluvium fuisse præcipitatos, et respexit ad illud Ovidii V Fast.: *Pars putat, ut ferrent juvenes suffragia soli, Pontibus infirmos præcipitasse senes.* Ovidius aliam refert et sequitur opinionem.

296. De infantibus, qui Saturno propter odium Jovis immolabantur, legendus est Lactantius lib. I, cap. 21, Tertullianus in Apolog., aliique. Arnobius lib. II: *Ante advenum in Italiam Hercules cum ex Apollinis monitu patri Diti ac Saturno humanis capitibus supplicaretur, et hunc similiter morem non fraude callidula, et nominum ambiguitate mutastis? Hoc sacrificium in nonnullis Africæ partibus peragi solitum plerique tradunt, nominatim Minucius, cujus commentatores plura de eo congerunt. Idolum Moloch, de quo sæpe mentio occurrit in sacris Litteris, et cui Ammonite filios filiasque cremabant, idem est ac Saturnus, si Saturnus est sol, ut Servius et Macro-*

- Flebilibusque truces resonent vagitibus arr. A 305 Multa colit, quæ non coluit sub rege Quirino :
Ipsa cæsas fragili texat gens Romula culmo :
Sic tradunt habitasse Remum. Regalia feno
500 **789** Fulcra supersernant, aut pelle Libysti-
[dis ursæ
Compositam chlamydem villosa corpore gestent :
Talia Trinacrius ductor, vel Tuscus habebant.
Roma antiqua sibi non constat versa per ævum,
Et mutata sacris, ornatu, legibus, armis ;

GLOSSÆ VETERES.

298. Texat, *tegit*, I.
500. Fulcra, *sedilia*. — Libystidis, *Africanæ*, I.
301. Villosa, *intonso*, I.
302. Talia, *scilicet indumenta*. — Trinacrius, *Siciliensis, vel Sicilius Acestes*. — Tuscus, *Evander*, I.
303. Constat, *non stabilis est*. — *Ævum, ætatem*, I.

COMMENTARIUS.

bis docent : quanquam volunt aliqui, infantes in honorem Moloch non combustos, sed per ignem tantum traductos.

299. Prior Rott., *habuisse Remum* : et notat Heinsius *habuisse esse pro habitasse*. Potest etiam intelligi, *Sic tradunt Remum habuisse casam. Remus pro Romulo ponitur, ut apud Propertium lib. II, el. 4 : Quo gradibus domus ista Remi se sustulit, olim Unus erat fratrum maxima regna focus*. Certe apud poetas non raro Remus pro Romulo accipitur, et alii qui soluta oratione scribunt, non Remi, sed Romuli casam dicunt. Veteres de hac Romuli casa sæpe mentionem injiciunt. Valerius Max. lib. IV, cap. 4 : *Per Romuli casam, perque veteris Capitolii humilia tecta, et æternos Vestæ focus, fictilibus etiamnum vasis contentos, juro, etc.* In controversiis sub Senecæ Patris nomine lib. I, contr. 6 : *Inter hæc tam effusa mœnia nihil est humili casa nobilius*. Gothofredus legendum putat *Romuli casa nobiliss*. Ejusdem meminerunt Ovidius lib. III *Fast.*, Vitruvius lib. II, Seneca filius in *Consol.* ad Helviam cap. 9, Macrobius I *Saturnal.*, Martialis lib. VIII, Barthius lib. XXII *Advers.*, cap. 4, Prudentium ad Romuli casam alluisse confirmat, et S. Hieronymi verba e præfatione ad libros Didymi de Spiritu sancto profert : *Illico ego velut postliminio Hierosolymam sum reversus, et post Romuli casam, et udorum Lupercalia diversorium Mariæ, et Salvatoris speluncam aspexi*. Allegat idem Barthius Tacitum *Annalium* XV de eadem casa : *Numæque regia, et delubrum Vestæ cum penetibus populi Romani exusta*. Verum queram a Barthio, quo pacto Romuli casa tempore S. Hieronymi visebatur, si Neroniano incendio fuit combusta ; nam *penates populi Romani* explicat casam Romuli. Verius igitur puto, a Tacito intelligi templum penetium deorum, quos aiunt ab Ænea olim in Italiam advectos, nisi malis intelligere ipsos deos penates in templo Vestæ asservatos. Halicarnasseus lib. I de casa Romuli sic ait : *Vita autem erat eis (Remo et Romulo) pastoralis et operosa : in montibus sæpe ex lignis et arundinibus tuguria figentes, seipsos contegebant ; quorum etiam ætate mea unum superat in angulo ex palatio ad circum divertente casa Romuli dictum : quod adhuc custodiunt sacrum ii, quibus est horum cura, nihil illi magnificentius addentes, sed si laboret aliquid aut per hiemem, aut vetustate, quod reliquum est, munientes, et diruta, quantum possint, similia prioribus restituentes*.

500. Widm. scribit *Lybistridis*, Egm. *Libydidis*, Bong. *Lybistidis*. Virgilius lib. VIII : *Stratusque locavit Effultum foliis, et pelle Libystidis ursæ* ; et lib. V : *Horridus in jaculis, et pelle Libystidis ursæ*. Plinius lib. VIII, cap. 36, in Africa gigni ursos negat ; multi, etiam veteres, affirmant, sed nonnulli putant, *ursos Libyicos et Numidicos* dictos a Romanis leones. Vide Ruasum ad lib. V Virgilii, vers. 37.

501. Ald., Pal., *villosam*. Egm., *vestent*, Pal.,

B *vestant*, mendose, pro *gestent*.

502. Rat., Gis., *habebat* ; plerique, *habebant*. Cellarius suspicatur hunc Tuscum esse Tyrrenum fratrem Lydi, de quo Velleius cap. 1. Melius Iso Evandrum intelligit : videtur enim Prudentius duos illos Virgili versus comprehendere voluisse, quorum alter ad Evandrum, alter ad Acestem refertur. Cellarius ait, Evandrum cis Tiberim condidisse Pallanteam, Vere id quidem ; sed Tuscia vel Hebruria proxime trans Tiberim extendebatur, et ipse Tiberis Tuscus et Tyrrenus sæpe dicitur. Virgilius lib. X de militibus quos Æneæ Evander dedit, ait : *Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris Æneæ, armetque rates, etc.* Evander inter alia Æneæ ostendit Janiculum lib. VIII : *Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem : Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen*. Mons autem Janiculum jam exstat in veteri Hebruria. Ex hujus rei ignorance doctissimi scriptores Historiæ literariæ Hisp. fratres Moledani difficultatem, quam in Vita Columellæ ipsi creaverant, non satis feliciter explicuerunt. Tomo VIII, qui totus est de Columella, pag. 40 et seqq., quærent cur Columella prædium Ceretanum in Hebruria, ubi nunc est oppidum *Cerete*, possederit, cum ipse præscribat prædia debere esse vicina. Respondent Columellam duorum aut trium dierum itinere potuisse ad agrum Ceretanum se conferre. Putabant scilicet Hebruriam olim iisdem terminis contineri, quibus nunc ditto magis Hebruria ducis continetur. Aliquin Cere, sive sit *Cereters*, aut *Cervetri*, sive, quod probabilius puto, *Ceri* (nam *Cervetri* Agyllam fuisse existimo), in Hebruria quidem veteri situm est, sed ab Urbe tantum viginti quinque millia passuum circiter distat.

503. Prior Rott., *Roma sibi antiqua* : suspicatur Heinsius *Roma sibi antiquum non constat versa per ævum*. Arnobius, lib. II : *Nam si mutare sententiam culpa est ulla vel crimen, et a veteribus insulantis in alius res novas voluntatesque migrare, criminatio iola et ad vos spectat, qui toties vitam consuetudinemque mutastis, qui in mores alios, etque alios ritus priorum condemnatione transistis*.

507. Vat. A, male, *morem servare*.

511. Rat., Weltz., Gis. ad marg. 1 ed., et in textu 2 ed., Sich., in *tabulis*, quod secutus est Heinsius, quia ullam variantem lectionem adnotaverit. Heinsie consonant recentiores. Ast Jureti codex, Alex., Urb., Ald. aliique, *instabilis placiti*, quod Jureto arridet : exprimitur enim inconstantia senatus populique Romani in retractandis legibus ac moribus. Simili modo Tertullianus in Apolog. cap. 4 : *Nonne et vos quoties experientis illuminantibus tenebras antiquitatis, et tunc illam veterem et squalentem silvam legum novis principum rescriptorum et edictorum securibus truncatis ceditis ?* Vide Theodosii novellam 2 de Invasoribus, et A. Gell. lib. ult. c. 1. In Egm., et Pal. est *novarum pro novarit*, in Alex. a prima manu mendose, *novæ it.*

- Nunc etiam, quoties solitis decedere prodest, A
Præteritosque habitus cultu damnare recenti,
Gaudemus compertum aliquid, tandemque re-
[tectum,
- 315 Quod latuit. Tardis semper processibus aucta
Crescit vita hominis, et longo proficit usu.
Sic ævi mortalis habet se mobilis ordo :
Sic variat natura vices. Infantia repit,
Infirmus titubat pueri gressusque, animusque :
- 320 Sanguine præcalido fervet nervosa juvena :
Mox stabilita venit maturi roboris ætas :
791 Ultima consiliis melior, sed viribus ægra,
Corpore succumbit montem purgata senectus.
His genus humanum per dissona tempora duxit
- 325 Curriculis ævum mutabile : sic hebes inter
Primitias, mersumque solo, ceu quadrupes, B
[egit.
Mox tenerum docili ingenio, jamque artibus
[aptum
Noscendis, varia rerum novitate politum est.
- Inde tumens vitibus, calidos adolevit in annos,
330 Donec decocto solidaret robore vires.
Tempus adest, ut jam sapiat divina serenæ
Mentis consilio, vivacius abdita solers
Querere, et æternæ tandem invigilare saluti.
Quamquam si tantus amor est, et cura vetusti
- 335 792 Moris, et a prisco placet haud discedere
[ritu,
Exstat in antiquis exemplum nobile libris,
Jam tunc diluvii sub tempore, vel prius, uni
Inseruisse Deo gentem, quæ prima recentes
Incoluit terras, vacuoque habitavit in orbe.
- 340 Unde genus ducit nostræ porrecta propago
Stirpis, et indigenæ pietatis jura reformat.
Sed, quia Romanis loquimur de cultibus, ipsum
Sanguinis Hectorei populum probo tempore
[longo
Non multos coluisse deos, rarisque sacellis
- 345 Contentum, paucas posuisse in collibus aras.
Innumeros post deinde deos, virtute subactis

GLOSSÆ VETERES.

314. Retectum, manifestum, I.
318. Repit, quia rectus non potest ambulare, I.
320. Nervosa, fortis, I.
321. Maturi, perfecti, I.
325. Purgata, purgatam habens mentem, I.
324. His, tabibus, I.
325. Curriculis, volutionibus. — Hebes, imprudens, I.
326. Primitias, initia, in infantia. — Ceu quadrupes, quando et manibus, et pedibus repit, non rectus incedere valens. — Egit, ducit vivit, I.
327. Jamque, deinde, I.
328. Politum, nutritum, I.
329. Calidos, in juventute. — Adolevit, crevit, I.
330. Decocto, perfecto. — Robore, fortitudine, I.
332. Vivacius, perspicacius. — Solers, sagax, I.
334. Si tantus, tantum studium est, I.
339. Vacuo, lato, I.
340. Porrecta, extenta, I.
341. Stirpis, naturalis, I.
345. Hectorei, Romani, I.
344. Sacellis, templis, I.
346. Virtute, Romanorum, I.

COMMENTARIUS.

315. Jaretus videtur non observasse emendationem Giselini, qui ediderat quidem damnare retenti, sed in addendis correxit damnare recenti. Heinsius simili errore edidit retenti, nec correxit.
316. Eimenhorstius in Arnobio pag. 45 plura de his ad verba Arnobii Pauperrimæ necessitatis inventa et Columella, Virgilio, Lucretio.
318. Hæc omnia mutuatus videtur Prudentius a Laetio lib. III, vers. 446 et seqq.
322. Prior Rott., consilii melior, quod eleganter dictum ait Heinsius, quomodo sæpe utitur Silius Italicus. Mihi elegantius videtur consiliis melior, sed viribus ægra.
324. Rat., Gis. ad oram, Weitz., fluxit. Alex., Urb., Vat. A et plerique alii, duxit, scilicet ævum.
325. Ita Alex., Urb., Widm., Weitz., Gis., uterque Boher., Heins. et alii. Aldus, Vat. A, Bong. a prima manu, Fabr., Rat. a manu recenti, erasis prioribus, sic habes inter Primitias, mersumque solo titubavit, et inter Quadrupedis pueri lactantia viscera trazit. In Aldo est mersumque pro mersumque. Teolius ait Heinsium hæc ut superflua resecurisse; sed resecurerat antea Giselinus, et post Giselinum Weitzius. Giselinus vero proficius, sed non omnino male in impressis ita legi sensit. Egmondanum pro nostra lectione stare affirmat Weitzius, negat Heinsius, qui melius inspexit.
326. Alludit ad ænigma Sphingis, quod solvit Oedipus. Vide Hyginum fab. 77, et Palæphatum lib. I, cap. de Sphinge. Ænigma erat quodnam esset animal mane quadrupes, meridie bipes, vespere tripes. Oedipus hominem esse interpretatus est.
327. Ald., perperam, artibus aptus.
330. Virgilius II Æncid., Solidæque suo stant robore vires.
331. Sieb., Gis. ad oram in utraque editione, Widm. a prima manu, Bong., Weitz., Alex., Urb., Heinsius eum plerisque suis, si tantus amor est. Et videtur ex Virgilio II Æn. sumptum, Sed si tantus amor casus cognoscere nostros. Ald., Torn., princeps Boher., prior Rott., Fgm., si tantum studium est, quæ est Isonis glossa. Gronovius, cap. 5 Observat. eccles. in mss., legi fatetur quamquam si tantus amor est, sed suspicatur legendum si tibi tantus amor, quia aliud est vitium metri inexcusabile, et nunquam a Prudentio profectum. Verum jam observavi et aliis poetis frequens esse brevem syllabam obcesuram producere, et hoc ipsum Prudentio esse valde familiare: neque oportuit Gronovium hujus rei esse inscium.
335. Thuan., ut a prisco, male.
339. Virgilius I Georg., vers. 62: Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem.
340. Ald., nostræ ducit.
341. In Rat. a prima manu, indigæ; sed glossa inde genitæ indicat mendum.
343. Tertullianus Apolog. cap. 25: Nam etsi a Numa concepta est curiositas superstitiosa, nondum tamen aut simulacris, aut templis res divina apud Romanos constabat. Frugi religio, et pauperes ritus, et nulla Capitolia certantia celo, sed temeraria de cespite altaria, et vasa adhuc samia, et nidus ex illis, et deus ipse nusquam. Nondum enim tunc ingenia Græcorum atque Tuscorum fingendis simulacris Urbem inundaverant. Adde S. Augustinum de Civit. Dei cap. 12, lib. III, et cap. 31, lib. IV.
345. Rat., contentum; recte supra, contentum. Gis. ad oram, paucis. Observat Chamillardus ex Melanthe et Apollonio veteres solitos suis numinibus, præsertim Jovi, temp'a in sublimibus locis extruere. Jovis Latiaris templum in monte Alban' fuit collocatum: ejus rudera vidimus. Mazochius tom. I Spicil., pag. 67. excelsa in sacris Litteris idola appellari ait ab excelsa statura excelsoque loco, et originem repetit a turri Babel.
346. Ald., post inde. Minucius: Inde adeo per uni-

793 Urbibus, et claris peperit sibi Roma A
[triumphis,

Inter fumantes templorum armata ruinas
Dextera victoris simulacra hostilia cepit,

350 Et captiva domum, venerans ceu numina, vocit.
Hæc signum rapuit bimaris de strage Corinthi:
illud ab incensis in prædam sumpsit Athenis.
Quasdam victa dedit capitis Cleopatra cauini
Effigies: quasdam, domitis Ammonis arenis,

355 Syrtica cornutas facies habuere tropæa.
Roma triumphantis quoties ducis incluta cur-
[rum

Plausibus excepit, toties altaria divum

Addidit, et spoliis sibimet nova numina fecit:

GLOSSÆ VETERES.

351. Signum, simulacrum. — Bimaris, propter duo maria, quibus cingitur. — De strage, sicut Numenius fecit, l.

352. Athenis, Græcis, l.

353. Cauini, Anubis, Mercurii. Mercurius capite cauino depingitur propter prudentiam sermonis, et cane

COMMENTARIUS.

versa imperia, provincias, oppida videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, et deus colere municipales, ut Eleusinos Cererem, Phrygas Martem, Epidaurios Æsculapium, Chaldæos Belum, Astartem Syros, Dianam Taurios, Gallos Mercurium, universa Romanos. Tertullianus cap. 10 Apolog.: *Nec ega per singulos decurram, tot ac tantos, novos, veteres, barbaros, Græcos, Romanos, peregrinos, captivos, adoptivos, proprios, communes, masculos, feminas, rusticos, urbanos, nauticos, militares.* Vide lib. 1, vers. 180 seqq., et de iis qui textum catalogos deorum municipalium, Sirmondum ad Sidonium pag. 138.

347. Egm., Widm. supra, viribus, non bene, pro urbibus. Ald., Egm., Widm. supra, Gis., Rat., ex claris; melius et claris.

351. Corinthum bimarem appellant Horatius, Ovidius, Sidonius et alii, quod inter duo maria, Ionium et Ægeum, sita sit: quod epitheton ex simili alio Græcorum Mureio in libris Var. lect. videtur tactum. L. Mummius Corinthum evertit: de qua strage Florus lib. 2, cap. 26, ubi narrat, Corinthum æs inde avectum et nominatum: *Quia incendio permixtis plurimis stantibus atque simulacris, æris, auri, argentique tenæ in commune fluxere.* Isidorus lib. xvi Orig., cap. 20, id evenisse ait cum Corinthum Hannibal cepit: sed *μνημονίων ἀμάρτυρα*, id est Hannibalem pro L. Mummius posuit. In glossa Numenius mendum pro Mummius.

352. Sylla Athenas expugnavit, unde columnas templi Jovis Olympii Capholinis ædibus advexit. Pli-nius lib. xxxvi, cap. 6, Plutarchus in ejus Vita.

355. De Nasamonibus, gente Syrtica, id intelligi vult Chamillardus, de quibus Curtius lib. iv, sect. 29: *Incolæ nemoris, quos Ammonios vocant, dispersis tuguriis habitant.*

358. Hæc nova numina videntur esse dii novensiles ex Cincii sententia apud Arnobium lib. iii: *Novensiles Piso deos esse credit novem in Sabinis.... Cincius numina peregrina NOVITATE EX IPSA appellata pronuntiat. Nam solere Romanos deos omnes urbium superatarum partim privatim per familias spargere, partim publice consecrare; ut ne aliquid deorum multitudine aut ignorantia præteriretur, brevitatis et compendii causa uno pariter nomine cunctos Novensiles invocari.* Alias aliorum de Novensilibus opiniones refert et irridet Arnobius. Tertullianus, laudatus ad vers. 346, etiam deos novos commemorat. Tullius lib. 2 de Legibus ait: *Separatim nemo habessit deos, neve novos, sed ne adenas, nisi publice ascitos, privatim colunt.*

359. S. Augustinus lib. iii, cap. 12 de Civit. Dei, et lib. iv, cap. 31, uac eadem ratione deorum genti-

794 Numina, quæ, patriis cum mœnibus eruta,
[nullum

360 Præsidium potuere suis afferre sacellis.

Cernis, ut antiqui semper vestigia moris
Gressibus incertis varie titubasse probentur,
Asciscendo deos majoribus incomptos,
Seque peregrina sub religione dicasse,

365 Nec ritus servasse suos? Quodcunque sacro-
[rum est,

Exsulat, externumque inimicam venit in Urbem.

795 Frustra igitur solitis, prava observatio,
[inhæres.

Non est mos patrius, quem diligis, improba: non est.

At solers orator ait, fataliter Urbem

B nihil est sagacius, l.

354. Ammonis, Jovis, l.

355. Syrtica, arenosa. — Cornutas, propter Jorem, qui cornutus erat, l.

361. Ut, quomodo, l.

363. Majoribus, patribus. — Incomptos, ignotos, l.

lium impotentiam ostendit.

364. Notat hoc loco Mariettus (neque a nobis omit-tendum est) in Rat. semper scribi *religione* dupliri ll. Nonnulli putant non rite id fieri, etiamsi syllaba alioquin brevis produenda sit. Ego autem censo veteres poetas, ut syllabam brevem producerent, sæpe geminasse consonantem sequentem, et pronuntiasse atque scripasisse *repperit, recedit, religio*, et similia.

365. Tertullianus cap. 6 Apolog. *Ubi religio? ubi veneratio majoribus debita a vobis? Habitu, victu, in-s:ructu, sensu, ipso denique sermone proavis renumtatis. Laudatis semper antiquitatem, et nove de die vivitis.*

366. Vat. A, prior Rott., Cauch., Gis. ad oram, C Urb., externumque migrans devenit in orbem, ex quo conjicit Heinsius *externamque migrans devenit in orbem*; quanquam non illi displicet *externum orbem*, cum urbem paulo post habeamus. Addit, *Possis et emigrans venit. Certe in Egmondano EXSULTAT, EXTERNUMQUE NICAM VENIT IN URBEM, in quo veræ scripturæ manifesta apparent vestigia.* Quod ego non satis intelligo. Weitzius citat Egmondanum pro *externumque migrans devenit in orbem*. Heinsius cum perisque suis scriptis, Weitz., Widm., Bong., Alex., Rat., *externumque inimicam venit in urbem*. Weitzius pro hæc scriptura citat Giselinum, qui tamen legit *externumque inimicam venit in urbem*. Gifanius in verbo *vestire* ex vet. lib. legendum ait *externumque* pro *externorum*. Fortasse simili figura Fabricius edidit *externamque inimicum venit in urbem*, hoc est, *inimicum* pro *inimicorum*. Gallandius sequitur communiozem lectio-nem Heinsii, sed in Ald., Tornæs. laudat *externum-que inimicam*, tanquam satis apte ad mentem Proden-tii, qui hæc omnia a Tertulliano cap. 25 Apolog. mutuatus est. Recte Tertullianus ibid.: *Tot igitur sacrilegia Romanorum, quot tropæa; tot de diis, quot de gentibus triumphis; tot manubiæ, quot manent adhuc simulacra captivorum deorum, et ab hostibus ergo suis sustinent adorari, et illis imperium sine fine dederunt, quorum magis injurias quam adulationes remunerare debuerant. Sed qui nihil sentiunt, tam impune læduntur, quam frustra coluntur.* Verrius Flaccus narrat in oppugnationibus ante omnia solitum a Romanis sacerdotibus evocari deum, cujus tutelæ ea urbs com-missa esset, atque illi eundem aut majorem locum apud Romanos promitti, ut in ejus fragmentis legitur apud Illium lib. xxviii, cap. 2.

369. Ald., Egm., Pal., Widm. supra, Jureti codex et Rat., sed solers. Alii, at solers. Heinsius edidit *sed solers*, nihil tamen animadvertens, quanvis a Gise-lino discesserit.

- 370 Sortitam, quonam genio proprium exigat A
[ævum.
Cunctis nam populis, seu mœnibus inditur, in-
[quit,
Aut fatum, aut genius, nostrarum more ani-
[marum,
Quæ sub disparili subeunt nova corpora sorte.
Jam primum, qui sit genius, vel qui status illi
375 Competat, ignoro: quid possit, et unde oriatur
Spiritus informis, sine corpore, formave, et
[ulla
Sit species, et quid sapiat, quæ munera curet.
Contra, animas hominum venis vitalibus intus
Sic interfusas intelligo, sanguis ut ex his
380 Accipiat motumque levem, tenerumque va-
[porem. D
Unde pererratis vegetet præcordia membris,
Frigida succendat, riget arida, dura relaxet.
796 Sic hominis vitam sibi temperat, atque
[gubernat
Vivida mens: quam tu ficto componere tentas
385 Membrorum genio, qui nusquam est, nec fuit
[unquam.
Quin et corporibus versat mens viva regendis
- Summum consilium, fida ut tutacula nudis,
Invalidisque paret, metuenda pericula vitet,
Utile prospiciat, varias agitur ad artes,
390 Consultet, cui se domino submittat, et orbis
Quem putet auctorem, quem rerum summa
[sequatur.
At tuus hic Urbis genius, dicas, volo, quando
Cœpit adhuc parvæ primum se infundere Romæ.
Fluxit ab uberibus nemorosa in valle lupinis,
395 Infante-que aluit, dum nascitur ipse, gemellos!
An cum vulturibus volitans ignota per auras
Umbra, repentinam traxit de nube figuram?
Culminibus summis sedet, an penetralia servat
797 Instituit mores, et jura forensia condit?
400 An castrorum etiam fossis intervenit? acres
Cogit ad arma viros, lituis ciet, urget in ho-
[stem?
Quæ quis non videat sapientum digna cachinno?
Fingamus tamen, esse aliquam, quæ tali
[curet,
Umbram, sive animam: per quam respublica
[faum
405 Hauserit, et calidis animetur tota medullis.
Cur non hæc eadem de religione colenda

GLOSSÆ VETERES.

367. Solitis, moribus, rebus, I.
370. Sortitam, accipientem, I.
375. Competat, congruat, I.
376. Spiritus, utrum sit, an sit, I.
377. Munera, officia, I.
379. His, animabus, I.
381. Vegetet, confirmet, sustentet, roboret, I.
382. Succendat, calore, caefaciat. — Riget, mobi-
litate infundat. — Relaxet, molliat, I.
384. Componere, regere, comparare, I.
387. Tutacula, defensacula. — Nudis, membris: na-
dam rem dicimus, quæ omni parte consilio indiget, I.
389. Agitur, commovetur, I.
390. Consultet, provideat, I.
395. Gemellos, nota fabula de vulturibus quos illi

- duo fratres Remus et Romulus in initio, cum regnare
cœpissent, de monte Aventino volare viderunt, et fugit
poeta, simul cum ipsis venire genium: deridendo dicit,
puto, tunc primum genium se parvæ Romæ infundere,
cum Remum et Romulum lupa nutriti in valle memo-
rosa: tunc etiam simul genium nutriti cum illis, I.
C 398. Penetralia, interiora, habitacula, I.
399. Forensia, civilia, publica, I.
400. Acres, fortes, I.
401. Urget, compellit Romanos, I.
402. Digna, esse, I.
403. Fingamus, componamus, I.
405. Hauserit, sumpserit, acceperit. — Animetur,
firmetur, vel vivificetur. — Medullis, in interioribus, I.

COMMENTARIUS.

373. Post hunc versum ingeruntur in multis codd.
hæc Symmachi verba: Varios custodes urbibus mens
tuis distribuit. Ut animæ nascentibus ita populis fa-
ctis genii dividuntur. Vat. A, Custodes urbibus mens
divina varios distribuit. Aldus, induntur pro dividuntur.
374. Vat. A, quid sit genius.
375. Ald., et possit. Gis. ita edidit, sed correxit
ignoro: quid possit, quod non videtur advertisse
Heinsius.
376. Ald., formave, an ulla. Gis., Weitz., formave,
an ulla. Vat. A, Rat., Alex., Urb., Jureti codex,
Heinsius cum suis formave, et ulla Sit species. Gallan-
dus minus rectum id judicat, et cum Aldo præfert
formave, an ulla. Sed lectio communior codicum re-
linquenda est, scilicet hoc sensu, ignoro etiam, sit forma,
et ulla species. Elmenhorstius ad verba Arnobii lib. 1,
Cœterumque genios, rem his versibus exponit.
377. Vat. A, munere, minus recte.
378. Vat. A, inde pererratis; melius unde. Aldus
mendose, riget et pro vegetet.
384. Vat. A, mens ficto quam tu componere tenta.
385. Alex., Ald., Gis. et alii, membrorum. Plerique
murorum, quod genuinum Prudentii videtur Heinsio.
Nihilominus vers. 446. occurrit perque omnia mem-
bra Urbis.
386. Vat. A, qui nec corporibus, male.
387. Bong., Wid., consilium fit, ut aut tutacula,
quod obscurum est.
390. Widm., Bong., Rat., Sich., consulat et cui.
Weitzius allegat Aldum pro consulte cui se; non ergo
advertit Aldi correctionem consulat cui se.
391. Ald., quem putat. Idem et Thuan. a prima
manu quæ rerum summa sequatur.
396. Vat. A, scribit innota. Romulus et Remus de
condenda urbe augurium cepisse dicuntur, quorum
hic sex vultures in Aventino in monte vidit, ille duode-
cim in Palatino: Statur et arbitrium Romulus urbis
habet, ait Ovidius, qui lib. iv Fast. historiam narrat,
ut alios præteream. In numismatibus antiquis Roma
cum vulturibus interdum exhibetur.
397. Thuan., prior Boher., alter Rott., repentina
de nube. Egm. mendose, repentini. Alii mss. et edd.,
repentinam.
398. Alex., Ald., potiores H ins., servat, quod
placet. Rat., Torn., Gall., Weitz., servans. Gis., ser-
vat: ad marg., servans; et pro div. script., curans.
401. Prior Rott., Canch., lituo ciet. Egm., Ox.,
Jureti codex, lituos ciet. Plerique lituis ciet.
403. Gis. ad oram, et calidas animet curata medul-
las.
406. Rat. Weitz. cum suis, excepto Bong., de re-
ligione tenenda.

- Consultat? cur non suspectat libera cælum? A
Cur sibi præscriptum non commutabile fatum,
Ut captiva, putat? genesis cur vincula fingit?
410 Cui jam nolle licet, quod tunc voluisse licebat,
Erroresque abolere suos, ac flectere sensus?
Sic septingentis erravit circiter annis,
Lubricaque, et semper dubitans, quæ forma
[placeret
Imperii, quæ regnandi foret æqua potestas.
415 798 Regius exortam jam tunc habuit status
[Urbem,
Non sine grandævis curarum in parte locatis.
Mox proceres de stirpe senum tractasse vide-
[mus
Clavum consilii : plebeias inde catervas,
Collatas patribus mixtim dititionibus æquis,
420 Imperitasse diu, belloque, et pace regendis.
Consule nobilitas viguit : plebs fisa tribuno est.
Displicet hic subito status, et bis quina creantur
Summorum procerum fastigia : quos duodeni
- Circumstant fasces, simul et sua quemque æ-
[curis.
425 Rursus se geminis reddit ductoribus omnis
Publica res et consulibus dat condere fastos.
Ultima sanguineus turbavit sæcla triumvir.
Fluctibus his olim fatum, geniusve, animusve
799 Publicus erravit : tandem deprendere re-
[ctum
430 Doctus iter, caput augustum diademate cinxit,
Appellans patrem patriæ, populi, atque senatus
Rectorem, qui militiæ sit ductor, et idem
Dictator, 'censorque bonus, morumque magi-
[ster.
Tutor opum, vindex scelerum, largitor ho-
[norum.
B 435 Quod si tot rerum gradibus, toties variatis
Consiliis, ægre tandem pervenit ad illud,
Quod probet, ac sancto reverentia publica
[servet
Fœdere : quid dubitat divina agnoscere jura.

GLOSSÆ VETERES.

407. Consultat, *providet interrogat*, l.
408. Fingit, *componit*, l.
410. Licet, *licitum est*, Iso.
412. Erravit, *pene*, l.
413. Lubrica, *instabilis*, l.
414. *Æqua, justa*, l.
416. Grandævis, *senatoribus, consulibus*, l.
417. Proceres, *juniores et nepotes*, Iso.
418. Clavum, *regimen, dignitatem*, Iso.
419. Collatas, *conjunctas*, l.
421. Consule, *sub consule*, l.
422. Creantur, *constituuntur*, l.
423. Procerum, *dictatorum*, Iso.
424. Fasces, *honores*. — Sua, *propria*. — Securis, *potestas, vindicta*, l.
426. Fastos, *libros*, l.
428. Fluctibus, *erroribus, instabilitatibus*, l.
430. Augustum, *nobile*. — Diademate, *corona*, l.
433. Dictator, *imperator*. — Censor, *judex*, l.
434. Tutor, *qui rempublicam tuebatur*. — Largitor *honorum, retributor dignitatum*, l.
436. *Ægre, difficulter, viz*, l.
437. Probet, *laudat*, l.

COMMENTARIUS.

407. Ald., Gis, in textu, Jureti codex, *prospectat*. C
Widm., Bong., Gis, ad oram, *aspectat*. Plerique alii, etiam Gis, ad oram pro div. lect., Gifanii et Beemani codices, *suspectat*. Virgilius lib. 1 vers. 375 Georg. *Bucula cælum Suspiciens, patulis captavit naribus auras*.
408. Ald., *cur tibi*; alii *cur sibi*.
409. Juvenalis sat. 14, vers. 246, *Nota mathematicis genesis tua*.
410. Ald., Gis., *cur jam*. Plerique, *cui jam*, et glossa ad oram Widm., *cui genio licet nolle*. Tertullianus cap. 6 Apolog: *Nunc religiosissimi legum, et paternorum institutorum protectores, et ultores respondeant, velim, de sua fide, et honore, et obsequio erga majorum consulta, si a nullo desciverunt?*
412. Florus a rege Romulo in Cæsarem Augustum septingentos annos numerat; alii septingentos octo annos circiter recensent.
414. Ald. Gis., Weltz., *imperii et quæ*. Abest et a codd. Heinsianis et nostris.
416. Ald. mendose, *curatum in parte*. De his imperii Romani mutationibus lege Florum et Joannis Camertis adnotationes, qui breviter alios historicos, aut consentientes aut dissentientes, indicat.
417. Reges anno Urbis conditæ 245 vel 254 exacti sunt, consulesque tunc creati.
418. Anno 387 lex lata est, ut alter consul e plebe crearetur, quæ anno 309 rogata fuerat. De primo consule, homine novo, L. Sextio id intelligit Grangæus; de tribunis plebis anno 259 ob secessionem plebis creatis Chamillardus, quod verius est ut ex seqq. patet. *Displicet hic subito status*, etc.
421. Hic versus a Vat. A, Egm., Oxon., Rottend. rejicitur post versus *Publica res*. Ald. male distinguit *plebs, fisa*.
422. Decemviri anno Urbis 504 circiter pro con-
sulibus legum ferendarum causa creati, qui sunt *bis quina fastigia*, etc. De insignibus, fascibus et securibus Livius lib. III, cap. 36: *Cum ita priores decemviri servassent, ut unus fasces haberet, et hoc insignis regium in orbem suam cujusque vicem per omnes iret, subito omnes cum duodenis fascibus prodire. Centum viginti lictores forum impleverant, et fascibus securus illigatas præferebant*.
425. Egm. corrupte, *doctoris pro ductoribus*. Anno Urbis 304 iterum duobus consulibus imperium mandatum est.
426. Post hunc versum a nonnullis collocatur versus 421, *Consule nobilitas*.
427. Triumviratus Cæsaris, Lepidi et Antonii, *cujus atrocitas nihil in se minus habet quam numerum centum quadraginta senatorum (proscriptorum)*. *Exitus fœdi, truces, miserabiles*, etc. Florus lib. IV, cap. 5.
429. Prior Rott., *reprehendere rectum*.
430. Gis. ad marg., *diademate textit*. Item Gisellinus ita catalogum harum mutationum ordinavit: *Primum reges regnarunt. Post eos cœpere consules anno ab Urbe condita cccxlv. Consules et senatores cum tribunis plebis cccxli. Decemviri soli cccxiii. Consules etiam e plebe cccvi. Triumviri post Cæsaris necem 1000xii. Solus Octavius 1000xiiii. Concludit, recte illum versum Consule nobilitas eo loco poni quo a nobis est insertus*.
431. Suetonius cap. 38 in Augusto: *Senatus te consentiens cum populo Romano consulat patriæ Patron*.
433. Augustus ob facta ingentia dictator perpetuus, et Pater patriæ dictus. Tractatum etiam in senatu, an quia condidisset imperium, Romulus vocaretur. Sed sanctius et reverentius visum est nomen Augusti, ut scilicet jam tum, dum colit terras, ipso nomine et titulo consecraretur. Vide Florum in fine Hist.
436. Aldus, *agræ*; lege *agræ*.

- Ignorata prius sibimet, tandemque relecta? A
 440 Gratemur, jam non dubitat: nam subdita
 [Christo
 Servit Roma Deo, cultus exosa priores.
 800 Romam dico viros, quos mentem credi-
 [imus Urbis
 Non genium, cujus frustra simulatur imago.
 Quanquam cur genium Romæ mihi fingitis
 [unum?
 445 Cum portis, domibus, thermis, stabulis soleatis
 Assignare suos genios? perque omnia membra
 Urbis, perque locos, geniorum milia multa
 Fingere, ne propria vacet angulus ullus ab
 [umbra?
 Restat, ut et fatum similis dementia cunctis
 450 Ædibus imponat: paries ut quisque sub astro

- Fundatus, structusque suo, qua sorte maneret,
 801 Quando autem rueret, primis acceperit
 [horis.
 Ascribunt saxis Lachesis male fortia Ma,
 Tectorumque trabes fuis pendere rotatis
 455 Credunt, atque ipsis tribunt decreta tigillis:
 Ceu distet, cujus stellæ sit fraxinus orta
 Eruta, quæ summum conscenderet ardua
 [culmen.
 Denique nulla hominum res est, nulla actio
 [mundi,
 Cui non fatalem memorent incumbere sortem.
 460 Quæ quia constituunt, dicant, cur condita sit lex
 Bis sex in tabulis: aut cur rubrica minetur,
 Quæ prohibet peccare reos, quos ferrea fata
 Cogunt ad facinus, et inevitabile mergunt.

GLOSSÆ VETERES.

440. Gratemur. *pro gratulemur*, l.
 445. Thermis, *balneis*. — Tabulis, *tabernis, loca tabularia*, l.
 449. Membra, *maenia*, l.
 452. Acceperit, *quando natus fuit*, Iso.
 453. Lachesis, *Lachesis, Cloto, Atropos, nomina sunt Fatorum: una colum tenet, alia trahit, tertia rumpit*, l.
 B 457. Eruta, *diruta*, l.
 460. Constituunt, *dorent*, Iso.
 461. Rubrica, *nomen legis, lex, linea commentariorum, quibus aspiciunt an sit recta ipsa macerica, an non; sed pro lege ponitur, aut iudicio*, l.
 462. Ferrea, *dura*, l.
 463. Inevitabile, *scilicet supplicium*, l.

COMMENTARIUS.

441. Veteres sæpe hæc duo conjungebant *Christus Deus*, et sæpius id occurrit apud nostrum. Militare Christianorum sacramentum id refertur a Vegetio lib. II, cap. 5: *Jurant autem per Deum, et per Christum, et per Spiritum sanctum, et per moyses aatem imperatoriam, quæ secundum Deum generi humano diligenda et colenda est. Quæ verba nonnulli male ita referunt: Per Deum Christum, et Spiritum sanctum, ut ad Prudentii verba accommodent. In inscriptionibus aut quis reperitur etiam hoc argumentum divinitatis Christi adversus Arianorum hæresim. Lulius epitaph. S. Severæ inscriptionem Græcam e museo Kirkeriano profert, ubi legitur in Deo Domino Christo. Vide etiam Gasparum Aloysium Odericum Syllog. Inscript. pag. 263 et seq., ubi tamen non bene hæc trahit hunc titulum ex cœmeterio S. Saturnini: X PRIMA. VIVIS. IN. GLORIA. DEI. ET. IN. FACE. HOMINI. NOSTRI. X Nam hic *Christus* non conjungitur cum Deo. Opportuniores sunt aliæ inscriptiones apud Georgium de Monogramm. Christi Domini cap. 4 OLYMPIODORÆ VIVAS IN DEO X . — HILARI VIVAS IN DEO X . — HIC IACET PIERPETVVS IN CHRISTO DEO SVO.*

444. De geniiis veterum multi scripserunt: de quo argumento librum ab Emanuele Navarro editum laudat Emmanuel Martinus lib. IV, epist. 10. Elmenhorstius in Arnobium pag. 14, Heraldus in Arnobium pag. 40, Lactantius lib. II, cap. 15, et ejus interpretes plura habent de geniiis. Barthius lib. LIU Adv., cap. 12 copiose disserit de geniiis veterum, de horum in iis colendis religione, cultu, superstitione, de geniorum etymo, frequentia, habitibus, de geniiis urbium, locorum, domorum, regionum, hominum, aliarum rerum. Affirmat gentiliū opinionem qui omnibus locis et operibus suos tales dæmonas inesse autumabant, neminem scitius Prudentio confutasse loculento hoc carmine. Petavius tom. III, lib. II, cap. 6, theologice disserit de tutela et custodia, quam tum publice universorum, tum singulorum privatim suscipiunt angeli: quod de geniiis ethnici communi consensu prædicabant. Genius Romæ in summis sæpe dicitur *genius populi Romani*, et apud Ammianum *genius publicus*. Martialis lib. VI, epigr. mihi 41, acute dixit: *Victurus genium debet habere hiber*: nunc dicere posumus *angelum custodem*. Vide

Censorinum de Die natali.

445. Rat. et Iso minus bene, *tabulis soleatis*.
 446. *Membra Urbis* etiam dixit Ammianus lib. XVI: *Deinde intra septem montium culmina per acclivitates, planitiemque posita urbis membra collustrans, etc.* Non autem sunt *mœnia*, ut ait Iso, sed partes Urbis.
 447. Mariettus hoc loco advertit in Rat. semper scribi *milia uno I*, quæ recta est scribendi ratio, et multis magis placet quam *millia*.
 449. Ald., non recte, *similis clementia*.
 452. Pal. scribit *oris pro horis*.
 453. In glossa hexametrum invenio, si verba recte legantur et trajiciantur: *Una colum retinet, trahit altera, tertia rumpit*.
 454. Ald. non bene, *rectorumque trabes*.
 455. Tigillum, a *tego* et *tignum*, est trabs cui tectum imponitur.
 456. Vat. A, corrupte, *cujus stille*. Ald., Alex., *hortu*: scribendum *ortu*.
 458. Petavius lib. III de Opif., cap. 7, optime a Prudentio his versibus expressum ait, quod fati necessitas libertati humanæ voluntatis adversetur, etsi hanc ad volendum adigat. Nam voluntatem ad volendum necessitate compelli, gentiles affirmabant.
 461. *Leges rubricas* appellari, jam multi notarunt vel ex hoc Prudentii versu. Persius sat. 5. vers. 90: *Excepto si quid Masuri rubrica notavit*. Juvenalis sat. 14, vers. 191: *Perlege rubras Majorum leges*. Scilicet rubrica, quæ herba est minio proxima, leges scribebantur. Hinc rubricarum nomen in libris ritualibus. Hermanus Hugo de prima Origine scribendi pag. 163, cap. 12, docet imperatoribus valde familiare fuisse encausto scribere, et ob hanc causam fere omnia juris capita fuisse miniata, id quod fiebat eum majestatis tum etiam terroris causa, ut nempe legibus sinopide, aut cinnabari notatis, et sanguineum quiddam acruentum minantibus majestas accresceret: quod his versibus insinuat Prudentius. Cur autem *minari* lex dicatur, vide comment. ad vers. 179, *Lex armata sedet*. De sanctione qua pœna irrogatur, vide Ant. Augustinum de Legib.
 463. Vat. A, Gis., *ad facinus cogunt*. Scripti Heinsiani et nostri cum Weitzio et Aldo, *cogunt ad facinus*.

- 490 Europam, Libyamque tibi : dic nomina divum. A.
Juppiter, ut Græcæ domineria, Pallas, ut Argis,
Cynthius, ut Delphis, tribuerant omnia dextro.
Isis Nilicolas, Rhodios Cytherea reliquit.
Venatrix Ephesum virgo, Mars dedit Hebrum.
- 495 Destituit Thebas Bromius, concessit et ipsa
Juno suos Phrygiis servire nepotibus Afros.
Et quam subjectis dominam dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, jam tum tenditque, fovetque,
Jussit Romuleis addictam vivere frenis.
- 500 Perfidiæ deum indigenum cecidere tot ur-
[bes?
Destructæque jacent, ipsis prodeutibus, aræ?
805 O pietas, o sancta fides! traduxit alumnos

- Majestas infida læcos, et creditur istis
Nominibus, qui transfugio meruere sacrori?
- 505 An voluit servare suos, luctataque multum
Religio, infestas tentavit pellere turmas
Romanis obnixa globis, sed fortior illam
Virtus hictifico camporum in pulvere frugit?
Imo ita id est: armis et viribus indigna veri
- 510 Victa superstitio est, et inanem gloria fugit.
Sed nec discebilis fuit, aut sat' ardua genti
Natae ad procinctus victoria, frangere inertes,
806 Molliaque omnigenum colla inclinare
[deorum.
Nunc cum Dictæis bellum corybantibus asper
- 515 Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

GLOSSÆ VETERES.

491. Græcæ, insulæ. — Pallas, Minerva. — Argis, B
Græcis, I.
492. Cynthius, Apollo, a Cyntho monte, ubi nutritus
est.—Delphis, Delphos locus, ubi ara Apollinis fuit, I.
493. Isis, dea Ægypti. — Nilicolas, Ægyptios. —
Rhodios, populos. — Cytherea, Venus, I.
494. Venatrix, Diana. — Ephesum, civitatem. —
Dedit, sponte dedit. — Hebrum, fluvium Thraciæ, I.
495. Destituit, dereliquit. — Thebas, populos. —
Bromius, Bacchus, I.
496. Phrygiis, Trojanis, Romanis, I.
497. Dominam, Africam, civitatem Carthaginensium, I.
498. Fovetque, animo, I.
499. Romuleis, sub Romuleis. — Addictam, gentem.
— Frenis, legibus, I.
501. Prodeutibus, concedentibus, tradentibus, I.
502. Alumnos, nutritos ministeriales, famulos, I.
504. Transfugio, fuga, I.
506. Infestas, inquietas, I.
507. Obnixa, contra posita, resistens, reluctans. —
Globis, exercitibus. — Illam, religionem, I.
508. Virtus, Romana, I.
509. Est, ut prædixi. — Indigna, indigena. — Veri,
veritatis, I.
510. Superstitio, religio, inanis cultus, I.
511. Genti, Romanorum, I.
512. Procinctus, ad præparationes bellicas, ad ex-
peditionem bellicam, I.
514. Nunc, aliquando, vel tunc fuit hoc. — Dictæis,
Creticis. — Corybantibus, illis populis, I.
515. Samnitis, dux de Samnia provincia. Samnitis
et Marsus populi fuerunt Beneventani, I.

COMMENTARIUS.

versum 144 hymni 4 Per. SS. octodecim martyrum
Cæsar August., qui sic habet: Ede Successum, cane
Martialem. Pro dic ponitur ede. Juvenalis sat. 3, vers.
296, Ede, ubi consistas.

491. Pallas Argiva hæc est quæ Argis celebratur
Ἰσχυρὴ dicta, de qua Eustathius lib. vi Iliados. Vide
Pisapia: Dodona est tibi, Juppiter, sacra, etc.

493. Latinus videtur reperisse in Tornæs. Nicolas,
quod recte emendat per Nilicolas. Ald., Nebr., Venus
dona; alii, Cytherea. Urb., vitiose, Cithærea.

494. Urb., Alex. a prima manu, dedit. Metri lex
postulat dedit. In Alex. perperam scribitur Effesum
pro Ephesum.

496. Vat. A, suis; corrige suo.

497. Virgilius i Æneid., Illoc regnum dei gentibus
esse, Si qua fata sinant, jam tum tenditque, fovetque.
Tertullianus cap. 25 Apol. hoc ipsum Romanis obji-
cit, ut dicam ad vers. 510.

500. Heinsius cum Cauchio censet, legendum indi-
getum vel sine auctoritate codicum. Sed defendi po-
test lectio codicum, indigenum, ut omnigenumque
deum monstra, et supra vers. 341. Indigenæ pietatis
iura reformat. Significatio eadem est.

501. Rat., destructæque jacent.

502. Virg. vi, Heu pietas, heu prisca fides!

504. Alex., scripti Heinsiani et Gitanus ex vet.
lib., qui transfugio. Perspicuum est unde manarit quæ,
scilicet quia præcessit numinibus, et exscriptores hanc
figuram, quæ mutatio generis dicitur, ignorabant.

De vi et nomine conveniunt cum numinibus: itaque
mutatur genus numinum in genus deorum. Exempla
vide apud Gifanum verbo generis mutatio, et in ad-
dendis ejusdem Gifanii. Ludovicus Cavalus in opere
suo, contra correctionem hymnorum Breviarii Roma-
ni sub Urbano VIII, de quo egi in proleg. cap. 25, in
hymno ad Matut. dominicæ adventus, reprehendit
quod corrector hymni illius a genere neutro ad ma-
sculinum transierit: Verbum supernum prodiens E
Fatis æterni sinu, Qui natus orbi subvenis, etc. Verum
hæc mutatio generis, quam veteres sæpe adhibe-

bant, hymnus ille defendi potest: ponitur enim Ver-
bum pro Filio Dei.

507. Globum pro multitudine conglobata Virgilius,
C Livius, Nepos, aliique.

508. Heinsius, fregit., cum puncto; melius cum in-
terrogatione fregit?

509. Gis., imo ita id est. Codices cum hiato, de quo
sæpe locuti sumus, imo ita est.

510. Vat. A, contra metrum et sensum, gloria fugat.
Egm., fugat; supra, inanis gloria fugit. Tertullianus
cap. 25 Apolog., Vellet Juno Punicam urbem postha-
bita Samo dilectam ab Æneadem utique gente deleri?
Quod sciam, hic illius arma, hic currus fuit, hoc re-
gnum dea gentibus esse, si qua fata sinant jam tum
tenditque, fovetque, misera illa conjux Joris, et soror
adversus fata non valuit. Plane falso stat Juppiter ipse.

512. Rat., latæ procinctus; et supra glossa, pro-
cinctus esse numeri pluralis. Weitzius edidit late
procinctus, sed in lectionibus variantibus scribit nate
procinctus cum Widm. et Boug. Puto nate excidisse
pro late. Rott. alter etiam late procinctus. In Thua-
n, utroque Boher., Egm., Ald., Oxon., Alex., Juroti et
Gifanii codd., natae ad procinctus. In prioribus Rott.,
Cauch., Urb., Vat. A, Teol., natae ad procinctum,
quod Heinsio concinnius videtur, quamvis ediderit
natae ad procinctus. Heinsius et Juretus non videntur
animadvertisse mendam Gisellini natae procinctus ab
eodem Gisellino fuisse emendatum per natae ad pro-
cinctus. Mariettus putat lectionem Ratisbonensis
latæ procinctus veram esse, et procinctus esse accusa-
tivum verbi latæ, hoc est, amplas habenti copias. Ve-
rior lectio genti natae ad procinctus, vel procinctum,
hoc est ad bella.

514. Vat. A, corrupte, nunc cum dicta eis. Ald.,
Widm. supra, Pal., Teol., Jureti codex, Urb., tunc
vel tum cum Dictæis. Rat., Weitz., Gis. aliique, nunc
cum Dictæis. Dicitur mons est insulæ Græcæ, ubi nutri-
tus est Jupiter.

515. Vat. A, Urb., Samnites. Vat. A, Urb., Alex.,
Rat. aliique, gerebat. Ald., gerebant. Exmond., alii

- Nunc Mastigophoris, oleoque, et gymnadis arte A
807 Uinctis pugilibus, miles pugnabat He-
 [truscus :
 Nec petaso insignis poterat, Lacedæmone capta,
 Mercurius servare suas de elade palæstras.
520 Apenninicolam peditem Cybeleius hostis
 Congressu excipiens, Asiam defendere, et Idam

- Qui potuit, cogente acies in prælia Gallo?
 Idalias nisi forte rosas, laurum citharædi
 Vatis, silvicolæ calamos, arcumque puellæ
525 Dedere servitio, calcataque sacra domare
 Difficilis operis fuit, immensique laboris.
808 Fluctibus Actiacis signum symphonia
 [belli.]

GLOSSÆ VETERES.

516. Marrucophoris, populus Asia. — Gymnadis, ex reitii, Iso.

517. Pugilibus, gladiis, brevibus armis. — Hetruscus, Latinus, Italicus, l.

518. Petaso, petasum calceamentum Mercurii, quo volare solebat : et petasum volatilis dicimus. Petasum a petendo sursum dictum est, videlicet talaria et calcaria Mercurii, Iso.

519. Palæstras, luctationes, vel ludos suos, l.

520. Apenninicolam, Apennini montes sunt. — Peditem, exercitum. — Cybeleius, Asiaticus, l.

521. Congressu, cum pugna, bello, l.

522. Qui, quomodo. — Cogente, congregante. — Gallo, duce, l.

523. Idalias, ab Ida. — Citharædi, Apollinis, Iso.

524. Calamos, sagittas. — Puellæ, Dianæ, l.

525. Calcataque, superata, Iso.

527. Actiacis, acteis. — Symphonia, tuba, l.

COMMENTARIUS.

omissis, levi sudoris oleoque et gymnadis arte, quod vitiosum est. Facile fuit Romano exercitui (ait Prudentius), qui Marsis, Samnitibus, Hetruscis constabat, Phrygios in Asia (quos ironice Corybantes seu Gallos, id est Cybeles sacerdotes, nominat) uti etiam Lacedæmonios, oleo tanquam pugiles mardentes et mastigophoros, seu pugilum ministros bello superare. Ita fere Giselinus, qui observat poni Samnitibus pro Samnis, ut in hymno S. Hippolyti, et in pugil primam produci, cum in pugillaris corripitur hymno 9 Peristeph., vers. 15, *quanquam*, ut addit, *illud a pugno, hoc a pungere deducunt*. Verum in pugilibus prima produci poterit ob necessitatem illam quam dicunt cum tres quatuorve breves concurrunt, ut in catholicis, strigilibus, aliisque hujus generis. In pugillar nescio cur nonnulli dicant, primam esse necessario longam. Quod autem ait Giselinus, *Dictæos corybantes vocari Phrygas*, fortasse melius explicabitur de Cretensibus : nam in Creta proprie erant corybantes Dictæi, ut diversi hi sint ab eis corybantibus, qui vers. 522 memorantur.

516. Ald., Weltz., Gis., Jureti codex et alii, *mastigophoris*, quo respicit Alex. *mastigophoris* : quod vocabulum sonat *flagriferos*. Rat., Sich., Widm., Bong., alter Rott., *marrucophoris*, sive *marrucophoris* ; Urb., *masuoforis* : utrumque videtur positum pro *mastrucophoris*, quod, ait Heinsius, in margine unius Weitziani pro diversa occurrebat scriptura. Ne vero quem Heinsius fallat, monendum Heinsium sæpe editiones quas laudat Weitzius accipere, ut videtur, pro codicibus Weitzianis ; ut hoc loco citatur G. ad oram, videlicet editio Giselini ad oram. Tunc *masrucophori* intelligi possunt qui cæstibus pugnabant : nam mastruca seu mastruga est vestis scorteæ, ut paulo post dicitur. Non dubito quin verum sit *mastigophoris*, quod verbum occurrit in lib. ult. Arcad., § 1 de Muer. et Honor. : *Mastigophori quoque, qui agonothetas in certaminibus comitantur, et scribæ magistratus personali muneri serviunt*. Quinam autem hoc nomine

vocarentur, non una est omnium sententia. Alii interpretantur gymnasiarchas, qui pugilibus præerant, et exemplo Mercurii, palastrarum dei, virgam in manu tenebant, qua luctantium procaces gestus compescerent nexusque dissolverent ; alii flagriferos ad submovendam turbam ; alii gladiatores ipsos, quod verberari solerent ; alii eos qui præstant agonothetas seu athlothetas. Videri potest Savaro pag. 109 ad Sidonium.

518. Pal. supra, *pegaso* ; lege *petaso*. Glossæ in hujus verbi explicatione a vero aberrant, ut in pugilibus. Petasus est a Græco *πετάζω*, quod est extendo, et est pileus ita extensus, ut solem defendat. Apuleius vocat pilei umbraculum, et Hispani ab umbra *sombro*. Vide Beermann de Orig.

519. Arnobius lib. iii, *Mercurius ceroma pugillatibus et luctationibus præstat*.

520. Rat., *Apenninicolam*, minus bene.

521. Chamillardus non ad Asiam, tertiam orbis partem, id refert, sed ad regionem Trojanam, quæ Asia dicta fuit ab Asio philosopho : non enim Cybele per totam Asiam singulari honore colebatur. Mæonia, seu Lydia Asia etiam dicta fuit, unde *palus Asia*. Troja in Asia Minore sita erat : et non procul mons Ida, ubi præcipue Cybele colebatur.

522. Sacerdotes Cybeles *Galli* sunt dicti, et eorum princeps *Archigallus*, a Gallo lumine Phrygiæ, vel a viro quodam nomine Gallo, qui primus fortasse sacerdos Cybeles fuerit. Hieronymus, comment. in Osee cap. iv, aliam adhibet causam : *Hi sunt, quos hodie Romæ matri non deorum, sed dæmoniorum servientes Gallos vocant, eo quod de hac gente Romani truncatos libidine in honorem Atys, quem eunuchum dea meretrix fecerat, sacerdotes illius manciparint : propterea autem Gallorum gentis homines effeminantur, ut qui urbem Romam ceperint, hac feriantur ignominia*. Quæ historia mihi falsa videtur, aliis etiam ridicula. Nec deest, qui hæc verba operibus S. Hieronymi assuta suspicetur.

523. *Idalias* non ab Ida monte intellige, ut exponit glossa, sed ab Idalio monte et nemore Cypri. Sermo enim est de Venere. Neque poëtæ ab *Ida* deducunt *Idalias*, sed *Idæus*, ut alibi etiam Prudentius dicit. Præterea magis consentaneum est, Idalio et Veneri tribuere rosas, quam Idæ et Cybele, aut Epheso et Dianæ. In lauro Apollinis intelligi possunt Delos et Delphi, in arce vero Dianæ Delos et Ephesus.

526. Urb., Gis., *difficiliusque operis fuit*. Veteres et optimi codd., etiam Jureti et Gifanii cum Weitzio, *difficilis operis*. Gifanius verbo incisio multa similia loca adducit, quæ fere depravata sunt in libris pervulgatis, propterea quod Correctores vim incisionis, seu cæsuræ, et poetarum consuetudinem non consideraverint sæpenumero.

527. Vat. A scribit *Acciacis*. Propertius et Virgilius sistro in bello Actiaco Antonium et Cleopatram usos aiunt. Prudentius vocat symphoniam, quod genus quoddam instrumenti musici est, et non bene tuba ab Isone dicitur. Isidorus lib. iii Orig., cap. 22 : *Symphonia vulgo appellatur lignum carum, ex utraque parte pelle extenta, quam virgulis hinc et inde musici feriunt. Fitque in ea ex concordia gravis et acuti suavissimus cantus*. Hieronymus epist. 21, al. 146 ad Damas., ait, male quosdam Latinorum putare symphoniam esse genus organi, cum concurs in Dei laudibus concertus hoc vocabulo significetur : *Symphonia quippe, ait, consonantia exprimitur in Latino*. Verum etsi hæc sit prima et propria symphonie significatio, consuetudo tamen invaluit ut pro quodam instrumento musico acciperetur. Et hoc sensu explicandum puto locum Daniel. iii, 10 : *Qui audivit sonitum tubæ, fistulæ et citharæ, sambucæ et psalterii, et symphonie, et universi generis musicorum*. Isidorus autem sistrum a symphonia distinguit, quamvis non explicet quæ sit

- Ægypto dederat: clangebat buccina contra.* A **810** *Nem armata Venus, non tunc clypeata*
Institerant tenues cymbæ, fragilesque phaseli [Minerva
530 *Inter turritas Memphitica rostra liburnas:* **535** *Venere auxilio, non divum degener ordo,*
809 *Nil potuit Serapis deus, et latrator Anubis.* *Et patria extorris, Romanis adfuit armis,*
Stirpis Juleæ ductore exercitus ardens *Victus et ipse prius, inimica nec agmina juvit,*
Prævaluit, gelido quem miserat Algidus axe. *Si tamen antiquum norat retinere dolorem.*

GLOSSÆ VETERES.

- 528.** Buccina, *Romanorum*, l.
529. Phaseli, *navicula*, Iso.
530. Memphitica, *Ægyptiaca*. — Liburnas, hæc sunt *maximæ naves*, l.
531. Potuit, *defendere*. — Serapis, *dii Ægyptio-*

COMMENTARIUS.

Instrumenti musici genus sit sistrum. Videri potest dissertatio Francisci Blanchini Veronensis de tribus Generibus instrumentorum musicæ veterum organica Romanæ 1742, ubi cap. 3 de Genere instrumentorum musicorum pulsatili, disserit ad quod genus symphonia et sistrum pertinent. Tabula VIII, fig. 12, ærenum crepitaculum quadrichorde, quæ est sistri species, describitur. Fig. 7, tab. VI, tympanum bellicum, quod symphonia Isidori videtur esse, exprimitur. Confer peculiarem dissertationem Benedicti Bacchini de Sistris eorumque figuris, ac differentia cum dissertatiuncula, et notulis adjectis Jacobi Tollii. Mazzochius tom. I Specim. Bibl. pag. 308 et seqq., fuscè disputat de symphonia in Danielis libro expressa, et contendit esse tibiam seu fistulam, quæ *ambubaja* etiam dicebatur. Probabile est eodem nomine diversa instrumenta diversis temporibus et locis fuisse significata.

528. Propertius de eadem pugna Actiaca lib. III, eleg. 8, *Romanamque tubam crepitanti pellerè sistro*. **529.** Ald., Widm. ad oram, Jureti codex, Egm., Oxon., Urb., prior Rott., *Institerant tenues cymbæ, fragilesque phaseli*, quod verum putat Heinsius, quia Prudentius per ironiam cymbas Ægyptiacas cum liburnis Romanis componit. Alex. ita habet, sed scribit *tenuis*, et a prima manu *fragilis*, tum *instabant* ex correctione pro *institerant*. Weitzius, Giselinus, Siehardus et nonnulli alii, *Instar erant tenuis cymbæ, fragilisque phaseli*, quod eodem sensu exponi potest.

530. Liburnæ seu liburnicæ erant genus navis velocissimæ, a Liburnis Illyrici populis nomen adeptæ. Augustus contra Antonium liburnis usum fuisse narrat Horatius, Propertius et Suetonius. Dio et Florus naves Antonii longe majores navibus Augusti fuisse commemorant. Cur autem Prudentius *turritas* vocat liburnas? Turnebus lib. XII Advers., cap. 14, quaerit, in his versibus Horatii oda I Epod., *Ibis liburnis inter alta navium, Amice, propugnacula*, utrumne inter aliarum navium propugnacula et turres Mæcenæ iret, an inter alta ipsarum liburnarum propugnacula et turritas moles. Respondet verba Horatii priorem sensum recipere ex Dione et Floro, qui magnitudinem navium Antonii celebrant, posteriorem vero ex hoc versu Prudentii, et aliis Propertii lib. III, eleg. 9: *Ausa Jovi nostro latrantem opponere Anubin. Et Tiberim Nili cogere ferre minas: Romanamque tubam crepitanti pellerè sistro, Baridos et contis rostra liburna sequi*. At Grangæus in versu Prudentii hypallagen agnoscit, quasi voluerit dicere Prudentius, naves turritas Memphiticas respectu liburnarum Augusti fuisse instar phaseli, vel levissimæ alicujus cymbæ. Eodem modo interpretatur Propertium, quasi omnia Antonii armamenta fuissent veluti conti exiguæ alicujus cymbæ. Ego opinor duplex fuisse liburnarum genus, alterum exigua mole, alterum magna, utrumque velocitate commendatum. In Horatio intelligo ipsarum liburnarum alta propugnacula, et in Prudentio easdem liburnas turritas fuisse. Non tamen propterea Antonii naves exiguæ erant; sed a Prudentio cymbis tenuibus, fragilibusque phaselis, et a Propertio baridibus, hoc est, navigiis Ægyptiacis comparantur,

quod maxima facilitate a classe Augusti fuerint dejectæ. Imo Dioni Floroque non invitus assentiar, Antonii naves fuisse majores. Virgilius tam naves Augusti quam Antonii turritas appellat lib. VIII: *Pelago credas innare revulsas Cycladas, aut montes concurrere montibus alcos: Tanta mole viri turritis pupibus instant*. Verum ne quid dissimulem, Prudentius videtur affirmare Augusti liburnas majores fuisse navibus Ægyptiacis Antonii: quaerit enim causas cur Augustus sine auxilio deorum Antonium vicerit. Consule Schefferum de navium Variet., et Vossium de trirem. et liburn. Construct.

531. Vide Propertium nuper laudatum, Virgilium loco indicato, et S. Augustinum lib. VII Confess., cap. 2: *Omnigenum deum monstra, et Anubem latratorem, quæ aliquando contra Neptunum, et Venerem, contraque Minervam tela tenerant, et a se victis jam Roma supplicabat*, etc. Agit eo loco Augustinus de Victorino rhetore ad fidem in senectute converso, qui antea cum tota fere Romana nobilitate ea monstra defenderat.

532. Urb., Sich., nonnulli Heinsiani *ductor exercitus*. Suspicitur Heinsius *ductorem exercitus ardens*, quod non probò.

533. Alex., *miserat Alcidus*: pro qua scriptura Weitzius Aldum appellat: quia scilicet non advertit, in emendatis Aldum substituisse *Algidus*. Heinsius Aldum habere ait *gelido quam miserat Alcidus axe*: ego in Aldo invenio *quem miserat Algidus*. Cauechius in suis libris reperit *gelido quem miserat arctos ab axe*, et de Maximo tyranno accepit, qui adversus Theodosium ex Occidente expeditionem infeliciter suscepit. At nemo non videt adhuc sermonem continuari de pugna Actiaca. Alter Rott., *boreæ quem miserat Algidus axis*, quod secutus est Heinsius, quia de Algido monte nugæ sunt. Eodem fortasse respicit Sich., *gelido quem miserat Algidus axis*. Heinsio adherent Cham., Cell., Teol. Verum Rat., Urb., Ald., Weitz., Gis., aliique, *gelido quem miserat Algidus axe*, ut intelligatur mons Algidus xx lapidibus ab Urbe distans: et Grangæus conjecturam addit liburnas Augusti ex ligno hujus montis fuisse ædificatas: nam Horatius lib. III, oda 25, ait: *Nam quæ nivali pascitur Algido Devota, quercus inter et iticæ*. Idem Horatius lib. I, oda 21: *Et nemorum coma Quæcunque aut gelido prominet Algido*. Gronovius, cap. 5 Observat. eccles., lectionem Rottendorphii præfert, *boreæ quem miserat Algidus axis*, quia Italia Ægypto opposita in septentrionem spectat. Mihi magis arridet communior codicum lectio, *gelido quem miserat Algidus axe*. Ut enim supra Samites et Marsos nominavit, sic nunc Algidum, montem nivalem et gelidum appellat, ut gentem robustam significet, quam molli exercitui Antonii opponat.

534. Arnobius lib. VI: *Militari sub galea puellula delitescens*. Lacedæmonios Venerem puxisse armatam refert Lactantius lib. I, cap. 20, schemata Veneris armatæ et victricis exhibet Montfauconius.

535. Sich., Gis. ad oram, Weitz., *væere auxilium*. Alii, *venere auxilio*.

536. Vat. A, Pal., *ex patria*.

- Sed dicis, legisse deos, ubi sanctor usus . . . A
 546 Templorum cultu celebri sine fine maneret,
 Aeneadumque ultro victricia signa virorum
 Regis amore Numæ, nullo cogente, secuto.
 Num Diomedis item tentoria, et acris Ulyssi
 Castra volens Pallas, cæsis custodibus arcis,
 545 Legit, ubi humenti sudaret mœsta sigillo?
 811 Aut quoties ductor Macedum fortissimus
 [alto
 Templorum cineres victis cumulavit Amyclis:
 Optarunt prædis domini se numina capta
 Misceri, Assyriæque vehi Babylonis ad arcem?
 550 Non fero, Romanum nomen, sudataque bella,
 Et titulos, tanto quæsitos sanguine, carpi.

GLOSSÆ VETERES.

539. Dicis, o *Symmache*, l.
 540. Celebris, venerabili, l.
 542. Numæ, imperator fuit Romanorum, qui primus
calentram deorum invenit, ut populum revocaret ab
amore belli, l.
 543. Diomedis, fabula nota est in *Virgilio*; cum
Diomedes et Ulysses rapuerunt Palladium, ascendentes
murum per funiculos, et detulerunt id in castris suis,
ubi gutta sanguinis sudabat; quod erat signum tristi-
tiæ, Iso.
 545. Legit, *eligit*.—*Sigillo, simulacro*, l.
 546. Ductor, *Alexander*.—*Macedum, pro Macedo-*
num, l.
 548. Optarunt, obtulerunt, elegerunt, l.

COMMENTARIUS.

540. Rat., Fabr., *cultu celebris*.
 544. Jureti codex, Ald., Vat. A, Alex., Urb.,
 Cauch., Heinsiani plerique, Pal., *custodibus arcis*.
 Rat., *custodibus ultro*: Legit. Gis., Weitz., alter Rott.,
 et Boher. *cæsis custodibus, ultro Legit*. Primam le-
 ctionem confirmat locus, et versus Virgilii, quem Prudentius
 imitatur, lib. II *Æneid.*, *Palladium cæsis summae custodibus arcis*.
 545. Alil., Fab., Thuan. et vetustiores Heinsii,
 Alex., Urb., Vat. A, legit, ubi. Sich., Gis. ad oram
 4 ed., Rat., Weitz. cum suis legit, ut. Vat. A, vi-
 tiuse, *sigillo pro sigillo*. Prudentius alibi etiam *sigillo*
 pro statua usus est; hic autem omnino proprie pro
 Palladio, de quo Apollodorus Biblioth. lib. III. A
 caelo hoc delapsum est, et Ilo regi traditum. Erat
 antem magnitudine tricubitale, habitu quasi ingre-
 dientis, dextra hastam sublatam præferabat, sinistra
tasum et column; cujus historiam fuse narrat Apollo-
 dorus. Prudentius respicit Virgilii locum cit.: *Vix*
positum castris simulacrum, arsere coruscæ Luminibus
flammæ arrectis, salsusque per artus Sudor iit.
 546. Vat. A, *altus*, non bene, pro *altos*. Vetustiores
 Heinsiani cum Oxon., Rott. priore, *ductor Macedo-*
sum, quod tenent recentiores, non male, quandoquid-
 dem *Macedo* et *Maceta* eadem gens est.
 547. Sich., Gis. 1 ed. ad oram, Fabr., Bong.,
 Cauch., *cumulavit ab Indis*. Heinsius suspicabatur
Aphidnis, quæ Lacedæmonia ditionis; agit enim de
 bello quod Alexander Magnus cum Lacedæmonia gessit.
 Nevera ita plerique legunt, et, ut Lacedæmon urbs
 est Peloponnesi regia Minclai, ita Amyclæ urbs etiam
 Peloponnesi. Tindari regia, Castoris et Pollucis pa-
 tria. Aphidnarum obscurius apud veteres scriptores
 est nomen.
 548. Egm., *dominis*, non ita bene.
 549. Fabr., Gis. ad marg., *Assyriaque vehi Baby-*
lonis ab ar. e. Bong., *Assyriaque vehi Babylonis ab*
arce, Melius *ad arcem*. Babylone extinctus est Alex-
 ander.
 550. De hac phrasi *sudat:que bella* vide hymn. 2
 Cath., vers. 76.

- Detrahit invictis legionibus, et sua Romæ
 Præmia dimittit, qui, quidquid fortiter actum est,
 Ascribit Veneri: palmam victoribus aufert.
 555 Frustra igitur currus summo miramur in arcu
 812 Quadrijugos, stantesque duces in curri-
 [bus altis,
 Fabricios, Curios, hinc Drusos, inde Camillos,
 Sub pedibusque ducem captivos poplite flexo
 Ad juga depressos, manibusque in terga re-
 [tortis,
 560 Et suspensa gravi telorum fragmina trunco:
 Si Brennum, Antiochum, Persen, Pyrrhum,
 [Mithridatem,
 Flora, Ceres, Matuta et Larentina subegit.

- B 550. Non fero, non sustineo, non patior.—*Sudata,*
elaborata, l.
 551. Titulos, honores.—*Carpi, vituperari*, l.
 552. Detrahit, o *Symmache*.—*Legionibus, Roma-*
norm, l.
 553. Dimittit, scilicet qui talia dicit, l.
 555. In arcu, in fornice, in cujus summitate quadri-
 jugos currus scutebant, l.
 557. Fabricios, duces Romanorum nobilissimos
commemorant hic, l.
 561. Brennum, ducem Gallorum.—*Antiochum, re-*
gem Syriæ.—*Persen, regem Macedonum*.—*Pyrrhum,*
regem Epiri.—*Mithridatem, regem Ponti*, l.
 562. Flora, dea, l.

553. Alii *deminuit*, alii *diminuit* scribunt. Quærit
 aliquis annon eadem ratione præmia diminuunt, qui,
 quidquid fortiter actum est a Christianis militibus,
 ascribunt peculiari auxilio Dei. Verum Christiani,
 qui ultro fatentur nihil se habere quod a Deo non ac-
 ceperint, multo magis ejusdem beneficentiæ libenter
 attribuunt quidquid peculiari ejus auxilio factum esse
 constiterit. Neque tamen idcirco bona hominum
 opera, quæ libere ab ipsis efficiuntur, gloria ac præ-
 mio carent.
 554. Quod ait de Venere, de aliis quoque diis in-
 tellige: quanquam Veneris victricis templum Romæ
 a Pompeio dedicatum fuit, et imperatores Veneri
 victrici suas victorias passim ascribebant, cujus rei
 memoria exstat in nummis veteribus.
 555. Rat., alter Rott., Weitz., *summa miramur*
in arce. Plerique, *summo miramur in ar. u.* Jureti co-
 dex, *mirantur*. Heinsius ait *arce* de Capitolio posse
 intelligi, *arcu* arcus triumphales designare. Vide
 etiam quæ de arcu et arce notavi ad vers. 523
 Apoth.
 556. Pal., Egm., *quadrijugo*, mendose. Juvenalis
 sat. 8, vers. 3: *Et stantes in curribus Æmilianos*.
 558. Statuæ triumphales tingebantur, hostibus ad
 pedes jacentibus, et prostratis, ut adhuc cernere li-
 cet. Statius in Equo Maximo: *Vacua pro cespite ter-*
ræ Ænea captivi crinem terit ungula Rheni. Propertius
 lib. IV, eleg. ultima: *Sub quorum titulis, Africa tonsa,*
jaces. Tituli sunt inscriptiones basis.
 559. Jureti codex, *depressis*, minus bene.
 560. Tropæa proprie erant corpora trunca cum
 spoliis, qualia hodieque exstant Romæ ante Capito-
 linum, et Mario erecta dicuntur. Turres etiam, aras
 et columnas pro tropæis antiqui adhibebant, imo
 truncos rudes arborum, quibus spoliis suspendebant:
 quæ omnia fuse explicata vide in notis Ouzelii ad
 Minucium, pag. 229, ubi explicat Minucii verba: *Tot*
de diis spolia, quot de gentibus et tropæa.
 562. Vat. A, *Flora, Ceres, Matuta*. Alii, *Flora,*
Matuta, Ceres. Egm., Alex. a prima manu, *Larentina*,
 quod melius Heinsio videtur quam *Laurentina*.
 Weitzius Egmondano imputat *Larentina*; rectius

- His tamen auspiciis successus dextra dederunt A
Omina lætificos, et felix affuit ales.
565 Quid sibi vult virtus, quid gloria, si Corvium
813 Corvus Apollineus penna, vel gutture
[juvit?
Sed tamen hic corvus cur defuit exitiali
Forte die, infaustas tegeront cum funera Can-
[nas,
Oppeteretque super congesta cadavera consul?
570 Cur Cremeræ in campis cornice, vel oscine
[parra
Nemo deum monuit perituros Marte sinistro
Tercentum Fabios, vix stirpe superstite in
[uno?

GLOSSÆ VETERES.

563. His, o *Symmache*.—Successus, prosperitates, l. B
564. Lætificos, jucundos.—Ales, aquila, quia in auspicio felix erat, Iso.
565. Si, pro non.—Corvium, dux Romanorum fuit, qui, cum hostibus premeretur, Apollo misit ei corvum in adiutorium, quo liberatus est, l.
566. Apollineus, qui Appollini consecratus est.—Penna, volatu.—Guttur, voce.—Juvit, in bello, l.
568. Cannas, ignobilis vicus Apuliæ, sed magnitudine cladis famosus emerit, ubi famosissimum bellum illud fuit, quando Hannibal nobilitatem Romanorum interfecit, l.
569. Oppeteret, moreretur. Cadavera, corpora.—Consul, Paulus, l.
570. Cremeræ, civitas Italiæ.—Oscine, augurio, ab ore et cano; avis augurium quærebat, quando cum Hannibale pugnavit.—Parra, avis malo omine, l.

COMMENTARIUS.

- Heinsius legerit *Larentina*. Hæc fuit uxor Faustuli, nutritrix Remi et Romuli, cujus in honorem *Larentalia* sunt instituta. *Matuta* dea, quæ præc-t tempore matutino. Hinc lectio Vat. A magis accedit ad rationem metri, idemque a nobis præferenda est.
564. Meursius in nonnullis vulg. invenit omnia, ac recte monuit in notis ad Arnob. corrigendum omnia. Prævenit Aldus, quem secutus est Weitzius. *Omina* confirmant nostri, meliores Heinsiani, et codex Jureti.
566. Livius lib. vii, cap. 25, historiam hanc narrat. Corvus pro Marco Valerio pugnans Gallum hostem rostro, unguibus aliisque turbabat: cur autem Prudentius dicat *vel gutture*, ratio peti poterit ex ean- angurioque corvi, quasi crocitantis in Gallum insiluerit. Virgilius i Georg. vers. 410: *Corvi presso ter gutture voces, Aut quater ingeminant*; et vers. 423: *Et ostantes gutture corvi*.
568. *Funera* pro corporibus defunctorum nonnunquam sumuntur.
569. Florus de hac strage lib. ii, cap. 6: *Paulum puduit, Varro non desperavit*.
570. Rat., Urb., Widin., Bong., *partha*. Fabr., *partha*. Latinius etiam videtur invenisse *partha* in Tornæs., pro quo substituit *parra*, ut plerique scribunt. Nonnulli habent *partha*, quod perinde est. Juretus, nescio ubi invenerit, *parca*. Cantus *parra* injucundissimus est. Horatius lib. iii, od. 27: *Impios parrae reincidentis omen Ducat*. Aves oscines dicuntur, quæ ore augurium faciunt, ut *alites*, quæ alis. Glossa ait *Cremeram* esse civitatem; fluvium Tuscie plerique dicant esse, et fortasse et flumen et oppidum hujus nominis fuerit. Fabios, qui perierunt, alii tercentum sex numerant: sed plerumque numerus rotundus ponitur etiam ab iis qui diversitatem aliquam inesse sciunt. Ovidius aliquando trecentos dixit, aliquando trecentos sex. Poetarum in his major est licentia: serviunt enim ipsi suis numeris. Juvenalis utramque

- 814** Nullane tristifici, tritonia noctua Carris
Advolitans, præceto esse deam prænotantis;
[Crasso
575 Prodidit? aut Paphiam niveæ vexere columbæ,
Cujus inauratum tremere gens Persica lim-
[bum?
Sed video, quæ te moveant exempla vetustæ
Virtutis: dicis, domitum terraque, marique
Orhem: res lætas, et prospera quæque retex's:
580 Mille triumphorum memoras ex ordine pompas,
Ductaque per mediam spoliorem fercula Ro-
[mam.
Vis dicam, quæ causa tuos, Romane, labores
In tantum extulerit? quæis gloria fotibus aucta

571. Sinistro, *adverso*, l.
572. Fabios, qui omnes interfecti sunt, uno tantummodo superstite, qui postea magnus Fabius dictus est.—Superstite, remanente, Iso.
573. Tritonia, quia Minervæ est consecrata.—Noctua, ideo Palladi est consecrata, quia nocte videt; et Pallas, quæ sapientia dicitur, nullis tenebris offuscat.—Carris, populus, l.
574. Crasso, duci, consuli, l.
575. Paphiam, Venerem.—Columbæ, sub tutela Veneris erant, l.
576. Tremere, timeret.—Limbum, ora vestimenti, Iso.
578. Domitum, subjugatum, Iso.
581. Fercula, mensas, sustentacula, Iso.
582. Romane, o *Symmache*, l.
583. Fotibus, nutrimentis.—Fortibus, principibus, nutrimentis, vel auxiliis, l.

- hanc cladem conjunxit sat. 2 lib. i: *Quid Cremeræ legio, et Cannis consumpta juvenis? Romæ anno 4784 prodiit Lettera sopra l'uccisione dei 306 Fabj*. Auctor anonymus conjecturis probat non omnes fuisse e familia Fabiorum, sed plerosque ad eam tantum pertinuisse aut ob conanguinitatem, aut ob clientelam, aut quavis alia ratione.
571. Jureti codex, *novit*, Vat. A, *juvit*: lege monuit. Nullus deorum monuit, cornice vel parra oscine, tercentum perituros. Aldus male interpungit *parra*. *Nemo deum*. Notanda est phrasid *nemo deum*: de homine solet dici *nemo*, scilicet *ne homo*. Prudentius etiam dixit *nemo dies* in Romano vers. 744, quod non reperio ab alio usurpatum. Virgilius lib. ix, vers. 6: *Turne, quod optanti divum promittere nemo Audeat*.
573. Alex. scribit *Carrhis*, Urb. et Ald. *Carris*, Rat. *Charris*. Ad Carras Crassus a Parthis disiectus fugatusque est: de qua strage obvii sunt historicorum libri. Carræ vero non sunt populi, ut ait glossa, sed urbs Mesopotamiæ a fluvio cognomine nuncupata. Nonnulli Carras urbem Arabiæ esse dicunt.
576. Ald., Urb., *limbum*, et Grægæus interpretatur baltheum. Cauchius exponit de Veneris cæsto: invenerat autem in suis membranis *libum*. Fabr. legit *nibum*, scilicet splendorem, qui cum nimbibus semper est, ut ait Servius. Vetustiores codices nostri, et Heinsiani, *limbum*. Rat. scribit *lymbum*. Pro *Persica* fortasse legendum *Parthica*, quanquam Parthi eo tempore Persarum imperio potiebantur.
578. Urb., Weitz., *dicis*; Rat., *dicens*; Alex. e aliis edd. et mss., *dicis*.
579. Rat. recenti manu, prioribus abrasid, *cuncta* pro *quæque*. Idem, *retexit*; supra, *retexis*.
581. *Fercula* solent dici missus carniū; aliquando pegmata, ubi feruntur spolia ad triumphum pompam. Hac eadem significatione *fercula* posuit Plinius in Paganeyrico Trajani, ubi triumphum graphice describit.
583. Ald., Alex., Gis. et alii, *fortibus*. Rat., Urb.,

- Sic cluat impositis, ut mundum frenet habenis? A
 585 Discordes linguis populos, et dissona cultu
815 Regna volens sociare Deus, subjungier
 [uni
 Imperio, quidquid tractabile moribus esset,
 Concordique jugo retinacula mollia ferre
 Constituit, quo corda hominum conjuncta te-
 [neret
 590 Religionis amor : nec enim sit copula Christo
 Digna, nisi implicitas societas una gentes.
 Sola Deum novit concordia, sola benignum
 Rite colit tranquilla Patrem : placidissimus il-
 [lum
 Fœderis humani consensus prosperat orbi,
 595 Seditioe fugat, sævis exasperat armis,
 Munere pacis alit, retinet pietate quieta.
 Omnibus in terris, quas continet occidua
 Oceanus, roseoque aurora illuminat ortu,
 Miscebat Bellona ferens mortalia cuncta,
 600 Armabatque feras in vulnera mutua dextras.
- B
 Hanc frenaturus rabiem Deus, undique gentes
 Inclinare caput docuit sub legibus iisdem,
 Romanosque omnes fieri, quos Rhenus et Ister,
 Quos Tagus aurifluus, quos magnus inundat
 [Iberus,
 605 **816** Corniger Hesperidum quos interlatitur,
 [et quos
 Ganges alit, tepidique lavant septem ostia Nili.
 Jus fecit commune pares, et nomine eodem
 Nexuit, et domitos fraterna in vincula redegit.
 Vivitur omnigenis in partibus haud secus, ac si
 610 Cives congenitos concludat mœnibus unis
 Urbs patria, atque omnes lare conciliemur avito.
 Distantes regione plagæ, divisaque ponto
 Littora conveniunt nunc per vadimonia ad
 [unum,
 Et commune forum, nunc per commercia, et
 [artes
 615 Ad cœtum celebra, nunc per genialia fulra
 Externi ad jus connubii : nam sanguine mixto

GLOSSÆ VETERES.

584. Haben's, *legibus*, l.
 589. Quo, *ut*, l.
 590. Copula, *amicitia*, l.
 594. Prosperat, *procat*, l.
 596. Alit, *nutrit*, Iso.
 599. Bellona, *dea belli*, Iso.
 602. Iisdem, *uni scilicet Romano:um*, l.
 603. Ister, *Danubius*, l.
 604. Tagus, *fluvius Thraciæ in quo aurum sumitur*.
 — Aurifluus, *areus arenas habens*. — Iberus, *fluvius*

- Hispaniæ*, l.
 605. Corniger, *Eridanus, vel Padus*, l.
 609. Haud secus, *non aliter*. — Ac, *quam*, l.
 610. Congenitos, *simul genitos*, l.
 611. Lare, *igne, vel domo*. — Conciliemur, *congregemur*. — Avito, *patrio, antiquo*, l.
 613. Vadimonia, *mercimonia*, l.
 615. Genialia, *voluptuosa, vel nuptialia*. — Fulcra
lectos, l.

COMMENTARIUS.

Widm., alter Rott., duo Boher., *fontibus*, quod Weitzius alique postea in edd. secuti sunt. Iso utramque lectionem agnoscit. Rittershusius ad oram libri sui adjecerat *fontibus*; tum alius suspicetur *fontibus orta*. De phrasi in tantum dictum est ad vers. 153 Hamartig.

584. Rat., *sic cluat*. Bong. et Widm., *quis vel t*; supra, *cluat*. Sieh., *sic valet*.

591. Arator lib. i Hist. apost. : *Ecce tot egregius unum cor inesse cateris Cernitis, utque animam populus nanciscitur unam*. Eandem sententiam Prudentius promovet in hymno S. Laurentii, neque video quid melius possit exogitari ad religionis sub uno capite unitatem persuadendam.

593. Vat. A, mendose, *placidissimum*.

594. Widm. supra, Gis. 1 ed. ad oram, Urb., *seminis humani*, non ita probe. Codex Jurcti Vat. A, Egm., *pal., orbem*. Alii, *orbi*.

597. Rat. recenti manu, prioribus erasis, *in terris, occasu quas vagus ambit*. Alex., Oxon., Thuan., prior Boher., *quas distinet occidua*. Ald., Vat. A, Rat., Urb. et vet. edd., *quas continet occidua*. Heinsius et recentiores, *destinet*.

598. In Vat. A, desideratur conjunctio *que post roseo*.

600. Alex., Vat. A, Ald., Weitz. cum plerisque suis, *armabatque*. Bong., Gis., Urb., Fabr., *armaratque*. Heinsius Gielino adhasit, sed varietatem lectionis non indicavit. Rat., *armaratque ferens*; supra, *feras*. Sed Maricito placebat *ferens*, ut ibi est sine ulla litura, non *feras*, quod aliena manu superpositum.

604. Iso Tagum accipit pro fluvio Thraciæ. Fortasse I gendum *Lusitaniæ*. Tagum aurifluum Hispaniæ flumen esse omnes consentiunt, neque de alio Tago flumine quidquam audivi.

605. Rat., corrupte, *coniger Hesperidum*. In eodem sciolus recens, prioribus erasis, hæc e sua penu ad-

C jecit, *Hesperidum quos labitur inter aquarum Regnator, tepidique lavant septem ostia Nili*. Quos alit et Ganges, solus qui tendit ad ortum Fontibus incertis patulum diffusus in anem. In Widm. male est et *quas pro et quos*. Videtur indicari Tiberis, de quo Virgilius lib. viii, *Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum*. Fluvii a poetis *cornigeri* dicuntur. Cornua fluviorum apud Virgilium, Lucretium, Ovidium et alios sunt fluxus et cursus obliqui. Alii aliter explicant, nec desunt qui opinentur vim aquarum cornibus indicari, ut potentiam in sacris Litteris.

606. Alex. scribit *Ganges*, alii *Gangis*, ut *Joannis famis*. Gis. in 2 ed., *trepidique*: rectius in 1, *tepidique*, cum aliis edd. et mss., et Nilus quidem *tepidus* dicitur a Juvenale, Propertio et aliis, quia nivibus æstu dissolutis Ægyptum inundat.

611. Gis. in textu, *concilientur*; ad oram, *conciliamur*, cum scriptis. Egm., *conciliamur*. Roma communis patria dicitur a Cicerone, Seneca Philosopho, Claudiano, Symmacho et aliis. Ita etiam appellatur lege 33, D, ad municip., et lege 4, D, de exc. tut.: et hæc est ratio cur Ulpianus scribat in lege 7, D, de interd. et releg., constitutum fuisse eum cui patria interdictum erat etiam Urbe abstinere debere. Claudianus, in de Laudibus Silliconis, plura his versibus consona effert.

615. Geniales lecti proprie dicebantur, qui puellis nubentibus sternebantur.

616. Juretus in quadam scheda invenerat *æterni ad jus connubii*, quam lectionem merito rejicit. Ulpianus lib. Regularum, tit. 5, scribit cives Romanos cum civibus Romanis habere connubium, cum Latinis autem et peregrinis, si concessum esset. Idem antiquus mos constat ex Seneca lib. iv de Benef., cap. 35, *Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium. Eadem me lex defendit, quæ vetat*. Exs aut

- 817** Textitur alternis ex gentibus una propago. A
Hoc actum est tantis successibus atque trium-
[pbis
Romani imperii : Christo jam tum venienti,
630 Crede, parata via est : quam dudum publica
[nostram
Pacis amicitia struxit moderamine Romæ.
Nam locus esse Deo quis posset in orbe feroci,
Pectoribusque hominum discordibus, et sua
[jura
Dissimili ratione tuentibus, ut fuit olim ?
625 Sic incompositos humano in pectore sensus,
Disjunctasque animi turbato scedere partes
Nec liquida inuisit sapientia, nec Deus intrat.
818 At si mentis apex, regnandi jure potitus,
Pugnacis stomachi pulsus, fibrasque rebelles
630 Frenet, et omne jecur ratione coerceat una,
Fit stabilis vitæ status, et sententia certa
Haurit corde Deum, domino et subjungitur uni.

GLOSSÆ VETERES.

621. Moderamine Romæ, *Roma hoc moderante*, l.
624. Ut fuit, *præterito tempore, nam ante feroces homines erant*, l.
625. Incompositos, *turbatos*, l.
628. Mentis apex, *nus græce, Iso*.
632. Haurit, *sumit*, l.
633. En, *invocat Christum*, l.
634. Congrege, *conjuncto*, l.

- En ades, Omnipotens, concordibus infue terris:
Jam mundus te, Christe, capit, quem congrege
[nexu
635 Pax, et Roma tenent : capita hæc, et culmina
[rerum
Esse jubes, nec Roma tibi sine paco probatur.
Et pax ut placeat, facit excellentia Romæ,
Quæ motus varios simul et ditione coerceat,
Et terrore premit : nec enim spoliata prioris
640 Robore virtutis senuit, nec sæcula sensit,
Nec tremulis, cum bella vocant, capit arma la-
[certis,
Nec tam degeneri venerandis supplicat oro
Principibus, quam vult prænobilis ille senator,
Orandi arte potens, et callida fingere doctus,
B 645 Mentitumque gravis personæ inducere pondus :
Ut tragicus cantor ligno tegit ora cavato,
Grande aliquod cujus per hiatum crimen an-
[belet.

COMMENTARIUS.

autem monumenta connubii civibus Romanis cum barbaris et exteris concessi : quæ concessio nunc *dispensatio* diceretur. E verbis Prudentii colligunt interpretes ætate Prudentii exolevisse priscum morem quo peregrini a jure connubii Romani arebantur, atque ita affirmat Juretus ad hunc locum. Verum distinctione opus est : nam Macrobius, qui eodem ævo scribebat, tradit cum Romanis nullam peregrinos habere consuetudinem. Et in col. Theod. lib. III, tit. 14, exstat constitutio Valentiniæ qua statuit nulli provincialium, cujuscunque ordinis aut loci fuerit, cum barbara uxore esse conjugium, nec ulli gentilium provinciales feminam copulari oportere ; quod si tales nuptiæ existerint, capita e minatur supplicium : quæ est lex unica ejus tituli lata anno 570. Ubi gentiles non sunt infideles aut pagani, sed barbari et scietiam ii qui ex variis gentibus se ad Romanum imperium contulerant. Gothofredus rejicit opinionem eorum qui putant ex famosa Antonini constitutione, quæ memoratur in l. orbe Romano 17, D, de statu hom., barbaros omnes qui in exercitus Romanos recepti fuissent, civium Romanorum numero habendos fuisse. Prudentius externi jus connubii, tanquam aliquid novum et Evangelii recepti fructum, commemorat. Post Valentianum ejusmodi nuptiæ ex scripto peti et indulgeri cœperunt ; et lex ipsa Valentiniæ, utpote abolita, a Triboniano ommissa est.

621. In editione Parmensi *paci pro pacis* error est contra metri legem.

622. Heinsius edidit *possit* ; sed cum alii edd. et ms. habeant *posset* et id magis sententiæ congruat, puto excidisse *possit* pro *posset*. Chamillardus, Heinsum secutus, edidit *possit*.

623. Aldus edidit *rectoribusque hominum*, quod cum esset metro repugnans, correxit *principibusque*. Vera lectio est *pectoribusque*.

627. Sapient. 1, 4 : *Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis*.

628. Egin., Vat. A a prisca manu, ut si.

633. Ald., una ades. Alii, en ades.

635. Rat., *pax, et Roma tenet*.
641. Florus, lib. 1, cap. 1, de Roma : *Inertia Cæsarum quasi consenuit, atque decoxit, nisi quod sub Trajano principe moret lacertos*.

640. Vat. A, mendose, *ora cavato*. Virgilius, lib. II Georg. : *Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis*. Vide Bulengerum, de Theatro lib. 1, cap. 45. Tragicus cantor est hisrio tragedus : cantor pro histrione ponitur, ut aliqui putant, ab Horatio in Arte poetica : *Donec cantor, Vos plaudite, dicat*. Æschylus primus introduxit personam in theatro, sive vulium fictum et ligno cavato, cujus per hiatum verba audiri possent. Vide Ficoronum de Larvis scen.

647. *Hiatus* de tragœdis a Juvenale, Persio et aliis dicitur, et proprie de hiato personæ. Juvenalis sat. 3 : *Cum personæ pallentis hiatum In gremio matris formidat rusticus infans*. Personas et cætera histriionum ornamenta describit Lucianus lib. de Saltat. Grangæus ait alios habere *carmen anhelet* ; sed melius esse *crimen*, quia in tragœdiis gentilium quot carmina, tot sunt crimina, ita ut eleganter dixerit tragicos cantores non tam carmini quam crimina anhelasse. Ego libenter adoparem *carmen*, si idoneos auctores haberem ; et favet Juvenalis similis locus sat. 6, vers. 635 : *Grande Sopho:leo carmen bacchamur hiatu*. Quod vetus scholiastes interpretatur, *Tragœdiam scribimus*. Vide *carmen, grande, hiatum*, quæ voces in versu Prudentii videntur transcriptæ : nam pro *bacchamur* recte positum est *anhelet*. Neque vileo cur omnia tragœdiarum gentilium carmina dicenda sint crimina. Imo retenta communi lectione, *crimen* accipio non de carmine, sed materia ipsa tragœdiæ, quæ plerumque in grandi aliquo crimine versatur. Post hunc versum verba succedunt Symmachi : *Romam nunc patemus assistere, atque his vobiscum agere sermonibus. Optimi principes, patres patriæ, reveremini annos meos, in quos me pins ritus adduxit. Utar cæremontis avitis : neque enim penitet. Vivam more meo : quia libera sum. Hic cultus in leges meas orbem relegit. Hæc sacra Annibalem a manibus, a Capitolio Senonas repulerunt. (Ad hoc ego servata sum, ut longæva reprehendar ? videam, quod instituendum*

- 819** Si vocem simulare licet, nempe aptior A
[ista
Vox Romæ est, quam nunc ejus sub nomine
[promam.
650 Quæ, quia turpe putat templorum flere repul-
[sam,
Ægidaque in dubiis pro se pugnasse periculis
Dicere, seque gravem seivio inclinante fateri,
Ductores complexa suos, sic læta profatur :
O clari salvete duces, generosa propago
655 Principis inicti, sub quo senium omne rena-
[scens
Deposui, vidique meam flavescere rursus
Canitiem : nam cum mortalia cuncta vetustas
820 Immutat, mihi longa dies aliud parit
[ævum. B
Quæ vivendo diu didici contemnere finem.
660 Nunc nunc justa meis reverentia competit an-
[nis :
Nunc merito dicor venerabilis, et caput orbis,
Cum galeam sub fronte oleæ, cristasque rubentes

- Concutio, viridi velans fera cingula sero,
Atque armata Deum sine crimine cædis adoro.
665 Crimen enim, piget heu ! crimen persuaserat
[atrox
Juppiter, ut sacro justorum sanguine tincta,
Assuetum bellis scelerarem funere ferrum.
Illius instinctu primus Nero, matre perempta.
Sanguinem apostolicum bibit, ac me strage pio-
[rum
670 Polluit, et proprium facinus mihi sævus inus-
[sit.
Post hunc et Decius, jugulis bacchatus apertis,
Insanam pavit rabiem : mox et sitis arsit
821 Multorum similis, per vulnera tristia
[flagrans,
Extrahere insignes animas, ac ludere pœnis.
675 Undantesque meum in gremium diffundere
[mortes,
Et sub jure fori non noxia colla secare.
Hæc me labe ream modo tempora vestra pia-
[runt.

GLOSSÆ VETERES.

649. Pronam, *proferam*, l.
650. Repulsam, *repulsionem*, l.
651. Ægida, *capra nutrix Jovis, cujus pellem postea pro scuto habuit brevi*, l.
654. Generosa, *nobilis*, l.
655. Principis, *Constantini*. — *Renascens, per baptismum*, l.
656. Flavescere, *juvenescere, albescere*, l.
659. Finem, *mortem*, l.
662. Fronde oleæ, *sub pace*, l.
663. Fera, *bellica*. — *Cingula, arma*. — *Serto, corona*, l.
664. Armata, *signo crucis*, l.
666. Tincta, *maculata*, l.
667. Scelerarem, *polluerem*. — *Funero, morte*, l.
668. Illius, *Jovis*. — *Instinctu, suasionem*, l.
669. Apostolicum, *Petri et Pauli*, l.
670. Inussit, *in me convertit : invere est culpam propriam in alium transferere*, l.
671. Hunc, *Neronem*. — *Jugulis, interfectionibus martyrum*, l.
674. Ludere, *id est ludebant*. — *Pœnis, Christianorum*, l.
C 675. Diffundere, *diffundebant*, l.
676. Jure, *lege publica*. — *Non noxia, innocis*. — *Secare, secabant*, l.
677. Pia unt, *purgabant*, l.

COMMENTARIUS.

putatur? Sera tamen et contumeliosa est emendatio senectutis. Ergo diis patriis, diis indigetibus pacem rogamus.) Verba unciis inclusa desunt in Aldo et aliis, existant apud Giselinum et Heinsium. Codex Vat. A corruptissimus est in his aliisque Symmachi verbis. Scribit reverimini pro reveremini, et post in quos omittit me. Alter Rott. habet reveremini canos meos.

651. Jupiter ægida scutum suum Palladi donavit, cui illa caput Medusæ imposuit. Illic intellige Jovem et Pallada, vel potius deos omnes.

653. Vat. A, Rat. a prima manu, *fatetur*. Cauch., *profetur*; *lege profatur*.

655. Theodosius Magnus hic laudatur, non Constantinus : nam hujus filii non erant Honorius et Arcadius. Hinc etiam arguitur, principem qui libro i Romam alloquitur fuisse Theodosium.

658. Rat., *aliud parat ævum*.

659. Vat. A, *quæ videndo, recenti manu recte factam vivendo*.

661. S. Leo serm. 1 in natali SS. apostolorum Petri et Pauli : *Per sacram beati Petri sedem caput orbis effecta, latius præsideres religione divina quam dominatione terrena*. Prosper Carn. de Ingratis in princ. : *Sedes Roma Petri quæ pastoralis honoris facta caput mundo, quidquid non continet armis, Religione tenet*.

663. Rat., *persuaserit*, non recte.

667. Ald., *belli*. Vat. A, *scelerare*. Pal., *sceleraret*. Alex. a prima manu, *ferere*; a secunda manu, *funere*. Ald., Gis. ad oram, in *funere*. Legendum *bellis scelerarem funere*. Ferri potest in *funere et belli*.

670. Fortasse Prudentius alludit ad incendium Neronianum.

671. Weitzius Aldum allegat pro *post hæc*; alium fortasse voluit indicare, nam in Aldo lego *post hunc*. Decius septimam persecutionem, ut vulgo numerant, excitavit, sed plane crudelem et Neronianæ similissimam. De persecutionibus Christianorum sub imperatoribus paganis acri judicio multaque doctrina disseruit cl. Franciscus Maria Luchinius in præfatione ad Acta martyrum Ruinartii Italice a se conversa. Undecim persecutiones distinguit et explicat, primam sub Nerone, secundam sub Domitiano, tertiam sub Trajano, quartam sub M. Aurelio, quintam sub Severo, sextam sub Maximino, septimam sub Decio, octavam sub Valeriano, nonam sub Aureliano, decimam sub Diocletiano, undecimam sub Juliano Apostata.

672. Ald., *mox hæc sitis*.

674. Egm., Gis. ad oram, *et trahere*. Giselinus in notis ait tolerari posse *extrahere*, se tamen malle lectionem sui codicis et editionis Daventriensis, ut per vulnera tristia animas trahere idem sit quod ludere pœnis. Vat. A, mendose, *extraxere*. *Ludere pœnis* quibusdam cruciatibus Christianorum satis apte congruit. Tacitus lib. xv Annal. cap. 44 : *Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contacti laniatus canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammam, atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urentur*.

675. Alex. cum aliis, *defundere*. Urb. alique, *diffundere*. Virg. x Æneid. in fine : *Undantique animam diffundit in arma cruore*. Hic etiam locus est animadvertendi audaciam illorum qui magnum fuisse SS. martyrum numerum negunt.

- Viro pie vobis auctoribus, impia pridem
Arte Jovis fateor : quid enim non ille cruentum
680 Tradidit, aut quid mite sibi, placidumve po-
[poscit ?
Qui, dum præmetuit cultus inolescere Christi,
Sævit, ac miserum fœdavit sanguine sæclum.
Et sunt, qui nobis bella exprobrare sinistra
Non dubitent, postquam templorum sprevimus
[aras,
685 Affirmetque Libyn Collinæ a cardine portæ
Annibalem Jovis imperio, Martisque repulsum :
822 Victores Senonas Capitolii ex arce fuga-
[tos,
Cum super excelso pugnarent numina saxo ?
Qui mihi præteritam cladem veteresque dolores
690 Inculcant iterum, videant, me tempore vestro B
Jam nil tale pati : nullus mea barbarus hostis

GLOSSÆ VETERES.

680. Tradidit, docuit, I.
681. Inolescere, *crescere dies festos*, I.
685. Libyn, *Africanum*, I.
688. Saxo, in *Capitolio*, I.
690. Inculcant, *imputant*, I.
695. Geticus, *Radagisus, vel Alaricus*, I.
696. Istro, *Danubio*, I.
698. Mastrugis, *mastruga quasi monstrosa vestis*,

- de pellibus facta : vocamus etiam mastrugas renones, quas rustice crotina vocantur*, I.
699. Venetos, *Venetia*, I.
700. Ligurum, *Liguria regio maritima et amœna*, I.
701. Victo amne, *transito Tiberi*, I.
704. Cruda, *fortis*. — Congredientum, *pugnantium*, I.

COMMENTARIÛS.

678. Vat. A, Pal., Egm. vitiose, *vobis aucta mihi impia*.

682. Vat. A, *sævit*; lege *sævit*.

683. Ald., *qui vobis*. Hæc vetus fuit ethnicorum querela adversus Christianos. Arnobius, lib. 1: *Nam quod nobis objectare consuevit bellorum frequentiam, causas, vastationes urbium, Germanorum et Scythicas irruptiones, cum pace hoc vestra et cum bona venia dixerim, quale sit istud quod dicitis, calumniarum libidine non videtis*. Etiam cum nulla jam ipsis supererat spes veterem idolorum cultum recuperandi, hujusmodi querimonias instaurabant, quas ut retunderet, S. Augustinus libros de Civit. Dei scripsit, Orosioque auctor fuit, ut libros historiarum conficeret, et calamitates quæ ante Christianismum obvernerant, singillatim notaret.

686. Prudentius Symmachi verba refellit, Annibalem fulminibus deterritum, cum Romam oppugnaret, traditum est. *Seu cælum, seu Roma tonat*, ait Claudianus de Bello Getico.

688. Urb., Egm., Widm., Bong., scribunt *excelso*, quod expressit Weitzius. Heinsius ait in scriptis esse *e celso*. At Alex., Rat., *excelso*, cum Ald., Gis. et aliis, et hoc ipsum puto esse *excelso*, quamvis etiam possit dividi *e celso*. Virgilius lib. ix *Æn.*, *Dum domus Æneæ Capitolii immobile saxum Accolet*.

691. Vat. A, nullis; emenda nullus.

692. Virgilius et Juvenalis *claustra portarum* dicunt : ac fere simili modo Catullus, Ovidius, Seneca. Savao ad epist. 2, lib. 1 Sidonii de Gothis hunc locum interpretatur. Grangæus ait pro certo debere intelligi de Gallis, qui armis, veste comæque erant Romanis dissimiles, scilicet, Nullus barbarus hostis, ut Annibal cuspide claustra mea quatit; nullus armis, veste comisque ignotus, ut Brenni miles et Senonum exercitus, capta errat in urbe. Id magis probo.

695. Geticus tyrannus est Alaricus. Gothi *Getæ* dicebantur. Inscriptio poematis Claudiani est: *De Bello Getico, vel Pollentiaco*.

696. Etsi Gothi e septentrione venerant, tamen die apud Istrum condecorant : hinc *patrium Istrum* vocat. Innuit autem morem barbarorum, qui flumina jurabant. De eodem Ala ico Claudianus carm. de Bello Getico: *Patrii numen juraverat Istri. Fluvius*

numen aliquod inesse Romani etiam ac Græci in fabulis tradunt.

698. Alex., *astrucis*; supra, *mastrucis*. Rat., *mastrugis*, quod tenuit Weitzius; alii scribunt *mastrucis*, seu *mastrucis*. Mastruca vestis erat e pellibus ferarum, quam Sardis tribuit Cicero. Quintilianus lib. 1, cap. 5: *Mastruca, quod Sardum est, illudens Cicero ex industria dicit*. Ciceronis verba conservavit Isidorus. Hieronymus dialog. 1 contra Luciferian.: *Defendebat, non sine causa Christum mortuum fuisse, nec ob Sardorum tantum mastrucam Dei Filium descendisse*. Gothi hujusmodi vestibus induebantur, qui propterea *pelliti* appellantur a Rutilio et a S. Hieronymo. Turnebus, num. 312 Advers., ait mastrugam esse vestem scorteam gravissimæ et pessime olentem. Glossæ verbum huc trahi potest *crotina*. *Rhenones* in eadem glossa sunt vestis Germanorum propria, ut patet ex S. Isidoro, lib. xix Etymol., cap. 25. Quamvis autem mastruca dicatur vestis propria Sardorum, rhenones sive renones Germanorum, tamen cum utraque sit e pellibus, recte hoc loco a Prudentio mastruca usurpatur. Apud S. Isidorum nonnulli legunt *Mastruca vestis Germanica*; sed non est dubium quin sit legendum *vestis Sarda*, ut arguitur ex verbis subjunctis Ciceronis, et numero 1 cap. cit. Ut autem glossa Isonis intelligatur, addam etymologiam *mastrucæ* ex Isidoro: *Mastruca autem dicta, quasi monstrosa*. De vestibus pellitis S. Paulinus carm. de Reditu Nicetæ: *Et Getæ currunt, et uterque Ducus: Qui colit terræ medio, vel ille Divitis multo bove pelleatus Accola ripæ*. Ubi in notis multa Rosweyodus affert de hoc vetustissimo habitu primorum populorum.

699. Rat., Weitz., Bong., Widm., *prostraverat*. Alii, etiam Widm. supra, *protriverat*.

701. Iso Tiberim amnem intelligit : an recte, vide comment. ad vers. 719.

702. Ald., male, *hos equitum nimbus*. Alii, *hos nimbos equitum*. Claudianus in prim. consul. Stiliconis vers. 352: *Sed didicit... non fuissem crebris hastilibus imbrem, Non equitum nimbos latius obsistere pilis*. De ansere pervigili, cujus clangore excitati Romani Gallos, nocte subeuntes, dejecerunt, agunt fere omnes poetæ historicique Romani.

704. Ald., scripti Heinsiani, Alex., Urb., Egm.,

705 Pectora, nec trepidans animus succumbere le- A
[tho
Pro patria, et pulchram per vulnera quærere
[laudem.
Nunquid et ille dies Jove contulit auspice tan-
[tum
Virtutis pretium? Dux agminis, imperiique

824 Christipotens nobis juvenis fuit, et co-
[mes ejus,
710 825 Atque parens Stilico: Deus unus Chri-
[stus utrique:
Hujus adoratis altaribus, et cruce fronti
Inscripta, cecinere tubæ: prima hasta dra-
[cones

GLOSSÆ VETERES.

708. Dux, *Constantinus*, l.709. Christipotens, *Theodosius Arcadii filius, consul et socer Honorii*. — Juvenis, qui juvenis erat adhuc, l.710. Utrique, *Constantino et Stiliconi*, l.712. Draconis, *crucis: vox illa Romana caput draconis habens*, l.

COMMENTARIUS.

Palat., Widm., Bong., *perfractaque*. rabr., Gis., *præfractaque*. Rat., *perfectaque*. Videtur præferendum, *præfractaque*: nam ita Virgilius xi *Æneid.*, *Præfractaque quadrupedantum Pectora pectoribus* B *rumpunt*.

708. Rat. a prima manu, *quærere mortem*. Virgilius lib. ix: *Et pulchram properet per vulnera mortem*; et lib. xi: *Pulchramque petunt per vulnera mortem*.709. Glossæ de Constantino, Theodosio Arcadii filio, Honorii socero, anachronismis et erroribus sciant. Honorius *dux agminis imperiique* dicitur, non quod ipse præsens prælio Pollentino adfuerit, sed quod ipse auspicio et imperio a Stilicone, vel potius a Saule duce, ut dicam ad vers. 719, gestum fuerit. Neque longe Honorius aberat, quippe degens Ravennæ.709. Stilico dicitur comes Honorii non tam ratione illius dignitatis, quæ ævo medio *comitatus* nuncupabatur, quam ob munus tutoris Honorii, quod Theodosius morti proximus Stiliconi commendavit, et quia Stilico duas filias, quas ex Sereno Theodosii fratre gerita susceperat, Mariam primo, et subinde, ea mortua, Thermantiam Honorio in matrimonium copulaverat. His pariter de causis *parens* appellatur. S. Ambrosius orat. in funere Theodosii: *De filiis enim nil habebat novum, quod conderet, quibus totum dederat, nisi ut eos præsentem commendaret parenti*. Claudianus de Tertio Consul. Honorii Theodosium morti propinquum Stiliconi ita dixisse cecinit: *Ergo age, me quoniam caelestis gloria poscit, Tu curis succedere meis, tu pignora solus Nostra fove, geminos dextra tu protege fratres..... Indue mente patrem*. Giselinus ex hoc loco conjicit Prudentium non vixisse usque ad Stiliconis prodicionem et necem, quæ accidit circa annum 413, ut ipse ait, vel potius 408, ut ex historia constat. Alioqui nomen Stiliconis, quod postea e marmoribus eradebatur, in suo opere induxisset, quomodo pro *Nola* substituit *ora* Virgilius, Nolanis iratus. At neque ex omnibus marmoribus nomen Stiliconis eradi potuit, et longe difficilius est in aliquo scripto jam evulgato quidquam inducere aut mutare. Virgilius *Æneidem* nondum publicaverat cum decessit, adeoque membranæ intus positæ delere illi licuit quod non placuit. Teolius temporum rationem turbat. *Hinc*, ait, *aperte patet, ante annum 405, quo Stiliconis casus contigit, poetam hæc cecinisse*. Rei veræ rationem falsam allegat: nam Stiliconis casus ante annum 408 non contigit. Quod autem dixi, Stiliconis nomen non ex omnibus marmoribus erasum, ex hac inscriptione patet:

FL. STILICHONI. V. C.
FLAVIO STILICHONI INLVSTRISSIMO VIRO
MAGISTRO EQVITVM PEDITVMQVE
COMITI DOMESTICORVM TRIBVNO PRAETORIANO
ET AB INEVNTE AETATE PER GRADVS CLARIS
SIMAE MILITIAE AD COLVMBEN GLORIAE
SEMPITERNAE ET REGIAE ADFINITATIS EJECTO
PROGENERO DIVI THEODOSI COMITI DIVI

THEODOSI AVGVSTI IN OMNIBVS BELLIS
ADQVE VICTORIS ET AB EO IN ADFINITATEM
REGIAM COOPTATO ITEMQVE SOCERO D N
HONORI AVGVSTI AFRICA CONSILII EIVS
ET PROVISIONE LIBERATA EX S C

Exstat hæc inscriptio Romæ in area palatii posterioris De la Valle, quam Smeilius et Manutius viderunt, et refert Gruterus pag. ccccxxii. Smeilius scribit *progeneri*, Gruterus *progenero*, ut revera est in marmore quod vidi et contuli. Nunc abest primus versus, qui fortasse olim fuit in capite basis. Quædam ad archetypum correxi; nonnulla erasa sunt, vix ut legi possint. Ad eundem Stiliconem pertinere videtur inscriptio Christiana apud Gruterum pag. mliii, quæ incipit, *CONSVLATV. M. F. STILICONIS SECVNDO CÆ DEPOSITVS PVER*. Stilico quidem Christianum nomen profitebatur; sed ejus filius Eucherius, quem in imperio substituere conatus est pater, jam inde a puero, privatoque persecutionem Christianorum meditabatur. Alias inscriptiones ubi Stiliconis mentio occurrunt, vide apud Guasum tom. III *Inscript. Capitol.*, num. 1246, 1247, ubi nomen aliquando exaratur *Stilico*, aliquando *Stilicho*, aliquando *Stiliko*. Adeo difficile est e lapidibus veram orthographiam restituere.

712. Rat., Weitz., *draconis*: ita etiam Fabr., quem male Weitzius appellat pro *dracones*. Plerique, *dracones*; et Giselinus male *draconis* in singulari nonnullos habere ait: nam *prima hasta labarum imperatorum* intelligitur, in quo erat Christi monogramma, et nemo credit Christi apicem cum draconis effigie conjunctum fuisse. Contra Grangæus defendit et explicat lectionem *draconis*, quia mos ferendi effigies draconum in exercitu sub Christianis retentus est, sed ita ut supra ipsos dracones Christi monogramma exstaret: et ideo subjungit Prudentius *quæ Christi apicem sublimior effert*. Utraque explicatio probabilis: non autem probo rationem Giselini: cur enim non potuerit vexillis, in quibus draco esset pictus, Christi apex desuper imponi? Glossa Isonis fortasse ita poterit emendari: *Vexilla Romana caput draconis habent*. De militibus draconariis vide hymnum 1 Peristephanon. Præclarum argumentum pietatis veterum militum Christianorum ex his versibus cruitur: non enim solum altaria adorabant, scilicet Deum coram altaribus, verum etiam pugnam initari cruce frontem signabant. S. Augustinus in psal. lxxii: *Quid times fronti tuæ, quam signo crucis armasti? Fortasse eodem respexit Sedulius lib. 1: Aurea perpetuæ capietis premia vitæ, Arma quibus domini tota virtute geruntur, Et fixum est in fronte decus, decus, armaque porto, Militiaque tuæ, bone rex, pars ultima resto*. Solitos Christianos ab ipso nascentis Ecclesie initio os, pectus, præcipue vero frontem sæpius crucis signo munire, res nota est omnibus et alibi etiam a nobis exposita. Tertullianus egregie dixit de Corona milit. cap. 5, *Frontem crucis signaculo terimus*, ut frequentiam denotaret. Sagittarius, cap. 16 de Cruciat., hunc locum intelligit vel de signo crucis, saltem digito in aerem facto, vel de signaculo crucis quod Christiani veteres

- 826** Præcurrit, quæ Christi apicem sublimior A 720 [effert.
Illic ter denis gens exitiabilis annis
715 Pannoniæ pœnas tandem deleta pependit.
Corpora famosis olim ditata rapinis
In cumulos congesta jacent. Mirabere seris,
Posteritas, sæclis inhumata cadavera lato,
Quæ Pollentinos texerunt ossibus agros.
- 827** Si potui manibus Gallorum excisa levare
De cinerum squalore caput, redeunte Camillo
Signa renidenti fumans si fronte recepi :
Si potui miseris sertis redimire ruinas
Et male pendentes lauro præcingere turres :
725 Quo te suscipiam gremio, fortissime princeps,
Quos spargam flores, quibus insertabo coronis
Atria, quæ festis suspendam pallia portis,

GLOSSÆ VETERES

713. Effert, *elevat*, I.
715. Pependit, *persolvit*, I.
717. Mirabere, *apostrophe*, I.
718. Inhumata, *dispersa*, I.
720. Manibus, *de manibus*. — Excisa, *perempta*, I.
721. Redeunte, *Romam*, I.
722. Fumans, *adhuc*, I.
723. Redimire, *ornare*, I.
724. Lauro, *victoria*, I.
725. Princeps, *Theodosi, vel Stilico, vel Constantine*, I.
726. Insertabo, *ornabo*, I.

COMMENTARIUS.

Inscriptum frontibus circumferebant : ac multa undique colligit quibus utramque hanc consuetudinem confirmet. Quibus addere juvat verba Orosii lib. vii, cap. 35, ubi Theodosii contra Eugenium pugnam describit : *Sciens vero (Theodosius) se esse non solum signo crucis tuendum, sed et victoriam adepturum, signo crucis se muniens, signum victoriae dedit, ac signo crucis signum prælio dedit, ac se in bellum, etiam si nemo sequeretur, victor futurus immisit.*

713. *Gis.*, *sublimior offert*, ad oram *sublimiter effert*. Alii, *sublimior effert*.

714. Claudianus de bello Getico, *Unoque die Romana rependit Quidquid terdenis acies amisimus annis*. Gothi a Stilicone cæsi sunt anno 403, cum 30 ante annos imperium Romanum invasissent. Cassiodorus in Chronico perperam ad consulatum quintum Arcadii et Honorii, qui incidit in annum 402, bellum Pollentinum reject.

715. In Rat. hic versus postponitur sequenti *Corpora*. Sensus aliud poscit. Intelligitur *gens Pannoniæ*; erat autem duplex Pannonia, altera superior, ubi nunc pars orientalis Austriae est, altera inferior, ubi nunc magna pars Hungariæ inferioris cum parte Sclavoniæ. Pannoniam Sirmiensem Gothorum sedem nominat Cassiodorus lib. iii Variarum ad Colocæum.

716. Rat., *dicata rapinis*, contra metrum.

717. *Gis.* ad oram, *conjecta jacent*.

719. Claudianus loc. cit., *O celebranda mihi cunctis Pollentia sæclis*. Pollentia Liguriæ urbs nunc *Polenzo* apud Tanarum. Multi scribunt *Potentia*. Alia est Pollentia in Piceno, nunc *Monte Melone*. Omitto aliam Pollentiam in Baleari majori, nunc *Pollenza*. De Pollentia Liguriæ bellum Pollentinum intelligitur. Et Claudianus quidem de Bello Getico tradit Alaricum fuscum *Ligurum regione suprema*. Sed cur Prudentius vers. 701 dixit, *Tuscumque solum victo amne premebat*? Puto Alaricum ad Tusciam et Tiberim pervenisse, et postquam inde excessisset, ad Pollentiam victum. Vide comment. ad vers. 729. Cassiodorus et Jornandes narrant Stiliconem cum exercitu Romano a Gothis Pollentiæ victum fugatumque fuisse. Verum potius fides præstauda est scriptoribus æqualibus Prudentio, Claudiano et Orosio. Et Orosius quidem post Stiliconis scelus et obitum scribebat, neque gesta apud Pollentiam laudat, vicisse tamen Romanos concedit. Ita scribit lib. vii, cap. 57 de Rufino et Stilicone : *Gentes barbaras ille immisit, hic fovit. Taceo de Alarico rege cum Gothis suis sæpe victo, sæpe concluso, semperque dimisso. Taceo de infelicibus illis apud Pollentiam gestis, cum barbaro et pagano duci, hoc est Sauli, summa belli commissa est : cujus improbitate reverendissimi dies et sanctum Pascha violatum est, cedentique hosti propter religionem, ut pugnaret, extortum est : cum quidem ostendente in brevi iudicio Dei, et quid favor ejus posset, et quid ultio exigret,*

B *pugnantes vicinus, victores victi sumus. Taceo de ipsorum inter se barbarorum dilacerationibus, cum se invicem Gothorum cunei duo, deinde Alani atque Hunni variis cædibus populabantur. Rhadagaisus, etc. Pergit narrare stragem Rhadagaisi ejusque exercitus. Existimo Orosium in illis verbis victores victi sumus innuere, Romanos, sœvite Gothos Stilicone, ab ipso Alarico victos fuisse, cum Urbem obsedit et irrupit; nisi malis accipere de aliqua levi victoria, quam Gothi victi contra Romanos victores, et post prælium Pollentinum negligentes, obtinuerint, quod narrationi Claudiani minime consonat. Nam is in panegyri de Sexto Consul. Honorii aliam victoriam post Pollentinum prælium a Stilicone prope Veronam partam commemorat : *Ubi Roma periculo Jam procut, et belli medius Padus arbiter ibat*. Cassiodorus et Jornandes sive, ut alii vocant, Jordanus fortasse decepti sunt, quod Orosium non bene intellexerint. Illi certe Prudentii versus aperte ostendunt ita fuisse Pollentiæ Gothos disjectos, ut Roma jam secunda censeretur. Ex Orosio colligitur etiam non ipsum Stiliconem prælio Pollentino adfuisse, sed Saulem ducem, cui summa belli commissa fuit.*

721. Aldus inserit et post *caput*, quod tamen lex carminis respuit. Camillus Gallos Capitolium obidentes ejecit.

722. Ald., Fab., *signa renidenti*; renuit metrum : *renidenti est pro ridenti*.

723. Egm., *miseria*; Vat. A, *miserans*; alii, *miseras*.

724. Thuan., *lauru pro lauro*.

725. Ex hoc loco recte arguitur Prudentium hæc scripsisse antequam Honorius triumphasset, adeoque inter victoriam Pollentinam et triumphum Honorii, qui accidit anno 405 exeunte, ut ait Tillemontius, Grangæus ex Claudiano de Sexto Consul. Honorii arguit fuisse annum 404, cum Honorius et Aristenæus consulatum tenerent.

727. Colligit Prudentius ea omnia quæ in triumpho aliquo celebrando a populo fieri solebant, sertis redimere muros, lauro præcingere turres, spargere flores, atria coronis decorare, portis suspendere pallia. Quæ omnia multis possent confirmari; sed res est certa, nec minus obvia et clarissima adhuc existunt, Romæ præsertim, vestigia. Victorius in Dissert. philolog. probat, olim in usu fuisse vela ex serico et auro ad ornatum, cultum et decorem alicujus ædis sacræ, arcibus zophorisque accommodata ad modum encarpi : de quibus hoc loco Prudentius. At Prudentius de ornatu templorum nunc minime agit. Illud autem morem in ecclesiis servatum Paulinus non semel significavit, de quo videri possunt Ciampini in opere de Sacris ædificiis, et Buonarrotius in Observation. ad sacra diptycha. Grangæus dubitat an tantum portæ triumphali, an cæteris Urbis portis pallia in triumpho suspenderentur. Conjectat tamen portas hic sumi pro januis, quod mihi exploratum

- 828** Immunis tanti belli, ac te stante sub ar- A
[huis
Libera, et aure tenus Geticos experta tumultus?
730 Scande triumphalem currum, spoliisque re-
[ceptis
Huc, Christo comitante, veni: date, vincula
[demam
Captivis gregibus: manicas deponite, longo
Tritas servitio, matrum, juvenumque catervæ.
Dediscat servire senex, laris exsul aviti,
735 Discat et ad patrium limen genitrice reversa
Ingenuum se nosse puer: timor omnis abesto.
Vicimus: exsultare libet. Quid tale, repulso
Pœnorum quondam duce, contigit? Ille petitæ
Postquam perculerat tremefacta repagula portæ,
740 Baianis resolutus aquis durissima luxu
829 Robora destituit, ferrumque libidine fre-
[git.
At noster Stilico congressus cominus, ipsa
Ex acie ferrata virum dare terga coegit.

728. Immunis, *secura*, I.
731. Date, *permittere*. — Demam, ut tollam ego
Roma, I.
732. Manicas, *ligamina manuum*, Iso.
734. Laris, *domus*, I.
738. Pœnorum, *Africanorum*. — Duce, *Annibale*, I.
739. Repagula, *vectes, pessulos*, I.
740. Baianis, *campanis*. — Luxu, *luxuria*, I.
742. At, *longe postea*. — Stilico, *socius Constantini*.

GLOSSÆ VETERES.

- 745 Illic lascivum, Campania fertilis, hostem
Deliciæ vicere tuæ, non Jupiter acrem
Protexit Fabium: sed juvit amœna Tarentus,
Quæ dedit illecebris domitum calcare tyran-
[num.
His ego pro meritis quæ præmia digna repen-
[dam,
750 Non habeo: membra statuis effingere vile est.
Virtutem nil vile decet: nam vile, quod ætas
Eripit: æra cadunt, aut fulvum defluit aurum,
Aut candor perit argenti, si defuit usus:
Et fuscata situ corrumpit vena colorem.
755 Viva tibi, princeps, debetur gloria, vivum
Virtutis pretium, decus immortalæ secuto.
830 Regnator mundi Christo sociabere in
[ævum:
Quo ductore meum trahis ad cœlestia regnum:
Nil te permoveat magni vox rhetoris, oro:
760 Qui sub legati specie sacra mortua plorans,

— Cominus, *statim*, I.

745. Hostem, *Annibalem*, I.
746. Acrem, *fortem*, I.
747. Fabium, *unus ex tercentis*, I.
750. Statuis, *imaginibus*, I.
754. Situ, *negligentia vel vetustate*, I.
757. Regnator, *Constantine*, I.
758. Quo, *illo*, I.
759. Te, o *Symmache*, I.

COMMENTARIUS.

videtur. Etiam hæc consuetudo adhuc permanet, ut diebus solemnioribus, ecclesiarum et domorum januæ et fenestræ peristromatis et palliis ornentur.

728. Vat. A, corrupte, *accestante sub armis*.
729. Rat., Egm., Widm. a prima manu, Gis., *Alpe tenus*. Ald., Alex., Urb., Vat. A, Weitz., Thuan., præstantiores Heinsiani, Jureti codex, *aure tenus*, quod longe melius est. Vat. A, *tumultos*: corrige *tumultus*. Alaricum non procul ab Urbe fuisse ex hoc versu colligitur, uti etiam ex versu 701, *Tuscumque solum victo amne premebat*. Et Claudianus refert, mœnia Romæ, audito rumore, fuisse reparata, vi consul. Honor., *Addebant pulchrum nova mœnia vultum Audito perfecta recens rumore Getarum*. Ac revera Jordanus de Rebus Getic. narrat Alaricum ad pontem applicuisse Condiñiani, qui tertio milliario a Ravenna aberat, ubi debebat tunc Honorius: a quo cum Alaricus sibi suoque exercitui Gallias Hispaniasque obtinisset, Italia discessit, et in Alpibus Cottiiis apud Pollentiam pugnare coactus est: quod videtur confirmare Orosius ad vers. 719 laudatus. Fortasse *Tuscum solum* recte intelligitur de Tuscia Circumpadana, ut ita Alaricus nulla ex parte Hetruriam ac Tiberim attigerit, et Roma aure tenus experta fuerit Geticos tumultus, quia Alaricus ad pontem Condiñiani applicuerat, non ultra progressus.

730. Rat., Weitz., *spoliisque repertis*.
731. Gis. et alii vulg., *data vincula demam*. Aldus cum scriptis jam ediderat *date*, monuitque Gifanium, verbo *VESTIRE*, eleganter id dici *date*, *vincula demam*. Virgilius iv *Æn.*, *Date, vulnera lymphis Abluam*. Prudentius ipse Apoth. vers. 594, *Date, pandite librum*.
733. Egm. a manu prima, *caterva*.
736. Vat. A, male *ingenium se nosse*. Ex Virgilio xi *Æn.*, *timor omnis abesto*. Imitatus etiam id est Juvenus lib. iii, *Tum pavidis Christus loquitur: timor omnis abesto*.

739. Aldi error *postquam pertulerat*. Ante Prudentius dixit *claustra*, quæ nunc *repagula portæ*.

742. Heinsius cum suis scriptis, Rat., Weitz., Gis. ad oram, *congressus*. Ald. Vat. A, Urb., Alex. et alii, *congressum*. Melius *congressus*. — Quamvis prælio Pollentino Stilico non adfuerit, dicitur tamen *congressus cominus*, quia ejus consilii et providentia omnia gerebantur, et prælio alteri trans Padum præsens videtur adfuisse.

743. Gis. in textu, *virum*; ad oram, *virum*. Claudianus, vi Consul. Honorii: *Ut chalybe indutos equites, et in ære latentis Vidit cornipedes: Quamam de gente, rogabat, Ferrati venere viri?* Si versu superiori legas *congressum*, constructio erit, *Coegit virum, congressum cominus, dare ex ipsa acie terga ferrata*. Non assequor quem sensum reddat *virum* seu *virorum* ad marginem Giselini, et in aliis edd.

744. Gis. 2 ed., *et mea virtus*. Melius in 1 ed. cum scriptis et aliis edd., *et mera virtus*. De hac voce *mera* iterum loqui nihil est necesse.

747. Rat., Alex., Urb. aliique, *juvit amœna*, et glossa Alex. scilicet *illum*. Ald., Weitz., *vicit*, nempe Annibalem. Melius *juvit*, quod tenuit Heinsius, quamvis codicum discrepantiam non adverterit. Fabius licet est Cunctator ille celeberrimus, *Unus qui nobis cunctando restituit rem*.

749. Gifanium *legere promeritis* non semel monuit et ita quidem reperitur in Alex. et Urb.

750. Vat. A, *statui*; lege *statuis*.

751. Vat. A, *nil tale decet*.

752. Heinsius ait in scriptis esse *eripit*, non *eruit*. Nescio quis *eruit* ediderit.

753. Vat. A a prima manu *defluit usus*.

756. Ald., Gis., *secuto*, cum Alex., Urb., et aliis. Id tenuit Heinsius, sed nihil ex mss. monuit. Weitzius cum suis, Rat., *secutum*. Melius est *secuto*.

759. Vat. A, *rhetoris oris*. Alex., *ore*. Alii melius *rhetoris, oro*. Mariettus hinc arguit Symmachi novam hanc fuisse legationem ad Honorium, ob quam ut responderet, hos libros ad Honorium scripsit Prudentius.

- Ingenii telis, et fandi viribus audet
 Heu! nostram tentare fidem: nec te videt, ac
 [me
 Devotos, Augusto, Deo: cui sordida templa
 Clausimus, et madidas sanie dejecimus aras.
 765 Unus nostra regat, servetque palatia Christus,

GLOSSÆ VETERES.

769. Non admittenda, non recipienda, I.
 770. Ab haruspice, ab Apolline, a magis, I.

771. Patria, Roma, I.

COMMENTARIUS.

765. *Palatia* dicta sunt domus superbæ et amp.æ, quales in monte Romæ Palatino primum structæ sunt. Ipse mons Palatium quoque vocatum est. Censeo Prudentium alludere ad templum Romæ deæ, de quo egi ad vers. 219 lib. I, quod in monte Palatino fuisse ex Claudiano colligitur. De eodem templo accipio verba mox legenda, *Mea serviat aula*: nam aulam pro templo sumi fusius alibi ostendi. Nihil tamen prohibet quominus de tota Roma ejusque ædibus intelligatur.

768. Rat., Gis., sic *effata*. Concinnius est *affata* cum aliis.

771. Aldus male distinguit *a patria patriæ, nam Oxon., patriæ sua gloria*. Prudentius Symmachum legatum a patria missum negat, quia plerique nobiles Romani jam ad fidem conversi erant cum ipse Symmachus respondebat, et quia etiam olim, cum Symmachus relationem suam Valentiniano secundo obtulit, multi Christiani senatores dissentiebant. Alioquin exploratum est ex ejus Relatione et ex Ambrosii Responsonibus, revera Symmachum hujusmodi legationibus pro restituenda ara Victoriæ functum fuisse, a senatu missum. Quo loco quaerendum et expendendum a nobis est an inscriptio quædam vetus quæ circumfertur, ad eum pertineat: nam Weitzius et Chamillardus, qui eam proferunt atque huic Symmacho attribuunt, nullam rationem dubitandi adverterunt, quamvis jam olim Juretus contenderit ad Symmachum hunc epistolographum inscriptionem hanc non spectare. Profecto de patre Symmachi epistolographi plerique accipiunt verba Ammiani lib. xxvii: *Multo tamen antequam hoc contingeret, Symmachus Aproniano successit (in Urbis præfecturâ) inter præcipua nominandus exempla doctrinarum atque modestiæ, quo instante Urbs sacratissima otio copiosaque abundanti us solito fruebatur, et ambitioso ponte exultat, atque firmissimo, quem condidit ipse, et magna civium lætitiâ dedicavit, ingratorum, ut res docuit apertissima: qui consumptis aliquot annis domum ejus in transtiberino tractu pulcherrimam incendunt.* Inscripção vero hæc est:

PHOSPHORII

L. AVR... AVIANO. SYMMACHO. V. C. PRAEFECTO. VRBI. CONSULI. PROPRAEFECTIS PRAETORIO. IN. VRBE. ROMA. FINITIMISQUE PROVINCIIS. PRAEFECTO. ANNONAE. VRBIS. ROMAE. PONTIFICI. MAIORI. QVINDECEMVIRO. S. F. MYLTIS. LEGATIONIBVS. PRO. AMPLISSIMI. ORDINIS. DESIDERIIS. APVD. DIVOS. PRINCIPES. FVNCTO. QVI PRIMVS. IN. SENATV. SENTENTIAM. ROGA RI. SOLITVS. AVCTORITATE. PRVDENTIA. ATQ. ELOQVENTIA. PRO. DIGNITATE. TANTI. ORDINIS. MAGNITVDINEM. LOCI. EIVS. IMPLEVERIT. AVRO. INLYSTREM. STATVAM. QVAM A. DOMINIS. AVGVSTISQ. NOSTRIS. SENATVS. AMPLISSIMVS. DECRETIS. FREQVENTIB. IN PETRABIT. IDEM. TRIVMFATORES. PRINCIPES. NOSTRI. CONSTITVI. ADPOSITA. ORATIONE. IVS. SERVNT. QVAE. MERITORVM. EIVS. ORDINEM. AC. SERIEM. CONTINERET. QVORVM. PERENNE

Ne quis Romuleas dæmon jam noverit arces:
 Sed soli pacis domino mea serviat aula.
 Sic affata pios Roma exoravit alumnos,
 Spernere legatum, non admittenda petentem:
 770 Legatum Jovis ex adytis ab haruspice missum,
 At non a Patria: patriæ nam gloria Christus.

IVDICIVM. TANTO. MVNERI. HOC. QVOQVE. AD DIDIT. VT. ALTERAM. STATVAM. PARI. SPLEN DORE. ETIAM. APVD. CONSTANTINOPOLIM COLLOCARET

Hanc inscriptionem, cum conferre vellem, non reperi. Eam refert Gruterus pag. cccclxx. num. 3, ex Smetio et Boissardo. In ea describenda Smetium potius secutus sum, qui testatur a se visam in basi sub Capitolio, sed certum locum non designat. Boissardus, 5 part. Antiq. monum., pag. 53, apud Franciscum Lisca exstare inscriptionem affirmat. A dextro latere basis legebatur:

DEDICATA. III. KAL. MAIAS

D. N. GRATIANO. IIII ET MEROBAVDE COS

Gratianus et Merobaudes consules fuerunt anno 377. Hinc ratio Jureti petitur, quia Symmachus auctor epistolarum consulatum non gessit ante annum 391, et præterea Symmachus, qui ea inscriptione laudatur, Lucius dicitur, Symmachus vero epistolographus Quinti prænomen in vet. codd. et apud Macrobius et Sidonium habet. Cæterum cum omnia inscriptionis elogia optime in Symmachum epistolographum cadant, cum nullus alius tunc floruerit Symmachus quem tantam nominis celebritatem habuisse constet, cum in fastis consularibus Lucii prænomen Symmacho epistolographo attribuatur, valde probabile judico huic eidem Symmacho inscriptionem convenire. Prænomen Quinti fortasse illi in codd. hæsit, quia filius ejus Quintus epistolas post obitum patris edidit. Neque satis liquet an patrem an filium Macrobius nominet. Quod si titulus consulis in inscriptione expressus de consulatu ordinario intelligendus est, nullus in fastis consularibus apparet Symmachus cui statua adjudicari possit, nisi forte Symmachus ille qui cum Gallicano consul fuit anno 330 hoc est 47 annis antequam statua dedicaretur. Quid autem prohibet quominus Symmachus epistolographus consul suffectus fuerit ante annum 377? Imo vestigia ejus dignitatis non obscura deprehendo in epist. I, lib. I, ubi de se ait: *Hos inter juvenile decus, sed honore senili Bis seno celsus, Symmache, fasce cluis.* Juretus id intelligit de consulatu ordinario Symmachi anno 391 atque inde arguit Symmachum juvenem consulatum renuntiatum. At parum congruit ratio temporum. Cæmpertum est Symmachum jam anno 382 fuisse senatus legatum ad Gratianum pro repetenda ara Victoriæ. Præterea cum Symmachus præfecturam Urbis accepit, ita gratias Valentiniano juniore egit epist. 15, lib. x: *Quieto mihi, et jam pridem a desiderii honorum remoto præfecturam, multis cupitam, sponte tribuistis;* et Theodosio epist. seq.: *Me dudum proconsularem virum, cedentem jam diu potentium moribus, ante capere magistratum quam exspectare voluistis.* Minime ergo consentaneum est dicere hunc Symmachum adhuc anno 391 juvenem fuisse. Qui etiam hunc ipsum a Marcellino verbis quæ supra ascripsi laudatum fuisse suspicor. Majorem difficultatem creat alia inscripção, quam proferam et expendam ad vers. 909, ubi de pontificatu Symmachi disseram.

- 831** Persistit tamen affirmans, iter esse viandi A
832 Multifidum, variumque, Deus cum quæ-
 [ritur unus.
 Hinc alios, ast inde alios properare seorsum,
 775 Quemque per anfractus proprios : sed compita
 [eodem
833 Fine coarctari, simul et concurrere in
 [unum.
 Quin etiam cælum, atque solum, ventos, mare,
 [nubes
 Omnibus in commune dari, vel qui colimus te,
 Christe, vel oxta litant sculptis qui tabida saxis.
 780 Non nego communem cunctis viventibus usum
 Aeris, astrorum, pelagi, telluris, et imbris.
 Ino etiam injustus pariter, justusque sub uno
 Axe habitant : unas capit impius, et pius auras : B
 Castus, et incestus : meretrix, et nupta : nec
 [alter
 783 Ore sacerdotis, quam mirmillonis anhelat
 Spiritus, aërio vitam qui temperat haustu.
 Nubes verna pluit zephyro impellente : sed æque
 Furis, et innocui fecundat rura coloni.
 Gurgitis æstivi sic pura fluente viator,
 790 Ut latro fessus, adit : sic piratis mare servit,

772. Viandi. *ad veritatem*, I.
 775. Compita, *competum dicitur, ubi multæ viæ com-
 petuntur, id est junguntur.* — Eodem, uno, I.
 779. Litant, *sacrificant*, I.
 780. Cunctis, *esse*, I.
 783. Axe, *cælo*, I.
 784. Incestus, *pollutus*, I.
 785. Ore, *de ore* — Mirmillonis, *scurræ*. Mirmillo
 gladiator fuit, et ponitur pro omni homicida, I.

GLOSSÆ VETERES.

- Ut mercatori : nec fluctus secius hosti
834 Obsequitur, quam cum licitæ fert transtra
 [carinæ.
 Ergo capax utriusque rei natyra creandis
 Se præbet populis, nec habet discernere dispar
 795 Viventium meritum, quos tantum pascere iussa
 [est.
 Servit enim mundus, non iudicat : hæc sibi
 [summus
 Naturæ dominus præscripta in tempora servat.
 Nunc adsunt homini data munera legibus
 [iisdem,
 Queis concessa semel : fons liquitur, amnis
 [inundat,
 800 Velivolum ratibus mare finditur, influit imber,
 Aura volat tenuis, vegetatur mobilis aer,
 Et res naturæ sit publica, promptaque cunctis,
 Dum servant elementa suum famulantia cur-
 [sum.
 Sic probus, atque reus capitalis criminis iisdem
 805 Sideribus, facilisque poli bonitate fruuntur.
 Vivere commune est : sed non commune mereri,
 Venique Romanus, Dalia, Sarmata, Vandalus,
 [Hunnos,
 Gætulus, Garamans, Alamannus, Saxo, Galaulas,

787. Verna, *vernalis*, I.
 790. Piratis, *marinis latronibus*, I.
 793. Utriusque, *boni et mali*, I.
 797. Servat, *in die iudicii*, I.
 802. Promptaque, *quia servit omnibus*. Iso.
 804. Capitalis, *quo reus capite pleci debet*, I.
 808. Garamans, *populi Siciliae*. — Galaulas, *populi
 in Oriente*, I.

COMMENTARIUS.

772 et 773. Vat. A, *esse vocandi*, minus bene. Videtur Prudentius agnoscere Symmachum unum Deum fateri. Non tamen ita est : nam argumentum Symmachi in eo versatur, quod multæ sunt viæ quærendi Divinitatem; nam æque eam quærunt qui unum ac qui plures Deos astruunt. Vide vers. 879.

774. Ald., Alex., Urb., Weitz., *seorsum*. Heins., Gis., Rat., *seorsim*.

775. Alex., Rat., *anfractus*. Alii, *anfractus*. Vat. A, Rat., Widm. scribunt *competa*. Weitzius, qui Aldum allegat pro *competa*, non viderat hujus correctionem *compita*. Vide comment. ad vers. 7 præf. 2 Apoth., ubi plura dixi de orthographia vocis *compitum*.

779. Huic versui verba Symmachi subjiciuntur : *Æquum est, quidquid omnes colunt, unum putari. Eadem spectamus astra : commune cælum est : idem nos mundus involvit. Quid interest, qua quisque prudentia verum requirat? Uno itinere non potest perveniri ad tam grande secretum.*

780. Ald., *commune cunctis viventibus ipsum*, perperam. In Torn. etiam erat *ipsum*, quod Latinius correxit.

786. Egm., Vat. A, *hausto*. Alex., *austu*; supra, *haustu*, quod verum est.

787. Nubis Vat. A, more antiquo.

789. *Æstiva* sunt loca umbrosa in quibus per æstatem pecora vitant calorem solis, ex Servio ad III Georg., ubi addit ex Statio, *Et umbrosi patuere æstiva lycæi*. Prudentius gurgitem æstivum dicit non tam quod umbrosus esse possit, quam quia per æstatem ejus aqua vitatur calor.

790. Vat. A, *mare servet*; melius alii *servit*. Rat. a prima manu, *servat*; supra, *servit*. Seneca lib. IV de Benef., cap. 26, *Si deos imitaris, da et ingratum beneficia. Sceleratis sol oritur, et piratis patent maria.*

791. In Vat. A desiderantur hæc verba, *nec fluctus secius hosti*. Egm., mendose, *sedius*, pro *secius*.

792. Ald., Tornæs., Galland., Gis. in textu, *dominæ*. Rat., Weitz., Widm., Palat., Heinsiani et recentiores, *licitæ*.

800. Heinsius mallet *impluit imber*.

804. Arnobius lib. IV, *Fervorem genitalem solis Deus, noctis et tempora, ventos, pluvias, fruges cunctis subministrat æqualiter, bonis, malis, injustis, servis, pauperibus, divitibus*. Matth. V, 45 : *Ut sitis filii Patris vestri, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.*

807. Urb., Widm., Rat., *Dana*; Vat. A, *Deda*; Ald., Heins., Weitz., Egm., Alex., *Daha*; Gis., *Daa*; Fabr., *Dea*. Rat. scribit *Wandalus*, Fabr. *Vandalus*, alii *Vandalus*. Alex., unus, emenda *Hunnos*.

88. Heinsiani scripti et alii, *Garamans*, et *Alamannus*; Heinsius tamen edidit *Garamas*, *Alamannus*. Glossa inepte Garamantas populos Siciliae dicit, ut Galaulas populos in Oriente. Nonnulli scribunt *Aleamannus*. Rat., Thuan., *Galaula*; fortasse *Galaulas*. Orosius lib. I, cap. 2, in Africae descriptione : *A meridie gentes Autolum (al. Autolum) quas nunc Gaulales (sic) vocant, usque ad oceanum Hesperium contingentes. Hic est terminus universæ Africae. Autoles sive Autoles a Lucano lib. IV vocantur Autololes, et sunt populi Numidis ac Getulis finitimi. Grangæus ait se apud geographos non legisse quis ille sit, populus, et*

- Justitiamque litant, et templum pectoris ornant. A 855 Et tot sunt ejus divortia, quot templorum
Secretum sed grande nequit rationis opertæ
Quæri aliter, quam si sparsis via multiplicetur
Tramitibus, et centenos terat orbita calles,
845 Quæsitura Deum variata indage latentem.
Longe aliud verum est: nani multa ambago
[viarum
Anfractus dubios habet, et perplexius errat:
Sola errore caret simplex via, nescia flecti
In diverticulum, bivialis nec pluribus anceps.
850 Non tamen inficior, duplex occurrere nobis
Semper iter, geminis mortalia partibus ire,
838 Cum dubitant, quonam ferat ignorantia
[gressum.
Altera multifida est: at simplex altera, et una.
Una Deum sequitur, divos colit altera plures, B

GLOSSÆ VETERES.

842. Nequit, non valet, I.
843. Sparsis, divisis, I.
845. Indage, investigatione. Utrumque facti: indago
indaginis, et indago indagis; indagatio, I.
846. Longe, valde, pro verius est quam tu dicis, I.
847. Anfractus, circuitus, I.
850. Inficior, nego, infiteus, negator rationis
meæ, I.
851. Geminis, in bonum et malum, I.
852. Dubitant, ipsi mali, I.
857. Thyrsigeri, thyrsum gerentis. — Rapit, via. —

COMMENTARIUS.

dominum sunt a recenti manu, prioribus erasis, reli-
quæ eadem manu veteris librarii.

841. Argumentum Symmachi.
844. Vat. A, mendose, obita calles. Gis., Fabr.,
tramitibus si centenos. Heinsius in notis, tramitibus si
centenis eorrexerit e suis potioribus per tramitibus et cen-
tenis: puto excidisse mendum, ac legi in ejus notis
debere TRAMITIBUS SI CENTENOS, tramitibus et centenos.
Ita enim edidit tramitibus et centenos, quod habent
alii edd., et mss. cum Jureti codice.
845. Rat., latenter; alii, latentem.
846. Heins., Cham. male, multa ambage. Hoc ip-
sum Prudentii argumentum adversus eos hæreticos
promoveri potest qui salutem æternam in qualibet
secta esse factant: quod egregie, his laudatis versibus,
præstitit Joannes Hessels de Officio pii et Chris-
tianæ pacis vere amanti viri, exurgente aut vigente
hæresi, cap. 34.

847. Rat., anfractus; supra, anfractus.
848. Ex Proverb. x, 9: Qui ambulat simpliciter,
ambulat confidenter.

849. Potiores Heinsiani, in diverticulum: quo re-
spicit Alex. indeverticulum.

850. Egm., Widm. ad oram, infiteus: ex quo su-
spicatur Weitzius infiteor.

851. Lactantius lib. vi, cap. 3: Omnis ergo hæc de
duabus viis disputatio ad frugalitatem ac luxuriam spec-
tat. Dicunt enim humanæ vitæ cursum Y literæ esse
similem, quod unusquisque hominum, cum primum
adolescentiæ limen attigerit et in eum locum venerit,
partes ubi se via findit in ambas, hæreat nutabundus,
ac nesciat in quam se partem potius inclinet. De hoc
bivio virtutis et vitii vide comment. ad vers. 789
Hæmartigeniæ.

853. Rat., multifidi; supra recte, multifida. Weitz-
ius cum suis, Gis. ad oram, et Heinsius cum altero
Rott., altera et unum Una Deum quod concinnius vi-
detur Heinsio quam altera et una, quod exstat in
plerisque aliis. Mihi magis placet et una, ut versu
seq. iterum occurrit una, quæ eadem simplex est.

854. Hinc liquet, plures deos a Symmacho affir-
mari, non unum, cui plures virtutes obediant.

Et tot sunt ejus divortia, quot templorum
Signa, quot aeriis volitant phantasmata mon-
[stris.

Aut hos thyrsigeri rapit ad Dionysia Bacchi,
Illicit aut alios ad Saturnalia festa,
Aut docet, occultus quæ sacra Diespiter infans
860 Inter tinnitus solvi sibi poscat ahenos.

Jamque lupercales ferulæ, nudique potuntur
Discursus juvenum. Megalesius hinc spada, diris
Incensus furiis, cæca ad responsa vocatur.
Sunt, qui quadriuis brevioribus ire parati

863 839 Vilia Niliacis venerantur oluscula in hor-
[tis:

Porrur, et cepe deos imponere nubibus ausi,
Alliaque, et Serapin cœli super astra locare.
Isis enim, et Serapis, et grandi simia cauda.

Dionysia, ad servitia, sacrificia, vel festa; nam Dio-
nysius est Bacchus, I.

858. Illicit, seducit. — Saturnalia, Saturni, I.

859. Diespiter, Juppiter ideo vocabatur, quia dis-
cum pater apud eos credebatur; pater dei, I.

861. Lupercales, festa Panis, quæ ita celebrabantur,
ut nudi per plateas cucurrissent homines, I.

862. Megalesius, sacerdos Opis a Megala civitate, in
qua colebatur Berecynthia, I.

863. Cæca, occulta, I.

868. Isis, quæ et Inachi filia. — Serapis, deus

860. Rat., tinnitus; non bene. Minucius, Coryban-
tum cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus editur.
Ovidius iv Fast., Ardua jam dudum resonat tinnitibus
Ide, Tutus ut infanti vagiat ore puer. Scilicet Coryban-
tes pulsabant æribus aera, ut ait Lucretius.

861. Hæ ferulæ lupercorum erant hircinæ pelles,
C quarum ictus catomus dicebatur, ut colligi videtur ex
Juvenalis Scholiaste ad vers. 142, sat. 2, Nec pro-
dest agili palmas præbere lupercis. Lupercorum iterum
mentio recurrit in Laurentio vers. 518, et Romano
vers 162. De voce catomus vide comment. ad vers.
697 in Romano.

862. Rat., magalesius; alii, megalesius. Nota hy-
pallagen discursus nudi pro discursus nudorum ju-
venum.

863. Oracula responsa dicebantur, ut responsa si-
byllæ, responsa deorum.

865. Rat. scribit holuscula. Juvenalis sat. 15, O
sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis Numina.
Ibidem Juvenalis plura de ridicula superstitio-
ne Ægyptiorum, ut Porrur, et cepe nefas violare, et
frangere morsu.

867. Vat. A et potiores Heinsiani, Serapen, non
Serapin. Rat. etiam Serapen, quantum poterat vesti-
giis veteris scripturæ conjici: nam corrector ineptus
abrasit, et sic versum concinnavit, Alliaque, et cœli
super astra locare Serapin, et post hunc versum,
abrasit etiam prioribus, Et pastam colubris Ibin: re-
deunt sed eodem. Deinde in margine, Ista, Serapis
enim, et prægrandi simia cauda. Omnino voluit se-
cundam in Serapis produci. Intellige versum in margi-
ni additum connecti versui præcedenti hoc sensu, redeunt
sed eodem ista. Martialis quidem secundam in Serapis
produxit, eamdem tamen corripuit Martianus Capella
lib. II, Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Osirim.
In nominibus propriis, præsertim barbaris, permixta
est hæc licentia poetis, ut ea quolibet intervallo ef-
ferant. Advertendum Serapin fuisse maritum Isidis,
et hoc innuit glossa, ubi fortasse post maritus nomen
Isidis intercedit.

868. Vat. A corrupte, et grandissima cauda. Juve-
nalis loc. cit., Effigies sacri nitet aureæ cercopitheci,

900 Ite procul, gentes : consortia nulla viarum
Sunt vobis cum plebe Dei : discedite longe,
Et vestrum penetrare chaos, quo vos vocat ille
Prævius infernæ perplexa per avia noctis.

842 At nobis, vitæ Dominum quærentibus,

[unum
GLOSSÆ VETERES.

903. Perplexa, *difficilia*, Iso.

903. Rat., *prævius infelix*.

904. Rursus multitudinem deorum ab ethnicis asserant indicat.

905. Rat., *lux est iter* : non patitur metrum.

906. Jureti codex, *spem sequimur, gradimurque fides*. Sed non tam recte ut videtur, ait Juretus. Imo *gradimurque fides* non recte dici puto. *Spe sequimur* etiam Paulinus ad Ausonium scribens dixit. Minucius in Octavio *Securi spe futuræ felicitatis, fide præsentis ejus majestatis animamur*. Ad quem locum Elmenhorstius laudat cum pluribus alii SS. Patribus hunc versum Prudentii, et legit *Spem sequimur, gradimurque fide*.

908. Post hunc versum hæc solent apponi verba orationis Symmachii : *Quanto commodo ærarii vestri Vestalium virginum prærogativa detracta est? Sub largissimis imperatoribus denegatur, quod parcissimi præstitierunt. Honor solus est in illo velut stipendio castitatis. Ut vitæ earum capiti decus faciunt : ita insigne ducitur sacerdotii vacare muneribus. Nemo me putet tueri solam causam religionum. Ex hujusmodi facinoribus orta sunt cuncta Romani generis incommoda. Honoraverat lex parentum vestales virgines, ac ministros deorum victu modico, justisque privilegiis. Stetit numeris hujus integritas usque ad degeneres trapezitas, qui ad mercedem vilium hajulorum sacræ castitatis alimenta verterunt. Secuta est hoc sancta publica, et spem provinciarum omnium messis ægra decepit. Non sunt hæc vitia terarum. Nihil imputemus austris. Nec rubigo segetibus obsuit, nec avena fruges necavit. Sacrilegio annus exaruit. Necesse enim fuit perire omnibus, quod religionibus negabatur. Quid tale provinciarum pertulerunt, cum religionum ministros honor publicus pasceret? (Commendabat enim terrarum proventus victus antistitum, et remedium magis quam largitus erat. An dubium est, pro copia omnium datum, quod nunc inopia omnium vindicavit?) Heinsius legit *sacri ærarii*. Aldus edidit *prærogativa detracta est, sub largissimis*. Correxerit *detracta, sub*. Rati-b., in illud velut stipendium. Ald. et Rat., *ex ejusmodi facinoribus orta sunt cuncta humani generis*. Aldus, *privilegiis stetit, sine puncto*. Idem, *trapezetas*. Idem, *salimenta, male, pro alimenta*. Heinsius, *austris*; Rat., *astris*. Ald. edidit *imputemus austris*, emendavit *astris*. Rat., *fruges necavit*. Prior Rott., Egm. cum Aldo, *quid tale proavi pertulerunt*. Codices vetusti, etiam latente Heinsio, deficiunt post illa verba *publicus pasceret*. Igitur verba unciis inclusa ex Heinsio petita sunt.*

909. Vat. A, *deleta dolore*, non recte. Agros, quos vestalibus et sacerdotibus Numæ tribuerat, alii etiam privati auxerant, sub Valentiniano et Theodosio anno 383 fiscus occupavit : quo anno famas publica secuta est. Hinc Symmachus in Relatione anni 384 sacrilegio annum exaruisse Christianis exprobrat. Ex hac ultima Symmachii querela arguitur eum pontificem fuisse, quod ex ejus etiam epistolis colligitur, ubi de vestalibus loquitur, tanquam si earum causa ad se pertineret. In inscriptione, quam retuli ad vers. 771 et huic Symmacho convenire posse censeo, L. Aur. Avianus Symmachus *pontifex major* dicitur. In hortis Cælimontanis Casaliorum prope S. Stephanum Rotundum, ut vocant, exstant duo lapides a Q. Fab. Memmio Symmacho dicti, quorum inscriptiones juvat præferre. Exstat autem prima a manu dextra le-

A 905 Lux iter est, et clara dies, et gratia simplex.
Spe sequimur, gradimurque fide, fruimurque

[futaris :

Ad quæ non veniunt præsentis gaudia vitæ,
Nec currunt pariter capta, et capienda voluptas.

Ultima legati defleta dolore querela est,

909. Ultima, *in novissimo*, I.

COMMENTARIUS.

I.

EVSEBII

Q. AVR. SYMMACHO. VC.
QVAEST. PRAET. PONTIFICI
MAIORI . CORRECTORI
LUCANIAE ET BRITTIORVM
COMITI ORDINIS TERTII
PROCONS. AFRICAE. PRAEF.
VRB. CÖS. ORDINARIUM
ORATORI . DISERTISSIMO
Q. FAB. MEM. SYMMACHVS
VC . PATRI OPTIMO

I I.

VIRIO NICHOMACHO FLAVIANO VC
QVAEST PRAET. PONTIF. MAIORI
CONSVLARI . SICILIAE
VICARIO . AFRICAE
QVAESTORI. INTRA PALATIVM
PRAEF. PRAET. ITERVM CÖS. ORD
HISTORICO . DISERTISSIMO
Q. FAB. MEMMIVS. SYMMACHVS. VC
PROSOCERO . OPTIMO.

Utramque hanc inscriptionem protulit Corsinius de præfect. Urbis, primam ex Sponio, alteram ex Reinesio. Eas ad archetypum emendavi. Q. Fabius Memmius Symmachus filius creditur esse Symmachii epistolographi, adeoque ejus pater Q. Aur. Symmachus is ipse est, quem oppugnat Prudentius. Igitur diversus videtur fuisse L. Aur. Avianus Symmachus, de quo ad vers. 771, si fideliter descriptum est elogium ibi exhibitum ex marmore. Sirmundus in præfat. notarum ad Sidonium et in nota ad primam epistolam observat, post reipublicæ casum magnam fuisse in nominibus et prænominibus varietatem, et sæpe unum eundem hominem quinque nominibus fuisse appellatum. In veteribus inscriptionibus non raro hæc duo nomina conjunguntur, *Lucius Quintus*, aut *Quintus Lucius*. Itaque adhuc dubitandi locus est an idem Symmachus in utraque inscriptione laudetur, qui scilicet vocatus fuerit Q. Luc. Aur. Avianus Symmachus. Corsinius ex cod. Theod. colligit Q. Aur. Symmachum anno 368 fuisse Lucaniae et Bruttiorum correctorem. anno 370 sive 373 proconsulem Africae. Secunda inscriptio, hoc loco a nobis allata, ad nos etiam aliquatenus pertinet, non solum quia monumentum a Memmio Symmacho positum est, cujus prosocer erat Nicomachus, sed quia is ipse Nicomachus pro idolorum cultu reparando vehementissime laboravit, eaque de causa auctor fuit Engenio, ut tyrannidem arriperet. Nicephorus lib. xii, cap. 30, vocat eum virum in disciplinis præclarum : inscriptio eundem appellat consularem Siciliae, historicum disertissimum. Non ergo dubium est, quin ad hunc Nicomachum referendæ sint subscriptiones, quæ in multis codd. mss. Titi Livii apparent, quarum plures e membranis Vaticanis cl. Giovenazzus collegit, mihi exhibuit. Sed duo sunt Nicomachi, alter Nicomachus Dexter, qui codicem Titi Livii emendavit ad exemplum Clementiani parentis sui, alter Nicomachus Flavianus, cujus est hæc subscriptio in fine lib. vii cod. Vat. signato num. 1340: *Emendavi Nicomachus Flavianus Titi Livii ter præfect. urbis apud Hennam ab urbe condita Victorianæ VC emendabam dominis Symmachis. explicit liber scripti-*

- 910 **843** Palladii quod farra focis, vel quod stipis A
[ipsis
844 Virginibus, castisque choris alimenta ne-
[gentur:
Vestales solitis fraudentur sumptibus ignes.
Hinc ait et steriles frugescere rarius agros,
845 Et tristem sævire famem, totumque per
[orbem
15 Mortales pallere inopes, ac panis egenos.

GLOSSÆ VETERES.

910. Palladii, *sacrificiis Minervæ*, 1.
913. Ait, *legatus*. — Rarius, minus, 1.
917. Triptolemi, *inventor frugum*. — Cereris, *dea*
umenti, 1.
918. Penu, *stipem*, 1.

920. Pharios, *Ægyptios*, ..
921. Stagnare, *irrigare*. — Canopi, *oppidum Ægypti*, 1.
922. Affert, *nuntiat*, 1.
923. Memphiim, *Ægyptum, civitatem Ægypti*, 1.

COMMENTARIUS.

ms. Hujusmodi subscriptiones a Sirmondo in notis d Sidonium, a Petro Burmanno juniore in not. ad critic. Valesii aliisque doctissimis hominibus ita xantur, ut emendatio ab Urbe condita intelligatur facta; neque ipsi distinctionem notant, aut aliis notandam exponunt. Ita enim fere scribunt: *Emendavi Nicomachus Flavianus ab Urbe condita. Victorianus VC emendabam dominis Symmachis*. At correctores illi anti qui inter lineas codicis suam subscriptionem inserebant; exscriptores vero posteriores omnia verba a se reperta uno ductu continuabant, ut a nobis in ea subscriptione factum est, quæ tamen ita legi distinguique debet: *Titi Livii ab Urbe condita explicit liber septimus*. Tum quasi supra, et inter lineas: *Emendavi Nicomachus Flavianus ter præfect.*

Urbs apud Hennam. Victorianus VC emendabam dominis Symmachis. Intelligitur autem iterum præfectus, nam ter mendosus est pro *iter*. aut *iterum*. Henna civitas Siciliæ erat, ubi Nicomachus consularis fuit. Præfectura urbana Nicomachi subscriptionibus indicatis codicum Titi Livii a Corsinio potuisset illustrari.

910 et 911. Ald., vetusti codices Heinsiani, *stipis*, cum Alex., Urb., Rat. et aliis. Weitz. cum Widm., *stipes*. Utrouque modo d. ci. potest in recto casu more veteri. *Stips* usus recentior poscit. In versu vero mox sequenti Rat., Vat. A. Jureti codex, Weitz, Widm., Egm., Pal., Heinsiani veteres codd., Gis. ad oram, Alex., Urb., *castisque choris*. Ald., Gis. et alii vulg., *castisque toris*, quod non displicet. Gifanius tamen verbo *Vestis* ex suo vet. lib. præferendum ait *choris*.

913. Alex., Jureti codex, Ald., Egm., Fabr., Heinsiani, excepto altero Rott., *rarius agros*. Rat., Urb., Weitz., Gis., *parcius agros*. *Frugescere* Tertullianus etiam divit. De verbis in *escere* vide Hispaniolum in Apolog., ubi ait Furium Antiatem hujusmodi vocabulis delectatum, ut *lapidescere, serescere, diescere, noctescere, caulescere, virescere* (pro *vires assumere*) *opulescere, lutescere*.

914. Ald., Alex., Urb., Rat., Jureti codex, omnes Heinsiani, *sævire famem*. Gis. et alii Vulg., male, *ternire famem*.

917. Aldus omiserat hunc versum, et ita eum in emendatis adjecit *invidiosa famas, qua Triptolemi, Cererisque*. Cæteri, *fames, quam Triptolemi*; nonnulli scribunt *famis*. Vat. A. contra metrum, *Triptolemiq, Cererisque*. Triptolemus a Virgilio lib. 1 Georg. dicitur *Uncique puer monstrator aratri*. A Cerere fruges *scere* didicit.

918. Thuan. *penu pro penu*.

919. De fame quæ anno 383 contigerit mentio occurrit apud Ammianum, cujus verba ascripsi ad vers. 510 P. Symmachii et apud S. Ambrosium lib. III Officior., cap. 7. De hac enim fame loqui videtur: *Quanto hoc ætilius quam illud, quod proximo Romæ factum est, ejectos esse urbe amplissimam, qui jam plurimum illic octalem transegerant? ... et certe arriuerat*

Quæ tanta exstiterit præsentii tempore, tanque Invidiosa famas, quam Triptolemi, Cererisque Moverit ira penu pro virginis ulciscendo, Non memini: nec tale aliquid vel fama susurrat.

- 920 **846** Audio, per Pharios Nilam discurrere [campos
More suo, viridisque sata stagnare Canopi.
Aut veniat, sicco qui flumine nuntius affert
Jejunam squalere siti sub pulvere Memphiim,

B anni fecunditas, investitio Urbs sola egebat frumento, etc. Symmachus lib. II, epist. 7 ad Flavianum fratrem: *Dii facite gratiam neglectorum sacrorum. Miseram famem pellite*. Cur igitur Prudentius negat hujusmodi famem? Responderi potest Prudentium disertis verbis loqui de tempore quo scribebat, *præsenti tempore*. At cum Symmachi oratio anno 384 exhibita fuerit, quid juvat respondere non esse famem, cum scribebat Prudentius, si vere fuerit, cum Symmachus fuisse affirmat? Aliqui aiunt, Prudentium oblitum fuisse quod jam plures anni ab illa fame effluxissent: addi potest quod probabiliter Prudentius ab Urbe tempore famis longe aberat, adeoque non est mirum si nihil resciverit. Profecto S. Ambrosius, qui famem anno 383 fuisse fatetur, addit in Respon- sione: *Et tamen etiam superiore anno pleraque novimus provincias redundasse fructibus. De Gallis quid loquar solito ditioribus? Præterea existimo, orationem eandem Symmachi, quam anno 384 Valentiniano obtulit, vel a Symmacho, vel ab aliis ejus amicis paganis Honorio traditam fuisse, ut eam legeret. Multa enim quæ Prudentius affert hujusmodi novum aliquem gentiliū conatum suadent, et cum Prudentius veterem orationem refellit, puto eandem a gentilibus avide retentam, denuo fuisse in vulgus emissam et imperatori oblatam. Itaque Prudentius recte ex his quæ suo tempore fieri videbat, argumenta Symmachi convellit. Symmachus ipse inania hæc argumenta fuisse aliquando fassus est: ita enim interpretor ejus epistolam 82 ad Rufinum lib. III: *Tantum de ripa Tiberis (nam per fines meos fluvius elabi:ur) onusta spectro navigia, non jam sollicitus, ut ante, de fame civium. Ex inopia namque publicus metus versus est in gaudium, postquam venerabilis pater patriæ Macedonicis commensalibus Africæ damna pensavit: quem nunc omnes ut auctorem generis humani deum diligunt. Nihil enim paus est austris contumacibus adversus Romam licere*. In relatione ait, *Nihil austris imputemus*.*

920. Widm., *varios*, supra, *Pharios*, sive, ut nonnulli scribunt, *Farios*.

922. Giselinus invenerat *aut veniat sicco*, ex conjectura correxit *haud venit a sicco*, quod postea vidit a codice Buslidiano probatum. Id amplexus est Heinsius, nihil peculiare ex suis animadvertens; et Heinsium secuti sunt recentiores. Weitzius cum Egm., Widm., Gifanio, legerat *aut veniat sicco*. Quod autem Weitzius Aldum pro se allegat, fallitur: nam Aldus ediderat quidem *aut veniat*, sed emendavit *haud veniat*, quod Fabricium non fugit. Certe is edidit *haud veniat sicco*. Nihilominus teneo lectionem Weitzii, quam confirmant Rat., Vat. A., Alex., Urb., et explicat Gifanius verbo *Vestis*. Legendum sine controversia ex vet. lib. ait *aut veniat sicco*, etc. Scilicet, si falsa commemoro, prodeat aliquis qui dicat, sicco jam Nilo Ægyptum fame perire.

923. Rat., Weitz. cum suis, *sitis*, Ald., Alex., Urb., Gis. et alii, *siti*.

900 Ite procul, gentes : consortia nulla viarum
Sunt vobis cum plebe Dei : discedite longe,
Et vestrum penetrare chaos, quo vos vocat ille
Prævius infernæ perplexa per avia noctis.

842 At nobis, vitæ Dominum quærentibus,
[unum

GLOSSÆ VETERES.

905. Perplexa, *difficilia*, Iso.

903. Rat., *prævius infelix*.

904. Rursus multitudinem deorum ab ethnicis asseram indicat.

905. Rat., *lux est iter* : non patitur metrum.

906. Jureti codex, *spem sequimur, gradimurque fides*. Sed non tam recte ut videtur, ait Juretus. Imo *gradimurque fides* non recte dici puto. *Spe sequimur* etiam Paulinus ad Ausonium scribens dixit. Minucius in Octavio Securi *spe futuræ felicitatis, fide præsentis ejus majestatis animamur*. Ad quem locum Elmenhorstius laudat cum pluribus alii SS. Patribus hunc versum Prudentii, et legit *Spem sequimur, gradimurque fide*.

908. Post hunc versum hæc solent apponi verba orationis Symmachii : *Quanto commodo ærarii vestri Vestalium virginum prærogativa detracta est? Sub largissimis imperatoribus denegatur, quod parcissimi præstitierunt. Honor solus est in illo velut stipendio castitatis. Ut vittæ earum capiti decus faciunt : ita insigne ducitur sacerdotii vacare muneribus. Nemo me putet tueri solam causam religionum. Ex hujusmodi facinoribus orta sunt cuncta Romani generis incommoda. Honoraverat lex parentum vestales virgines, ac ministros deorum victu modico, justisque privilegiis. Stetit muneris hujus integritas usque ad degeneres trapezitas, qui ad mercedem vilium bajulorum sacræ castitatis alimentum veterunt. Secuta est hoc fames publica, et spem provinciarum omnium messis ægra decepit. Non sunt hæc vitia terrarum. Nihil imputemus austris. Nec rubigo segetibus obsuit, nec avena fruges necavit. Sacrilegio annus exaruit. Necesse enim fuit perire omnibus, quod religionibus negabatur. Quid tale provinciarum pertulerunt, cum religionum ministros honor publicus pasceret? (Commendabat enim terrarum proventus victus antistitum, et remedium magis quam largitas erat. An dubium est, pro copia omnium datum, quod nunc inopia omnium vindicavit?) Heinsius legit *sacri ærarii*. Aldus edidit *prærogativa detracta est, sub largissimis*. Correxerat *detracta, sub*. Rati-b., in illud velut stipendium. Ald. et Rat., *ex ejusmodi facinoribus orta sunt cuncta humani generis*. Aldus, *privilegiis stetit*, sine puncto. Hlem, *trapezetas*. Idem, *salimenta, male, pro alimenta*. Heinsius, *austris*; Rat., *astris*. Ald. edidit *imputemus austris*, emendavit *astris*. Rat., *fruges necuit*. Prior Rott., Egm. cum Aldo, *quid tale proavi pertulerunt*. Codices vetusti, etiam latente Heinsio, deficiunt post illa verba *publicus pasceret*. Igitur verba unci inclusa ex Heinsio petita sunt.*

909. Vat. A, *deleta dolore*, non recte. Agros, quos vestalibus et sacerdotibus Numæ tribuerat, alii etiam privati auxerant, sub Valentiniano et Theodosio anno 383 fiscus occupavit : quo anno fames publica secuta est. Hinc Symmachus in Relatione anni 384 sacrilegio annum exaruisse Christianis exprobrat. Ex hac ultima Symmachii querela arguitur eum pontificem fuisse, quod ex ejus etiam epistolis colligitur, ubi de vestalibus loquitur, tanquam si earum causa ad se pertineret. In inscriptione, quam retuli ad vers. 771 et huic Symmacho convenire posse censeo, L. Aur. Avianus Symmachus *pontifex major* dicitur. In hortis Cœlimontanis Casaliorum prope S. Stephanum Rotundum, ut vocant, exstant duo lapides a Q. Fab. Memmio Symmacho dicti, quorum inscriptiones juvat proferre. Exstat autem prima a manu dextra legenti, altera a sinistra

A 905 Lux iter est, et clara dies, et gratia simplex.
Spe sequimur, gradimurque fide, fruimurque

[futuris :

Ad quæ non veniunt præsentis gaudia vitæ,
Nec currunt pariter capta, et capienda voluptas.
Ultima legati defleta dolore querela est,

909. Ultima, *in novissimo*, I.

COMMENTARIUS.

I.

EVSEBII

Q. AVR. SYMMACHO. VC.
QVAEST. PRAET. PONTIFICI
MAIORI . CORRECTORI
LVCANIAE ET BRITTIORVM
COMITI ORDINIS TERTII
PROCONS. AFRICAE. PRAEF.
VRB. CÖS. ORDINARIO
ORATORI . DISERTISSIMO
Q. FAB. MEM. SYMMACHVS
VC . PATRI OPTIMO

I. I.

VIRIO NICHOMACHO FLAVIANO VC
QVAEST PRAET. PONTIF. MAIORI
CONSVLARI . SICILIAE
VICARIO . AFRICAE
QVAESTORI. INTRA PALATIUM
PRAEF. PRAET. ITERVM. CÖS. ORD
HISTORICO . DISERTISSIMO
Q. FAB. MEMMIVS. SYMMACHVS. VC
PROSOCERO . OPTIMO.

Utamque hanc inscriptionem protulit Corsinius de præfect. Urbis, primam ex Sponio, alteram ex Reinesio. Eas ad archetypum emendavi. Q. Fabius Memmius Symmachus filius creditur esse Symmachii epistolographi, adeoque ejus pater Q. Aur. Symmachus is ipse est, quem oppugnat Prudentius. Igitur diversus videtur fuisse L. Aur. Avianus Symmachus, de quo ad vers. 771, si fideliter descriptum est elogium ibi exhibitum ex marmore. Sirmondus in præfat. notarum ad Sidonium et in nota ad primam epistolam observat, post reipublicæ casum magnam fuisse in nominibus et prænominibus varietatem, et sæpe unum eundem hominem quinque nominibus fuisse appellatum. In veteribus inscriptionibus non raro hæc duo nomina conjunguntur, *Lucius Quintus*, aut *Quintus Lucius*. Itaque adhuc dubitandi locus est an idem Symmachus in utraque inscriptione laudetur, qui scilicet vocatus fuerit Q. Luc. Aur. Avianus Symmachus. Corsinius ex cod. Theod. colligit Q. Aur. Symmachum anno 368 fuisse Lucaniae et Bruttiorum correctorem anno 370 sive 573 proconsulem Africæ. Secunda inscriptio, hoc loco a nobis allata, ad nos etiam aliquatenus pertinet, non solum quia monumentum a Memmio Symmacho positum est, cujus prosocer erat Nicomachus, sed quia is ipse Nicomachus pro idolorum cultu reparando vehementissime laboravit, eaque de causa auctor fuit Engenio, ut tyrannidem arripere. Nicephorus lib. XII, cap. 30, vocat eum virum in disciplinis præclarum : inscriptio eundem appellat consularem Scilicæ, historicum disertissimum. Non ergo dubium est, quin ad hunc Nicomachum referendæ sint subscriptiones, quæ in multis codd. mss. Titi Livii apparent, quarum plures e membranis Vaticanis cl. Giovenazzus collegit, mihique exhibuit. Sed duo sunt Nicomachi, alter Nicomachus Dexter, qui codicem Titi Livii emendavit ad exemplum Clementiani parentis sui, alter Nicomachus Flavianus, cujus est hæc subscriptio in fine lib. VII cod. Vat. signato num. 1340: *Emendavi Nicomachus Flavianus Titi Livii ter præfect. urbis apud Hennem ab urbe condita Victorianæ VC emendabam dominis Symmachis. explicit liber septi-*

- 910 **843** Palladiis quod farra focus, vel quod stipis A
[ipsis
844 Virginibus, castisque choris alimenta ne-
[gentur:
Vestales solitis fraudentur sumptibus ignes.
Hinc ait et steriles frugescere rarius agros,
845 Et tristem sævire famem, totumque per
[orbem
- 915 Mortales pallere inopes, ac panis egenos.

- Quæ tanta exstiterit præsentī tempore, tanque
Invidiosa famēs, quam Triptolemi, Cererisque
Moverit ira penū pro virginis ulciscendo,
Non meminī: nec tale aliquid vel fama susurrat.
920 **846** Audio, per Pharios Nilam discurrere
[campos
More suo, viridisque sata stagnare Canopi.
Aut veniat, sicco qui flumine nuntius affert
Jejunam squalere siti sub pulvere Memphim,

GLOSSÆ VETERES.

910. Palladiis, sacrificiis Minervæ, I.
913. Ait, legatus. — Rarius, minus, I.
917. Triptolemi, inventor frugum. — Cereris, dea
frumenti, I.
918. Penū, stipem, I.

920. Pharios, Ægyptios, ..
921. Stagnare, irrigare. — Canopi, oppidum Ægypti, I.
922. Affert, nuntiat, I.
923. Memphim, Ægyptum, civitatem Ægypti, I.

COMMENTARIUS.

mus. Hujusmodi subscriptiones a Sirmondo in notis ad Sidonium, a Petro Burmanno juniore in not. ad Critic. Valesii aliisque doctissimis hominibus ita exarantur, ut emendatio ab Urbe condita intelligatur facta; neque ipsi distinctionem notant, aut aliis notandam exponunt. Ita enim fere scribunt: *Emendavi Nicomachus Flavianus ab Urbe condita. Victorianus VC emendabam dominis Symmachis.* At correctores illi antiqui inter lineas codicis suam subscriptionem inserebant; exscriptores vero posteriores omnia verba a se reperta uno ductu continuabant, ut a nobis in ea subscriptione factum est, quæ tamen ita legi distinguere debet: *Titi Livii ab Urbe condita explicit liber septimus.* Tum quasi supra, et inter lineas: *Emendavi Nicomachus Flavianus ter præfeci.*

Orbis apud Hennam. Victorianus VC emendabam dominis Symmachis. Intelligitur autem iterum præfectus, nam ter mendosum est pro iter. aut iterum. Henna civitas Siciliæ erat, ubi Nicomachus consularis fuit. Præfectura urbana Nicomachi subscriptionibus indicatis codicum Titi Livii a Corsinio potuisset illustrari.

910 et 911. Ald., vetusti codices Heinsiani, *stipis, cum Alex., Urb., Rat. et aliis.* Weitz. cum Widm., *stipes.* Utrouque modo dici potest in recto casu more veteri. *Stips* usus recentior poscit. In versu vero mox sequenti Rat., Vat. A, Jureti codex, Weitz, Widm., Egm., Pal., Heinsiani veteres codd., Gis. ad oram, Alex., Urb., *castisque choris.* Ald., Gis. et alii vulg., *castisque toris,* quod non displicet. Gifanius tamen verbo *Vestris* ex suo vet. lib. præferendum ait *choris.*

913. Alex., Jureti codex, Ald., Egm., Fabr., Heinsiani, excepto altero Rott., *rarius agros.* Rat., Urb., Weitz., Gis., *parcius agros.* *Frugescere* Tertullianus etiam dixit. De verbis in *escere* vide Hispaniolum in Apolog., ubi ait Furium Antiatem hujusmodi vocabulis delectatum, ut *lapidescere, serescere, diescere, noctescere, caulescere, virescere* (pro *vires assumere*) *opulescere, lutescere.*

914. Ald., Alex., Urb., Rat., Jureti codex, omnes Heinsiani, *sævire famem.* Gis. et alii Vulg., male, *tervire famem.*

917. Aldus omiserat hunc versum, et ita eum in emendatis adjecit *invidiosa famēs, qua Triptolemi, Cererisque.* Cæteri, *famēs, quam Triptolemi;* nonnulli scribunt *famis.* Vat. A contra metrum, *Treptolemique, Cererisque.* Triptolemus a Virgilio lib. I Georg. dicitur *Unctique puer monstrator aratri.* A Cerere fruges scire dilicit.

918. Thuan. *peno pro penū.*

919. De fame quæ anno 383 contigerit mentio occurrit apud Ammianum, cujus verba ascripsi ad vers. 510 Psychomachie et apud S. Ambrosium lib. III Officior., cap. 7. De hac enim fame loqui videtur: *Quanto hoc utilius quam illud, quod proxime Romæ factum est, ejectos esse urbe amplissima, qui jam pluviam illis ætatem transegerant?... et certe arriuerat*

B anni secunditas, investitio Urbs sola egebat frumento, etc. Symmachus lib. II, epist. 7 ad Flavianum fratrem: *Dii facile gratiam neglectorum sacrorum. Misertam famem pellite.* Cur igitur Prudentius negat hujusmodi famem? Responderi potest Prudentium disertis verbis loqui de tempore quo scribebat, *præsenti tempore.* At cum Symmachi oratio anno 384 exhibita fuerit, quid juvat respondere non esse famem, cum scribebat Prudentius, si vere fuerit, cum Symmachus fuisse affirmat? Aliqui aiunt, Prudentium oblitum fuisse quod jam plures anni ab illa fame effluxissent: addi potest quod probabiliter Prudentius ab Urbe tempore famis longe aberat, adeoque non est mirum si nihil resciverit. Prefecto S. Ambrosius, qui famem anno 383 fuisse fatetur, addit in Respon- sione: *Et tamen etiam superiore anno plerasque novimus provicias redundasse fructibus.* De Galliis quid loquar solito ditioribus? Præterea existimo, orationem eandem Symmachi, quam anno 384 Valentiniano obtulit, vel a Symmacho, vel ab aliis ejus amicis paganis Honorio traditam fuisse, ut eam legeret. Multa enim quæ Prudentius affert hujusmodi novum aliquem gentilium conatum suadent, et cum Prudentius veterem orationem refellat, puto eandem a gentilibus avide retentam, denuo fuisse in vulgus emissam et imperatori oblatam. Itaque Prudentius recte ex his quæ suo tempore fieri videbat, argumenta Symmachi convellit. Symmachus ipse inania hæc argumenta sui se aliquando fassus est: ita enim interpretor ejus epistolam 82 ad Rufinum lib. III: *Tantum de ripa Tiberis (nam per fines meos fluvius elabitur) onusta specto navigia, non jam sollicitus, ut ante, de fame civium. Ex inopia namque publicus metus verus est in gaudium, postquam venerabilis pater patriæ Macedonicis com- meatibus Africæ damna pensavit: quem nunc omnes ut auctorem generis humani deum diligunt. Nihil enim pa- us est austris contumacibus adversus Romam licere.* In relatione ait, *Nihil austris imputemus.*

920. Widm., varios, supra, *Pharios,* sive, ut nonnulli scribunt, *Farios.*

922. Giselinus invenerat aut veniat sicco, ex conjectura correxit *haud venit a sicco,* quod postea vidit a codice Buslidiano probatum. Id amplexus est Heinsius, nihil peculiare ex suis animadvertens; et Heinsium secuti sunt recentiores. Weitzius cum Egm., Widm., Gifanio, *ligerat aut veniat sicco.* Quod autem Weitzius Aldum pro se allegat, fallitur: nam Aldus ediderat quidem *aut veniat,* sed emendavit *haud veniat,* quod Fabricium non fugit. Certe is edidit *haud veniat sicco.* Nihilominus teneo lectionem Weitzii, quam confirmant Rat., Vat. A, Alex., Urb., et explicat Gifanius verbo *Vestris.* Legendum sine controversia ex vet. lib. ait *aut veniat sicco,* etc. Scilicet, si falsa commemoro, prodest aliquis qui dicat, sicco jam Nilo Ægyptum fame perire.

923. Rat., Weitz. cum suis, *sitis, Ald., Alex., Urb., Gis. et alii, siti.*

- Nec Pelusiaca limum sudare paludis.
 925 Num fons arcano naturæ tectus operto
 Aruit, et tenuem vix stillat vena liquorem?
 Num refugus nostras odit præringere ripas
 Amuis, et exustos cursum deflectit ad Indos?
 Num tractu in medio bibulus vorat alveus un-
 [dam
 930 Fluminis, et subito stagna absorbentur biatu :
 Ne sulcos operire vadis, neve arida possint
 Ægypti per plana trahi, glebasque rigentes
 Infusis ad pingue lutum mollire fluentis :
 Unde seges late crinitis fluctuet agris,
 935 **847** Densius et grav. dia se vestiat æquor
 [aristis ?
 Respice, num Libyci desistat raris arator
 Frumentis onerare rates, et ad ostia Tibris

- A. Mittere triuceos in pastam plebis acervos?
 Numne Leontini sulcator solvere campi
 940 Cesset frugiferas Lilybæo ex littore cymbas?
 Nec det vela fretis, Romana nec horrea rum-
 [pat
 Sardorum congesta vehens granaria classis?
 Ergo pyris mensas silvestribus impet arator
 Pœnus, et avulsas Siculus depascitur herbas?
 945 **848** Jamque Remi populo quernas Sardinia
 [glandes
 Suppeditat, jam corna cibus lapidosa Quiri-
 [tum ?
 Quis venit esuriens magni ad spectacula circi?
 Quæ regio gradibus vacuis jejunia dira
 Sustinet : aut quæ Janiculi mola muta quie-
 [scit.?

GLOSSÆ VETERES.

924. Pelusiaca, Pelusium promontorium Ægypti, l.
 925. Fons, Nilus, l.
 927. Nostras, proprias, l.
 935. Æquor, campos, l.
 936. Libyci, Africani, l.
 938. Acervos, cumulos, l.
 939. Leontini, Siculi.—Sulcator, arator, l.
 940. Lilybæo, Siciliae promontorium, ubi abundat
 plurima annona, l.
 941. Rumpat, dissipet pro multitudine frugum, l.

942. Sardorum, populorum, l.
 943. Ergo, ironice, l.
 944. Pœnus, Africanus, l.
 945. Remi, Romano, l.
 946. Suppeditat, subministrat, l.
 947. Circi, theatri, l.
 948. Regio, pars.—Gradibus, scenæ, l.
 949. Sustinet, patitur.—Janiculi, Janiculus mons
 est ubi templum Jani erat et multæ molæ constructæ.
 —Muta, prius, l.

COMMENTARIUS.

924. De Pelusio Ammianus audiendus est potius quam Iso, lib. xii, cap. 16: *In Augustamnica oppidum Pelusium est nobile, quod Peleus Achillis pater dicitur condidisse, lustrari deorum monitu jussus in lacu, qui ejusdem civitatis alluit mœnia.*
 925. Fons Nili, ignotus olim, jam pridem detectus est in Lunæ montibus Goyavi Abyssinorum regni.
 926. Arnobius lib. 1, *Cum enim flumina cognoverimus ingentia limis inaruisse siccatis.* Virgilius eclog. 7, *Videas et flumina sicca, Aret ager.* Plura Elmendorstius ad Arnobium.
 927. Scripti potiores Heinsiani et nostri scribunt *præstringere, non perstringere.*
 928. Egm., *exustus*; melius *exustos*.
 930. Rat., Urb., *absorbentur*.
 931. Vat., A, Alex. a prima manu, Urb., *nec sulcos*; melius *ne sulcos*.
 933. Vat. A, *ad pingue soli m.*
 934. *Seges fluctuat*, phrasis poetica ex Virgilio et aliis. Sic *criniti agri*, ut *coma arborum*. Salvianus, lib. vii de Gubern. Dei, Aquitaniam vocat *circumdatam messibus*.
 935. Mire dictum ait Gifanius verbo *vestis Indic.* Lucr., *Æquor se vestiat aristis*. Sic Columella dixit *ripas gramine vestitas*, et Virgilius lib. viii, *Tum mihi prima genas vestibat flore juvenas*, ut legit Gifanius ex v lib., vel *juvenas*, ut alii. Cicero ii de Natura deor., *vestita terra floribus*, Ovidius iv Fast., *vestitos messibus agros*; Propertius lib. iii, *vestitas frondibus uvas*.
 936. Horatius, Seneca in Thyeste, Claudianus, Lucanus, Petronius, Apollinaris, Juvenalis, Rutilius: hique passim confirmant annonam frumentorum Romani ex Africa potissimum advectam.
 937. Notat Grangæus ad historiam id pertinere: nam Ægyptus Constantinopolin sua frumenta mittebat, Africa Romam. Claudianus de Bello Gildonico vers. 62, *Ægyptia rura In partem cessere novam; spes unica nobis Restabat Libye.* Frumentum ex Africa aliisque regionibus Romam per ostia Tiberis adveniebat. Symmachus lib. x, epist. 22 ad Theodosium et Arcadium Ægyptii frumenti meminuit: *Mittetis etiam regiam classem: quæ annonariis copiis auget*

- devotæ plebis alimoniam. Hanc ergo in Tiberinis ostiis mixtus populo senatus excipiet. Venerabuntur tanquam sacras puppes, quæ felicia onera Ægyptiæ frugis invexerint.*
 939. In re frumentaria Leontini agri laudantur a Cicerone, Plinio, Apollinari et aliis. Ita dicti sunt a C Leontio Siciliae civitate. Vide Lexic. Ferraril.
 940. Egm., *frugiferas*; alii, *frugiferas*.
 941. Rat., *horrea frangat*; cæteri, *rumpat*. Virg. i Georg., *Illiis immensæ ruperunt horrea messes.* Sardonius lib. i epist. 6, *Esto, multiplicatis tibi spumabunt musta vinetis, innumeros quoque cumulos frugibus rupta congestis horrea dabunt.* Teolius putat id, nisi sit hyperbole, ad horrea pensilia esse referendum. Ad hyperbolen magis refero.
 942. Rat., *Sardonum*; lege *Sardorum*. E Sardinia etiam frumentum Romam deferebatur ex Strabone, Horatio, Floro, Valesio, Salviano, Symmacho et aliis. Loca indicat Gothofredus ad lib. ix cod. Theod., tit. 40, leg. 3.
 944. Virgilius iii Æn., vers. 649, *Victum infelicem, baccas, lapidosaque corna dant rami; et vulsis pascunt radicibus herbæ.* S. Ambrosius, Symmacho respondens, similia habet.
 945. In Rat. ineptus corrector recenti manu prioribus erasis substituit *quernas*, et aliam vocem quæ nec legi quidem potuit a Marietto; abraserat vero *quernas Sardinia*, ne videlicet secunda in *Sardinia* producat, quæ corripit solet. Verum in hujusmodi nominibus propriis majori quadam licentia veteres poetæ utebantur; neque licet nobis eorum consuetudinem improbare.
 946. Prior Rott., Heins., *cibos*, ut a superioribus hæc dependeant. Virgilius ii Georg., *Prunis lapidosæ rubescere corna.*
 948. De pane gradili vide comment. ad vers. 583 lib. i.
 949. Ald., Gis., Fabr., *Janiculo mola nota.* Aid. ediderat *mola*, sed in emendatis posuit *nota*. Rat., Urb., Vat. A, Weitz. et plerique Heinsiani, *Janiculi mola nota*. Heinsius cum Thuan., priore Rott. et utroque Boher., *Janiculi mola muta* verum putat: cui accedit Alex. Procopius lib. i de Bello Goth. tradit. omnes

- 960 Quantos quæque ferat fructus provincia, quam- A
[que
Ubere secundo large fluat orbis opimus,
Indicio est annona, tuæ quæ publica plebi,
Roma, datur, tantæque manus longa otia
[pascit.
Sit fortasse aliquis paulo infecundior annus:
965 849 Nil mirum, nec in orbe novum didicere
[prioris,
Perpessi plerumque famem, si tabidus aer
Siccavit tenues ardenti sidere nubes,
Nec vernas infudit aquas creberrimus imber,
Fruge nova, et viridi si messis adulta, prius-
[quam
960 Conceptas tenero solidaret lacte medullas,
Afflatum calido succum contraxit ab Euro,
Jeunosque tulit calamos, atque irrita vota
Agricolæ sterilis stipularum silva fefellit.

- His, ni fallor, ager vitii corruptus et ante
965 Subjacuit, quam Palladium, quam Vesta Pe-
[nates
Sub lare Pergameo servarent igne reposto,
Quam Priami genitor conductis mœnia fabris
Exstrueret, quam virgo suas fundaret Athenas
850 Pallas: in his quoniam vestalis origo
[favillæ
970 Urbibus, ut memorant, primo de fomite sumpta
[est,
Sacraruntque focos aut Phryx, aut Graius
[alumnos.
Antiquis elementa labant erroribus, ac de
Legitimo discussa modo plerumque seruntur
In casus alios, quam lex habet, aut iter anni.
B 975 Nunc consumit edax segetem rubigo maligni
Aeris ex vitio, nunc culpam vere tepenti
Post zephyros gelidi glacies aquilonis inurit,

GLOSSÆ VETERES.

953. Manus, multitudines, I.
956. Tabidus, corruptus, I.
957. Sidere, sole, I.
959. Adulta, nata, I.
962. Jeunos, steriles, I.
966. Lare Pergameo, domo Pergameo, Trojano, I.
967. Genitor, Laomedon pater Priami conduxit
Neptunum, et ei primum promisit, ut ei Trojam ædifi-
ficaret; sed non dato pretio, illius instinctu iterum

Græcis destruxit. — Mœnia, Trojæ. — Fabris, Apol-
line et Neptuno, I.

971. Phryx, Trojanus. — Grains, Græcus, I.
972. Labant, vacillant. — Erroribus, de peccat's, I.
973. Legitimo, a recto. — Discussa, acta, compulsa, I.
975. Maligni, corrupti, I.
976. Culpam, corruptionem. — Vere tepenti, si post
ver tepens, et post zephyros glacies aquilonis venit, tunc
sterilitas venit, I.

COMMENTARIUS.

molæ ad Janiculi radices fuisse. Vide Lipsium, Elect.
cap. 8, lib. 1, ubi hunc locum illustrat. Procopii verba
sunt: *Ad cuius (Janiculi) radices et ipso in Tiberi ci-
vilitatis molæ omnes constructæ antiquitus fuerant, quia
in angustum ibi primo aquarum ingens vis cogitur, et
per canalem deinde in præceps deducta, ut in declivi
violentissimo cursu defertur.*

952. In editione Parmensi mendum est tua quæ
pro tua quæ.

953. Ald., Alex., Vat. A, Heinsiani, præter Thuan.
et alterum Rott., Gis. in textu, tantæque manus longa
otia pascit. Rat., Weitzius cum suis, Urb. et non-
nulli alii, tantæque manus longa otia pascunt. Quo
glossa respicit.

954. Heinsius suspicatur si fortasse, quod sequen-
tia, ait, confirmant. Verum æque bene sequentibus
coheret sit fortasse. Fac, fortasse aliquem esse annum
paulo infecundiorum. Nil mirum. Arnobius lib. 1:
*Quod si ad credendum difficilis res esset, testimoniis
egere possemus auctorum, quantæ, quoties et quæ gen-
tes famem senserint horridam. Fateri videtur Pruden-
tius famem quæ anno 383 contigit.*

955. Rat., Urb., Weitz., Gis. in Emendatis, Hein-
siani scripti nec in orbe novum, quod verum puto.
Ald. et nonnulli alii, nec in orbe novo. Alex., nec orbe
novum; supra recte, nec in orbe novum.

959. Thuan., et viridi, recte, inquit Heinsius, si
distinctione locus adjuvetur, scilicet fruge nova, et
viridi: si messis adulta, quod tenuit ipse Heinsius. In
Egm. omittitur st, quod tamen necessarium est me-
tro. Urb. Fruge nova, et viridis messis sed adulta.
Pulo, distingui debere, Nec vernas infudit aquas creber-
rimus imber, Fruge nova, et viridi si messis adulta, etc.

960. Virgilius i Georg., vers. 315: *Frumenta in
stribi stipula lactentia surgent.* Passim apud poetas
sic per translationem de succo plantarum dicitur.

961. Statius, Silv. 4, lib. v: *Plena maligno Afflan-
tur vineta noto.*

965. Plerique interpungunt Vesta, Penates. Palla-
dium, Vestam et Penates conjunxit etiam poeta vers.
195 lib. 1: *Sic Vesta est, sic Palladium, sic umbra*

Penatum. In foro Romano prope Vestæ templum erat
templum Penatum, ubi, ut refert Halicarnassicus lib.
1 erant duo juvenes viri, sedentes, hastis armati, ve-
terique more sculpti. Hi erant Penates, quos secum
advexisse dicitur Æneas. Idem Halicarnassicus nar-
rat, in antiquis templis alias fuisse statuas eorum-
dem deorum, omnes militari cultu. Nonnulli opinan-
tur magnos deos, Jovem, Neptunum, Plutonem, Ves-
tam, Apollinem, et alios Geniorum, Larium Pena-
tumque loco fuisse.

966. Virgilius v Æn., vers. 743: *Cinerem, et sopi-
tos suscitavit ignes, Pergameumque larem, et caræ pe-
netralia Vestæ.*

969. Gis. ait, in quibusdam mss. esse quoniam, in
aliis quomodo, inepte. Aldus habet quoniam. Vera lec-
tio quoniam. Lipsius in Syntagm. de Vesta et Vesta-
libus cap. 2 ait, Athenis quidem ignem cultum, sed
certiorem originem vestalis ignis a Trojanis et ab Alba
sumi, ubi mansit sacrum. Pallas Ἀθήνη Græce dicitur,
adeoque ab ea et fundatæ et nuncupatæ sunt Athenæ.

970. Disputat Chamillardus, utrum Vesta a terra,
seu a vi stando, an ab igne vim suam et originem
habeat. Utrumque ex antiquis scriptoribus, et num-
mis videtur colligi. Consule Lipsium, cap. 1 de
Vesta, et Ovidium, lib. vi Fast. Putarunt etiam aliqui,
Vestæ nullum fuisse simulacrum, quia, ut ait Ovidius,
lib. vi Fast., *Ignis inextinctus templo celatur in illo; Effi-
giem nullam Vesta, nec ignis habet.* Sed id intelligendum
est de simulacro in templo Vestæ, ubi tantum erat ara ad
sacrificandum. Vestæ imago passim in nummis, et sta-
tuis expressa est, ut videre licet apud Lipsium de Vesta.

971. Lipsius loc. cit. legit *sucravitque.*

974. Vat. A, alias; lege alios. Legem vocat pro-
pensionem naturæ, quæ phrasibus philosophis satis fa-
miliaris est. Minucius in Octavio: *Mari intende, lege
littoris stringitur.*

975. Virgilius lib. iii Georg., *Nunc et frumentis
labor additus, ut mala culmos esset rubigo.* Servius:
*Rubigo est genus vitii, quo culmi pereunt... Ex nebula
nasci solet.*

976. Rat., culpam in vere

- Ambustumque caput culmi fulgine tingit. A
Seminis aut teneri turgens dum germinat herba,
980 **851** Continuis, nimisque perit constricta
[pruinis,
Nec potis est tenuem telluri affigere fibrā :
Mox ejecta solo glacie sidente superfit,
Nudaque subducto radix avellitur arvo.
Ancipites tribuli subeunt, et carduus horrens.
985 Hos fert sicca sitis : hunc ebrius educat humor.
Temperies, effusa minus, vel plus, agit istos
Terrarum morbos, et mundum vulnerat ægrum.
Non aliter nostri corruptus corporis usus
In vitium plerumque cadit, nec in ordine recto
990 Perstat, et excessu moderaminis afficit artus :
Unus enim status est mundique, et corporis

[hujus,

GLOSSÆ VETERES.

978. Ambustum, *exustum*.—Caput, *spicam*, pro B
mitto ponitur.—Fulgine, *nigredine*, I.
981. Fibrā, *radicem*, I.
982. Residente, *remanente*, I.
984. Ancipites, *acuti*.—Subeunt, *crescunt*, I.
985. Educat, *nutrit*, I.
986. Temperies, *scilicet aeris*, I.
990. Excessu, *prævaricatione*, I.
993. Edita, *prolata*.—Futura, *sunt*, I.

977. Virgilius i Georg., vers. 93, *Aut boreæ penetrabile frigus adurit*. Frigus, gelu, nives, glaciem urere passim apud scriptores invenies. Id cur ita dicatur, nonnulli quaerunt, et rationem philosophicam invenire student. Vera illa est ratio, quod in corporis membris satis plures effectus æque a nimio frigore proveniunt, atque ab igne aut nimio calore.

978. Cham., Cell., Teol. post Heinsium, nescio quorum mss. fidem secuti, *fulgine tingunt*.

980. Val. A, male, *continuisque minus perit*. Nec melius Aldus, *continuis, nimisque parit*.

981. Error Aldi *affigere fibrā*.

982. Weitz., *mox erecta solo*; Ald., Gis., scripti Heinsiani et nostri constanter *mox ejecta*. Rat., *glacie residente* : *perperam autem scribit glacie*.

984. Cathem. hymn. 8. Post jejunium vers. 44, *Carduus horrens*.

985. Prior Rott., *crebrior eaucat*.

990. Egm., *præstat*. Alex. a prima manu, *pestat*, correctum per *perstat*.

995. Teolius monet commodam interpretationem adhibendam, ut *nihilumque futura* significet quamcunque dissolutionem : nam corpora etiam in æternum perennatura alibi Prudentius docuit. Certe ita docuit, corpora post resurrectionem æternum victura. Nunc autem comparatione mundi, et corporis instituta, morbos, senectutem, et obitum cum variis mundi casibus, et extremo excidio componit.

995. Egm., *carit*, corrupte, pro *caret*.

996. Egm., *semper, credo, polus*.

997. Ex hoc loco confirmatur, legendum vers. 71 Hamart., *Texit sol unicus annum, a tezo, tezis, non rexit*.

998. Iso videtur legisse *austriis*, non *astris*. Confer verba Symmachi.

999. Rat., *frustravit agrestem*.

1000. Ald., *vestalis* : Alex. a prima manu, *vestales* : lege *vestales*.

1002. Alter Rott., *Christicolas*. Et Heinsio concinnius omnino videtur *Christicolas agellos*. Cæterum ipse edidit *Christicolum*, quod ego quidem concinnius esse arbitror.

1003. Egm., *statuta pro stata*; sed non explicat Weitzius an omittat *dona*, an legat *vestris statuta ne-*

Quod gerimus : natura eadem sustentat utrum-
[que.

Edita de nihilo crescunt, nihilumque futura
Aut titubant morbis, aut tempore victa sene-
[scent.

995 Nec natura caret vitio, cui terminus instat,
Sæmper, crede, polus variis proventibus annos
Texuit : hos multa ditavit fruge fluentes :

852 Quosdam infelices astris damnavit iniquis,
Spe cassa, et sterili curam frustratus agrestem.

1000 Sed, si vestales ulciscitur ista puellas
Pestis ab infido quæ gignitur improba mundo,
Cur non Christicolum tantum populatur agellos,
Per quos virginibus vestris stata dona negantur?
Utimur et ruris reditu, et ratione colendi :

1005 Exercere manus non vœnitel, et, lapis illic

996. Proventibus, *utilitatibus, fructibus*, I.
997. Texuit, *ordinavit*.—Fluentes, *abundantes, venientes*, I.
998. Astris iniquis, *auris nequis*.—Damnavit, *claudit*, I.
999. Cassa, *inutili*.—Frustratus, *decipiens, scilicet populus*, Iso.
1001. Infido, *quia nunquam in uno statu permanet*, I.
1004. Reditu, *fructu, quia labor post laborem venit*, I.

COMMENTARIUS.

gantur, an vestris statuta dona negantur. Utrumque metri legibus adversatur. Urb., *vestris hæc dona*.

1005. Plurimi critici hos Prudentii versus de Terminis et ritibus, quibus eum pagani venerabantur, illustrant. Videri potest Petrus Pithæus parte 2 Advers. subsecivor., cap. 14. Qui ritus in terminis deligendis servarentur, Siculus Flaccus lib. de Condit. agrorum exponit : *Cum terminos disponerent, ipsos quidem lapides in solidam terram rectos collocabant proxime ea loca quibus fossis factis defixuri eos erant, et unguento velaminibusque et coronis eos coronabant. In fossis autem, in quibus posituri eos erant, sacrificio facto, hostiaque immaculata cæsa, facibus ardentibus injectis in fossa cooperti (al. cooperati) sanguinem instillabant, eoque thura et fruges jactabant : favos quoque et vinum, aliaque quibus consuetudo est terminis sacrum fieri, in fossa adiciebant, consumptisque omnibus depibus igne, super calentes reliquias lapides collocabant, atque ita diligenti cura confirmabant, adjectis etiam quibusdam saxorum fragminibus, circumcalcabant, quæ firmius starent. Hæc, aliaque Siculus Flaccus. Antiquis vero temporibus Numa veterat, quidquam animarum sacrificari Terminis, præsidii pacis, et amicitiae custodi. Ex hoc Prudentii loco arguitur non solum, cum terminus primum designabatur, sed etiam aliis diebus, et fortasse quotannis die aliquo defixio terminalia festa celebrari, de quibus accipio Horatii verba Epod. 4, *Vel agna festis cæsa terminalibus*. Erat*

autem terminus vel lapis, vel stipites, aut arbor. Ovidius ii Fast. : *Termine, sive lapis, sive es desertus in agris Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes*. Ubi desertus est quasi satus, defixus. Alii legunt *defossum*, nonnulli *desectus* : nam termini sive lapides, sive stipites plerumque effigiabantur. Minucius in Octavio : *Ut tam luculento die in lapides cum patiaris impingere, effigatos sane, et unctos, et coronatos*. Prudentius in Romano vers. 581, *Deasciato supplicare stipiti*. Apuleius in Florid., *Truncus dolamine effigatus*. Puto autem nonnunquam arbores ipsas vicem terminorum suppluisse. Paulus l. C. lib. v Receptar. sent., tit. 22, dicit *arbores terminales*. Ita etiam in leg. 4, § 3, D. de Term. moto, appellantur indiscriminatim *arbores, lapidesve terminales*. Aliquando etiam acervi lapidum pro terminis erant, qui Mercurii acervi dicebantur,

- 953** Si stetit antiquus, quem cingere sueve- A
[rat error
Fasciolis, vel gallinæ pulmone rigare,
Frangitur, et nullis violatur terminus extis,
Et, quæ fumificas arbor vittata lucernas
- 1010** **954** Servabat, cadit ultrici succisa bipenni. 1020
Nec tamen idcirco minor est aut fructus agelli,
Aut tempestatis elementia læta serenæ,
Temperet aut pluvius qui culta novalla ventus.
Sed nec magno opus est frugi viventibus, et cum
- 1015** Maxima proveniunt, non amplo in gaudia censu
- Solvimur, inque lucrum studio exsultamus avaro.
Nam quibus æternum spes informatur in ævum,
Omne bonum tenue est, quod præsens ingerit
[ætas.
O felix nimium sapiens, et rusticus idem,
Qui terras animumque colens, impendit utrisque
Curam pervigilem : quales, quos imbuat auctor
955 Christus, et assumptis dedit hæc præce-
[pta colonis.
Semina cum sulcis committitis, arva cavete
Dura lapillorum macie, ne decidat illic

GLOSSÆ VETERES.

1007. Rigare, placare, I.
1008. Terminus, limes. — Extis, in sacrificando, I.
1010. Bipenni, dolatura, I.
1012. Tempestatis, auræ. — Serenæ, puræ, Iso.
1014. Magno, alimento, re. — Frugi, abstinenter,
vel parce, I.
1020. Utrisque, terrens et celestibus, I.
1022. Assumptis, elec is. — Colouis, apostolis, I.
1023. Cavete, vitate, I.

COMMENTARIUS.

ac fortasse sunt illi ipsi acervi de quibus Proverb. xxvi, 8 : *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem.* Nonnullum vestigium hujus superstitionis memini me videre in Hispania. Variam fuisse consuetudinem celebrandi terminatia, vel ex ipso Siculo Flacco patet : *Favos quoque, et vinum, aliaque, quibus erat consuetudo terminis sacrum fieri, in fossa adjiciebant.* Solutus Prudentius, quod sciam, meminit pulmonis gallinæ, quo videlicet Terminus rigabatur, sive ungebatur : nam *rigare*, non *rogare* censeo legendum vers. 1007. Terminos, aliosque omnes veterum deos, sertis et coronis fuisse decoratos, res nota est omnibus; quo fortasse pertinet illud Lucretii lib. v : *Non pietas ulla est velatum sæpe sideri Verter ad lapidem.* Confer Paschaliū, de Coronis lib. iv, cap. 4.

1007. Ald., Alex., Thuan., Ox., *fascollis*; alii, *fasciolis*. Gifanius, verbo LAPIS, putat legendum *rigare*, et Jaretus affirmat nonnullos profiteri in suis veteribus membranis legi *rigare*. Weitz. cum plerisque suis, ut videtur, *rigare*. Id mihi apprime placet, et respondet versus sequens *et nullis violatur terminus extis*, hoc est, nullis ungitur extis, quod ab ethnicis fieri solebat, ut ex Siculo Flacco et Minucio constat; quibus adde Arnobium lib. i : *Si quando conspexeram lubricatum lapidem, et ex olivi unguine sordidatum.* Apuleius lib. i Florid : *Neque enim justius religiosam vnam viatori objecerit aut ara floribus redimita, aut sparsata frondibus inumbrata, aut quercus cornibus onerata, aut sagus pellibus coronata; vel etiam colligatus sepissime consecratus, vel truncus dolamine effigatus, vel cespes libamine humigatus, vel lapis unguine delibutus.* Non vero assentior Teolin, qui existimat, *gallinæ pulmone rogare* significare consuetum suspicia captandi ritum per avium et pecorum viscerum inspectionem. Vicinarum intestina in sacrificium ab ethnicis offerri consuevisse exploratum est Persius sat. 2 : *Aut quidnam est, qua tu mercede deorum Emeris auriculas? pulmone et lactibus unctis?*

1009. Lipsius, lib. i Elect., cap. 3, ex hoc loco notat D arboribus sacris veteres appendisse lucernas : quia scilicet res sacra erat lucerna, adeoque sacrificii et vites læcernam et laurum præferabant ex Seneca de Vita beata cap. 27. *Arborem vittatam dicit Prudentius, quia, ut paulo ante vidimus, arbores etiam coronabantur : de quo videri possunt hymnus 10 Perimneph., vers. 502, et quæ notat Winkelmanus tom. I. lantati operis, pag. 57, ex Philostrato, Statio et Eliano, ubi vetus monumentum existens in villa Romana excellentissimæ domus Albanicæ, et arborem læmni ornatam, quæ in eo representatur, explicat. Existit in singulis agris fuisse aliquam veterem et insignem arborem, quam possessores colerent, qualis*

B illa est quercus a Lucano descripta, et cui Pompeius comparatur lib. i : *Stat magni nominis umbra. Qualis frugifero quercus sublimis in agro Exuvias veteres populi, sacrataque gestans Dona ducum : nec jam validis radicibus hærens, Pondere fixa suo est : nudosque per aera ramos Effundens, trunco, non frondibus, efficit umbram : At quamvis primo nutet casura sub Euro, Tot circum silvæ firmo se robore tollant, Sola tamen colitur.* Virgilius vii : *Laurus erat... Sacra comam, multoque metu servata per annos.* Ad consuetudinem appendendi lucernas arboribus referri potest Martialis lib. x, epigr. 6 : *Quando erit ille dies quo campus, et arbor, et omnis Lucabit læta cuncta fenestra nuru? Tænas seu vittas arboris, quas discoloram lanam vocat Prudentius loc. cit. Romani, exprimit Statius lib. ii Thebaid. : Ab arbore casta Neclent purpureas niveo discrimine vittas.* Arnobius lib. v : *Quid comiti violaceis coronis, et redimiti arboris ramuli? In cod. Theod. tit. de Paganis, leg. 12, Redimita vittis arbore, ubi, probat Gothofredus, hujusmodi superstitionem diu perseverasse.*

1010. Widm., *servebat* : lege *servebat*.

1013. Ald., Weitz., Gis., *temperat*. Heinsiani scripti, Rat., Alex., Urb. et alii, *temperet*. Ald., Heins., Gis. in textu, Alex., Rat., Fabr., aut *pluvius*, reclusi quam aut *pluvius* Weitz., Gis. ad oram,

1014. Widm., *venientibus*; ad oram recte positum *viventibus*.

1015. Gronovius cap. 5 Observat. eccles. conjecit *censu* pro *sensu* : quam conjecturam satis confirmat correcto alio loco S. Cypriani ex lib. de discipl. Cauchius etiam malebat *censu*, quod in Boher. priore repertum arripuit Heinsius, et cum eo recentiores, Gallandius addit in vet. edd. mendose esse *sensu* pro *censu*. Mihi non displicet lectio codd. *sensu* : ut enim vers. seq. ait poeta, Christianos non exsultare studio avaro in lucrum, ita nunc affirmat eos non solvi amplo sensu in gaudia. Non tamen dissimulabo, epitheton amplo magis congruere *censui* quam *sensui*.

1021. Giselinus enallagen numeri agnoscit in *quales, quos*, ut in illo Terentii Phorm. act. v, sc. 11 : *Qui mihi, ubi ad uxores ventum est, tum sunt senes.* Parabola Christi hic indicata exstat Matth. xiii.

1023. Virgilius i Georg. vers. 223 : *Debita quam sulcis committas semina.*

1024. Weitz. cum Vat. A, Egm., Fabr., Widm. supra *dura lapillorum acie*, minus bene. Alii *macie*, etiam Aldus, quem perperam Weitzius allegat pro *acie* : nam id, quod primum posuerat, in emendatis mutavit in *macie*. Rat. scribit *macie*, mendose. *Macie lapillorum* est *glaræ tenuis*, quæ occurrit vers. 1043. Vat. A, *decidit*, corrigendum *decidat*. Urb., *nec decidat*.

- 1025 Quod seritur : primo quoniam præfertile ger- A 1040 Ne vitiosa necent germen vitale flagella,
[men Ne frugem, segetemque animæ spinosa malo-
Luxuriat; succo mox deficiente, sub æstu [rum
Sideris igniferi sitiens torretur, et aret.
Neve in spinosos incurrant semina vepres :
Aspera nam segetem surgentem vincula texunt,
1030 Ac fragiles calamos nodis rubus arctat acutis. 1045 Flagret, et effetis urat charismata venis.
Et ne jacta viæ spargantur in aggere grana :
Hæc avibus quia nuda patent, passimque vo-
[rantur, Denique ne jecoris detrita in parte relinquat
Immundisque jacent fœda ad ludibria corvis.
His Deus agricolam confirmat legibus; ille
1035 Jus cœleste Patris non summa intelligit aure : 1050 Talis nostrorum solertia centuplicatos
Sed simul et cordis segetem disponit et agri,
Ne minus interno niteant præcordia cultu,
856 Quam cum læta suas ostentant jûgera B
[messes. 857 Agrorum redigit fructus : quibus acrius
Exstirpamus enim sentos de pectore vepres, Sunt et virginibus pulcherrima præmia nostris,

GLOSSÆ VETERES.

1026. Luxuriat, abundat, I.
1027. Sideris, solis, I.
1029. Surgentem, crescentem, I.
1031. Aggere, itinere, I.
1032. Hæc, præcepta dedit, I.
1036. Cordis segetem, verbum prædicationis. —
Disponit, statuit, I.
1039. Exstirpamus, evellimus, I.
1043. Glarea, terra petrosa, vel arenosa, I.
1045. Effetis, infecundis, vacuatis. — Charis-
mata, dona Dei, I.
1046. Detrita, conculcata a demonibus, I.
1047. Intus, quasi semine, I.
1048. Deserat, in via, sed in bona terra, I.
1050. Solertia, studium, si ita studiose hæc facta
fuerint, I.
1051. Redigit, restituit. — Acrius, fortius vel for-
titer, I.
1052. Metuit, nostra fides, I.
1053. Curculio, vermis pro diabolo, I.

COMMENTARIUS.

1025. Urb., Rat., Weitz., primus. Ald., Alex.,
Widm. supra, Gis., Heins., primo.
1026. Vat. A, deficientis ab æstu non probe.
1029. Notanda est novitas phrasidis de spinis, *Aspera
vincula texunt segetem surgentem.*
1030. Vat. A contra metrum et sensum, *robur
arctat.*
1031. Viæ publicæ, ut imber deflueret, aggeribus
muniebantur. Hinc *agger* pro via aliquando usurpa-
tur. *Agger viæ* frequenter dicitur. Virgilius v *Æn.*
Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens.
1034. Meursius lib. 1, cap. 10. Critic. Arnob. mal-
let conformari pro confirmari.
1035. Thuan. pro div. script., *non surda intelligit
aure.* At *summa aure* Prudentianum est, ut *summum
corpus, summus tactus* in Psych. vers. 796, 692, et
Cicero *summam aquam* dixit de aquæ superficie.
1039. Rat., alter Rott., *exstirpamus.* Widm., Rat.,
nostro de pectore. Alii *sentos*, scilicet vepres. Non sæ-
mel Prudentius dixit *sentus* pro *senticosus*, Teren-
tium imitatus.
1041. Hanc parabolam ad vitia animi, quæ spinis
significantur, passim SS. Patres et interpretes egre-
gie transferunt, ab ipso Christo edocti : et Pruden-
tius ipse idem argumentum versat Apoth. vers. 59
et seqq., ubi plures similes phrasides occurrunt. Ubi-
que enim sui similis est.
1042. Ald., Urb., Thuan., Gis., prior Rott., Heins.,
sentis. Alex., prioribus *erasis, sentis.* Ita etiam Rat.,
Egm., Widm., Weitzius. Gifaninus in *lateramina* ait,
mirè dixisse Prudentium *sentis* pro *sentis*, nam *sen-
tis* habebant tres vet. libri planissime, et in margine
adnotatum ut rarius verbum *hæc sentis* : sic *junis*
pro *juventa*, dixit Plautus et Persius ; sic et *pistrix*,
et *pistris* fortasse dixerunt veteres ; sic *curax*, et
vigilax dixit Caius I. C. Mariellus, qui exemplar Lu-
cretii viderat notis mss. Gifanii illustratum, affirmat
Gifanum ad marginem hujus loci manu notavisse
sibi magis placere *sentis*, quod in melliori veteri libro
repererat. Gifaninus observat Lucretium amare verba
hujuscemodi *lateramen, augmen, momen, vocamen,
conamen, glomeramen, duramen*, et Prudentium hoc
versu *peccamen.*
1043. Virgilius in Georg., vers. 212 : *Nam jejuna
quidem clivosi glarea ruris*, ubi Servius *jejunam* ex-
plicat *siccam et sterilem terram* ; unde vers. 1024,
macies lapillorum.
1045. Ald. *affectis* ; alii *effetis.* In *charisma* primam
produxit etiam præf. 4, Apoth. vers. 11.
1048. Ald., Urb., Alex. supra, *edendum.*
1050. Vide hymn. 7 Cath., vers. 220, *Ditæque
fructus fenerantem centuplex.*
1051. Ald. Urb., *rediget.* Rat., Alex., scripti Hein-
siani, Weitz., *redigit*, Fab., Gis., *reddit* ; Widm. su-
pra, *redit.* Verius videtur *redigit*, ut vers. 1059, *redi-
guntur in horrea fructus.* Weitzius, *acriter* ; sed *acrius*
habent Ald., Gis. et nostri scripti.
1052. *Acerum* simpliciter posuit pro tritici *acervo*
etiam Cath. 5, vers. 68, *Clausis cavere acervis.* Virg.
in Georg., *Populatque ingentem farris acervum Curculio.*
1054. E parabola fructus centuplicis in regno cœ-
lorum transit ad virgines Christianas, quibus hoc
promissum est præmium, ut exprimit vers. 1059,
Hinc decies deni. Luculentissimum vero hoc existat
antiquitatis testimonium de perpetua castitate ac vita
sanctissima nostrarum virginum, quas Prudentius
confert, et longe præfert virginibus vestalibus. No-
stræ illæ virgines *Deo devotæ* dicebantur, et *virginitas*
Deo promissa *devota* pariter nuncupabatur. Auso-
nius, quamvis non Christianus, aut ex Christiano
iterum ethnicus, certe non valde pius, ut ex ejus
scriptis patet, tamen virgines Deo devotas laudat ; sic
Parent. 6, titulus : *Emilia Hilaria matertera, virgo
Deo devota.* Tum hoc epigramma : *Femineæ sexes
odium tibi semper, et inde Crevit devotæ virginitatis
amor. Quæ tibi septenos novies est culta per annos :
Quique ævi finis, ipse pudicitæ.* Hoc ipsum mox Pru-
dentius, *Lexque pudicitæ vitæ cum fine peracta.* Auso-
nius vero iterum de Julia Cataphronia amita : *Annua
devotæ quæ virginitatis amorem Parcaque anus coluit.*

- 1053 **858** Et pudor, et sancto tectus velamine vul- A 1060 Horrea nocturno non unquam obnoxia furi.
 [tus, Nam cœlum fur nullus adit : cœlestia nunquam
 Et privatus honos, nec nota, et publica forma, Fraude resignantur : fraus terris volvitur imis.
 Et raræ tenuesque epulæ, et mens sobria sem- Quæ nunc vestalis sit virginitatis honestas,
 Lexque pudicitiae vitæ cum sine peracta. [per, Discutiam, qua lege regat decus omne pudoris.
 Hinc decies deni rediguntur in horrea fructus, 1065 Ac primum parvæ teneris capiuntur in annis,

GLOSSÆ VETERES.

1055. Pudor, castitas, l.
 1057. Tenues, viles vel parvæ, l.
 1059. Hinc, post hæc. — Decies, de viduis dicit modo : decies seni sexaginta faciunt, et sex sexagena-

- rivus numerus viduis pertinet, Iso.
 1060. Horrea, sciâcet dico, l.
 1064. Pudoris, castitatis, l.

COMMENTARIUS.

Ex his licet perspicere virginitatem perpetuam Deo olim fuisse promissam etiam in ætate non admodum adulta : imo ex argumento quo Prudentius vestalium virginitatem refellit, satis evincitur virgines Christianas in juventute Deo fuisse consecratas, Tandem virgineam fastidit Vesta senectam. Si virgines Christianæ solum senectuti proximæ vovere virginitatem potuissent, reponi contra Prudentium posset : Vesta fastidit virgineam senectam, at religio vestra fastidit virgineam juventatem. Adverte etiam, Æmiliam, quam Ausonius laudat, virginitatem devotam coluisse septenos novies per annos. Quis autem satis mirari valeat intolerandam Pavi, impii hominis, impudentiam, qui declamationem Prudentii contra vestales mox proferendam ad nostras moniales ita accommodaverit, quasi Prudentius crimini vestalibus verterit quod virginitatem conservaverint? En verba ex opere *Recherches philosophiques sur les Américains*, par M. de Pate, tome II, à Berlin, 1777, pag. 95 : « Prudence a fait une satire chrétienne contre les Vestales qui étaient encore à Rome de son temps, à qui il fait un crime d'avoir conservé leur virginité : si ce pieux déclamateur avait pu prévoir alors que la chrétienté serait un jour surchargée de religieuses, il se serait tu. »

Si Pavius prævidisset aliquando hæc verba subjicienda fore elogio quo Prudentius perpetuam virginitatem Christianam prosequitur, atque illi ipsi declamationi qua tantum damnat coactam, temporariam, ac mille viris expositam virginitatem vestalium, nesci sane an sibi manus intulisset ; sed certe ex hominum conspectu aufugere debuisset, si frontis quidquam habuisset. Qui enim fieri potuit ut Prudentius virginitatem conservatam crimen esse putaverit, cum ex lege pudicitiae, vitæ cum sine peractæ, colligat, hinc decies deni rediguntur in horrea fructus? Verum de Pavo paulo post rediit sermo.

1055. Tertullianus, de Virginitate velandis præsertim cap. 16, probat Scripturam legem de velando mulieris capite condidisse, naturam contestari, consuetudinem exigere, maxime in virgine, quæ Christo nupsit. Tertulliano concinit Cyprianus in lib. de Disciplina et habitu virginum.

1059. Ald., Alex., Jureti codex, decies seni. Rat., Urb., Gis., Weitz., Heins., decies deni : quod magis placet ; nam videtur Prudentius iterum commemorare fructus centuplicatos, quanquam primum illud non displicet. Vide comm. ad vers. 121 hymn. S. Agnes. Interpretationes de fructu tricesimo, sexagesimo, centesimo diversæ proferuntur, et prout diversi vitæ status inter se comparantur, ita alii aliter judicant. Theodulfus Aurelianensis, lib. vi, carm. 7 : *Terdena in nupta, in viduis sexdena coruscet. Ista duo superat tertius ordo boni. Et data virginibus centeni gloria fructus, Martyrioque sacer congruit hic numerus.* Glossa non placet.

1060. Alex. male, nonnunquam. Urb., Orrea non unquam nocturno obnoxia furi.

1065. Discat hinc Pavius quid in virginitate vestalium Prudentius reprehendat : primum quod teneris in annis capiuntur etiam invitæ et reluctantes. Tum quod cæcum vulnus, et amissas suspirant tædas, non

solum quia in eum cœtum coactæ sunt ingredi, antequam libera secta voluntatis propriæ condemnaret vincula justa maritandi sexus, sed etiam quia non totum spes salva interficit ignem, quandoquidem tempore præscripto resides flammæ adolere licebit. Præterea vestalibus exprobrat quod ad spectacula publica, etiam ad sanguinolentum gladiatorium ludum convenirent, cadesque hominum non tantum viderent, sed etiam imperarent, et voluptatem ex eis caperent. Hæc clara sunt in Prudentio ; at Pavius fingit quod ille vestalibus *fait un crime d'avoir conservé leur virginité*. Juretus ait omnino legendum esse ex veteri codice et melioribus excusis capiuntur, non rapiuntur, quanquam et hoc postremum non sine colore defendi possit, quia adhibita vi et extorta voluntate ut plurimum, virgines tenellæ sacris addicebantur. Proprie autem capi vestales dicebantur. Ulpianus lib. regularum tit. 10 : *In potestate parentum esse desinunt et hi, qui flamines diales inaugurantur, et quæ Vestæ virgines capiuntur.* Aulus Gellius, lib. 1, cap. 12 : *Qui de vestali virgine capienda scripserunt... minorem quam annos sex, majorem quam annos decem natam negaverunt capi fas esse.* Suetonius, cap. 34, in Augusto : *Sacerdotum et numerum, et dignitatem, sed et commoda auxit, præcipue vestalium virginum.* Cumque in demortuæ locum alia n. capi oporteret, ambirentque multi ne filias in sortem darent, adjuravit, si cuiusquam neptium suarum competeret ætas, oblaturum se eam. Tacitus lib. xv *Annal.*, *Defunctaque virgo vestalis Læta, in cujus locum Cornelia ex familia Cossorum capta est.* Ita etiam loquitur S. Anirrosius, Symmacho respondens. A. Gellius loc. cit. rationem hujus vocabuli tradit : *Capi virgo propterea dici videtur, quia pontificis maximi manu preheusa ab eo parente in cujus potestate est, veluti bello capta abducitur.* Paulo post Prudentius, *Captivus pudor ingratis addictur aris.* Hæc autem formula pontifex maximus utebatur : SACERDOTEM. VESTALEM. QUAE. SACRA. FACIAT. QUAE. IUVS. SIET. SACERDOTEM. VESTALEM. FACERE. PRO. PUPOLO. ROMANO. QVIRITIBVS. Q. VTHI. QUAE. OPTVMA. LEGE. FOVIT. ITA. TE. AMATA. CAPIO. Quibus in verbis nonnulli cum A. Gellio lib. 1, cap. 12, putant Amatam virginem captam vocari, quia prima virgo vestalis Amata dicta fuit. Addunt alii Virgilium ea de causa matri Lavinia nomen Amatae fecisse. Mihi verius videtur amatam hic significare electam. Quæ ita a me fuisse exposita sunt, ut discrimen inter nostras moniales et virgines vestales evidentius pateat. Longe enim a Teolio dissentio, qui ex his versibus recte colligi affirmat, *nonnisi matura ætate tum temporis nostras virgines Deo sacrari consuevisse : quod enim receptum apud nos esset, id in gentibus damnare nunquam sibi noster sumpsisset. Et sane eodem quo Prudentius ævo, ut virgines ante quadragesimum annum consecrarentur veli susceptione, sanctum a S. Leone Magno fuit.* Dissentio, inquam, si intelligat Christianas virgines nonnisi matura ætate virginitatem suam Deo vovisse : nam aliud erat velum consecrationis, velut præmium virginitatis probatæ tunc collatum. Prudentius damnat in gentilibus quod puellæ ante annum decimum, vel eo non majores, tanquam bellicæ

- 859** Ante voluntatis propriæ quam libera secta A
860 Laude pudicitia servens, et amore deo-
 [rum,
 Justa maritali condempnet vincula sexus.
 Captivus pudor ingratis addicitur aris,
1070 Nec contempta perit miseris, sed adempta vo-
 [luptas
 Corporis intacti; non mens intacta tenetur,
 Nec requies datur ulla toris: quibus innuba
 [cæcum
 Vulnus, et amissas suspirat femina tædas.

GLOSSÆ VETERES.

1068. Vincula, *connubia*, I.
 1070. Contempta, *despecta*. — perit, *sponde*, I.
 1072. Cæcum, *occultum*, I.
 1074. Ignem, *amorem*, *miina*, I.
 1075. Resides, *pigras*. — Faces, *amoris*. — Adolere,

- Tum quia non totum spes salva interficit ignem:
 1075 Nam resides quandoque faces adolere licebit,
 Festaque decrepitis obtendere flammae canis.
 Tempore præscripto membra intemerata requi-
 [rens,
 Tandem virgineam fastidit Vesta senectam.
 Dum thalamis habilis tenuit vigor, irrita nullas
 1080 Fecundavit amor materno viscera partu.
 Nubit anus veterana, sacro perfuncta labore,
861 Desertisque focus, quibus est famulata
 [juventas,

COMMENTARIUS.

capiantur, quin vel in ea ætate libera ipis sit voluntas damnandi matrimonii. Non ergo recte colligitur solum matura ætate virgines nostras Deo consuevisse consecrari, nisi maturam ætatem intelligas cum jam per ætatem virgines possent matrimonii vinculum aut eligere, aut respicere. S. Damasus de sorore sua Irene: *Voverat hæc scæ Christo, cum vita maneret, Virginis ut meritum sanctus pudor ipse probaret, Bis denas hyemes necdum compleverat ætas; ubi plerique intelligunt mortuam Irenem anno vicesimo ætatis, alii eo anno virginitatem vovisse. De veli autem susceptione varia olim fuit disciplina. Concil. Carthagin. II, can. 4, Placuit ut ante viginti quinque annos ætatis nec diaconi ordinentur, nec virgines consecrentur. Concil. Agath. can. 19, Sanctimonialia, quantilib. t. vita carum et mores probati sint, ante annum ætatis suæ quadragesimum non velentur. Concil. Cæsaraugust. anno 380, can. 8, Item lectum est, non velandas esse virgines quæ se Deo voverint, nisi quadragesimo annorum probata ætate, quam sacerdos comprobaverit. Basiliius epist. canonic. can. 18, ætatem supra sexdecim aut septemdecim annos postulat, ut in sacrarum virginum catalogum virgo referatur.*

1068. Ald., Fabr., Urb., Alex. a prima manu, *condemnat*, Gis. ad oram, *contemnat*; Rat., *contemnet*; Weitz., *condemnet*, quod ex Giselino sumpsit Heinsius, quin nihil ex suis scriptis notaverit. Concinnius aliis videtur *condemnat*, ut apud Virgilium II *Æneid.*, *Ante, pudor, quam te violo, aut tua jura resolvio*. Ita enim legendum esse, non *violen, resolvam*, multi jam monuerunt; sic etiam eleganter *Antequam ea dico*. Corradus, lib. VI de Ling. Lat., aliter sentit, et appositam adhibet distinctionem.

1070. Ald., *contenta*: lege *contempta*.

1071. Imo neque oculi intacti erant: nam de facino ait Plinius lib. XXVIII, cap. 4, *Qui deus inter sacra Romana a vestalibus colitur*.

1076. *Flammeum* pro velo quo novæ nuptæ velabantur accipe, quamvis aliter Iso sentiat.

1079. Ald., Heinsiani scripti, Widm. ad oram, Alex., Urb., Rat., et alii, *dum thalamis*. Bong., Fabr., Gis., *tum*. Weitzius, *cum*. Aldus male, *timuit vigor*.

1081. Nonnulla difficultas hinc oritur, cur Prudentius animum veteranam vocet vestalem, quæ suo perfuncta labore nuberet: quam difficultatem mendacis exaggerat Pawius in nota loc. cit. *Après vingt-trois ans de service, elle était réputée émérite, et acquérait la liberté de se marier, comme on peut s'en convaincre en lisant dans les poésies de Prudence la satire qu'on vient de citer: il est assez surprenant que cet écrivain dise dans son libelle, que les ex-vestales qui entraient dans le lit conjugal n'y apportaient plus une seule étincelle du feu de l'amour, que les désirs et la vieillesse avaient éteint dans leur cœur usé. Une*

B *ex-vestale qui se mariait à trente ans n'encourait certainement pas ce reproche. Quid ab hoc scriptore, cum de Americanis rebus loquitur, sperare possis, cum tam impudenter commentitiam vestalium historiam repræsentet, Prudentique carmina in eandem rem alleget? Aut vestales post viginti tres annos ministerii emeritas censi et nubere potuisse, adeoque anno tricesimo ætatis licuisse vestalibus matrimonium contrahere. Verum ulinam id docuit Prudentius? Imo quis rem ita se habere tradidit? Dionysius lib. I aperte ait: Tempus tricennale manere eas oportet castas, et a nuptiis vacuas, sacra ex more facientes. Quo tempore decem annos discere debent, decem sacris operari, decem docere. Vides triginta annos sacerdotio vestalium destinatos, post quos nuptias celebrare poterant, scilicet anno ætatis trigesimo septimo, aut post eum annum, non ante. Neque item verum est Prudentium affirmare, penitus amoris ignem in vestalibus, quo anno nubere ipsis permissum erat, jam fuisse extinctum: addit enim, Discit et in gelido nova nupta tepescere lecto. Cæterum si vestales anno circiter quadragesimo ætatis matrimonio poterant copulari, merito queri poterit, cur anus veterana vestalis tunc nupta dicatur. Puto id ita a Prudentio dictum, ut significet vestales in juventute, aut in meliore juventutis parte, cum thalamis magis habiles erant, a matrimonio fuisse repulsas, quod tandem ipsis concedebatur in senectute, aut in ætate proxima senectuti. Nemo enim negaverit feminam in ætate annorum circiter 40 minus jam esse aptam ad nuptias contrahendas. Certe Statius lib. II vestalem sacerdotem longævam vocat: Pervigilemque focus ignem longæva sacerdos Nutriet. Alii putant, Prudentium respexisse ad vestales Albanas, quæ quinquaginta annos serviebant, ut docet Dionysius lib. I, apud quem nonnulli male legerant *πενταετηρίς* pro *πενταχοταετηρίς*, nempe quinquennio pro quinquaginta annos, ut observavit Lipsius Syntagm. de Vesta et Vestalib. Cæterum in verbis Prudentii nulla major inest difficultas quam in verbis Ambrosii cap. 4, lib. I de Virginit. : *Quis mihi præterdit Vestæ virgines, et Paladis sacerdotes? Qualis ista est non morum pudicitia, sed annorum, quæ non perpetuitate, sed ætate præscribitur? Petulantior est talis integritas, cujus corruptela seniori servatur ætati. Ipsi docent, virgines suas non debere perseverare, nec posse, qui virginitati finem dedebunt. Qualis autem est illa religio, ubi pudicæ adolescentis jubentur esse impudicæ anus?**

1082. Alex., Egm., Fabr., unus Rott., Heins., Gis. in textu, *juventas*. Weitz., Thuan. et alter Rott., *juventa*. Heinsius pro *juvenas* citat priorem Rottendorphium, et iterum pro *juventa* priorem Rottendorphium: fortasse voluit dicere alterum aut posteriorem, sed rem satis distinguere non valeo. Idem

Transfert emeritas ad fulcra jugalia rugas, A

862 Discit et in gelido nova nupta tepescere
[lecto,

1085 Interea dum torta vago; ligat infula crines,

GLOSSÆ VETERES.

1085. Emeritas, *veteranas, senio plenas. emeriti dicuntur milites, quia (fortasse qui) cessant mereri, id est militare, l.*

1086. Adolet, *incendit, l.*

Fatalesque adolet prunas in nupta sacerdos,
Fertur per medias, ut publica pompa, plateas,

863 Pileto residens molli, seque ore relecto
Imputat attonitæ virgo spectabilis Urbi.

COMMENTARIUS.

Heinsius, et Weitzius Aldum allegant pro *juventas*: adeoque non adverterunt, *juventas* ab Aldo in emendatis mutatum fuisse in *juventus*. Gis. ad oram, Widm., Bong. supra, Urb. legunt *juventus*. Gifanius, verbo *INVALIDUS*, legendum putat *juventa*, id est in *juventa*; cum esset puella. In vet. tamen fere invenerat *juventus*, in aliis *juventas*: *Quod*, inquit, *nescio quid sibi velit*. Atqui idem Gifanius, verbo *VESTIRE*, in Virgilio lib. viii legit: *Tum mihi prima genas vestibat flore juventas*. Idem est *juventas* ac *juventus*; et etiam legas *juventa*. non intelligo cum Gifanio et Jureto in *juventa*, sed *juventam* ipsam fuisse famulalam focis.

1084. Gifanius, verbo *INVALIDUS*, ait se reperisse in quodam veteri *ingelido* pro valde ge ido, ut *indurus* pro valde duro, et apud Lucretium *invalidus* pro valde valido. De voce *indocilis* eadem significatione dixi ad hymnum 3 Cath., vers. 111. In alio vet. vidit Gifanius in *gelido*, quod, ait, *fortasse sit rectius*; et est certe rectius, quamquam etiam in Urb. et Alex. est *ingelido*. Sæpe tamen in codd. vet. et in Alex. sæpius verba inter se uniuntur vitio exscriptorum: Jureto quoque in suo cod. legit conjunctionem *ingelido*, sed non assequor interpretationem: *id est, valde frigido et tepido*. Nam illa particula *in* anget vim dictionis. Sic Penelope Ulyssi: *Non ego deserto jacuissem frigida lecto*. **Fortasse** in Jureto legendum *valde frigido et gelido*.

1085. Prudentius in vestalium ornatu describendo memorat infulam, vittas, tæniolas, licia crinibus addita. Hæc omnia sæpe pro eadem re sumuntur; sed distinguantur tamen inter sese. De infula sacerdotum propria v. de comment. ad vers. 5 hymni 9 Cath. Vittæ erat redimiculum capitis magis commune, et erant vittæ virginæ, quibus scilicet utebantur virginæ a vittis matronarum distinctæ. Fabrettus, de Columna Trajan. cap. 6, putat vittas ab infula ita fuisse distinctas, ut vittæ fluitaverint, infula caput præcinxerit, quod ostendit in duabus virginum vestalium imaginibus, ubi vittæ ad infulas se habent, ut lemnisci ad corollas, de quibus Festus: *Lemnisci, id est fasciolarum coloræ dependentes ex coronis*. Iso infra ait tæniolas esse summitatem vittæ. Vittarum simul et infulæ meminit S. Ambrosius in responsione ad Symmachium: *Infulæ vittarum capitis, purpuratarum vestium murices*. Dionysius vittas potius nominavit: *Licet nubere post annos impletos, sed depositis vittis, et quæ alia sunt sacerdotii insignia*. Ovidius, ut significaret Iliam, virginitate amissa, dignam jam non esse sacerdotalibus insignibus, dixit lib. iii Fast.: *Ignibus Iliacis aderam, cum lapsa capillis Decidit ante sacros lænea vitæ focos*. Contra Juvenalis, ut scelus vestalis apertius indicaret sat. 4: *Cum quo nuper vittata jacebat Sanguine adhuc vivo terram subitura sacerdos*. Nam incesti rea vestalis ex instituto Numæ terra vivens obrui deberet.

1086. Credebant Romani, igne Vestæ extincto, mali aliquid imperio portendi. Livius lib. xxvi, cap. 27.

1087. Vat. A, ut *publica pompa sacerdos*. Corrige *pompa plateas*, Barthius lib. xlii, cap. 17, censet Prudentium respexisse ad morem deducendi mulierculas ad lupanar cum symphoniacis, turba et pompa. Melius tamen idem Barthius lib. xxxv, cap. 14, exponit de pompa qua statux deorum circumferebantur. Sic Plautus in Milite: *Ut te hodie quasi pompam illic præterducerem, hoc est velut deum ministris*

suis et mundo omni instructum. Horat. 1, serm. 5, *Persæpe velut qui Junonis sacra ferret*. Iluc spectant verba Isidori vers. seq. afferenda: *Ferre sacra, et ducere sacra, ut ait Virgilius, est supellectilem ad sacrificia necessariam portare*.

1088. Lipsius, syntagm. de Vesta cap. 12, docet vestales lectica ferri solitas, etiam pileto ex hoc loco Prudentii et Tacito Annual. xii. Prudentius expressit illud Virg. lib. viii: *Caste ducebant sacra per urbem Pilentis matres in mollibus*. Servius piletum molle interpretatur pensile: fortasse dictum est piletum a πῆλος lana coacta, quæ adhibebatur, ut mollius sederent. Chamillardus improprie S. Ambrosium et Prudentium locutos ait, quorum alter lecticæ vehi vestales, alter pileto scripsit, siquidem constat ex Tacito lib. xii, carpento usas fuisse: *Summ quoque fastigium Agrippina altius tollere, carpento Capitolium ingredi: qui mos sacerdotibus et sacris antiquitus concessus, venerationem augebat feminæ*. Verum ex versu Virg. patet sacra pilentis etiam duci. Deinde etsi mos sacerdotibus concessus fuerit carpento Capitolium ingredi, tamen id non prohibet, quominus per plateas vestales lectica aut pileto veherentur. Lipsius ex eodem Taciti libro pileto usas fuisse vestales concludit. Isidorus lib. xx, cap. 12, carpentum definit esse *pompaticum vehiculi genus quasi carrum pompaticum*. Itaque piletum, ad pompam ornatum et instructum, vocari potest carpentum. Pyrrhus Ligorius, de Vehiculis cap. 23, docet piletum, carpentum et vehiculum unum pro altero accipi posse, quia omnia hæc matronæ usurpabant ad deambulationes et sacrificia. Joannes Schefferus in notis asserit auctoræ, si accurati sint, distinguere: sed in opere de Vehiculari cap. 25 probat piletum carpento honoratius fuisse, et pileto matronas ad ludos et sacrificia vehi solitas, ac simili modo vestales, quibus jura omnia, matronarum propria, erant concessa. Livius lib. v, cap. 25, de auro a matronis in ærarium collato, ait: *Grata ea res, ut quæ maxime fuit, honoremque ob eam magnificentiam ferunt matronis habitum, ut pileto ad sacra ludosque uterentur*.

1089. Barthius lib. xlii, cap. 17, legit *spectabilis*, neque consulte agere criticos ait, qui *expectabilis* reponunt. Legunt etiam *spectabilis* Ald., Gis. et alii vulg. cum Heinsio, Alex., Urb. At Weitzius cum suis et Rat. reposuerat *expectabilia*, quod exstabat etiam in Sich. et Gis. 1 ed. ad oram. Pro *imputat* Giselinus margini apposuit *implicat* ex codice Pulmanni; sed non approbavit. Quonam enim modo se vestalis implicat, et immiscet urbi, si pileto molli residet, si spectabilis est, ut publica pompa, si in meliore podii parte sedet? Explicat ergo Giselinus *imputat, objicit, ostenditque ignominiose, et quasi eo ipso urbem impensa perditæ coarquens*. Verbo imputandi eodem sensu usus est Suetonius in Tiberio ca. 55. Teolius ex cod. Vat. Alex. adjicit glossam *imputat, exprobrat, sibi, suæque virginitati reipublicæ salutem debere*. Fortasse nihil aliud voluerit Prudentius, nisi quod vestalis se ostentat spectabilis ore relecto. Nam antea in nostris virginibus laudaverat *sancto tectum velamine vultum*, et vestales velamine capitis non fuisse usas ex nummis veteribus perspicitur. Quamvis autem piletum superne esset tectum, et in camera modum constructum, tamen ex hoc versu colligitur patuisse ad latera, quibus sese conspiciendas vestales præbe-

1090 Inde ad consessum cavæ pudor almus, et expers A
864 Sanguinis it pictas, hominum visura
 [cruentos
 Congressus, mortisque, et vulnera vendita pastu
 Spectatura sacris oculis : sedet illa verendis
 Vittarum insignis phaleris, fruiturque lanistis.
 1095 O tenerum, mitemque animum! consurgit ad
 [ictus,
 Et, quoties victor ferrum jugulo inserit, illa

Delicias ait esse suas, pectusque jacentis
 Virgo modesta jubet converso pollice rumpi :
865 Ne lateat pars ulla animæ vitalibus imis,
 1100 Altius impresso dum palpat ense secutor.
 Ille illud meritum est, quod continuare feruntur
 Excubias Latii pro majestate palati, [litem ?
 Quod redimunt vitam populi, procerumque sa-
 Perfundunt quia colla comis bene, vel bene
 [cingunt

GLOSSÆ VETERES.

1090. Cavæ, *theatri*, l.
 1091. Sanguinis, *generationis*, l.
 1092. Congressus, *certamina*.—Vendita, *empta*, quia
 ad hoc visebantur, ut in *theatro ludis interficerentur*, l.
 1094. Phaleris, *muliebribus ornamentis*; phalera
 proprie ornamenta equorum, et phaleratum sermonem
 vocamus valde ornatum.—Lanistis, *gladiatoribus*, Iso.

1095. O, *ironice*, Iso.
 1097. Ait, *dicit*, l.
 1099. Vitalibus, *præcordiis*, l.
 1100. Secutor, *gladiator*, l.
 1102. Latii, *Italici*, l.
 1104. Bene, *male*, vel *bene dicit*, quia aliquando
 ornate cingebant, aliquando turpi'er, l.

COMMENTARIUS.

bant. Aldus nullo sensu interrogationis notam post
 hunc versum affixit.

1090. Heraldis in Arnobium pag. 274, et Elmen-
 horstius in eundem pag. 54, hos versus illustrant.
 Cyprianus ep. 2 ad Donatum : *Paratur gladiatorius
 ludus, ut libidinem crudelium luminum sanguis oblectet.*
*Impletur in succum cibis fortioribus corpus, et
 arina toris membrorum moles robusta pinguescit, ut
 saginatus in penam carius perent : homo occiditur in
 hominis voluptatem, et, ut quis possit occidere, peritiam
 est; scelus non tantum geritur, sed et docetur. Quid
 potest inhumanius, quid acerbius dici?... Quid illud,
 oro te, ubi se feris objiciunt, quos nemo damna:it ?*

1092. Gladiatores suam artem exercebant, ut ale-
 rentur : hinc vulnera vendita pastu vocat. Propertius
 eleg. 8 lib. IV : *Qui dabit immundæ venalia fatu saginæ.*
 Vide notæ Vulpii.

1093. Ald., Tornæs., *sed et; lege sedet*. Verbum
sedet videtur proprium ad exprimendam arrogantiam
 feminæ. Sic Juvenalis sat. 10, *Sedet illa parato Flam-*
meolo.

1094. De vittis paulo ante. Lipsius lib. I Saturn.
 serm., cap. 15, Prudentium quasi bardum aliquem
 nostri ævi hominem, aut puerum de schola traducit,
 et tantum non vapulare jubet. Lanista, ait, *carnificem
 designat ex Isidoro. Pro gladiatoribus Prudentius
 usurpat : parum proprie, imo imperite.* Primum a Lip-
 sio quaeram cur Prudentium Isidoro non præferat,
 si forte de vocis alicujus significatione inter se dis-
 sideant? Præterea apud Isidorum lib. X Etym., lit. L,
 ita lego : *Lanista gladiator, id est carnifex Tusca lin-
 gua appellatus, a laniando scilicet corpora.* Donatus
 in Eunuchio act. II, scen. 2, *lanios* ait esse qui laniant
 pecora, unde et lanistas dictos qui laniandis præsumt
 gladiatoribus. Janus Gruterus ad Senecæ lib. VI de
 Benef., cap. 12, fuse exponit quinam fuerint lanistæ.
 Aliqui docent fuisse magistros et institutores gla-
 diatorum. Juvenalis sat. 3, vers. 157 : *Hic plaudent
 nitidi præconis filius inter Pimpirati cultos juvenes,
 iuvenesque lanistæ.* Ubi alii exponunt filios principis
 gladiatorum qui gladiatores instruebat, alii filios
 magistri gladiatorum qui artem armorum tractando-
 rum docebat. Prudentius primæ significationi vocis
 laniare inhæret.

1095. In editione Parmensi mendose, *adictus*, con-
 junctim.

1097. Rat., *agit esse cum glossa æstimat*.

1098. Jureus testatur, in quibusdam codd. legi
virgo modesta facili lapsu. Modesta ironice vera est
 lectio : ut antea *pudor almus, et expers sanguinis.*
 Veteres pollicem vertebant cum favorem denegabant,
 et in spectaculis, cum mortem imperabant. Juvenalis
 sat. 3, vers. 36, *Verso pollice vulgi, Quemlibet occidunt
 populariter.* Contra pollices, cur faveamus, premere
 etiam proverbio jubemur, aiebat Plinius lib. XXVIII,

cap. 2. Hunc ritum illustrat Angelus Politianus Mi-
 scel. syllog. cap. 42. Romani plerumque gladiatores
 qui vitam in certamine impetrare cupiebant occidi
 imperabant, illisque favebant, qui libenter moreren-
 tur, aut ferociter gladium insererent jugulo. Ejus rei
 testimonia sunt apud Senecam lib. I de Tranquillit.
 vitæ cap. 11, et lib. I de Ira, cap. 2. Nostri hanc cru-
 delitatem gentilibus exprobrabant, ut Tertullianus
 in lib. de Spectat., et Lactantius lib. VI, cap. 20 :
*Quæro nunc an pii possint et justi homines esse, qui
 constitutos sub ictu mortis ac misericordiam deprecante,
 non tantum patiuntur occidi, sed effragitant, ferunt-
 que ad mortem crudelia et inhumana suffragia, nec
 vulneribus satiati, nec cruore contenti : quin etiam per-
 cussos jacentesque repeti jubent, et cadavera ictibus dis-
 sipari, ne quis illos simulata morte deludat.* Ab hujus-
 modi cruentis spectaculis semper abhorruisse Chri-
 stianos, multo vero magis eos qui inter Christianos
 sacrorum ministerio vacarent, notum est.

1100. De secutore hæc Isidorus lib. XVIII Etym.,
 cap. 55. *Secutor ab insequendo retiarius dicitur. Ge-
 stabat enim cuspidem, et massam plumbeam, quæ ad-
 versarii jaculum impediret, ut antequam ille feriret reti,
 hic exsuperaret. Hæc armatura sacrata erat Vulcano :
 ignis enim semper aquam insequitur ; ideoque cum reti-
 ario componebatur, quia ignis et aqua semper inter se
 inimici sunt. De retiario autem idem Isidorus cap.
 præced. : *Retiarius ab armaturæ genere in gladiatorio
 ludo contra alterum pugnantem occulte ferebat rete
 (quod jaculum appellatur) ut adversarium cuspide in-
 sequente (forte insequentem) operiret, implicitumque
 viribus superaret. Quæ armatura pugnabat Neptuno
 tridentis causa.**

1102. Vat. A corrupte *alatii* pro *latii*. Ald. minus
 bene, *palatii*. Intellego *palatium* ipsam Romam, ut
 ante vers. 765 *palatia*; aut etiam imperii pignus, de
 quo Livius lib. XXVI, cap. 27, *Vestæ ædem petitam, et
 æternos ignes, et conditum in penærali fatale pignus
 imperii Romani.* Quod pignus esse Palladium, non-
 nulli putant.

1103. Vestales dicebantur vitam populi redimere,
 vel quia sacra pro eo faciebant, vel quia, ut tradit
 Plutarchus in Numa, *Si reo ad supplicium qui ducitur
 fortuito factæ sint obviæ, is pœna liberatur. Oportet
 autem jurare, a casu, non a consilio, fuisse huic oc-
 cursum.* Rualdus in Animadvers. opponit verba præ-
 toris ex edicto perpetuo apud A. Gellium lib. X, cap.
 15 : *Sacerdotem vestalem, et flammam dialem in omni
 mea jurisdictione jurare non cogam.*

1104. Iso videtur legisse *bene*, vel *male*; sed verum
 est *bene*, vel *bene*. Plinius, lib. XVI, cap. 44, ita scribit :
*Antiquior illa est (lotos,) sed incerta ejus ætas, quæ
 capillata dicitur, quoniam vestalium virginum capillus
 ad eam defertur.* Fabretus, de Column. Trajan. cap. 6,
 vestalibus comam attonsam et strictam fuisse cou-

- 1105 **866** Tempora tæniolis, et licia crinibus ad- A **867** Spectant, æratam faciem quam crebra tridentis
[dunt?
Et quia subter humum lustrales testibus umbris
In flammam jugulant pecudes, et murmura
[miscent?
An quoniam podii meliore in parte sedentes

GLOSSÆ VETERES.

1105. Tæniolis, *summitas vittæ, sed hic pro tota tunica*, l.
1106. Lustrales, *quæ lustrant, id est, purgant*, l.
1108. Podii, *circi, vel theatri*, l.
1109. Faciem, *gladiatoris*, l.

1110. Impacto, *inmisso*, Iso.
1113. Quod, *hoc*, Iso.
1114. Dux, *o Theodosi: Ad Constantinum loquitur, filium Constantini. Theodosius*, l.

COMMENTARIUS.

tendit. Melius Lipsius distinguit, et in ingressu religionis semel tonsas fuisse, postea comam aluisse tradit, quam etiam ad colla diffusam hic Prudentii locus evidenter convincit; quod contra Fabretium confirmat Montfauconius tom. III Antiquit. pag. 217. Nam ex Festo novæ nuptiæ senis crinibus caput ornabant, quo ornati vestales utebantur. Ovidius, lib. III Fast. de Sylvia vestali, matre Remi et Romuli: *Fessa recedit humo, ventosque accepit aperto Pectore, turbatas restituitque comas; et mox: Cum lapsa capillis Decidit ante sacros lanca vitta focos.*

1105. Aldus scribit *litiæ*. In glossa legam libenter pro *tota vitta*, non pro *tota tunica*.

1106. Fabr., et Gis. ad oram, *tristibus umbris*. Urb. male, *tectibus umbris*. Subter humum sacra siciebant Vestæ, quia eam terram esse credebant. Fortasse eam ob causam *testibus umbris* ait Prudentius: vel, ut potat Chamillardus, quia veteres credebant manere aris et focis adesse.

1107. *Murmur* sæpe a Prudentio adhibetur pro voce submissa orantium. Vide præf. lib. I, vers. 36.

1108. Suetonius cap. 44 in Augusto: *Virginibus restalibus locum in theatro separatim, et contra prætoris tribunal dedit*. Meminit etiam *podii juvenalis sat. 2: Omnibus ad podium spectantibus*. Est autem podium in amphitheatro nicanianum supra zonam muri, qui campum ambibat, quod simul ornatus, simul spondæ obtinebat locum, eratque aliquanto capacius cæteris gradibus. In podio considerabant senatores, alique dignitate præstantes. Jos. Emmanuel Miniana, vir laudatissimus, in dialog. de theatro Saguntino quærit quare in theatro podium in fronte scenæ esse potuerit, cum constet ex Suetonio et Prudentio, vestalibus concessum fuisse locum in podio contra prætoris tribunal. Qua de re cum Emmanuele Martinum consultasset, is nodum non aliter dissolvit, nisi correcto Suetonio, ut legatur in amphitheatro pro in theatro, aut *juxta prætoris tribunal pro contra prætoris tribunal*. Sed, ut ego puto, podium in theatro contra scenam quidem erat, sed hemicyclum ita formabat, ut locus vestalibus assignatus contra prætoris tribunal esse potuerit, si scilicet ex una parte hemicyclus ab hoc tribunali inciperet, et ex alia in vestalium sedem desineret. Miniana acute observat, recte Prudentium dixisse *podii meliore in parte*, quia Tiberius decrevit quoties Augusta theatrum introisset, *sedes inter vestalium consideret*, ex Tacito IV Annal. Fortasse lux aliqua major huic rei accedet ex verbis Bulengeri lib. I de Theatro, cap. 9: *Theatrum non constititisse solo hemicyclo figura ejus, quod Romæ est, M. Marcelli ostendit. Cum enim flexis post semicirculum lineis starentur, ex integro circuli ambitu quartam partem adimenter, quod reliquum erat, theatro dabant*. Arnobius lib. IV pariter objicit gentilibus quod sacerdotes et vestales sederent in spectaculis publicis. *Sedent in spectaculis publicis sacerdotum omnium magistratuumque collegia, pontifices maximi, et maximi curiones; sedent quindecimviri laureati, et diales cum apibus flamines; sedent augures interpretes divinæ mentis et voluntatis; necnon et castæ virgines, perpetui nutrices et conservatrices ignis*. Illud animadverto,

videri jam ævo Prudentii cessasse ludum athletarum: nam Nero, ut in ejus Vita refert Suetonius cap. 12, *ad athletarum spectaculum invitavit et vestales: quia Olympiæ quoque Cereris sacerdotibus spectare conceditur*. Si autem Prudentii ætate vestales athletarum ludo adfuissent, Prudentius non prætermisisset argumentum inde petere contra eorum pudicitiam.

1109. Ald., Gis., *tridente*. Alii, *tridenti*. Ald. male distinguit *spectant æratam faciem?* Mirmillo ferro faciem tegebat: hic est secutor, de quo ante dixi, qui cum retiario componebatur. Retiarius tridenti, seu fuscina, et reti armatus erat.

1110. Widm., *quatiumi*. Ald. male distinguit *hastilia saucius, et quam*.

1111. Vat. A *perperam, arenis*. Urb. et Alex. scribunt *harenis*.

1112. Rit., *quando*, supra recte, *quanto*. Ex his versibus Prudentii colligitur vestales suo tempore nondum abolitas fuisse. Lipsius quærit quo tempore desierint, et respondet sub Theodosio seniore id accidisse, et hoc ipsum plerique affirmant. Verum solum constat a Theodosio aliisque antiquioribus imperatoribus Christianis redditus et privilegia vestalibus negata fuisse: sed permanebant ipsæ nihilominus post hujusmodi edicta, et privilegia etiam nonnulla aut conservabant, aut connivente magistratu, ierum sibi arrogabant. Sic per Orientem anno 396 privilegia sacerdotum penitus ab Arcadio abolita sunt lege 14 cod. Theod. de pag. *Nec gratulentur*, ait, *se privilegio esse munitos, quorum professio per legem cognoscitur esse damnata*. Tamen nonnulla privilegia remansisse observat Gothofredus, puta, Alytarchæ urbis Antiochenæ privilegium, cupressi videlicet unius ex luco Daphnensi excidendæ, quod tandem a Justiniano abolitum fuit. Igitur vestales virgines, subtractis redditibus, et diminutis aut abolitis privilegiis, sensim evanuerunt, ut conjicere licet. Ac fortasse huc respicit epistola Symmachi 39, lib. IX, ad virginem vestalem: *Diceris ante annos legibus definitos vestali secreto velle decedere. Nondum credo rumori, sed assertionem tuæ vocis expecto*. In inscriptionibus quas ad vers. 909 exaravi, Symmachus et Nicomachus *pontifices majores* multo post abolita privilegia vestalium appellati sunt.

1114. Honorium intelligi dubium non est, quidquid glossæ dicunt, quæ inter se contrariæ sunt, neque ulla ex parte verum attingunt. Lipsius, lib. I Saturn. serm., cap. 12, de ludo gladiatorio hæc fero refert: Nervam sumptus numerumque gladiatorum minuisse, non penitus sustulisse, quod falso dixit Zonaras; Constantinum ex Sozomeno, Eusebio, Callisto lib. VII, eos ludos vetuisse; sub Constantio iterum ludos irrupisse, ut colligitur ex cod. Theod., Augustino, et Prudentio. Lex Constantini hæc est lib. XI, tit. 43 cod. Just.: *Cruenta spectacula in otio civili et domestica quiete non placent: quapropter omnino gladiatores esse prohibemus*: quæ lata fuit Paulino et Juliano cons., anno Christi 325. Guillelmus Pyrrho in notis Claudiani ad usum Delphini Paneg. Mallii Theodori ait, inter alios ludos a Claudio non

- 1115 **868** Et tam triste sacrum iubeas, ut cætera, A
[tolli.
Pespice, nonne vacat meriti locus iste paterni,
Quem tibi supplendum Deus, et genitoris amica
Servavit pietas? solus ne præmia tantæ
Virtutis caperet, Partem tibi, nate, reservo,
1120 Dixit, et integrum decus intactumque reliquit.
Arripe dilatam tuam, dux, in tempora famam,
Quodque patri superest, successor laudis habeto.

GLOSSÆ VETERES.

1116. Vacat, *residuus est*. — Paterni, *Arcadii*, I.
1121. Dux, *o Theodosi*, I.
1123. Tingi, *maculari*, *immolari*, I.
1124. Litari, *sacrificari*, I.
1125. Voluptas, *delectatio aliorum*, I.
1126. Cædibus, *miserorum*, I.
1127. Arena, *theatrum*, I.

B

COMMENTARIUS.

recenseri gladiatorios, quia sublati erant a Constantino. Melius dixisset ab Honorio.

1115. Lipsius loc. cit. notat bene *sacrum* dici, quia diis inferis placandis ludus gladiatorius erat sacer. Arma ipsa diis erant sacra. Vide comment. ad vers. 1100. Isidorus, de Spectaculis lib. xviii, cap. 16: *Igitur in Hætruria inter cæteros ritus superstitionum suarum spectacula quoque religionis nomine (Lydi) instituerunt. Inde Romani accersitos artifices mutuati sunt.*

1118. Ald. mendose, *servabit pietas*.

1122. Fabr., Bong., Gis., Alex. a prima manu, *patri*. Alii, *patri*, melius.

1125. Scriptores veteres passim spectacula vocant voluptates; et Isidorus loco citato ait: *Spectacula, ut opinor, generaliter nominantur voluptates, suæ non per semetipsa inquinant; sed per ea quæ illis geruntur.* Symmachus ad Theodosium et Arcadium scribens ep. 19, lib. x, de Populo Romano, ait: *Orat igi-*

tur clementiam vestram, ut post illa subsidia quæ victui nostro largitas vestra præstabit, etiam curules ac scenicas voluptates circo et Pompeianæ caveæ suggeratis. Apud Cassiodorum aliquoties mentio fit tribunum voluptatum.

1128. Recte *homicidia ludat*, quia ut notat Grægeus, ars ipsa gladiatorum ludus dicitur.

1131. Ald., Urb., Weitz., Gis. et alii, *belli*. Oxon., prior Rot., Heins., Alex., a prima manu, recentiores, etiam Gallandius, *bellis*. Heinsius præterea laudat pro *bellis* nonnullos Weitzianos: sed Weitzius edidit *belli*, neque ullam discrepantem scripturam adnotavit. Concinnius certe et congruentius est *bellis sequitur*, ut illico *pietate sequatur*.

Aldus post versum ultimum addit *Finit contra Symmachum*; Rat., *Explicit liber secundus*; Vat. A nihil; quem codicem in secundo libro contra Symmachum esse corruptissimum, nec in priori valde bonum monuit hoc loco Mariettus.

LIBER

PERISTEPHANON.

870 I. HYMNUS IN HONOREM SS. MARTYRUM HEMETERII ET CELEDONII.

Scripta sunt cælo duorum martyrum vocabula.

COMMENTARIUS.

Libro Peristephanon plerique odam *Immolat Deo Patri* tanquam præfationem apponunt, quam auctoritate optimorum codicum ad finem operum nos rejicimus. Titulus in fere omnibus est *Liber Peristephanon*, aut *Incipit liber Peristephanon*, ut habet Vat. A, et Egm. In Vat. S. inscriptio *De coronatis*. Melius S. Gregorius Turonens., lib. i de Gloria martyrum, cap. 93, *Præbet hujus rei testimonium Aurelius Clemens in libro Coronarum his versibus dicens: Illa laus occulta non est, etc.* Nam liber Peristephanon Latine inscribendus esset *de Coronis*, scilicet SS. martyrum. Etsi autem hic liber commendatione non egeat, tamen juvat audire Petrum Crinitum lib. v de Poetis Lat. *Præcipuam laudem consecutus est (Prudentius) iudicio doctiorum ex eo poema e, quo prosequitur illorum probitatem atque constantiam qui seipso devoverunt pro Christiana religione.* Giselinus observat, eorum maxime SS. martyrum laudes celebrari qui in Hispaniæ regno oppetierunt, tum ut haberent posteri quarum vestigia insistere firmiterque persequi possent, tum ut eadem opera scirent quibus auctoribus summum illud fidei bonum acceptum ferendum esset. Non dissimili studio lo. Ignatius de Larralde S. J. an. 1749 Matriti edidit in-8° opus inscriptum: *Annus sanctus poetice concinnatus*: quod ante a me quæsitum, ut in Hymnodia Hispanica ejus mentionem facerem, postea indicavit cl. Raymundus Diosdado a se repertum, dum librorum cogni-

tionem ad bibliothecam Hispanam, quam aliquando edere optamus, diligenter comparat undecunque.

Vers. 1. Inscriptio primi hymni apud Aldum est *Hymnus SS. martyrum Hemeterii, et Chelidonii Calagurritanorum*. Ita enim correxit, cum prius edidisset *Emiterii et Chaledonii*; correctionem non vidit Heinsius, qui Aldum scripsisse affirmat *Emiterii et Chaledonii*. Codex Ambrosianus, *Incipit Aur. Prudentii Clementis hymnus in laudem SS. martyrum Emeterii, et Chelidoni Calagurritanorum*. In quo codice Ambr., ut in Aldo, hic hymnus proxime subsequitur *martyrium Romani*, quod libro separato in multis codd. continetur. Thuan. scribit *Ematerii et Chelidoni Calagurritanorum*. Rot., *Passio Hemeterii et Celedonii. Hætrum trochaicum*. Alt., *Hymnus in honorem SS. martyrum Hemeterii, etc.* Egm., *Hymnus SS. martyrum Emeterii et Chelidoni Calagurritanorum*. Heinsius cum Put., *Hymnus in honorem SS. martyrum Emeterii et Chelidoni Calagurritanorum*. Vat. A, *Hymnus SS. martyrum Emeterii et Chelidoni Cæsaraugustanorum* [legè *Calagurritanorum*]. Vat. B, *Hymnus in honorem martyrum...* (lacera est pagina hoc loco, e *Celedonii Calagurritanorum*. Alex., *Hymnus in honore SS. Emeterii, et Chelidoni*, a secunda manu) in honorem. In aliis codicibus nullus est titulus. Equidem hæc nomina in tanta veterum codicum varietate ita scribo, ut in breviariis nostris invenio, quamvis antiquitatem redolere videatur *Chelidonius. Lesleus*